

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

A KODOLÁNYI JÁNOS EGYETEM (OROSHÁZA) FOLYÓIRATA

Felelős kiadó:

SZABÓ PÉTER rektor

Szerkesztőbizottság:

SZABÓ PÉTER, a szerkesztőbizottság elnöke

AMBRUSNÉ KÉRI KATALIN (Pécs), CSURGAI-HORVÁTH JÓZSEF (Székesfehérvár),
GLAVANOVICS ANDREA (Székesfehérvár), KELEMEN ELEMÉR (Budapest),
KOVÁTS-NÉMETH MÁRIA (Győr), KURUCZ RÓZSA (Szekszárd), LIPCSEI IMRE (Szarvas),
MOLNÁR BÉLA (Szombathely), SIMÁNDI IRÉN (Budapest), UGRAI JÁNOS (Miskolc),
VENTEL GYÖRGY (Nyíregyháza)

Szakmai támogató:

MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság
Neveléstörténeti Munkabizottsága

Főszerkesztő:

TÖLGYESI JÓZSEF

A szerkesztőség munkatársai:

BESSENYEI JÁNOS technikai szerkesztő
B. HORVÁTH ELVIRA

Szerkesztőség:

Kodolányi János Egyetem
5904 Orosháza, Gyopárosi u. 3/f.
30-600-9186
tolgyesijdr@gmail.com

HU ISSN 1785-5519

TARTALOMJEGYZÉK

A szerkesztő jegyzete	5
TANULMÁNYOK	7
<i>Donáth Péter</i> : Viták a magyarországi tanítóképzés korszerűsítéséről, felsőfokúvá tételéről a változó politikai helyzettel összefüggésben (1916-1919).....	7
<i>Varga József</i> : És „nyakára hágtak” a győri akadémiának.....	42
<i>Jáki László</i> : Diáklapoktól a Parnasszus felé.....	58
<i>Gergely Ferenc</i> : A magyar testnevelési és sportmozgalom 1944-1956 között ...	87
KÖZLEMÉNY	146
<i>Zarándi Zsolt Bence</i> : Egy játékos tanár utazása London gyermekkor múzeumában.....	146
MEGEMLÉKEZÉSEK	150
<i>Mózes Ernő</i> : Emlékezés a kunszentmiklósi Általános Művelődési Központ hőskorára.....	150
Egy régi konferenciára emlékeztek Földesen (<i>Péter Imre</i>).....	153
KÖNYVISMERTETÉSEK	155
Tölgyesi József (szerk.): A vándordíjak I. Egy értelmiségi életpálya hazánkban (1950-2010); A vándordíjak II. Tanulmánykötet Mészáros István professzor tiszteletére kilencvenedik születésnapján (<i>Karlovitcz János</i>).....	155
Kováts-Németh Mária és Tölgyesi József (szerk.): A magyarság megtartó ereje. Az MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottsága konferenciakötete (<i>Varga Józsefné Horváth Mária</i>).....	157
Rébay Magdolna (szerk.): „... Szelíd, de szigorú és egyben nagyon igazságos bánásmódban...”. Arisztokraták nevelése-oktatása Magyarországon a XIX-XX. században (<i>Szabóné Fodor Adrienne</i>).....	160
Fehér Katalin: Értelmiség és nevelés a felvilágosodás kori Magyarországon (<i>Tölgyesi József</i>).....	163
Virth László: Magyar nevelés, népi gondolat (<i>Cs. Bányai György</i>).....	166
Hortobágyi Katalin (szerk.): Lóránd Ferenc szakirodalmi munkássága (<i>Tölgyesi József</i>).....	168

E SZÁMUNK SZERZŐI

Cs. Bányai György tanár, Székesfehérvár; *Donáth Péter* professzor, egyetemi tanár, ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Budapest; *Gergely Ferenc* ny. tanár, történész, Budapest; *Jáki László* ny. fősztályvezető, szerkesztő, OFI – Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest; *Karlovitcz János* ny. egyetemi oktató, Budapest; *Mózes Ernő* pedagógus, Kunszentmiklós; *Péter Imre*, Karácsony Sándor Művelődési Társaság, Földes; *Szabóné Fodor Adrienne* művésztanár, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen; *Tölgyesi József* főiskolai docens, Kodolányi János Egyetem, Orosháza; *Varga József* főiskolai docens, tanszékvezető, Győri Hittudományi Főiskola Neveléstudományi Tanszék, Győr; *Varga Józsefné Horváth Mária* egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr; *Zarándi Zsolt Bence* tanár, Budapesti Műszaki Szakképzési Centrum Wesselényi Miklós Műszaki Szakgimnáziuma és Szakközépiskolája, Budapest.

Címlapkép:

A Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar főépülete bejárata

A borítót és a kötetet tervezte:

Bessenyei János

Nyomdai kivitelezés:

Alto Nyomda Kft., Székesfehérvár

A szerkesztő jegyzete

E lapszám *tanulmányai* is kiemelkedő színvonalú, kvalitásos szerzői alkotások. Négy különböző téma, négy különböző módszertani megközelítés; és ami közös bennük: olyan történeti munkák, amelyek széles körű szakmai/tudományos érdeklődésre tarthatnak számot.

Donáth Péter, aki jelentős tanítóképzés-történeti monográfiákat, s számos tanulmányt tett közzé e témakörből, ezúttal a felsőfokú tanítóképzés korszerűsítése 1916-1919 közötti elgondolásairól írt, amelyeket (mint később is annyi másszor), befolyásolt az aktuális politika. A 19. század végén, a 20. század elején már jól körvonalazódtak azok a szakmai, szakmapolitikai és kormányzati szándékok, amelyek a nagy számban gyarapodó, az iskoláztatásban részt vevő népiskolai tanulók jobb pedagógus-ellátottságát voltak hivatva rendezni. A szerző azt vizsgálja, hogy a tanítóképzés felsőfokúvá fejlesztése körül és okán milyen viták, szándékok, tervek körvonalazódtak, és ezek miért nem valósul(hat)tak meg. Ebben nyilvánvalóan közrejátszottak az ország gazdasági ellehetetlenülése, és a gyorsan változó, teljesen eltérő politikai beállítottságú állameszmét valló rezsimok. De az, hogy tartósan napirenden volt a tanítóképzés ügye, hosszabb távra is hatással volt: a későbbi tervek eme előzményei befolyásolták, irányt mutattak a megoldáshoz.

Győr évezredes iskolatörténetének egyik fontos időszaka volt a 19. század, amelyben az 1848/49-es tanév különösen mozgalmassá vált. Ennek oka a helyi akadémiával kapcsolatos pro és kontra elképzelések voltak, amelyeket szintén a politikai (benne „színesítve” a forradalmi) léghő befolyásoltak. Varga József alapos kutatómunkával, forrásfeltárással és elemző értékeléssel mutatja be az akadémia működése iránti igény folyamatosságát, ennek gátjait és azt az (összefogáson is alapuló) küzdelmet, amely lehetővé tette ennek a nagy hírű intézménynek a város és a tágabb régió javára történő működését. A szerző e tanulmányával újra „beemelte” a helyi oktatástörténeti kánonba az egykor jelentős intézményként számon tartott győri akadémiát, s vele a jelentős tudós és közéleti tanáregyenlőségeket.

A hazai neveléstörténeti kutatásban nagyon sokszor és sokat vizsgált téma a pedagógiai lapok múltja, szerepük a szakmai tájékoztatásban. Mellettük szerényen meghúzódva ott voltak (és szerencsére, jó néhány iskolában még ma is, vagy újra) a diáklapok. Ezek kutatása sohasem volt reflektorfényben, pedig számos későbbi neves értelmiségi első megnyilatkozási, íráskísérleti „terepe” volt a diáklap. Jáki László, aki számos neveléstörténeti „barangolásban” mutatta meg speciális érdeklődéseit, ezúttal ezeket vette számba, ha nem is teljes körűen. Ezt nem csak figyelemfelhívó szándékkal tette, hanem mintát adott arra, milyen szempontok alapján tárhatók fel ezek tartalma és a közreműködők személye úgy, hogy ezek ívet rajzoljanak a kezdeti írásművektől a későbbi, országos jelentőségű alkotómunkáig. Szá-

mos diáklapi részlet igazolja, hogy e „zsengek” nagyban elősegítették a szerzők alkotókedve irányultságának megerősödését, és a siker ösztönző volt számukra.

Gergely Ferenc terjedelmes tanulmányában az iskolai testnevelés és a sportmozgalom párhuzamos története tárul fel az 1944 és 1956 közötti időszakból. Sorsfordító évek voltak ezek, amelyekben az élsport, a tömegsport és az iskolai testnevelés éppúgy ki volt téve a mindenkori politika játszmaíának, mint a pénzügyi-gazdasági lehetőségek hektikusságának.

A szerző több év alatt végzett kutató-feltáró munkája olyan tanulmányt eredményezett, amely nem csak lineárisan mutatja be az ennek a kornak a sporttörténet-folyamait, hanem a politikai és a sportpolitikai háttérrel is megjeleníti ahhoz, hogy az olvasó számára értelmezhetőek legyenek az akkori sport és testnevelés terén elért sikerek, de a kudarcok okai is feltáruulnak. Írásában jelentős helyet foglal el az, hogy a sportolóink hazai és nemzetközi sikereit hogyan használta fel és ki a politikai és az államhatalom (amelyek 1948 után szimbiózisban voltak). Gergely Ferenc tanulmánya tanulságos írás, amelyet nem csak a sporttörténettel hivatással foglalkozók, hanem azok is felhasználhatják, akik e korszakkal tanárként vagy csak érdeklődőként ismerkednek.

A *Közleményekben* Zarándi Bence egy londoni gyermekkor-múzeumban tett látogatása tapasztalatait adja át az olvasónak, és néhány olyan érdekességre is felhívja a figyelmet, amely sajátosan angol vonatkozású.

A *Megemlékezésekben* Mózes Ernő egy már-már elfeledett oktatási-művelődési intézménykomplexumra, a kunszentmiklósi Általános Művelődési Központ hősokrába vezeti vissza az olvasót – nem kevés szakmai nosztalgiával. Péter Imre egy régi konferenciára emlékezik, amelyet a Földesen tartott programon elevenítettek fel.

A szerkesztőség fontos feladatnak tartja, hogy a *Könyvismertetések* rovatban szemlélzen olyan neveléstörténeti köteteket, amelyek nem csak informatívak, hanem (néhányuk) tudományos értékű is. A könyvismertetések közlése egyben a szerzők, a szerkesztők elismerése is.

Karlovitz János a Mészáros István professzor 90. évéről készített kétkötetes művet mutatja be, Varga Józsefné Horváth Mária pedig *A magyarság megtartó ereje* című konferenciakötetet ismerteti. Szabóné Fodor Adrienne Rébay Magdolna arisztokraták neveléséről szóló könyvét, Cs. Bányai György Fehér Erzsébetnek a felvilágosodás kor kevésbé ismert személyiségeit bemutató munkáját és Wirth László különös figyelmet érdemlő kötetét ismerteti, majd a Lóránd Ferenc szakirodalmi munkásságát tartalmazó könyvrecenziója olvasható..

TANULMÁNYOK

Viták a magyarországi a tanítóképzés korszerűsítéséről, felsőfokúvá tételéről a változó politikai helyzettel összefüggésben (1916-1919)

DONÁTH PÉTER

A 20. század alapvető változást hozott a magyarországi tanítóképzés történetében. A hajdan a teljes értékű középiskolaként való elismertségért küzdő – 14-18 éves növendékeket képző – intézmények helyét egyetemek, főiskolák karaiként, vagy önállóan működő főiskolák foglalták el, s gyökeresen megváltozott feltételek között igyekeznek színvonalasan megfelelni a 21. század, s vele (a dualizmuskori regionális közösség helyébe lépő) az európai integráció követelményeinek.

A neveléstudományban jártas tanítóképzős szakemberek hivatottak mérlegelni, hogy a 20-21. századok korántsem ellentmondásmentes történései miképp befolyásolták a tanítói hivatásra való színvonalas felkészítés ügyét, a tanterveket, módszereket, iskolai gyakorlatokat, s hogy a különböző változások miként hatottak a tanítóképzők professzionalizálódására, – s ezzel a közoktatás korszerűsítésére.¹

Történezként korábbi vázlatos kísérleteimnél² részletesebben, többrészes tanulmány sorozatban kísérlem meg bemutatni *a felsőfokú tanítóképzés megteremtéséért folytatott hosszú – szakmai-politikai motívumokkal átszőtt – küzdelem egyes szakaszainak jellemző sajátosságait* (a korabeli források megszólaltatásával), hogy ez által árnyaltabb képet nyerhessünk az akadémiai/felsőfokú tanítóképzés megteremtését kilátásba helyező 1919. évi tervek, az 1938. évi XIV. (s részben a XIII.) törvénycikk(ek) és az 1958. évi 26. tvr. megszületésének előzményeiről, körülményeiről.³

E jelen tanulmányban a közvetlen eszmei előzményekre utalással az 1916-1918 között történtek kulcsmozzanatainak áttekintésére vállalkozom: – a következőkben áttekintendő – 1919-1923. évi változások „helyi értékének” megértéséhez szükséges fontos mozzanatok felvillantására. Az 1890-1905 közötti időszakot felidéző korábbi írásomtól eltérően – melyben a tanítói és tanítóképző tanári álláspontok

¹ Lásd erről pl.: Szakál, 1934. 49-140.; Füle szerk.: 1956. Kézirat; Bollókné, 1982. 33-132.; Németh, 1990. 37-109.; Kelemen, 1999. 53-64.; Hunyady Gy-né, 2012. *Gombos N.* 2011., *Podráczky*, 2012.

² Korábbi, rövidebb írásaim felhasználásával, ezek lényeges kibővítésével, átdolgozásával, a történet folytatásával próbálom e tanulmányokban árnyaltabban ábrázolni elsősorban a tanítóképző tanárok és a tanítók nézeteinek alakulását, törekvéseik hatását a mindenkorai társadalmi elvárásokkal, oktatáspolitikai törekvésekkel összefüggésben. Vö.: Donáth, 2001/1., 2010/2.

³ A szakmai-politikai küzdelem késői szakaszáról, az 1958. évi 26. sz. tvr. előzményeiről, megszületésének körülményeiről lásd: Ladányi, 1988. 197-232.; Donáth, 2000. 49-58., 2008/II. 1-161.

alakulását folyamatosan összevettem,⁴ mivel szervezeteik akkoriban folyamatos kapcsolatban álltak egymással – az alábbiakban szisztematikusan a tanítóképző intézetek tanárai nézeteinek alakulását követem nyomon. A tanítók reprezentánsainak véleményét akkor és annyiban jelenítem meg, amikor és amennyiben ez a Tanítóképző Tanárok Országos Egyesülete (a továbbiakban: TITOE) álláspontváltozásainak megértéséhez szükséges. 1917 őszéig⁵ ugyanis a szervezeteik közötti korábbi – pl. Nagy László szerepvállalásai révén megvalósult – vitatkozó, ám szoros együttműködés helyét formálisan állandó, ám valójában lazább, esetlegesebb koordináció váltotta fel.

A képzős tanárok ugyanis ekkoriban már a népiskolai törvény kereteiből való kitörésre, helyzetük önálló törvényes rendezésére fókuszáltak. Mohar József, a TITOE ügyvezető alelnöke 1917. július 29-én a XIII. közgyűlésükön deklarálta: „*tanítóképzésünk már rég elhagyta fejlődésében törvényes alapját és különösen az állami tanítóképzők tanügyi kormányunk tudatos és célirányos fejlesztése folytán messze kinőttek a törvényes keretek közül... [K]ülönösen magyar nemzeti és szakirányban maradtak fenn aggályaink és kívánalmaink. Az egyetemes és egységes fejlődés biztosítása érdekében épp ezért elodázhatatlan az ügy törvényes rendezése.*”⁶ Helyzetüket a gimnáziumokhoz és tanáraikhoz hasonló igazgatási, felügyeleti rendszer és társadalmi státusz elérésével kívánták rendezni.⁷ Törekvéseik motívumait, véleményváltozásuk állomásait próbálom az alábbiakban rekonstruálni, előbb a közvetlen eszmei előzmények bemutatásával.

A hatéves akadémiai, ill. felsőfokú tanítóképzés bevezetésére vonatkozó első javaslatok és fogadtatásuk

Németországi tanítói törekvések hatására már 1896-ban, a II. országos és egyetemes tanügyi kongresszus szekciójaként működő V. egyetemes tanítógyűlés határozatba foglalta: „*A tanítóképesítés pusztán pedagógiai legyen, a következő elvek alapján: az általános műveltséget a tanító a középiskolában szerezzék meg; a neveléstani tárgyakat a tanítók is ugyanabban a terjedelemben tanulják, mint a középiskolai tanárok; a tanképesítés csak a nevelési tárgyakra vonatkozzék; a tanítói oklevelek ezek szerint értékileg a középiskolai tanárokéval teljesen egyenlő értékűek, csupán a tárgyi szakképzettségre vonatkozóan különböznek;*⁸ *a pedagógiai képzés egyenlő lévén, nyissák meg az utat a tanítónak a magasabb rangú iskolák tanítóképesítéséhez is, hogy így a valódi tehetség érvényesüljön.*”⁹

⁴ Donáth, 2015.

⁵ Egyesületközi, 1917. 257-258.

⁶ XII. Közgyűlésünk, 1917. 49.

⁷ Felvilágosítások, 1918. 81-88.

⁸ Lásd ehhez: Kiss, 1933/4. 108-109.

⁹ Az V. egyetemes, 1896/28. 7.; A II. Országos, 1896/II. 38-39. (Kiemelés tőlem – D. P.) Lásd továbbá: Magyarországi Néptanítók 1896/II. 38-40.; Donáth, 2015. 256-263.

Ezzel összhangban a TITOE folyóirata, a *Magyar Tanítóképző* egy nevét talán nem véletlenül titkoló publicistája 1901 márciusában javasolta, hogy „*az általános műveltséget a tanító is ott szerezzék meg, ahol a nemzet értelmisége, a középfokú, de egyenlő rangú középiskolákban. A tanítóképzés pedig legyen tisztán szakképzés. Nyitassék meg az egyetem a tanítók előtt. A gyakorlatilag már működött tanítókból lehetnének a legkitűnőbb tanárok*”.¹⁰

A középfokú tanítóképzés helyzetét lényegében megkérdőjelező, s ebben a tekintetben kockázatos javaslat a tanítóképzős tanárok körében – érthetően –, csak a kisebbség szimpátiáját szerezte meg.¹¹ Köveskúti Jenő a tanítóság követeléseire kapcsolódva, 1908-ban fájdalommal konstatálta, hogy „*ők tisztán látják jövő fejlődésük és emelkedésük feltételeit, mi pedig még mindig csak a tanítás apró kérdéseivel pepecselünk. ... [E]lszakadunk a tanítóságtól nemcsak a munkában, de a jövődő tiszta és határozott látásában is.*” „*Az 1902-ben megjelent ... új tanterv ... legfőbb törekvése, hogy 'a tanítóképző-intézet szakiskolai jellegét minél határozottabban kidomborítsa', ... [s] csaknem valamennyi közismereti tárgyat olyan 'tudományos színvonalra emel', hogy a tanító 'felettük uralkodni és velük céljaihoz képest rendelkezni tudjon'. [„F]elemeli az óraszámot ... azoknál a tárgyaknál, 'melyek ... a hazafias szellem ápolásának leghathatósabb képviselői'.*” „*Emellett új ismeretek (gyermekpszichológia, gyermekpatológia) s a vele kapcsolatos intézmények egész sora vár a szervezetébe való beillesztésre...: az ifjúsági egyesület és népkönyvtár, a gazdasági ismétlő iskola, ... a szabadtanítás intézménye.*” E „*nagy, de értékes anyag négy év alatt nem lesz feldolgozható, ... keretbővítésre lesz szükség, ha tanítóképzésünket visszafejleszteni nem akarjuk.*” Eldöntendő az is, hogy „*lehet-e továbbra is középfokú intézet, mely a pedagógiai intézményeknek egész komplexumát magában foglalja s a népnek összes nemzeti, kulturális és szociális érdekeit felöleli?*”

Köveskúti Jenő szerint nem, mivel úgy vélte, hogy a „nemzeti és szociális irányban” kívánatos fejlődés „*a tanító(nő)képző intézetek fölé szervezendő két évfolyamra terjedő pedagógiai akadémiákkal*” szolgálható a legjobban. Javaslatára szerint „*a hivatásukhoz megkívánható neveléssel és közismeretekkel az eddigi fokon és irányban működő középintézetek látják el a tanítónövendékeket,*” [akik, tanulmányaik végeztével] „*érettségi vizsgálatot tesznek... az összes közismereti tárgyakból és a pedagógiai előkészítő ismeretekből, melyek: embertan, lélektan, logika. A tanítói érettségi bizonyítvány feljogosít az egyéves önkéntességre, a Pedagógiumra*¹² *és a tudományegyetem bölcsészeti fakultására, de elsősorban a pedagógiai akadémiára való beiratkozásra.*” Tantárgy-különbözeti vizsgával a középiskolai

¹⁰ -i 1901/3. 173.

¹¹ Lásd erről bővebben: Donáth, 2015. 304-370.

¹² Utalás a budai népiszkolai tanítóképzőhöz kapcsolódóan Gyertyánffy István által kialakított komplex intézményre, amely átmenetileg magában foglalta a *polgári iskolai tanárképzést*, sőt a tanítóképző-intézeti tanárképzést is, majd csak polgári iskolai tanító/tanárképzőként folytatta tevékenységét. Lásd ehhez: Simon, 1979. 172-178.

érettségivel rendelkezők is felvehetőek az akadémiára, ahol a hallgatók „*embertant, lélektant és logikát, nevelés és oktatástant, részletes módszertant, neveléstörténetet, iskolaszervezettant, bölcsészettörténetet*” tanulnak, és „gyakorlati tanításon” vesznek részt. E tárgyakból „*a pedagógiai akadémiai évfolyamok befejeztével nyomban tanítói képesítő vizsgálatot tehet a jelölt, ... melynek sikeres letevése után tanítói oklevelet nyer. ... A pedagógiai akadémia mellett két gyakorlóiskola működik két tanárral. Az akadémiához tartoznak a tanítóképző középintézet szaktanárai is, előadván szaktárgyaik részletes módszertanát.*” S hogy az akadémiai színvonal valóban biztosítható legyen „*az akadémiai pedagógiai szaktanárai (tanárnői) számára, az átmeneti időre, (amennyire szükséges), a miniszter pedagógiai és bölcsészeti tanfolyamokat szervez. E tanfolyamokat vizsgálat fejezi be, melynek letevése után a megvizsgáltak oklevelet kapnak*” – javasolta korát éppen három évtizeddel megelőzve Köveskúti Jenő.¹³

A tanári továbbképzés és újabb vizsgák szükségességét a folytatólagos (igaz, magasabb szintű) foglalkoztatás előfeltételeként kilátásba helyező, az addigi gyakorlat radikális reformját sürgető – a tanítói követelések minden lényeges elemének megfelelő – felvetését a TITOE 1908. január 5-i „kongresszusán”¹⁴ „néma csönd fogadta”, amely – már az 1908. április 15-i sárospataki közgyűlésen – igen „beszédekké vált”. A tanítóképzés szervezetére vonatkozó – Nagy László által összeállított – „törvényjavaslatukban” megmaradtak ugyanis „a négy évfolyamú, más iskoláktól független” intézmény fenntartása mellett. Bizonyára a kényelmetlen precedens elkerülésének szándékával törölték azt a pontot is, mely lehetőséget adott volna arra, hogy „*egy-egy helyeken, a fővárosban vagy más nagyobb városokban, ahol a viszonyok megengedik*”, olyan tanító- és tanítónőképző intézeteket állítsanak fel, „*amelyek növendékeiket a középiskola 8. osztályának sikeres elvégzése alapján veszik fel,*” s amelyek két évfolyamából „*az első évfolyam az elméleti kiképzésre, a második csupán gyakorlati kiképzésre*” szolgált volna.¹⁵ Korábbi elképzeléseikhez hasonlóan a „tanítóképzés egységének eszméje” mellett foglaltak állást, amely tervezetükben „*a tanítóképző-intézetek egységes szervezetében, felügyeletében, tantervében, a tanítóképzésben, s fegyelmi bizottságok egységes szervezésében*” fejeződött ki. Megítélésük szerint az állami képzők hatására – legalábbis a magyar

¹³ Köveskúti, 1908. 114., 170., 173-175. (Kiemelés tőlem – D. P.) Lásd ehhez továbbá: *A tanítónőképzédek 1895/8. 78.; Az állami 1895/9. 87.; A tanítóképzés 1911/8. 281-282.; Szabó, 1911/10. 339-350.; Kiss, 1933/4. 108-111.; Szakál, 1934. 108-110.; Donáth, 2001/1. 219-223.*

¹⁴ Köveskúti Jenő kifejezése. *Köveskúti, 1908. 108.*

¹⁵ Nagy László tervezte Bárczy Istvánnak a tanácshoz intézett 1902. évi előterjesztéséhez kapcsolódott. „A terv szerint a főváros képzőjébe a növendékeket nagyobb előképzettséggel öhajtott felvétetni, s a képzőt a főváros speciális igényeinek megfelelően szervezni.” Ám „a közoktatásügyi kormányzat nem mutatkozott hajlandónak arra, hogy ezt az eltérést az állami tanítóképző intézetek szervezetétől megengedje” – idézte fel az akkor történeteket – egy 1911. május 4-i, a fővárosi tanítóképző felállítására vonatkozó újabb előterjesztésben – gróf Festetics Géza tanácsnok (In: *Sipos - Donáth szerk., 1999. 245.*), így azután a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium létrehozását kezdeményezték. Lásd: *Bárczy, 1902. 4-7.; B. H. 1902/4. 28-29.; Hajnóczy, 1902/5. 34.; A főváros 1912/6. 132-133.; Mann, 2002. 70-75.*

tannyelvű tanítóképző intézetekben – az egységesülés folyamata biztatóan előrehaladt, eltérően a nemzetiségi képzőktől, ahol (az előterjesztő szavaival) „*a nemzeti eszme diadalmas előrenyomulását akarjuk, [s ezért] biztosítanunk kell az új tanítóképzési törvényben a magyar nyelvnek a jogait, anélkül, hogy a nem magyar nyelvű polgártársainkat anyanyelvüktől megfosztani akarnók. ... Nekünk az új ... törvényben az 1907. XXVI. törvénycikk álláspontjára kell helyezkednünk*¹⁶ és részletesen meg kell határoznunk, hogy a képzőintézeti oktatásban mely tárgyak tanítását s a tanítóképesítő vizsgálatokon mely tárgyak vizsgálatát kívánjuk magyar nyelven”¹⁷ Innovatív energiájukat (gróf Apponyi Albert miniszter felé tett nyilvánvaló gesztusként¹⁸) a nemzetiségi képzők megzabolozására, beillesztésére és – a népiskolai törvény hatálya alól való kikerülésük érdekében folytatott hosszú küzdelmük aktuális mozzanataként – a külön tanítóképző-intézeti felügyeleti rendszer biztosítását ígérő paragrafusok kimunkálására és a tanítóképzőtanári képesítő vizsga kizárólagosan magyar nyelvűségének hangsúlyozására fordították.¹⁹

Kiskunfélegyházi közgyűlésükön 1912-ben az „irreális elképzelésnek” járó tartózkodással fogadták *Fináczy Ernő* koncepcióját is.²⁰ Ebben – az Országos Közoktatási Tanács alelnöke – annak érdekében, hogy „a jó néptanító ... művelt ember s ne félművelt” legyen, a tanítóképzés két funkciójának („a műveltség gyarapításának és a pedagógiai kiképzésnek”) elválasztását, s a tanítóképző négyéves alsó-, és kétéves felső tagozatra tagolását javasolta, anélkül, hogy az első tagozatot (a ta-

¹⁶ Az 1907. évi XXVI. tv. „az állami elemi népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről”, a XXVII. tv. „a nem-állami elemi iskolák jogviszonyairól” szolt, s a tanítók javadalmazásának/államsegélyének rendezését bizonyos – fegyelmi rendszabályokkal szankcionált – elvárásokhoz, s eskükhöz kötötte. Ebben „az élő Istenre” esküdve kellett a tanítónak megfogadnia, hogy „Ő Felsége apostoli királyom, magyar hazám és annak alkotmánya iránt tántoríthatatlan és rendületlen hűséggel viseltem, az ország szentesített törvényeit és törvényes szokásait megtartom”, „a hazai hatóságok rendeleteit... lelkiismeretesen, híven és pontosan teljesítem”. Elvárták, hogy „a rábízott ifjúságot a magyar haza szeretetében” – s bizonyos órákon magyarul – nevelje, s hogy megőrizze „az állam alkotmányát, nemzeti jellegét, egységét”, s az állam nyelvét, címerét, zászlaját „a törvényeknek megfelelően alkalmazza”. Ne izgasson „osztály, nemzetiség vagy hitfelekezet ellen... úgyszintén a tulajdon ill. a házasság jogintézménye ellen” stb. (*Márkus szerk.* 1912. 1140-1163.) Nagy László álláspontjáról lásd: *Köte*, 1983. 49.; *Donáth*, 2007. 9-13. és 21.

¹⁷ 1896. július 5-én szakosztályi határozatukban kategorikusabban fogalmaztak: „A tanítóképesítő vizsgálat, amelynek nyelve csakis a magyar lehet, írásbeli, szóbeli és gyakorlati.” (*A II. Országos* 1896. 662.; *Donáth*, 2015. 344-345.)

¹⁸ Koncepciójáról lásd: *Apponyi*, 1911. 265-269.; 1915. 13-27.; 1926. 12-19. Kultuszminiszteri tevékenységéről: *Apponyi*, 1926/21-22. 35-36.; *Neményi*, 1933. 45-77.; *Mann*, 1993. 128-135., 144-146.o.; *T. Kiss*, 1993. 212-224., 485.

¹⁹ *Nagy L.*, 1908. 267-282. (Kiemelés tőlem – D. P.) Lásd ehhez: *A II. Országos* 1896. 699-705. *Rózsa*, 1911/11. 407. *Ballér*; 1989. 6-10.; *Donáth*, 2015. 330-339. és 359-370.

²⁰ Ebben szerepe lehetett a VKM 78000/1911. rendeletével 1911. június 30-án életbeléptetett tanítóképzős tantervvel kapcsolatos pozitív várakozásoknak is. (*A tanítóképzés* 1911/8. 281-282.) Bár – ahogy a fentiekben már említettük – akadtak, akik azonnal felhívták a figyelmet ennek korlátaira. (*Szabó A.*, 1911/10. 339-350.)

nítóság korábbi kívánságának megfelelően) érettségi vizsgával zárta volna.²¹ „*Művelt embernek ... – érvelt a professzor –, intellektuális szempontból nem azt nevezem, aki egy terjedelmes ismeretanyagot képes befogadni, hanem azt, aki azt, amit tud (ha materiális értelemben kevesebb is), egységben látja, részeit egybe tudja kapcsolni, egymásra tudja vonatkoztatni, magasabb szempontok uralma alá tudja helyezni. Nem pusztá konglomerátuma az ismereteknek, hanem belső összefüggésük és szervezetségük teszi a műveltséget. Ebből a... cáfolhatatlan igazságból tárgyamra nézve azt az egyedül lehetséges következtetést vonom le, hogy a tanítóképző úgynevezett közműveltségi tárgyainak anyagát, mely jelenleg szerfölött tarka és sokféle, és aránylag kevés időre van összetömörítve, egyrészt megfelelő asszociációs útján egyszerűsíteni kellene, másrészt a feldolgozásának a mostaninál több időt kellene juttatni. Amit a mostani [tanító]képzés általános részében leginkább hibáztatok (s e részben nem állok egyedül), az ismereteknek ama felszínessége, amely a sokféle és nagymennyiségű művelődési anyag kényszerült recipiálásának szokott következése lenni. Azt szeretném, hogy a növendékek az egyes ismeretkörökben jobban elmélyedhessenek. A mostani tanulás nagyobbára csak kompendiózus [kézikönyvszerű, rövid, vázlatos – D. P.] tanulás. Ez a kivonatos tanulás fárasztja és tompítja a szellemet; az emlékezetet veszi igénybe az értelem rovására; az elmét adatok és nevek gépies megjegyzésére s nem a fogalmak átértésére készíti; a szellemi energiákat nem fokozza, hanem ernyeszti; a finomabb gondolkodást lehetetlenné teszi” – vonta meg a négyéves képzés szigorú mérlegét a TITOE XII. közgyűlésén Fináczy Ernő.²²*

Hallgatóságából „némelyek” aggodalmasnak találták, hogy a vázolt úton „a tanítóképző-intézetek rohamos fejlesztése” „elszakadhat a népiskolától”. „*Sokan meg úgy gondolkoztak az előadó 6 éves tervéről, hogy az kiszakítaná a magyar tanítóképzést a történeti gyökeréből, amely... mindig a tanítói pályára való tartós ránevelést tartotta fő feladatának, holott az előadás szerint, azt intenzíve át nem értve, akár pl. az érettségi bizonyítványban kifejezett közismeretekkel s azután 2 évi pedagógiai képzéssel – minden tartós ránevelés nélkül – meg volna oldva a tanítóképzés” – vélte reflexiójában Baló József. A budai képző igazgatójaként, a TITOE elnökeként úgy látta, hogy célszerűbb, ha a fokozatos előrehaladás, a túlterhelés csökkentése érdekében kitartanak az 1911. évi temesvári közgyűlésükön kialakí-*

²¹ Utóbbi 1957-ben „Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetében” Fináczy Ernőnek a tanítók képességeivel kapcsolatos kétélyeinek tudták be. (1957/2. 42.)

²² Fináczy, 1912. 254-262. (Kiemelés tőlem – D. P.) Lásd ehhez: Szakál, 1934. 110-112.

Kritikai megjegyzései a tradicionális iskolafelfogás lényegi vonásaira vonatkoztak. *Mannheim Károly* – az 1940-es években írt munkájában – is úgy vélte, hogy „a kívülről tanulás már a régmúlt társadalmakban is az ismeretek megkövesedéséhez vezetett; tisztelettel öveztek a múltban felhalmozott tudást, anyagot és megakadályozták, hogy a régi ismereteket újjal váltsák fel. ... Az eszmény nem az egyre bővülő ismeretekre fogékony elme fejlesztése volt, hanem az olyan szűklátókörű szemlélet megrögzítése, amely az elfogadott és elismert doktrínákra korlátozódik. ... Az iskola feladata annak megmutatása, hogy hogyan lehet hatékonyabban tanulni az élettől, hogyan lehet helyes következtetésekre jutni a tapasztalatok alapján, hogyan válhat valaki önnön nevelőjévé”. (1999. 257-258.)

tott elképzelésük mellett, s továbbra is a középfokú öt éves képzés bevezetését szorgalmazzák.²³

Így is történt: a következő időszakban a TITOE prominens képviselői az egytagozatú 5, ill. 6 éves képzés bevezetésére vonatkozó kezdeményezéseiket a tanítókra váró társadalmi feladatok bővülésével,²⁴ s a kormányzat számára egyre súlyosabb problémát jelentő nemzetiségi, ill. szociális problémák kezeléséhez nyújtott segítségük felajánlásával kötötték össze. Imre Sándor javaslataihoz kapcsolódva már 1910-ben leszögezték, hogy „a tanítóképzőkben a nevelés egyenrangú az oktatással”, s annak vezérlő gondolata „a nemzetnevelésnek értett szociális pedagógia” kell, hogy legyen.²⁵ Osztották a körükben rendkívül népszerű egyetemi magántanár ismert koncepcióját, mely szerint „a magyar nemzetnevelés mai feladata: a nemzetté nevelés”.²⁶ Ez „gondoskodik arról, hogy minden vidék és mindenik osztály sajátos érdekei az egész nemzet érdekében összehangzóan érvényesüljenek. ... Biztosítania kell a nemzetet alkotó elemek szabad fejlődését, mert a sajátosságok kifejlődése adja meg az erőt az egésznek is; másfelől pedig a művelődés egységét, a nemzeti élet minden szükségletének kielégülését, mert egyoldalúvá lennie egyik résznek sem szabad s elhanyagolni bármit is káros”. Az állami képzőkben tanító tanárok – egyházi képzőkben tanító kollégáiktól eltérően – azzal is készségesen egyetértettek, hogy „mindenik fokú tanító- és tanárképzést szükséges határozott középponti gondolattal a nemzetnevelés érdekében egységesen szervezni... A végző feltétel... az elemi tanítóképzés államosítása és újjászervezése. ... [I]tt érvényesíteni kell az alapelvet: a nevelésben a nemzet a legfőbb szempont. ... [L]egalább a tanítók nevelése legyen egységes.” Azt azonban bizonyára fenntartással fogadták, hogy Imre Sándor szerint amellett, hogy „itt érvényre kell jutnia a tanulmányi rend [egységes] alapvonásainak is, a tanítóképzést egészen könnyen alkalmazni lehet az egyes vidékek szükségleteihez, [az illető vidéken használt nemzetiségi nyelv tanításához] tehát példát [lehet] mutatni arra, hogy a nevelés egysége nem egyformaságot jelent, hanem különböző érdekek tervszerű, összehangzó kielégítését”. Szilárd meggyőződése volt ugyanis, hogy „...az egységes tanítóképzés nem jelent[het] erőszakos magyarosítást”.²⁷

Oktatási gyakorlatuk, ill. korabeli megnyilatkozásaik ismeretében valószínűsíthető: a tanítóképzős tanárok többsége vegyes érzelmekkel olvashatta azt is, hogy a pedagógust „hivatása és munkájának körülményei teszik politikussá”; s hogy „a tárgyiasságra való törekvés teszi korszerűvé a nevelést, mert megköveteli, hogy a

²³ Baló, 1912. 297-298.

²⁴ Az 1911. évi tanterv bevezetésével kapcsolatban Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter megemlítette, hogy „a nemzetgazdaságtan tanterve, a tárgy természetétől megkívánt óvatossággal ugyan, de utat nyitott a szociális ismereteknek is a képzőintézeti tanítás és nevelés rendjébe, kapcsolatba hozva azokat a népiskolai tanító gyakorlati társadalmi hivatásával”. (Tanterv és, 1911. I.)

²⁵ A szociológia 1910. 182-186.

²⁶ Vö.: Láng, 1898/8. 113-115.

²⁷ Imre, 1912. 152-154., 220-221. (Kiemelések, beszúrárok tőlem – D. P.)

növendékekben is ennek a létesítésére törekedjék. ... [S] meggátolja, hogy ez a korszerű nevelés egyoldalú legyen. Meggátolja azzal, hogy a napi vitás kérdéseket az iskolában nem engedi valamely szempontból tárgyalnunk, mert az iskola semmi tekintetben sem lehet harctér. Az elemi iskolában semmi ilyennek nincs helye, mert ott a gyermeknek csak tényekre van szüksége, az őt érdeklő problémák teljességgel nem politikai természetűek. ... A magasabb iskolákban pedig... az egyes tárgyak körében megismertetjük a most vitás kérdések gyökerét, az ellentétek kifejlődését. Meggyőződésre akarjuk tanítványainkat képessé tenni, de mert nevelők vagyunk, nem akarunk velük semmit készen átvétetni, hanem tudván, hogy a meggyőzés hogyan keletkezik, tényeket, érveket és ellenérveket állítunk eléjük” - hangsúlyozta, ma is megszívlelendően Imre Sándor.²⁸

Újabb javaslatok, kezdeményezések az I. Világháború utolsó éveiben

Intencióit – a képzős tanárok körében élvezett rendkívüli tekintélye ellenére –, csak részben követték a TITOE vezetői, s a nemzetnevelést – a tanítóképzés egységes továbbfejlesztésére vonatkozó, sok szempontból progresszív elképzeléseik ki-munkálásakor (nemzetiségi vonatkozásban általában, a háború éveiben pedig különösen²⁹) – sajátosan értelmezték. Megítélésük szerint ugyanis a két évtizeddel korábbi, s azt követő kezdeményezéseiknek alig volt foganatja, ezért *Mohar József*, a TITOE akkori alelnöke lankadatlanul „nemzeti szellemű revíziót” sürgetett. A „Tanítóképzésünk továbbfejlesztésének irányelvei” című cikkében „a [továbbra is létező] probléma nagyságát érzékeltető” – adatokkal szolgált: az országban működő „83 képző közül 6 román, 2 szerb és 3 német tannyelvű, tehát összesen 11 nemzetiségi képzőnk van, vagyis tanítóképzőink...13,25%-a. ...[A] vizsgálatot tett 9949 nyilvános és magántanuló közül magyar anyanyelvűnek vallotta magát 8425 ta-

²⁸ *Imre*, 1920. 91-92.

²⁹ A háborús körülmények persze *Imre Sándor* álláspontját sem hagyták érintetlenül. „A köznevelés belső egysége és a nemzeti egység” című előadásában, 1915-ben, már azt emelte ki, hogy „a nevelés a leg-tisztábban értett nemzeti politika körébe tartozik. Nyilvánvaló a kettős feladata: nemzetfejlesztés és nemzetvédelem. *A mi mostani helyzetünkben a nemzet fejlődésének legközelebbi célja: éppen az egység; a védelemnek pedig éppen ez a feltétele.*” (1920. 95.) Mindazonáltal a magyarországi nemzetiségek oktatásával kapcsolatban még ekkor sem volt hajlandó eltávolodni *Széchenyi István* akadémiai emlékezésében képviselt eszmeiségétől. (1981. 30.) „A tanítók nemzeti tudatosságáról” 1916-ban a Magyar Tanítóképzőbe írt cikkében is azt ajánlotta olvasói figyelmébe, hogy a „nemzeti tudatosság... politikai (belső és külső) tisztánlátás,” s ennek „éppen a tanítóképző-intézetekben kell ... legfőképpen érvényesülnie, mint a tanárok uralkodó lelki állapotának és munkájuk céljának.” S a világháborúban élesen konfrontálódott katonai táborok egyikében – „fehérek közt... európaiként” – fennen hangoztatta, hogy „legjobb-nak azt tartom, ha felmutatjuk a nevelés céljának három fokát: végső célul az egész *emberiség* fejlődését, közelebbi, határozott célként a *nemzet* fejlődését és mint közvetlen célt az *egyén* fejlődését. E hármas célkitűzéssel *Széchenyi* szellemét vinnénk be a tanítóképzésbe.” Szerinte „az ’emberiség meg-dicsőítése’, az ’emberi nem szebbítése’ minden emberi munkának a rendeltetése; ehhez a célhoz azonban a nemzetek sajátosságainak megőrzésével és nemesítésével lehet eljutni.” (*Imre*, 1916. 137., 139. és 141-142. Kiemelések tőlem – D. P.)

nuló, vagyis 84,6%. [A 635 főhivatású tanár közül] magyar anyanyelvűnek vallotta magát 530, vagyis 83,4%, magyarul egyáltalán nem tudott 4, vagyis 0,63%.³⁰

Ezen – a világháború körülményei között – tarthatatlannak ítélt állapot meghaladása, s a képzés minőségének javítása érdekében 1917 júniusában úgy vélték, hogy „tanítóképzésünket a történelmi fejlődés folytonosságának a figyelembevételével, *egységes alapon, magyar nemzeti szellemben kidomborodó pedagógiai szakiskola jelleggel és népies irányban, külön tanítóképzési törvénnyel kell továbbfejlesztelnünk*. A magyar nemzeti szellem követelményeinek megfelelően az összes hazai tanítóképzőkben a magyar nyelv és irodalom, a hazai történelem, földrajz és alkotmánytan a mostaninál behatóbban tárgyalandó és úgy ezen, valamint az összes pedagógiai tantárgyak, a mennyiségtan, az ének és a torna az összes hazai tanítóképzőkben *kizárólag magyar nyelven tanítandók*. ... A demokratikus fejlődés értelmében a nép szellemi és anyagi műveltségére vonatkozó ismereteknek és tantárgyaknak a jövőben tág teret és több időt kell juttatni. ... Miután... a nevelő hatásoknak mindenirányú fokozása a tanítóképzés tartalmát jelentékenyen növeli; miután már a mostani tartalom is a négyéves tanítóképzés túlterhelésére vezetett: *a tanítóképző-intézetek hat évfolyamú és osztályú szakiskolákká fejlesztendők*, [melyekben] ... a pedagógiai szakképzés, valamint a gazdasági, szociális és népművelési feladatok³¹ megoldásának súlypontja a két felső évfolyamra essék. Tanítóképzésünk egységes fejlesztése érdekében *a miniszteri tanterv és tantervi utasítás, a miniszteri normál tanmenetek és normál-felszerelési jegyzék és az állami tanítóképzők rendtartása az összes tanítóképzőkre kiterjesztendő*. ... Az összes tanítóképző-intézetek kerületenként szervezett egységes és szakszerű külön állami felügyelet és ellenőrzés alá helyezendők” – olvashatjuk a TITOE XIII. budapesti közgyűlése által elfogadott javaslatban,³² melyhez a vitát követően elvi indokolást társítottak.

Az 1868. évi *népiskolai törvényről leszögezték*, hogy annak „számos kiváló tulajdonsága mellett magyar nemzeti nézőpontból nagy hiányai és szinte végzetessé váló hibái vannak, [mivel] a magyar népnevelésbe elmulasztotta belevinni az egész szer-

³⁰ Mohar, 1916. 33. és 35. Összevetésül: az 1910. évi népszámlálás szerint Magyarország területén (Horvát-szlavonország nélkül) élt 18.264.533 lakos 54,5%-a volt magyar, 16,1%-a román, 10,7%-a szlovák, 10,4%-a német, 2,5%-a rutén, 2,5%-a szerb, 1,1%-a horvát és 2,2%-a egyéb nemzetiségű. (Lásd továbbá pl.: Vermes, 1917/7-8. 1-2.; Donáth, 2008/I. 15-30.; Donáth – Preska, 2007.)

³¹ Az 1914. évi rendtartás a gazdasági ismétlő iskola tárgyai között – az általánosan művelők mellett – a fiúknál egy sor mezőgazdasági ismeretet (talajtan, földművelés, növénytermesztés, állattenyésztés, konyhakertészet, gyümölcsstermelés, szőlőművelés, méhészet, selyemhernyó-tenyésztés, szarvasmarha- ló-, juhtenyésztés, borászat, erdészet) és gazdasági háziipart sorolt fel, a lányoknál csecsemőgondozást, zöldségtermelést, tejkezelést, háztartástant és kézimunkát, baromfitenyésztést, sertésnyésztést, selyemhernyó-tenyésztést említett. (*Rendtartási szabályzat*, 1914. 120-121.) Ha ezek jelentős részét szaktanítók tanították is, a tanít(nő)képzők valamelyest előkészítették növendékeiket az ilyen jellegű feladatokra.

³² Mohar, 1917. 181-183. (Kiemelés tőlem – D. P.) Vö.: a TITOE egyesületközi tanácskozássra vonatkozó 1917. szeptember 28-i indítványával: Magyar Tanítóképző (a továbbiakban, a jegyzetekben: MT), 32. évf., 257-258. és Evangélikus Országos Levéltár, az Országos Egyetemes Tanáregyesület iratai 7. 127/917.; Szakál, 1934. 112-114.; Németh, 1990. 67-68.

vezetet egybeforrasztó és a magyar nyelvben kifejezésre jutó nemzeti szellemet; s hogy a magyar tanítóképzés ügyét nem állította egységesen és oszthatatlanul ennek a magyar nemzeti szellemnek hatékony szolgálatába.” „Amitől a viszonyok ismerete folytán évtizedek óta tartottunk,... azt Nagyméltóságod [gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter] a világháború egyik szomorú tanulságaként ... kénytelen megállapítani. Immár statisztikailag igazolódott, és bírói ítéletekből nyilvánvalóvá lett, hogy a hazai tanítóképzők egy része, a görög-keleti és a görög-katolikus román és szerb nemzetiségű képzők nem feleltek meg hivatásuknak, mert nem oltották be növendékeik lelkébe a magyar haza és a király iránti hűséget és a magyar állam iránti töretlen ragaszkodást. A román és szerb nyelvű tanítóóság egy része legszentebb kötelességében az alkuvást nem ismerő hazaszeretletben nemcsak megtántorodott, hanem kémmé és a hitszegő és rabló ellenség cimborájává lett!”³³ Ennek elkerülésére történt, hogy „egyesületünk... negyedszázados fennállása óta kérte mindenkori tanügyi kormányzattól a tanítóképzés ügyének a törvény kereteiből való kivételét és külön törvény útján nemzeti irányban való egységes reformját”. „Szükségesnek tartjuk, hogy a pedagógia és a nemzeti vonatkozású tárgyak... tanárait a [z egyházi fenntartású] nem magyar anyanyelvű képzőkhöz [is] a VKM nevezze ki, és hogy ezek minden vonatkozásban állami alkalmazottakként tekintessenek. ...[Ki kell kötni továbbá, hogy] a hazai összes tanító/nő/képző intézetekben csupán a VKM által engedélyezett tankönyvek, vezérkönyvek, segédkönyvek, térképek és általában tan- és iskolaszerek használhatók.”³⁴ Indirekt módon megismételték tehát „a nemzeti szempontból problematikusnak ítélt” tanítóképzők megrendezésére – s ha az sem segít – „megbízhatóbb társadalmi környezetbe”, magyar szellemű településekre való áthelyezésükre vonatkozó javaslatokat.³⁵

Amikor Apponyi Albert az újra megnyitott román tannyelvű tanítóképzőkhöz miniszteri biztosokat nevezett ki, akik napi szinten ellenőrizték azok működé-

³³ A TITOE állásfoglalásainak értelmezésékor célszerű szem előtt tartanunk *Diószegi István* figyelmeztetését arra vonatkozóan, hogy milyen félvezető lehet, pusztán „a nemzeti állam, vagy az uralkodó pozícióban lévő nemzet képviselőinek megnyilatkozásaiból kiindulni”, s a korabeli viták hevében megfogalmazott célkitűzések, szándék-nyilatkozatok alapján ítélni. (1991. 33-34.) A valós helyzet megítéléséhez lásd továbbá: *Kemény G. – Szarka – Szász* szerk. 1999.; *Tilkovszky*, 1998. 13-38.; *Szarka*, 1995. 7-46.; *Niederhauser*, 1995. 7-26., 642-663.

³⁴ *Emlékirat a tanítóképző-intézetek szakfelügyelete és a nem magyar tannyelvű tanítóképzők nemzeti reformja tárgyában.* (Elfogadták 1917. június 28-29-én a VKM-hez, benyújtották: októberben.) 1917/I. 89-104. (Kiemelés tőlem – D. P.) Vö., pl.: *Albrecht*, 1917/1-4. 6-7., 9-10. 1-2., 15-16. 1-2.; *Lányi*, 1917/19-20. 11-12.; *Mosdóssy*, 1917/16-18. 3-4.; *Vermes*, 1917/7-8. 1-2.

³⁵ *Mohar József* „a tanító- és tanítónőképzés országos és egységes rendezésére” vonatkozó, 1916. évi törvénytervezetében is – kis kiegészítéssel – az 1896.évi és 1908. évi határozatok megfogalmazásához ragaszkodott. Az akkor még „öt évfolyamos és ötosztályos pedagógiai szakiskolaként” elképzelt „népiskolai tanító- és tanítónőképző intézetek” felállítására vonatkozóan leszögezte: azok „az egyes iskolafenntartók által csak olyan városokban állíthatók fel és tarthatók fenn, amely városoknak magyar nyelvű és magyar érzelmű társadalma van, amely városok a tanítóképző-intézet vidékének közművelődési központjai és lehetőleg megyei törvényhatóságok székhelyei.” (1916/I. 86.)

sét,³⁶1917. október 10-én a TITOE küldöttséggel gratulált a miniszternek. Nagy László elnök kifejtette: „Nagyméltóságod a román nyelvű tanítóképző intézetek egy súlyos és veszedelmes bajára mutatott rá, azonban meggyőződésünk szerint a baj teljes orvoslása még hátra van. Reméljük, hogy ezt a rendeletet az intézkedéseknek hosszú sora követi, s az 1907. évi népoktatási törvények folytatásaként meg fognak teremteni hazánkban az egységes magyar nemzeti szellemű és tartalmú tanítóképzési törvények, amelyek biztosítani fogják, hogy a tanítóképzők a magyar nemzeti eszme apostolait fogják küldeni e hazában szerte-szét. ... Minden erőnkkel s minden csepp vérünket feláldozzuk azért a szent célért, hogy a hazai tanítóképzés, hogy a hazai tanítóképzés egységesen és kizárólag a nemzeti eszme szolgálatába álljon. Pályánkon való előre haladásunkban *lángoszlopként vezérel bennünket az európai színvonalon álló, pedagógiaiilag teljesen modern, s a társadalom szükségleteit kielégítő, de mindenekfelett egységesen nemzeti népoktatás eszméje*”.³⁷

Ezúttal is, mint korábban annyiszor, „nemzeti elkötelezettségük” öszinte demonstrálásával, segítségük felajánlásával támasztották alá arra irányuló törekvésüket, hogy – a többi középiskolához hasonlóan – kikerülhessenek a népiskola törvény hatálya alól. Az alulról és felülről építkezett, kettős szerkezetű közoktatási rendszer körülményei között érthetően, ki kívántak kerülni a felfelé szinte zárt alrendszerből, s egy „felsőbb régióba”, vagy legalább egy köztes helyzetbe kíváncsokoztak...³⁸

Taktikájuk korántsem volt megalapozatlan, hiszen az akkoriban rövid időre ismét kultuszminiszterré lett *Apponyi Albert* többször hangsúlyozta, hogy „a közoktatásügyi politikában... nem fogadhatunk el egy tanintézetet, egy iskolát fennállónak csupán azért, mert abban hazaellenes irányzatok vannak, hanem az oktatás minden ágában, ... legelsősorban azoktól tanintézetektől, melyekben a nemzetnek nevelőit nevelik, *a tanítóképzőknél [Sic!]*... követelnünk kell, hogy az állampolgári nevelésben pozitív irányban közreműködjenek a nemzeti egységnek, a szociális és kulturális egységnek megoldására”.³⁹ A TITOE küldöttségének adott válaszában megköszönte a küldöttség jókívánságait, majd arra utalt, hogy már első minisztersége idején „az volt a vezércsillaga, ne csak a kultúra színvonalát emeljék, hanem a magyar nemzeti kultúrát erősítsék”. A háborúban ellenállónak bizonyult „az ezeréves Magyarország szilárd szerkezete – még belpolitikai téren is – tud a legnagyobb ellenállást kifejteni [Sic!]. Ámde ebben a szilárd szerkezetben repedések mutatkoznak. ... *Amíg ezeket a feladatokat organikus egészben a háború folyamán nem oldhatjuk is meg, addig is a veszélyeztetett betörési pontokat megtámasztani, megvédeni kell.* Ez a célja, ebben az irányban folyik munkája, és jól tudja, hogy a tanítóképzés ennek a központja. ... A tanítók tanítóinál, a nevelők nevelőinél ily

³⁶ *A román tannyelvű*, 1917. 326-331.

³⁷ *Apponyi Albert üdvözlése*, 1917. 283. (Kiemelés tőlem – D. P.)

³⁸ Lásd ehhez: *Nagy P. T.*, 1997. 101-104.

³⁹ *Apponyi*, 1918. 10.; vö.: *Kornis*, 1926/9-10. 4-5.; *Neményi*, 1933. 57-65.

nemzeti felbuzdulást látnia különös öröme szolgál” – jelezte, a TITOE javaslatának lényegét megkerülve a miniszter. Államtikára, Tóth János is csak egy homályos ígérettel szolgált a nála tisztelgő Mohar József alelnöknek: „*a háború dacára is előkészítik a talajt a magyar tanítóképzés egységessé tételére és a szakszerű ellenőrzés kiépítésére*”. Neményi Imre államtitkár válaszában egyértelműen a háború utánra ígérte, hogy a tanítóképzés, „e kultúrmunka intenzitása növekedni fog”.⁴⁰ A Magyar Tanítóképző a találkozóról alig leplezett csalódással beszámolva nyomatékosította: *a magyar tanítóképzőintézeti tanárság a magyarországi román tanítók és tanítóképzők „hazafiatlan üzelmeinek” „kiküszöbölése, további megakadályozása érdekében hangoztatta és hangoztatja ezentúl is az egységes állami tanítóképzés és képzés fontosságát és halaszthatatlan szükségességét*”.⁴¹

E felszólításnak kívánt – a háborúvégi társadalmi környezetben, az egyházi képzőkben tanító kollégáik érdekeinek figyelembevételével – megfelelni *Fekete József*, aki a Magyar Tanítóképző 1918. szeptember-októberi számában „*a tanítóképzés korszerű újjászervezését*” összekapcsolta „*a nemzet újjászervezésére*” vonatkozó feladatokkal. Úgy vélte, hogy az adott körülmények között „a népművelésre irányuló feladatok a nemzetvédelem és nemzetfejlesztés csoportjában vizsgálандók”, mivel a háború utáni „új korszaknak egyetemes fényel világító szellemi állócsillagai: a demokrácia, a szocializmus s a nemzetköziség lesznek”. Márpedig „a következetesen és teljesen kiépített demokrácia nálunk – mostani nemzetiségi, társadalmi és művelődési állapotaink között – vétkes önzetlenség s együgyű öngyilkosság lenne az ezeréves magyar államtól” – állította, ezért úgy látta, hogy a tanítóképzésre fontos hivatás vár. „A szociáldemokrácia, a nemzetköziség s a nemzetiségi kérdések veszedelmei ellen... csak [egy] hatalmas erejű, művelődésbeli nemzeti áramlatban kereshetünk kellő védelmet és biztosítékot.” A „*nemzetköziség hatása alá került csiszolt elméjük*”, és a *szociáldemokrácia által befolyásolt „alsóbb rétegek” felől fenyegető veszély elhárítása „a magyar kisgazdaosztálynak – a leromlott dzsentri- és tisztviselő középosztály helyett – nemzeti középosztállyá... emelése, a magyar falu, a magyar paraszt politikai, társadalmi s művelődésbeli felemelése*” révén lehetséges. Mindez „erős, rendíthetetlen nemzeti jellegnek és szellemnek kialakítását követeli mind a népművelés, mind a tanítóképzés terén” – állította Fekete József, s hamarjában *hat évfolyamos, kéttagozatú (s további két év gyakorlattal összekapcsolt) intézményt* vázolt e hivatás megtestesítőjeként. „A tanítóképzés *alsó tagozata négy évfolyamú; közműveltségi képzést adna, amely azonban szellemben és tantervileg szoros kapcsolatban lenne a szakképzéssel. E képzés az állam és a felekezetek kezében lenne. E tagozat végén a növendékek tanítói érettségi vizsgálatot tennének. ... A tanítóképző felső tagozata két évfolyamú, pedagógiai és szociá-*

⁴⁰ *Apponyi Albert üdvözlése*, 1917. 283-284.

⁴¹ *Apponyi Albert üdvözlése*, 1917. 281.

lis képzést adna. *Ez a képzés tisztán állami jognak nyilvánítandó.*⁴² A felső tagozat számára vagy külön intézetek állítandók, vagy a mai állami intézetek mellett szervezendő a felső tagozat. ... [melynek] *elvégzése után a hallgató alapvizsgát tesz...* [majd] még kétévi tanítói gyakorlatra kötelezendő a vallás- és közoktatási minisztertől kijelölendő nemzeti gyakorlóiskolában. ... *Tanítói szakvizsga csak e kétévi tanítói gyakorlat után tehető*, tárgyai: a neveléstudomány valamennyi ága” – tervezte (az 1896-os tanítói kongresszusi törekvéseket, Köveskúti Jenő és Fináczy Ernő elképzeléseit Lechnitzky Gyula kötelező tanítói gyakorlatra vonatkozó javaslataival kombinálva) Fekete József.⁴³ A TITOE minden korábbi koncepciójánál messzemenőbb (s a két évtizeddel későbbi törvényjavaslatok nem egy elemét megjelenítő) javaslata – 1918 októberében – a radikális társadalmi- és gyökeres iskolarendszer-béli változások megelőzésére irányuló kétségbeesett kísérlet volt. Politikai és szakmai szempontból egyaránt későn és korán érkezett – ezért különösebb visszhang nélkül maradt, elsodortatott a hamarosan őszi rózsákat ringató/szagató októberi szélben...

Viták, tervek az „őszirózsás forradalom” időszakában

Bekövetkezett ugyanis amitől sokan – köztük Fekete József – tartottak, s amit mások reméltek: a kortársak által „őszirózsás”-ként emlegetett forradalom. *Babits Mihály* a Nyugat 1918 novemberi számában mint valami mesészerű történésről számolt be erről: „[H]a valaki azt mondta volna szerdán este: csináljatok azon a helyen ahol ez a mai Ausztriába ékelt, feudális, félholt, militarista, Tisza István-féle Magyarország hever hagyományos királyhűségében, gyűlölve minden szomszédjától, holnap reggelre egy önálló, független, radikális magyar köztársaságot, mely minden militarizmust megtagad és minden nemzetnek barátja, és reggel aki kimegy az utcára, minden katona sipkáján a K betű helyén egy virágot lásson: és mindezt harcok és vérontás nélkül, ha ezt parancsolta volna valami Hatalom ... aligha akadt volna köztünk, aki ne éppoly csüggedt szívvel hallotta volna ..., mint [egy] mesebeli királyfi a varázsló király lehetetlen parancsát. ... [Mégis] valahogy így volt a magyar forradalommal ... Minden magától ment, szinte anélkül, hogy az emberek akarták vagy csinálták volna, a földben, a kövekben, a levegőben volt benn az erő, a történelem gépezete működött itt tovább, mely akkora lendületet kapott a világháborúban, hogy most a saját lendülete hajtja ... Pusztán emberi szempontból nézve a magyar

⁴² Ahogy a fentiekben is láttuk, a TITOE tagjai körében akkoriban gyakran hangoztatott államosítási törekvések forrása eltért a néhány hónap múltán, 1919-ben, ill. 1948-1950-ben megfigyelhető gyakorlati intenciójától: elsősorban nemzetiségi-politikai megfontolások és a tanítóképzés egységes színvonalának megteremtésével kapcsolatos elvárások vezették őket.

⁴³ *Fekete*, 1918. 225-240. (Kiemelés részben tőlem – D. P.) Míg Fekete József – 1918-ban – a forradalmi átalakulások elkerülésének eszközeként; *Lechnitzky Gyula* – 1915-1916-ban – „a háborús pedagógia legfőbb parancsaként” állította, hogy „a tanítóképzés intenzív fejlesztése elsőrendű honvédelmi (nemzeti) érdek”. (1916. 4-11., 48-56., 75-85.; 1917/2. 182-196.) Lásd ehhez: *Szakál*, 1934. 114-116.; *Németh*, 1990. 68-69.

forradalom valóságos csoda volt ... egy és egységes és mégis más képet ölt minden akaratban, más-más nyelvet beszél minden lélekben, mint pünkösdkor az apostolok. Micsoda forradalom ez? Polgári forradalom? 48-as szabadságforradalom? Nacionalista? Vagy antinacionalista forradalom, vörös forradalom, szocialista, társadalmi? Magyar vagy emberi? Vagy éppen a bolsevik anarchia szellemének első és még álcázott kirobbanása a Rend palackjából? Máshogyan látja minden párt, máshogyan minden osztály⁴⁴, igazán mintegy varázstüneteményt: mindenki a maga szíve szerint látja! És mindegyik mást is vár tőle: más eredményeket, más tendenciát!⁴⁵

Így volt ez a Nemzeti Tanácshoz 1918. november 1-jén TITOE küldöttséggel csatlakozó tanítóképzős tanárok körében is. Egy részük tartózkodva, míg mások lelkesen, vagy legalábbis lelkesedést színlelve, ambivalensen reagáltak a társadalmi-politikai változásra. Már csak azért is így lehetett, mivel az új miniszter, *Lovászy Márton* már aznap, hivatalba lépésekor, több területen fordulatot jelzett a VKM addigi politikájában. „Az első teendőm az volt... , hogy táviratilag bevontam a román iskolák bezárására vonatkozó rendeletet, mely a nemzetiségekkel való megértésnek akadálya lehetett volna. ... A közoktatásban a szabad szellemet kívánom meghonosítani, mert ennek eddig nagy hiányát éreztük... A legmesszebbmenő mértékben biztosítani kívánjuk a nemzetiségek szabad fejlődését, emellett azonban egy pillanatra sem feledkezünk meg arról, hogy a tanárok és tanítók fizetésrendezése sürgős feladat és a legközelebbi teendőm az lesz, hogy ezeknek az embereknek, akik az ország kultúráját szolgálják, emberhez méltó megélhetést biztosítsak”.⁴⁶

Dékány Mihálynak, a Magyar Tanítóképző szerkesztőjének kommentárjából úgy tűnik, hogy nem igazán érzekelte e fordulatot, esetleg a független Magyarország megszületésének mámore vezető tollát, vagy éppen ellenkezőleg, nagyon is érzekelte, ám a miniszter által deklarált szabadság jegyében véleménykülönbségüket demonstrálta: „*A tanítóképzőintézeti tanárság új miniszterét Magyarország hajnalán lelkesen és meleg szeretettel üdvözli és biztosítja, hogy a régi magyarnál magyarabb Magyarország kultúrájának nehéz munkájában [Sic!] őt mindenkor teljes odaadással támogatja, s mindenben hűséges munkatársa, segítőtársa lesz.*”⁴⁷

November 11-én a TITOE elnöke körtelefonnal összehívta a VI. kerületi képzőbe a budapesti állami és az államilag támogatott tanító(nő)képzők tanárait, igazgatóit, és egyéb munkatársait, valamint a szakfelügyelőket a Közalkalmazottak Országos Szövetsége Tanítóképzőintézeti Osztályának megalakítása céljából, s azért, hogy „tanítói szabadságukat, önállóságukat kivívják”, sérelmeiknek, kívánságaiknak hangot adjanak. Az összesen 32 résztvevővel zajló tanácskozást Nagy László nyitotta meg: „A szabadság vihara felrázta a mi lelkünket is és most itt állunk

⁴⁴ A történetek megítéléséhez lásd pl.: *Borsányi*, 1988.; *Hajdu*, 1989.; *Litván*, 1996. 269-280.; *Romsics*, 1999. 110-139.; *Salamon*, 2001. 53-125.

⁴⁵ *Babits*, 1918. 7-8.

⁴⁶ *Az új független*, 1918. 280-281.

⁴⁷ *Az új független*, 1918. 281.

megifjult erővel, tetterősen, hogy a mi külön szabadságunkért küzdjünk. Fölösleges itt, kartársaim előtt leírnom a régi rendszert, amely gúzsba kötötte az egyént és a közösséget, amely despotizmusával lehetetlenné tette a szabad véleménynyilvánítást úgy az egyesre, mint a közre nézve. ... Omoljon le a lappáliakkal [hiábavalósággal, haszontalan, értéktelen, jelentéktelen dolgokkal – D. P.] dolgozó, centralizáló, árulkodó, protekciós s az egyéniséget gátló régi rendszer! Szabad levegőt, szabad mozgást, szabad nézetnyilvánítást, s legfőképpen minden felsőbb hatósági befolyástól ment[es] szabad önkormányzati jogokat kívánunk! Még csak arra figyelmeztetem tisztelt kartársaimat, hogy a ránk váró küzdelemben fő a szolidaritás. Össze kell tartanunk a végsőkig.⁴⁸ Ezt követően a jelenlévők megalakították a Közalkalmazottak Országos Szövetsége Tanítóképzőintézeti Osztályát, megválasztották annak 15 tagú Bizalmi Tanácsát, annak elnökét (Nagy Lászlót), s két képviselőjét (Gerencsér Istvánt és Répay Dánielt). Tisztázódott, hogy e szervezkedés nem politikai csoportosulás, s hogy abba meghívják vidéki kartársaikat is,⁴⁹ valamint az is, hogy az új szervezet létrejötte nem érinti a TITOE-t. Beszéltek sérelmeikről, kívánságaikról is. Megállapodtak, hogy a következő napokban ezekről és megalakulásukról tájékoztatják a VKM-et.⁵⁰ Így is történt, másnap Juhász Nagy Sándor és Neményi Imre államtitkárokat, s november 13-án Lovászy Márton minisztert keresték fel a szervezet képviselői. Utóbbinál Nagy László részletesen kifejtette álláspontjukat, sérelmeiket és kívánságaikat, változtatási javaslataikat, jelezve, hogy a tanítóképzésben értékes, megőrzendő modernizációs folyamatok is zajlottak az elmúlt időben.⁵¹ A miniszter nyitottnak mutatkozott a felvetésekkel kapcsolatban, s kérte, hogy adják be írásban az elhangzottakat.⁵²

November 17-én be is nyújtották előterjesztésüket „a tanítóképzőintézeti közkormányzati ügyek megváltoztatására”: „Kívánunk új rendet a tanító-tanítónőképző intézetek kormányzatában, adminisztratív és pedagógiai vezetésében, amely lehetővé tegye az egyes intézeteknek a külső körülményekhez s a belső viszonyokhoz mért egyéni szabad fejlődését, s egyéni intenzív pedagógiai működését, az általános célok, s az általános színvonal korlátai között. *Az új kormányzati rend... a következő elvi változtatásokat foglalja magában a régi renddel szemben:*

a/ A kormányzati túlzó centralizáció elvét cserélje fel a józan határok között mozgó decentralizáció.

b/ Mellőzendő minden olyan intézkedés és szabály, amely egyes alkalmazottak pedagógiai s egyéb működését fölöslegesen és károsan korlátozza, sőt az egyéni meggyőződésen alapuló szakmai tevékenységet lehetetlenné teszi.

⁴⁸ *Megnyitó*, 1918. 295.

⁴⁹ *Felhívás*, 2018. 313-315.

⁵⁰ *A Közalkalmazottak*, 1918. 296-299.

⁵¹ „Neményire nézve is mily büszkeséget keltő, fennkölt érzés lehet az a tudat, hogy a magyar tanítóképzés, pedagógiai irányára és berendezkedésére nézve, a legmodernebb tanítóképzések közé tartozik a kultúrállamokban?”- írta *Nagy László* a Magyar Tanítóképzőben 1917 őszén. (1917. 218.)

⁵² *A miniszternél*, 1918. 303-307.

c/ A kormányzatban az egyes egyénnel szemben a túlzott szigor, az autokratizmust, a bizalmatlanságot, az inhumánus bánásmódot, a féktelen protekciót váltsa fel az igazság, a méltányosság, a jóindulatú támogatás, a közszolgálatban, a tudomány, irodalom, művészetek művelésében szerzett érdemek anyagi és erkölcsi elismerésének elve.

d/ Meg kell szűnnie a közkormányzat autokrata berendezkedésének, amely pusztán a kormányzó hatalom erején épül fel, a kormányzottak közakarátának, közfel fogásának bevonása és érvényesítése nélkül.

e/ Meg kell szűnnie azon felfogásnak, amely a közkormányzat különböző ágai- ban, így a tanítóképzésben is, a szakképzettséget mellőzte; amely az egyes ügyeket dilettánsok, vagy egyéni ambíciók zsákmányává tette.”

Ezen elvek gyakorlati megvalósítása érdekében kérték:

- a VKM ügyosztályba tanítóképzős szakembereket helyezzenek az addigi jogászok helyett. Osztályvezetőnek Farkas Sándor szakfelügyelőt javasolták.
- Lényeges szervezeti, vagy tanulmányi ügyekben vegyék figyelembe a képzős tanárok *véleményét*.
- A növendékek felvétele, segítése kerüljön a VKM-től az intézetekhez.
- Az 1916-os Tanmenet kötelező volta szűnjön meg, támogató norma legyen.
- A „Rendtartási Szabályzat túlságosan aprólékos, a tanítóképző intézetek individuális és szabad fejlődését gátoló, abszolút bizalmatlanságra épített, az önzetes embert sértő paragrafusainak eltörlését, ill. átdolgozását.”
- Az igazgatók adminisztratív terhei számtisztek beállításával csökkentendők, hogy a szakmai, pedagógiai munkára fókuszálhassanak.
- A tanítónőképzőkben is lehessenek családos igazgatónők és köztartásvezetők.
- A képzők pedagógiai és szakmai ellenőrzése egyaránt a képzőintézeti szakfelügyelőkhöz kerüljön, a királyi tanfelügyelők kihagyásával.
- A fegyelmi ügyek intézésébe a tanítóképző tanárok és közalkalmazottak bevonandók⁵³ – *kérték a budapesti tanárok nevében*.

Több helyütt vidéken is a korábban kisebbségbe szorult, hatalmi eszközökkel marginalizált, lefajtott reformtörekvések gejzirként törtek fel az ancien régime bukásával támadt hatalmi-politikai mozgástérben. A fentiekben ismertetett – koncepciójával a TITOE fórumain egy évtizeden át „elsöpör kisebbségben” maradt – *Köveskúti Jenő igazgatása alatt álló lévai állami tanítóképző-intézet tanári kara* 1918. november 30-án szintén „kívánságok” sorát öntötte formába, s küldte el Lovászy Márton vallás- és közoktatási miniszternek és az ország összes tanítóképző intézetének. Ebben az addigi állapotokat sajátos megvilágításba helyező memorandumban kifejezték reményüket, „hogy az államformának s vele a kormányzatnak ez a nagy reformja a magyar kultúrában új és nagy lendület kezdetét jelenti, s a tanítóképzés terén is áldásos fejlődést hoz magával”. Meggyőződésük volt ugyanis, hogy

⁵³ *A Bizalmi Tanács előterjesztése*, 1918. 307-310.

„a népkultúrának és magának a népnek fölemelése érdekében elengedhetetlen a tanítóképzés korszerű sürgős reformja s magasabb színvonalra való emelése; ...[s az], hogy az új tanítóképzésben a tanszabadság nagyobb érvényesülésével a jelenlegi uniformizáltság helyett a tanítóképző iskolák (akadémiák) egyéniségük kifejtése szempontjából bizonyos autonómiát nyerjenek. Addig is – írták –, az elbírhatatlan, felületességre nevelő, emellett tanárra növendékre egyaránt károsan nehezedő túlterhelés megszüntetését óhajtjuk. Kérjük ezért egyelőre az 1916. évi 61800. sz. rendelettel kötelezőleg kiadott Normáltanmenetek hatályon kívül helyezését, ... továbbá az 1914. évi 31152. sz. alatt kiadott Képesítővizsgálati Szabályzat hatályon kívül helyezését. ... Kérjük a tanítóképző tanárképzés korszerű újjászervezését,... a TI-TOE szabadságának és függetlenségének biztosítását, [s azt], hogy a tanítóképzés ügyosztályának vezetője és tagjai a tanítóképzés életének közvetlen ismerői, azaz tanítóképzős tanárok legyenek...” „A jövő kormányzattól általában kíméletesebb és méltányosabb bánásmódot kérünk, [s azt], hogy munkánk és szándékaink ne legyenek meggyanúsítva, jóhiszeműségünk félremagyarázva és megbüntetve, mint azt több intézkedés a múltban fájdalmasan igazolja. Kérjük, hogy ne legyünk fegyelmi vizsgálattal és állásunkból való felmentéssel minden igaz ok nélkül megfenyegetve, mint ez nemrég több igazgatóval történt” – írták a beadványukban.⁵⁴

Utóbbi kívánságuknak aligha lehetett akadály, hiszen a címzett, Lovászy Márton, éppen akkoriban fordult a „magyar nemzet nevelőihez”: „A győzelmes forradalom új jogokat adott mindenkinek, Önöknek is, de új kötelességeket is rótt mindenkire... Senkit sem fenyeget többé az a veszedelem, hogy gondolkozása, világnézete, politikai állásfoglalása miatt üldözhetik. Politikai szolgálatok jutalmazása sem fogja többé keseríteni azokat, akik büszkén hivatkozhatnak pedagógiai érdemeikre. Régi kívánságuk, a szolgálati pragmatika olyan szellemben fog megvalósulni, mely a méltatlan üldözést és a jogosulatlan érvényesülést egyaránt lehetetlenné teszi” – írta, majd az új kötelességek felsorolásába kezdett: „Nyesegetni kell a nemzeti hiúság kinövéseit, mert ezek más nemzetek jellemének, nyelvének, kultúrájának lenézésével akarják a magukét dicsőíteni. A nemzeti önértéket nem harci éretnyekre, de munkára kell alapítani: a nemzeti sajátosságokat nem szabad arra használni, hogy kínai fal gyanánt válasszanak el más nemzetektől. Az új iskola ne csak a hazának, de az egész emberiségnek neveljen jó polgárokat. ... Önöknek, a munka embereinek, saját érdekükben is arra kell törekedniük, hogy a tekintély egyetlen alapja a végzett munka legyen, hogy egyéb jogcímen senki sem tartson igényt semmiféle előnyre vagy megkülönböztetésre. ... Ne engedjék, hogy a vallást, az emberszeretet hirdetését bárki is a gyűlölet fegyvereként használhassa fel. Járjanak elő jó példával a más felekezetűekkel való barátságos érintkezésben.”⁵⁵ Majd december 21-én ismét rendelkezett „a politikai meggyőződés aggodalmaskodás nélküli kifejezésé-

⁵⁴ Köveskúti, 1919. 16-18. (Kiemelés tőlem – D. P.)

⁵⁵ Lovászy, 1918/2. 289-291.

ről”, leszögezve, hogy „a kormány egyik tagja sem kíván a tanítóra vagy tanárra oly irányban hatni, hogy politikai meggyőződésének minden aggodalmaskodás nélkül kifejezést ne adhasson”.⁵⁶

A radikális (illúziókat keltő) légkörváltozás jeleként a pápai *Nagy Sándor* a TIOE újjászervezését követelte: „A nagy átalakulás, a független, demokratikus Magyarország megteremtésének hajnalán e haza minden fiának lelkét egy jobb jövőbe vetett remény biztató sugárzása tölti be! Az ötesztendő világrengés borzalmi nemzeti, felekezeti, társadalmi és osztálykülönbség nélkül öntudatra ébresztett, egyé tett mindnyájunkat, a hatalmas népakarat egy nap alatt elsöpört százados, évezredek intézményeket s a ledöntött bálványtemplomok helyén szerető, meleg ott-hont, igazi édes hazát akar csinálni, ahol a szabadság, egyenlőség, testvériség többé nem falra festett cifra jelszavak, hanem igazi valóságok! A forrongás hullámai végigsöpörték az összes társadalmi rétegeket, de talán sehol sem rázták meg úgy a talajt, mint a szellemi munkások, a fehér rabszolgák táborában. ... Megmozdultak a nemzet napszámái is. Gyökeres változások készülnek az egész tanügyi kormányzatban és ezek cselekvésre szólítják a tanítóképző-intézeti tanárságot. Egyesületünk sohasem állott oly nagy feladatok előtt, mint most, mert a helyzet határozott és tömeges fellépést kíván. Joggal ütődik fel a kérdés [Sic!]: az egyesület ... képes lesz-e arra, hogy sikeresen megoldja az általános tanítóképzés ... nehéz problémáit? ... [M]inden társadalmi szervezet és egyéniség, kik a régi rendszer támogatói voltak, kötelességüknek tartották, hogy félreálljanak, éppen úgy mindazon egyesületek, hol kiváltságos helyzetekbe jutott vezetők, vagy csak a tömeg egy kis töredékének *akarata érvényesült, elvesztették létjogosultságukat!* Sajnos, egyesületünk nemigen merészelt felmutatni a múltban a tagok összességén alapuló egységes és önzetlen akaratnyilvánítást, szervezetének tökéletlensége miatt vezető irányzata sem volt összeegyeztethető a demokratikus és radikális gondolkodásmóddal! ... [E]gyesületünk határozathozatalainál sohasem hivatkozhatott tagjainak abszolút többségére, rendesen csak egy kis töredék vehetett részt határozat kimondásában, bár azután minden esetben úgy tüntették fel a határozatok, mint az egész tanítóképző-intézeti tanárság akaratnyilvánításai. ... A legkényesebb, de egyben legfontosabb dolgok rendesen a választmányban dőltek el, a közgyűlés számára csak az ünnepélyes, demonstratív határozatok maradtak. ... [K]özismert tény, hogy a Budapesten megtartott választmányi gyűlések tulajdonképpen csak a budapesti kartársak összefüvetélei ... a 80 tagú választmányból összeül 8-10 ember (néha ennyi sem) és határoznak az egész egyesület nevében! ... A legutóbbi közgyűlések közül: Kiskunfélegyházán 433 tag közül 130, Budapesten 412 közül 85-en jelentek meg. ... Természetes következménye... [ennek], hogy *egyesületünkben nyoma sem lehetett*

⁵⁶ Az 1918. évi 15433.sz. VKM rendelet. Adott vonatkozásban az sem igen változtatott a helyzeten, hogy Lovász Márton – a tárcáját kevésbé érintő – politikai viták miatt napokon belül megvált bársonyszékétől, s a minisztériumot egy hónapon át (a Károlyi-párt utódjelöltje), Juhász Nagy Sándor államtitkár irányította. (*Juhász*, 1945. 395-403.)

az igazi demokratikus és radikális szellemnek, hanem a hatalom felé való tekengetés, a meghunyászkodás és megalkuvás politikáját követtük. ...Miért nem érvényesülhetett... a szabadabb szellem? Mert budapesti kartársaink, kik a választmányi gyűléseinket tartották, mindig feszélyezett helyzetben voltak; aminthogy tényleg, jobban is érzik a hatalom súlyát a hatalom közvetlen közelében állók. ... Sokszor felvetődött már egyesületünk átszervezésének kérdése. ... [A]djanak nagyobb szerepet a vidéki nyíltabb, szókimondóbb tagtársaknak; alakítsák meg a vidéki köröket! Az ügyet mindig eltolták, halogatták, ... hiszen könnyebb az egyesületeket figyelemmel kísérni, ellenőrizni ha szem előtt működik, mintha széjjel az országban mindenfelé felüti fejét a kellemetlen követelődzés. *A halasztgató politika megszűnt! Ma radikálisan kell megoldani mindent, amit a kor szelleme kíván.*⁵⁷

Ilyen atmoszférában érthető, hogy elsősorban a fejleményekkel rokonszenvezők hallatták a hangjukat. A TITOE, a Bizalmi Tanács és a Magyar Gyermektanulmányi Társaság elnökeként Nagy László is bizalommal tekintett a változásokra: „Mi a letűnt korszak konzervatív pedagógusai szemében forradalmárok voltunk. Úgy lehet igazuk volt. Azonban a régi arisztokratikus korszak a maga társadalmi és politikai osztályuralmával, autokrata kormányzati rendszerével, erkölcsstelen életfelfogásával, konzervativizmusával letört. Új eszmék, új célok, új világfelfogások, társadalmi, gazdasági és politikai rendszerek vannak kialakulóban. Ebben az új rendben a nagykorúvá lett nép maga teremti meg a maga helyzetét, boldogulásának feltételeit s visszautasítja a neki azelőtt felülről juttatott kegyes adományokat. Egyetemesebb, a népek millióit felölelő kultúra, világfelfogás és emberszeretet kezd uralkodóvá válni s az egyes kiváltságosok kénytelenek a tömegek erkölcsi és anyagi érdekei előtt meghajolni. Elérkeztünk a *munka* korszakához, amikor a teljesített munka abszolút értéke számít s az egyén súlyát és megélhetését kizárólag az ő munkájának gazdasági és erkölcsi értéke biztosítja.⁵⁸ Megszűnt a letűnt korszakot jellemző félelem az újításoktól, új eszméktől, törekvésektől, mozgalmaktól és intézményektől. Reformokra vágyó, reformeszmékre éhes korszak erőteljes szelét érezzük agyunkon, szívünkön átfutni. ... Minekünk nem idegenszerű ez az új korszak. Mi, gyermektanulmányozók, miként az érlelődő új világ, az egész földet átfogó *egyetemes emberszeretet* alapján állunk, amelynek alkotórészei között az egyik legértékesebb legfennköltebb, legtisztább s legrokonszenvesebb a *gyermekszeretet*. Igenis mi az egyetemes gyermekszeretet útján haladunk. Tartozzék a gyermek bármely társadalmi osztályhoz, politikai párthoz, felekezethez, sőt nemzethez, legyen annak szülője gonosztevő vagy jámbor lélek, barátunk vagy ellenségünk, mi

⁵⁷ Nagy S., 1919. 40-43. (Kiemelések részben tőlem – D. P.)

⁵⁸ Nagy László koncepciójának értékeléséhez talán nem felesleges felidézni, hogy 1918. november 13-án a VKM közzétette programját, melyet *Juhász Nagy Sándor* fogalmazott: „A diadalmas új világnézetnek megfelelően teljesen át kell reformálni a közoktatást is. A múlt legfőbb bűne, hogy a születés és a pénz arisztokráciája uralkodott. Ezzel szemben az új világ értékei: a szellemi kiválóság, a jellem, a munka. A közoktatásnak ezt az új világnézetet bele kell nevelnie az új nemzedékbe.” (1945. 395.)

mindnyáját mélyen és igazán szeretjük. Mi minden gyermekben csak a támogatásra, védelemre szoruló zsenge emberkét látjuk. ... Mi a mai kort is meghaladó fenéséges eszményért, a *gyermek jogaiért* dolgozunk. Neki joga van a saját egyénisége szerint élni, fejlődni s a kultúrához jutni, úgy miként a felnőttek” – szögezte le az idézett miniszteri rendelet megjelenése napján tartott beszédében Nagy László.⁵⁹

1918. december 28-án már – a VAOSZ „iskolai reformokat előkészítő bizottságában”⁶⁰, a TITOE-ben s másutt rendezett viták során kiérlelt – *részletes közoktatási reformtervet* tárt hallgatósága elé: „A Magyar Népköztársaság közoktatási reformjának fő célja olyan közoktatási szervezet létesítése, amely megfelel ... demokratikus államszervezetének.⁶¹ A közoktatás új rendszere az egyenlőség elvén alapul s a társadalmi osztályok közötti különbség megszüntetésére törekszik. Tiszteletben tartja az egyéni szabadságot, de az állampolgári erények és köztudat kialakulását legfőbb feladatának tartja. A műveltséget közvagyonnak tekinti, melyből meríteni s minél magasabb színvonalat elérni joga van minden állampolgárnak, de az állam közműveltségi színvonalának elérése nemcsak jog, hanem állampolgári kötelesség is, az ép és egészséges polgárnak művelt polgárnak is kell lennie. A Magyar Népköztársaság azonban a műveltséget nem tartja célnak, hanem csak eszköznek a népköztársaság közjólétének elérésére. A közoktatás újjászervezésével tehát arra kell törekednünk, hogy a polgárokat ne csak művelteké tegyük, hanem egyénileg arra képesítsük, hogy a műveltségüket a köz javára és saját egyéni jólétük gyarapítására értékesítsék. Legfőbb gyakorlati célunk, hogy erényes, dolgozni szerető, akaró és tudó polgárokat neveljünk.”

Ekhez az szükséges, hogy „*egész közoktatási rendszerünk alapja a népiskola legyen, amelyen a közép- és főiskolák- s a szakiskolák rendszere épüljön fel.*” A 6-14 éves gyermekek képzésére szánt, általánosan kötelező és ingyenes, 8 osztályosra tervezett „népiskolai tanítás és nevelés célja – a javaslat szerint – a helyes nemzeti és világnézetten alapuló polgári öntudat kialakítása [Sic!], s ... az egyének azon ér-

⁵⁹ Az 1918. december 21-i reformértekezlet megnyitó beszéde. In: *Nagy L.*, 1918. 9-10.

⁶⁰ 1917. július 9-én – a szociáldemokrata párt közvetlen befolyása alatt – alakult meg Budapesten a Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége (VAOSZ), melynek szeptember 16-tól tanítói szakosztálya is volt. Ennek keretében működött december közepétől egy „iskolai reformokat előkészítő bizottság”. (*Kelemen*, 1993. 29-31., 2004/1. 176-181.)

⁶¹ A *Juhász Nagy Sándor* által fogalmazott VKM-programban is az állt, hogy „a legszélesebb néprétegeket is az emberies kultúra mennél magasabb fokára kell emelni, másrészt ebből a széles és szilárd alaplóból: a tömegeből, fajra, vallásra, születésre, vagyonra való tekintet nélkül, szelekció által ki kell emelni a képességük, jellemük, szorgalmuk által vezetésre hivatottakat. E végből biztosítani kell az egyenlő érvényesülést lehetőségét. Tizenégy éves korig az iskolába járás legyen mindenkire kötelező és teljesen ingyenes. Az elemi oktatás 6-10 évig legyen teljesen egyforma s az általános ismeretekre szorítkozó. Azontúl 10-14 évig a nép gyermekei kötelezően járjanak felső népiskolába, hol mezőgazdasági és ipari szakismereteket is tanuljanak. E nyolc év alatt mindenki embert lehet nevelni. A középiskolát egységessé kell tenni. A négy alsó osztály (10-14 éves korig) legyen teljesen egyforma. Az ötödik osztálytól kezdve ágazzanak el a különböző felső tagozatok, az általános képzés, a reális nevelés, avagy a különböző mezőgazdasági vagy ipari szakoktatás céljai szerint. A nyolcosztályos középiskolában legyen a tanítás modern természettudományos szellemű és az életre irányuló gyakorlati irányú.” (1945. 395-396.)

telmi és erkölcsi színvonalra való emelése, hogy a maga körében önálló munka teljesítésére képes legyen”. Az újonnan létrehozandó *felsőbb osztályokban részleges szaktanítás* meghonosítását tervezte az előadó, – szinkronban a népiskolai tanítóképzés szintjére és jellegére vonatkozó elképzelésével.⁶²

Nagy László szerint ugyanis a 3+2 évesre tervezett középiskola első – általános képzést nyújtó – szakaszát végezték a „4 évfolyamú tanítóképző akadémián” folytathatták volna tanulmányaikat, ahol „beható elméleti és gyakorlati pedagógiai képzéssel”, („pedagógiai-pszichológiai laboratórium” felhasználásával⁶³) „mindenkit, minden tárgy tanítására és szaktanítására” képesítettek volna (a tanítóképző akadémiákhoz csatolt mintagazdaságok segítségével). A kizárólag állami fenntartású akadémiákon⁶⁴ felkészített hallgatók kurzusaik végeztével „általános, szakjellegű és pedagógiai” tanítóképesítő vizsgálattal zárták volna tanulmányukat. A TITOE decemberi értekezletein a többség által preferált elképzelés szerint a továbbtanulni szándékozók stúdiumaikat – „2 évi kitűnő gyakorlat után” – az egyetemen működő, 4 évfolyamú „a középiskolai tanárképző” 3. évfolyamán folytathatták volna.⁶⁵

Az 1918. december 7-én, 13-án, 20-án és 1919. január 3-án tartott TITOE fórumokon alkalmanként 18-30 résztvevő tárgyalta a közoktatási rendszer egészével, különösen a népiskolával s a tanítóképzéssel, valamint a pedagógusok szociális problémáival kapcsolatos kérdéseket.⁶⁶ A megváltozott konstellációban – Nagy László

⁶² Nagy László közoktatásügyi reformtervezete a Magyar Gyermektanulmányi Társaság igazgató-tanácsának megbízásából 1918. december 28. In: *Nagy L.* 1982. Melléklet, 1-8. (Kiemelés tőlem – D. P.) Lásd ehhez: *Köte*, 1983. 299-316.; *Ballér*, 1996. 48-62.; *Donáth*, 2007. 17-21.

⁶³ Az akkoriban *Farkas Sándor* igazgatása alatt álló VI. kerületi állami tanítónőképzőben *Nagy László* 1908-tól kezdte kiépíteni a pedagógiai lélektani laboratóriumot, melyben előbb Ranschburg Pállal majd Révész Gézával továbbképző tanfolyamokat szerveztek kurzusonként 4-4 tanítóképzős tanár számára. Nagy László – az első kurzust végezték – *Qiumt* Józseffel 1913-ban hasonló célú tanfolyamot vezetett gyakorlóiskolai tanítóknak is. Sikerüket látva Neményi Imre – a tanítóképzési osztály vezetője – javaslatára a VKM úgy döntött, hogy „a lélektan s részben a didaktika tanításának ezen új módszerét általánosítja az összes tanítóképző intézetekben, mi célból az állami képzőket fokozatosan lélektani laboratóriumi felszereléssel látja el,” s rendeletüknek megfelelően, 1916-tól a leendő tanítóképző-intézeti tanárok egy szemeszteren át ismerkedtek e korszerű tananyaggal. (*Nagy L.*, 1917. 218-219.; *Köte*, 1983. 30-32.; *Donáth*, 2007. 62-63.)

⁶⁴ Mint az alábbiakban az 1919. január 3-i értekezlet kapcsán még szó lesz róla: a TITOE a ránk maradt dokumentumok tanúsága szerint akkor végül is nem foglalt állást a képzés állami jellege ügyében; az iskolák általános államosításával „megoldotta” azt a Tanácsköztársaság nélkülük is...

⁶⁵ MT 35. évf., 8-11. (Kiemelés tőlem – D. P.) A TITOE december 13-i értekezletén, a *Néptanítók Lapja* tudósítása szerint, *Nagy László* kifejtette: „Egész közoktatásunk demokratizálása előtt állunk. A felekezeti szellemtől mentes, (Végre tehát együtt vagyunk! *Szerk.*) az egyetemes emberszeretet melegétől áthatott 8 osztályú népiskola az a közoktatási intézményünk, amelynek a többi iskola (középiskola, egyetem) csak tovább építője, és betetőzője lesz. A 8 osztályú népiskola gyökeresen át fogja alakítani a tanítóképző intézetet is. ... [E]gységes 8 osztályos népiskola, egységes tanítóképzés, képesítés. A tanítóképzésnek két foka volna: a/ a 8 osztályú népiskola, b/ az 5 osztályú középiskola számára. Előbbi a tanítóképző akadémiákon történne, ahova az új középiskola 3 évfolyamát végezték vétetnének föl. A kiképzés az első két évfolyamban általános irányt követ, s csak az utolsó két évfolyamban ölt szakirányt.” (*A tanító*, 1918/50-51. 26.)

⁶⁶ E viták dokumentumait lásd: MT, 34. évf. 1-11., 19-39.

elnöklete alatt – zajlott értekezleteken többször, aktívan részt vettek a Magyarországi Tanítók Szakszervezetének (a szocialista tanítók szakszervezetének) képviselői: Fogarasi Béla, Kelen Ferenc és Migray József; valamint az Országos Radikális Párt oktatói szakosztályának küldöttei: Dénes Lajos és Nemes Lipót is. A tanítóképzős tanárokat kevesen, javarészt budapestiek képviselték (három szakfelügyelő valamint négy igazgató vett részt az eszmecsérén) – így ezek a fórumok sem voltak igazán reprezentatívak...

Nagy László tervezete mellett – többé-kevésbé kidolgozott – koncepciót terjesztett kollégái elé *Farkas Sándor* szakfelügyelő, *Lechnitzky Gyula* a TITOE titkára, *Dékány Mihály* a Magyar Tanítóképző szerkesztője és *Szalatsy Richárd* tanár is. Tervezeteikben valamennyien az általánosan kötelező, ingyenes, 8 osztályos népiskolát tekintették a kívánatos közoktatási rendszer bázisának. Eltérés csak abban volt közöttük, hogy ez az iskola a 6-14 éves vagy a 7-15 éves korosztályt fogja át. December 13-i határozatukban végül is az előbbi mellett döntöttek.⁶⁷ Márpedig a népiskola képzési idejének ilyen módosulása értelemszerűen meghatározta az arra épülő közép-, ill. szakiskolai képzést, s átalakította a tanítóképzés jellegével és funkciójával kapcsolatos elvárásokat.

Az új középiskolát 3-4-5 évfolyamúra tervezték az előadók, elképzeléseikben abban is lényeges eltéréseket mutatva, hogy vajon (a 18 éves korig kiterjesztendőnek ítélt iskoláztatási kötelezettség mellett) hogyan látták megoldhatónak „az eszedékes lelki diszpozícióknak a nemzeti és általános közértékek szempontjából való kiművelését” s „magasabb kiképzésre való alkalmassá tételét”.⁶⁸ Abban azonban egyetértettek, hogy az általuk kívánatosnak tekintett tanítóképzés ezen középiskolára (annak 2-3 osztályának elvégzésére, mint bázisra) épüljön,⁶⁹ és, hogy a leendő tanítók általánosan művelő tanulmányaik végeztével – a középiskolában, vagy a tanítóképzőben – érettségizzenek; és a képző utolsó évfolyamain a gyakorlati képzés mellett, elsősorban szakmai (pedagógiai) valamint „szociális stúdiumokat” hallgas-

⁶⁷ A december 13-i vita során *Quint* József helyeselte, „hogy a népiskola egységes legyen s egy alsóbb fokú befejezett műveltséget adjon”, arról azonban, hogy „e népiskola kimondottan 8 osztályú legyen... nem foglalt állást”. (MT, 34. évf. 24.)

⁶⁸ *Tanítóképzésünk*, 1919. 6. Farkas Sándor tervezetéből.

⁶⁹ A december 20-i ülésen Dénes János és Nemes Lipót – az Országos Radikális Párt oktatói szakosztályának képviselői – nagy vehemenciával a teljes, 5 osztályos középiskolai képzésre és érettségire épülő „2 éves pedagógiai/tanítóképzői szaktanfolyam” megteremtését szorgalmazták. Hasonló reformtervezettel álltak elő a *polgári iskolai tanárok* is: „Az elemi iskolában csak azok taníthatnak, akik a középiskola sikeres elvégzése után a két évfolyamra terjedő elméleti és gyakorlati tanítóképző iskolát elvégezték s központilag szervezett állami vizsgálobizottság előtt készültségükről bizonyosságot tettek.” Nagy László szavazásra tette fel a 8+3+4 és a 8+5+2 javaslatokat, melyek közül „a választmány szótöbbséggel az első módozat mellett döntött.” (MT, 34. évf. 15., 28-29. Kiemelés tőlem – D. P)

szak.⁷⁰ A korábbi (és későbbi) viták sajátos vetületeként eltért a véleményük arról, hogy a tanítói hivatásra való „ránevelés” már valamilyen szakjellegű középiskolában kezdődjék-e, vagy csak az általános jellegű középiskolai képzés után, a tanítóképzőben. Akik a rövidebb középiskolai tanulmányok nyomán hosszabb tanítóképzőintézeti (akadémiai, szakiskolai) képzésben gondolkodtak, az utóbbi, akik pedig a hosszabb (5 éves) középiskolai tanulmányok nyomán rövidebb (2 éves) tanítóképzésről elmélkedtek, értelemszerűen az előbbi változatot preferálták. Különböző véleményen voltak arról is, hogy a növendékek tanulmányaik befejeztével (az érettségi után néhány évvel) azonnal képesítő vizsgát tehessenek-e, vagy csak egy-két éves sikeres kötelező gyakorlatot követően járulhassanak a képesítő bizottság elé.

Mindazonáltal valamennyien úgy gondolták, hogy a leendő tanítók mindaddig 4+4+4=12 éves képzési idejét 15-16 évre kell emelni (felmerült variációk: 8+3+4 vagy 8+2+5 vagy 8+3+3+2 gyakorlati év). Ez a közös nevező s a tanítók továbbtanulási lehetőségének biztosítására irányuló egységes törekvésük tette lehetővé, hogy a jelenlévők többsége jó szívvvel elfogadta Nagy László javaslatát anélkül azonban, hogy a határozatban a „tanítóképző akadémia” megnevezést szerepeltették volna. Ennek valószínűleg, az lehetett az oka, hogy a nagytekintélyű – s rövidesen éppen az intézeti tanárok kezdeményezésére minisztériumi (népbiztossági) osztályvezetővé lett – *Farkas Sándor* tervezetében a tanítóképzőt felsőfokú szakiskolának nevezte, amelyre (a 22. életévtől kezdve) épült volna a felsőfokú tanárképzés (az akadémiák) rendszere: „A szakiskolák és akadémiák keretébe tartozik az egységes tanító- és tanárképzés. ... A jelölt a középiskola elvégzése után a tanítóképzőbe lép. A tanítóképzőben a pedagógiai szakképzettségen kívül az egyes tantárgyak olyan terjedelemben szerepelnek, hogy azok az akadémián a szakcsoportok szerint való képzésnél alapul szolgáljanak. ... [A négyéves tanulmányok és egyéves tanítói gyakorlat, valamint a képesítő vizsga után] az a tanító, aki tovább akar tanulni, az akadémiaira megy. Az akadémiai tanárképzés legalább kétéves, [melyet egy gyakorlati év követ]. A tanárképzés főképp a szakcsoportok szerint való kiképzésre fordítandó”⁷¹ - olvasható az „akadémia” terminust a tanítóképzős tradícióktól eltérően használó javaslatban. A ránk maradt szűkszavú jegyzőkönyvek tanúsága szerint a vitázók nem tulajdonítottak ennek különösebb jelentőséget: érdemi kérdésekkel voltak elfoglalva.

Az „új időknek új dalaival” fellépő előadók szinte egységes „kórusát” csak egy

⁷⁰ *Kunfi Zsigmond* közoktatásügyi miniszter az 1919. évi 22.025. számú rendeletében intézkedett a „szociális irányú tanfolyamok tartása” tárgyában: „Az új iskolában, amelynek megalkotásához mielőbb hozzákezdeni szándékozom, lényeges szerepük lesz a szociális tanulmányoknak. A tanítóképző-intézetekben és a középiskolákban a jövőben szociológiai, szociálpolitikai, társadalomgazdasági ismeretek külön oktatásáról kell majd gondoskodni. Addig is kívánatos azonban, hogy már a mai tanterv keretében is társadalomtudományi ismeretek közöltessenek és minden tantárgy, így elsősorban a történelem, földrajz és a magyar irodalom tartalmát a tanításnál az új szellem hassa át” – rendelkezett a miniszter. (MT, 34. évf. 1. Kiemelés tőlem – D. P.)

⁷¹ MT, 34. évf. 7.

disszonáns hang, *Quint* József zavarta meg. Ő – mintha csak a TITOE-ben évtizedeken át használt standard kottát olvasná –, a fontolva haladó „régí nótát fújta”: „*Nincs jogunk a múlttal szakítani. A jövőt történeti elemekből kell felépíteni.* A tanítóképzés múltjában rejlő értékek nem mellőzhetők. A végleges szervezést előzze meg 10 évi próbaidő. Ezen időre a vidéki tanítóképző-intézeteket is meg kell bízni a helyi viszonyoknak megfelelő tervezetek készítésével és csakis a próbaidő letele után, összehasonlítás és egyesítés alapján készíthető el a reformok végleges terveze. A helyes világnézet kialakításának nem szükségszerű feltétele a tudományos képzés, mert ebben nem az intellektualisztikus elemek a döntők. *A tanítóképző akadémia intézménye eltávolít a gyermek egyszerű lelkétől és elégtelen lelkű tanítókát nevel*” – állította december 7-én, majd a következő ülésen is a hübelebalázs változtatásoktól óva kollégáit.⁷² „A tanítóképzés reformja előtt [előbb] a mai képzés alapos és részletes kritikáját szeretné hallani” – hangsúlyozta szakmai szempontból az átgondoltság igényével, politikai megfontolásokból pedig időhúzásra játszva – a budai igazgató.⁷³

A létező intézmények megőrzését kísérelte meg sajátos „átmeneti tervezetében” *Szalatsy Richárd* is. A tanítóképzés átszervezésének sürgősségére hivatkozva azt javasolta, hogy ne várják meg az új 5 osztályú középiskola kiépülését, hanem „a tanítóképző intézetbe történő felvétel feltételül addig is a mai középiskola 6 osztályának elvégzését” tegyék. „Ezzel a mai tanítóképzésünk két legsarkalatosabb hibája, nevezetesen hogy a jelöltek nagyon fiatalon és alacsony alapképzettséggel kerülnek a tanítóképzőbe, eliminálhatók. Ez az átmeneti képzés olyképpen történnék, hogy tanítóképzésünk mai keretei nagyjában megmaradnának, a képzés továbbra is 4 évfolyamú volna, de az alsó 2 évben túlnyomóan a közismereti tárgyak dominálnának s egyben a második év végén be is fejeződnek ezek tanulása, s a jelöltek az érettségi vizsgának megfelelő vizsgálatot tennének. Ilyképpen a felső 2 év túlnyomóan a pedagógiai képzést szolgálná” – vázolta elképzelését december 20-án *Szalatsy Richárd*.

1919. január 3-án azután – a többség által elfogadott 5+3+4-es képzési struktúra sajátos variánsaként –, maga is „tanítóképző akadémiai” képzést vázolt: „a tanítóképző akadémiában ... minden jelölt minden tantárgy tanítására képeztetik és

⁷² Az akkor már Zigány Zoltán által szerkesztett Néptanítók Lapja tudósítása szerint: „*Quint* József képezdei igazgató nem híve a gyors átalakulásnak. Tíz-húsz év próbaidőt javasol a végső átszervezés előtt. (Európa meg fog állni, s a világért sem söpri el az apácázárdák növendékei által túlzásfolt, osztatlan iskola-putrikban nevelt új nemzedéket. Szerk.) Történeti elemekből kell a jövőt felépíteni. Bús magyar kiszólásait s hazafias fájdalmaikat a többség kelleltenül, s nagy ellenérzéssel hallgatta” – írta az elfogulatlan-sággal nem vádolható tudósító. (*A tanító*, 1918/50-51. 26.)

⁷³ MT, 34. évf. 21., 24. (Kiemelés tőlem – D. P.) *Quint* Józsefet közelről ismerte *Molnár Oszkár*, akinek naplójegyzeteiben olvashattuk: „Harcos, kemény egyéniség. A vitákon és ankétokon félelmetes volt pártját ritkító nyugalomával. Mikor mások a viták hevében, izgalomban égtek, és régen elszólták magukat, túllőttek a célon, ő látszólag a legnyugodtabban, legtárgyilagosabban fejtette ki a maga, és cáfolta meg a mások érveit”. (Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kara Könyvtára, Zs. Molnár Judit adománya, I. 8.) Lásd továbbá: *Quint*, 1942. 76-83.; *Farkas D.*, 1969/2. 235.

képesítették, azonban a jelöltek előkészítettnek a szakszerű tanításra is. A kiképzés az alsó 2 évben általános irányú, utána a jelöltek a középiskola 5. osztályával minden tekintetben egyenlő értékű vizsgálatot (érettségit) tesznek s ez alapon az egyetem bármelyik fakultására beiratkozhatnak. A 3. és 4. évfolyamon a képzés szaktudományi irányú: a 3. évben minden tantárgy a 4. évben a választandó szaktárgyak tanítására történik a kiképzés. [Utóbbi szempontjából] felmerül a kérdés, hogy a kiképzés 3 vagy csak 2 főirányban történjék-e? A szociáldemokrata párt ti. az utóbbit kívánja; a másik eldöntendő kérdés az, hogy 4 évi gyakorlat után legyen-e még gyakorlati év ..., [s hogy] a képzés és képesítés állami legyen-e?” – sorolta a megválaszolendő kérdéseket az előadó, ám a vita s a döntés az idő hiányában „a következő értekezletre maradt”.⁷⁴

Forrásainkból nem derül ki, hogy sor került-e január hónapban a tervezett további értekezletre, s az sem, hogy születtek-e határozatok azokon. Ez kevésbé valószínű, mivel a TITOE aktív tagjai közül többen másfelé tájékozódtak: Palágyi Lajos, Keszler Károly, Szalatsy Richárd, Vígh József, Lechnitzky Gyula és mások már *1919. február 22-én hivatalosan is megalakították a Magyarországi Tanítók Szakszervezete Tanítóképző-intézeti Szakosztályát*.⁷⁵ Ennek alapszabályzata a tagok számára kizárta a más érdekképviseleti szervezetben való részvételt, s egyben előírta a szociáldemokrata párttagságot. Szükszavú híradásokból az is tudható, hogy április 12-én a TITOE 16 tagja Mohar József alelnök vezetésével kimondta az egyesület feloszlását is.⁷⁶ Nagyon valószínű tehát, hogy a TITOE vitái átmenetileg megszakadtak, s így a fentiekben idézett álláspontok a forradalmak alatt – legalábbis ebben a körben – nem változtak.

Ezért összegezésül megállapítható, hogy 1918-1919 e néhány hónapjában a tanítóképzős tanárok körében dominánssá vált irányzat képviselői *a képzés idejének 12 évről 14-16 évre való felemelését, az általánosan művelő és a szakképzési szakasz valamelyes elválasztását kívánták, egy olyan új intézményben, amely felsőfokú szakiskolaként (akadémiaként) növendékeit a szakirányú (egyetemi, tanárképző akadémiai) továbbtanulás szempontjából a középiskolai végzettséggel egyenértékű – sőt: további évfolyamok elismerését ígérő – tanítói képesítő bizonyítványhoz juttatta volna*. [Arról nem nagyon vitatkoztak, hogy a tanulmányok valamilyen fázisában feltétlenül érettségizzenek-e a növendékek. Farkas Sándor tervezetében nem is említette az érettségit, sőt, kifejezetten lehetővé kívánta tenni, „hogy az alsó-fokú szakiskolából az arravalók, a középiskola nélkül is bejussanak a szakiskolákba

⁷⁴ MT, 34. évf. 25-26.

⁷⁵ Új Korszak, 8. évf. 5. sz. (1919. március 7.) 4.

⁷⁶ MT, 34. évf. 70.

(a tanítóképzőbe is – D. P.)”.⁷⁷ Nagy László sem tért ki a kérdésre,⁷⁸ így erről csak Dékány Mihály és Szalatsy Richárd értekeztek: érettségivel képzeltek az új tanítóképző alsó évfolyamainak lezárását.]

Szalatsy Richárd „átmeneti javaslatán” kívül, csak kevés utalást találunk arra, hogy vajon milyen elképzelésekkel rendelkeztek saját intézményeik perspektívájáról. Valószínű, hogy jövőjüket továbbra is a 4-5 évesként elképzelt, immár magasabb előképzettségű, s idősebb növendékekkel foglalkozó tanítóképző akadémia tanáraiként tétélezték. Erre utal az a körülmény is, hogy az ez ügyben rájuk nehezedő, s már a gyűléseiken is megjelenő intenzív nyomás ellenére sem tették magukévá a *Magyarországi Tanítók Szakszervezete kultúrprogramjában* foglaltakat, mely szerint: „A tanítóképző-intézet 3 évfolyamú szakiskola, amelyben középiskolát végzett (érettségit tett) ifjak vehetők föl. A tanítóképző-intézet fölé, mint annak szerves folytatása állítandó a középiskolai tanárképző intézet.”⁷⁹ Nem akceptálták a *Keresztény Szocialista Tanítók Szakszervezete* „kultúrprogramját” sem, mely szerint „a tanítóképzés továbbfejlesztendő főiskolai jellegűvé”.⁸⁰ Ez esetben ugyanis a tanítóképző felsőfokú szakiskolává, főiskolai jellegű intézménnyé vált volna, – olyanná, mint az éppen 1918. december 6-án főiskolává átszervezett polgári iskolai tanárképző⁸¹ –, ahol a tanároktól tudományos fokozatot vártak el, s a rövidebb képzési idő miatt értelemszerűen kevesebb pedagógust foglalkoztathattak volna...

A létező, némiképp – már csak az idősebb és képzetesebb diákság okán is – reformált,⁸² ugyanakkor kedvezőbb fizetési kondíciókat biztosító tanítóképző lebeghetett az állami képzőkben alkalmazottak előtt azokon a téli napokon is, amikor „státusrendezésük” ügyében ismételt emlékiratokkal ostromolták a megfelelő kor-

⁷⁷ MT, 34. évf. 6.

⁷⁸ Az évtizedes viták során oly sarkalatosnak látszó érettségi kérdésének a tájékozottabb Nagy László és Farkas Sándor részéről való negligálása talán azzal magyarázható, hogy az ilyen vizsgálat eltörlésére számítottak, ami május 12-én a KN 30. számú rendeletével be is következett. (*Pongrácz szerk.*, 1919/III. 106.)

⁷⁹ Új Korszak. 7. évf. 16-17. sz. (1918. december 20.) 4.; *Migray*, 1919. 122-124. (Kiemelés tőlem – D. P.)

⁸⁰ Az 1918. december 22-i nagygyűlésen elfogadott programban azt is leszögezték a keresztényszocialista tanítók, hogy „az egyetem megnyitandó a tanítóképzőt végzett növendékek előtt is”. (*Szakszervezetünk*, 1919/2. 23. Kiemelés tőlem – D. P.)

⁸¹ *Simon*, 1979. 173.

⁸² Ebből az időszakból nagyon kevés dokumentum maradt fenn napjainkig. Ezek egyike az állami elemi népiskolai tanító/nő/képző intézetek tananyagának fölülvizsgálatára szólított fel: „Tekintettel azokra a mélyreható változásokra, amelyek a legújabb időben úgy az állami, valamint a társadalmi élet viszonylatában bekövetkeztek, szüksége mutatkozik annak, hogy... az elemi iskolai tanító és tanítónőképző intézetek egyes osztályai részére tantervileg magállapított tananyag a megváltozott közviszonyokhoz képest módosuljon. Ezért felhívom Címet [az intézménytípus szakfelügyelői hivatalát], hogy különösen az olvasókönyvek anyagának továbbá a történelemnek, alkotmánytannak és földrajznak, de ezen felül a Cím által szükségesnek vélt más tantárgyaknak tanítására nézve is tegyen iskolai osztályonkénti kimutatással konkrét javaslatot arra nézve, hogy milyen új és módosított tananyag lenne a... tanításba bevezetendő, s a jelenlegi tananyag, mely részei lennének ... elhagyandók ...” – írták a VKM illetékes osztályának munkatársai 1919.01.10-én. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 502-1919-7-5-5245)

mányszerveket.⁸³ Azt kérték, hogy „a közalkalmazottak ellátása ne a régi feudális mértékek, hanem az új korszak alaptételei: az egyenlő elbánás elve szerint, az életstandard egyetemes megállapításának, *a munka szociális jelentőségének* nyilvántartásával történjék”. Márpedig „a tanító és nevelő munka jelentőségét legjobban az a határozott irány mutatja, amellyel az új Magyarországot meg akarjuk alapozni: *a jövő generáció gondolkodásmódjának teljes átalakítása, a tartalmasabb, igazabb, szociális tartalmú életre való ránevelés* [Sic!]: másoldalról *a nemzet mindama rétegeinek, amelyek együttvéve a dolgozó lakosságot jelentik, mindezeknek az új állami élet tartalmához illő átnevelése, eszméltetése, – valljuk, elsőrangú tanító és nevelő munka.* Jelentősége és értéke tehát ma egyenesen minden más szellemi munka felett álló!” – írták némi szakmai sovinizmussal, vagy agitatív túlzással bérköveteléseik alátámasztására.⁸⁴ Az új hatalom eminens érdeke a társadalom reszocializálása, márpedig ebben kulcsszerepet játszhatnak a tanítók, s még inkább a képzésükkel, továbbképzésükkel foglalkozók, akik készek az új feladatra, még akkor is, ha számukra nem volt (nem is lehetett?) teljesen világos, hogy vajon milyen irányba is fejlődik tovább ez a korábbi sarkaiból kifordult világ.

Decemberi értekezleteik igen szűkszavú jegyzőkönyveiből is érezhető néha a képzős tanárok jövővel kapcsolatos elképzeléseinek sokfélesége. A szocialista küldöttek, s a velük szimpatizálók felszólalásai, Quint József igen tartózkodó hangvételű reflexiói mellett,⁸⁵ a legplasztikusabban ez akkor jelentkezett, amikor az Országos Radikális Párt oktatói szakosztályát képviselő *Nemes Lipót* felszólalásában utalt „a magyar társadalomnak *a kommunista irány felé* való hajlására”, s ezért tanulságosnak tartotta volna „a szovjet kormány oktatási rendeleteinek tanulmányozását”. Mire *Gerencsér István* megjegyezte, hogy „a magyar nemzet kulturális fejlődésének eszméit *a nyugati szilárd alapokon nyugvó demokratikus társadalomban* fogja találni, tehát vessük tekintetünket nyugat felé”.⁸⁶

Nem tudhatjuk, hogy a jelenlévők közül vajon hányan osztották az előbbi, s hányan az utóbbi megközelítést, az viszont kétségtelen, hogy Gerencsér igazgató egy korábbi javaslatát vita nélkül elfogadták a gyűlés résztvevői. December 13-án azt indítványozta ugyanis, hogy a TITOE „1. hívja fel az ... összes tagokat, hogy ahol csak lehetséges, *hirdessék és hangoztassák a magyar fajiságunk érzésének és ébrentartásának további szükségességét, s azt, hogy a magyar nép önként semmiféle jogáról le nem mond; 2. hogy keresse meg az Egyesület a vele összeköttetésben állott külföldi tanítóképző-szervezeteket egy-egy objektíven megírt memorandumban, amelyben felvilágosítást ad a magyarságra szórt vádak alaptalanságáról, s amelyben tiltakozik az ország területi épségének igazságtalan megcsönkítése el-*

⁸³ Nem tartozik témánkhoz, ezért csak megemlítjük: a forradalmak alatt a pedagógusok bérkérdéseiről előbb az 1918:VIII. néptörvény, majd a Forradalmi Kormányzótanács XCI. számú rendelete intézkedett.

⁸⁴ MT, 34. évf. 33., 34-35. (Kiemelés tőlem – D. P.) Vö.: *Javaslat*, 1917. 311-313.

⁸⁵ Motivumairól lásd: *Quint J.*, 1926/5-6. 13-15.

⁸⁶ MT, 34. évf. 27-28. (Kiemelés tőlem – D. P.)

len.”⁸⁷ S ha a szovjet-orientációra vonatkozóan nem is, abban oszthatták *Nemes Lipót* álláspontját (s illúzióját) a jelenlévők, hogy „a népnek magasabb kultúrát kell nyújtanunk még akkor is, ha a nép ennek szükségét nem látja be. Ennél fogva adjunk a tanítónak alapos kiképzést, vigyünk be a középiskola felső tagozatába több pedagógiai vonatkozást, adjunk a tanítónak megfelelő általános műveltséget. Az új állam, amely hadseregre nem költ, áldozhat a kultúrára. Eddig a tanító a község utolsó embere volt, az új Magyarországon ő lesz az első!” S ha ez így lesz, úgy az őket kibocsátó „új tanítóképzőintézet” – *Nagy László* talán többek által osztott reményének megfelelően –, bizonyára „a Magyar Népköztársaság egyik leghatalmasabb kultúrintézménye” lesz.⁸⁸

A pedagógusok jelentőségére, „a tanítóság politikai hatalmára” vonatkozó elképzelésük (de csak ez) találkozott a Magyarországi Tanítók Szakszervezetének szervezésére felszólító *Somogyi Béla* véleményével, aki az Új Korszak 1918. december 20-i számában hangsúlyozta, hogy „az iskola mindig politikai eszköz volt a hatalmon lévők kezében. ... Az uralkodó osztályok tiszteletének ápolása, a királyimádát, a főnálló rend változtathatatlanágában való hit, a nyomorúsággal való megelégedettség, a társadalmi igazságtalanságoknak istentől való rendeltetése, a feudális-kapitalista uralmi rendnek kedvező egész ideológia, az iskolán keresztül vésődik az új nemzedék lelkébe. Amíg belőlünk tanítókból hiányzott a politikai öntudat, addig föl lehetett bennünket használni a saját érdekeinkkel és népünk érdekeivel ellenkező világnézet terjesztésére; de mihelyt... politikai öntudatra jutunk és politikailag szervezkedünk: nem leszünk többé vak eszközei a reakciós és konzervatív irányoknak sem az iskolában, sem az iskolán kívül. [Mert] a mi politikai befolyásunk jóval túlterjed az iskolán: a tanító az, akinek százféle közvetlen érintkezése van a dolgozó néppel és aki ennél fogva a nép politikai irányítójává, vezérévé lehet. Ez a mi legnagyobb erőnk és hatalmunk. ... Minden erőnkkel azon leszünk, hogy az egész magyar tanítóságot a szociáldemokrata program alapján való szervezkedésnek megnyerjük, mert meggyőződésünk szerint egyedül a szociáldemokrata párt az, amely a társadalom legmesszebb menő kulturális fejlődéséért nemcsak elméletben küzd, hanem az ehhez szükséges anyagi eszközöket is... meg ... tudja teremteni a termelőeszközök szocializálása ... a termelés tökéletesítése, ... valamint a kapitalista termelőrendszer igazságtalan munkanélküli jövedelmeinek a dolgozó társadalom javára való fölhasználása által. ... [M]inket – közoktatókat – az az osztály és az a rendszer fog legjobban megbecsülni, amelynek a legnagyobb szüksége van a

⁸⁷ MT, 34. évf. 24-25. (Kiemelés tőlem – D. P.)

⁸⁸ MT, 34. évf. az idézetek sorrendjében: 28. és 19. (Kiemelés tőlem – D. P.)

jó általános közoktatásra” – állította (a tanítóóság szimpátiáját a három forradalmi pártnak együtt megnyerni szándékozó Zigány Zoltántól eltérően⁸⁹) Somogyi Béla.

Ugyanazon lapszámban kezdték közölni a *Magyarországi Tanítók Szakszervezete kultúrprogramját* is, melyben hangsúlyozták, hogy „a közoktatást is a demokrácia szellemében kell átalakítani és a forradalom eszméjének szolgálatába kell állítani. A tudás és műveltség nem maradhat továbbra is a kiváltságos osztályok monopóliuma. ... A közoktatási intézmények, az iskolafajok ne tagozódjanak a társadalmi osztálykülönbségek szerint, hanem egységes közoktatási rendszert alkossanak, amelynek mindenki számára kötelező alapja az egységes és általános népiskola”. Terveik szerint a 6-14 illetve 14-18 éves iskolakötelesek népiskolába, közép- és szakiskolába jártak volna. „Népiskolát – és általában iskolát – csak az állam vagy a község tarthat fenn. ... A népiskolából és egyáltalán minden iskolából ki kell zárni az egyházak mindennemű befolyását, elsősorban a vallásoktatást. A vallásoktatás a szülők magánügye, amelyet egyházaikkal intézhetnek el. Az összes iskolákban az eddigi vallástan helyett felekezeti fölé emelkedő erkölcsant kell tanítani, melynek alapelvei: a természeti és társadalmi jelenségek tudományos alapon való ismertetése, az egyéni és társadalmi igazságosság szeretete, a felekezeti és nemzeti ellentétek kiküszöbölése, a népek kölcsönös megértésén és megbecsülésén alapuló béke, a demokratikus köztársasági elvek és intézmények megértése és szerete, a köztulajdon megbecsülése, a magánérdeknek a közérdek alá való rendelése, a politikai elnyomás és gazdasági kizsákmányolás minden formájának elítélése” – rögzítették a dokumentum összeállítói.

Elképzelésük szerint, a *népiskola 8 évfolyamúra tervezett alsó tagozatán a néptanítók oktattak volna, kiknek „képzése és képesítése kizáróan az állam joga és kötelessége”. Az érettségizettek számára 3 évfolyamú szakiskolaként elképzelt tanítóképző intézetnek a középiskolai tanárképző intézet adta volna „szerves folytatását”*.⁹⁰ „A tanító növendékek minden szükségletéről..., a végzett tanítók elhelyezéséről vagy – míg erre sor kerül – más módon való ellátásáról” az állam gondoskodik követelték, kikötve a tanítók nyilvános pályázat útján való kinevezé-

⁸⁹ „Eddig csak a három forradalmi pártnak, ti. a szociáldemokratáknak, a Károlyi-pártnak és az országos radikális pártnak kultúrprogramja elégítheti ki a tanítóóság törekvéseit s ezért mi csakis ezek részére óhajtuk a tanítóóság bizalmát megszerezni” – írta a Néptanítók Lapjának vezércikkében 1919. január 2-án *Zigány Zoltán*. (52. évf. 1. sz. 1.)

⁹⁰ A szocialista tanítók szakszervezetének vezetői közül többen rövidesen a közoktatásügyi népbiztoság munkatársaivá lettek. *Fogarasi Béla* a felsőoktatási politika irányítójaként – a tanítóképzőt végzetek számára is felcsillantva az egyetemi továbbtanulás lehetőségét –, leszögezte: „a főiskolák minden kiváló tehetség számára megnyitandók, és [a népbiztoság] a főiskolákra való alkalmasságnak sokkal nagyobb biztosítékát látja oly előkészítő tanfolyamban és felvételi vizsgában, mely az illető speciális főiskola igényeihez van szabva, mint a középiskolai vizsgák formalitásához való ragaszkodásban”. A Tanácsköztársaság utolsó napjaiban lehetővé tették a középiskolai végzettség nélkül a középiskolai tanári pályára rendelkezők számára, hogy felvételükről egy szóbeli kollokvium nyomán döntsenek. (*Ladányi*, 1970. 97-98.)

Viták a magyarországi a tanítóképzés korszerűsítéséről, felsőfokúvá tételéről...

sét s azt, hogy „a néptanító semmiféle felekezetenél fizetéssel vagy bármi címen való javadalmazással egybekötött munkát nem vállalhat”.⁹¹

A szocialista tanítók szakszervezete akkor még csak hatalom közeli helyzetben volt (s korántsem monopolhelyzetben⁹²). Pozíciójuk hamarosan változott: 1919. január 22-től a szociáldemokrata tanár, Kunfi Zsigmond lett az 1919:V. néptörvény-nyel különválasztott közoktatásügyi minisztérium irányítója, s vezetőjük, Somogyi Béla pedig a tárca államtitkáráként kísérrelhetette meg elképzelései megvalósítását.⁹³ Ennek mikéntjéről egy következő tanulmányban számolunk be.

Felhasznált irodalom

A Bizalmi Tanács előterjesztése (1918) a tanítóképzőintézeti közkormányzati ügyek megváltoztatására nézve.

Magyar Tanítóképző, **33.** 307-310.

A Bizalmi Tanács működése (1918). *Magyar Tanítóképző*, **33.** 300-303.

A főváros (1912/6) tanítóképző intézete. *Népnevelők Lapja*, **47.** 6. sz. 132-133.

A Közalkalmazottak (1918) Országos Szövetsége Tanítóképzőintézeti Osztályának megalakulása. *Magyar Tanítóképző*, **33.** 296-299.

Albrecht István (1917/1-4.): A háború után. *Népnevelők Lapja*, **52.** 1-4. sz. 6-7.

Albrecht István (1917/9-10): Új idők felé... *Népnevelők Lapja*, **52.** 9-10. sz. 1-2.

Albrecht István (1917/15-16): Egy nép, egy iskola. Közoktatásügyi reformok a háború után. *Népnevelők Lapja*, **52.** 15-16. sz. 1-2.

A II. Országos (1896) és Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója. I. k. 1-2. r. (Szerk.: Nagy László – Beke Manó – Kovács János.) Bp. 1898.

A miniszternél (1918). *Magyar Tanítóképző*, **33.** 303-307.

A nevelőmunkások (1918) Fegyelmi Tanácsának megszervezése. *Magyar Tanítóképző*, **33.** 316-318.

Apponyi Albert (1909/2): A vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter körrendelete a tanító- és ta-

⁹¹ Új korszak, VII. évf. 16-17. sz. 2., 3-4.; *Migray*, 1919. 115-125.

⁹² A Keresztény Szocialista Tanítók Szakszervezetének 1918. december 22-i nagygyűlésén például *Moravec Lajos* elnök megnyitójában az hangsúlyozta, hogy „magyar nemzeti és valláserkölcsi alapon állnak és ezen az alapon akarnak dolgozni és nevelni. A szociáldemokraták ateista és terrorisztikus szervezetebe nem léphetnek be azok, akiknek más a világnézetük. A mai tudományban nincs hit, az oktatásban nincs erkölcs, ezért ütötte fel a fejét az anarchia”. Mindazonáltal a szervezet kultúrprogramját ismerető *Zibolen Endre* szavaiból kitűntek reformelképzeléseik rokon vonásai is: nyolcosztályos kötelező mindennapi iskolát, egységes – és az alapfokú oktatáshoz hasonlóan – ingyenes középiskolát, a tanítóképzés „főiskolai jellegűvé fejlesztését” követelték a keresztényszocialista tanítók is. (*Néptanítók Lapja*, 52.évf. 2. sz. 8. Vö.: *Nagy J.*, 1911/7. 243-245.)

⁹³ 1918. december 30-án a régi képviselőház tanácskozó termében 3226 budapesti és 1758 vidéki tanító képviselőtében gyűléseztek a szocialista tanítók, melyen „minden vita nélkül egyhangúlag” elfogadták a programtervezetet és *Somogyi Béla* előterjesztésére határozati javaslatot fogadtak el a „haladéktalanul megvalósítandó” követelésekről: az iskolák államosításáról, az iskolai hitoktatás megszüntetéséről, a VKM szétválasztásáról és „a közoktatásügyi minisztérium élére dilettáns és konzervatív férfiak helyett szociáldemokrata szakemberek állításáról” és más ügyekről. A határozatot küldöttség vitte Károlyi Mihályhoz, aki az állam és az egyház szétválasztását illetően – az ország katolikus többségére tekintettel – türelme, s a vonatkozó nemzetgyűlési határozat megszületésének kivárására kérte őket. (*Néptanítók Lapja*, 52.évf. 2. sz. 9-11.)

- nítónőképző-intézeti tanárok részére rendezendő szociológiai tanfolyam tárgyában. *Magyar Tanítóképző*, **24.** 96-97.
- Apponyi Albert gróf (1911): Elemi oktatás Magyarországon. In: Körösi Henrik – Szabó László szerk. (1911): *Az elemi népoktatás enciklopédiája*. I. k. Franklin Társulat, Bp. 265-269.
- Apponyi Albert gr. (1915): *A magyar nemzet természetszerű elhelyezkedése a világpolitikában*. Franklin Társulat, Bp. 1915.
- Apponyi Albert gróf (1918) nyilatkozata kultúrpolitikájáról. *Néptanítók Lapja*, **51.** 12. sz. 10.
- Apponyi Albert gr. (1926): *A nemzetiségi kérdés múltja és jövője Magyarországon*. A Pesti Szent Imre Kollégiumi Kör Kiadása, Bp. 1926.
- Apponyi Albert üdvözlése (1917). *Magyar Tanítóképző*, **32.** 281-284.
- Apponyi (1926/21-22) Albert gróf. *Néptanítók Lapja*, **59.** 21-22. sz. 35-36.
- A román tannyelvű (1917) tanítóképző intézetek megnyitása. *Magyar Tanítóképző*, **32.** 326-331.
- A szociológia* (1910) a tanítóképzőben. *Magyar Tanítóképző*, **25.** évf. 182-186.
- A tanító (1918/50-51) és tanárképzés reformja. *Néptanítók Lapja*, **51.** 50-51. sz. 26.
- A tanítónőképezdek (1895/8) tanterve. *Katolikus Tanügy*, **1.** 8. sz. 78.
- A tanítóképzés (1911/8) reformja. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, **36.** 281-282.
- Az állami (1895/9) tanítóképzők új tanterve. *Katolikus Tanügy*, **1.** 9. sz. 87.
- Az övönök és tanítók (1957/2) akadémiai képzésének tervezete. *Köznevelés*, **13.** 2. sz. 41-48.
- Az új független (1918) Magyarország első közoktatásügyi minisztere. *Magyar Tanítóképző*, **33.** 280-281.
- Átirat (1918). *Magyar Tanítóképző*, **33.** 316.
- Babits Mihály (1918): Az első pillanatban. In: József Farkas szerk.: „Mindenki újakra készül...” *Az 1918-19-es forradalmak irodalma. Szöveggyűjtemény. II. k. A polgári forradalom publicisztikája és irodalmi élete*. MTA IT, 1962. 7-8.
- Ballér Endre (1989): *Nagy László tantervfelfogása és hatása*. A tantervelmélet forrásai 11. OPI, Bp. 1989.
- Ballér Endre (1996): *Tantervelméletek Magyarországon a XIX-XX. században. A tantervelmélet forrásai 17.* OKI, 1996.
- Baló József (1912): Tanítóképzésünk jövője. *Magyar Tanítóképző*, **27.** 297-302.
- Bárczy István (1902): Előterjesztés a székesfőváros közoktatási intézményeinek fejlesztése és a népoktatási felügyelői állás szervezése kérdésében. I. sz. melléklet a *Fővárosi Közlöny*, 1902. 8. számához. 1-14.
- B. H. (1902/4): Budapest főváros iskolaügyi programja. *Katolikus Tanügy*, **8.** 24. sz. 185-188.
- Bollókné Panyik Ilona (1982): *Az állami tanítóképzés 1868 és 1945 között*. Bölcsészdoktori értekezés, ELTE BTK., 1982.
- Bollókné Panyik Ilona (1988): A magyar tanítóképzés tantervtörténeti előzményei és hasznosítási lehetőségeik a négyéves tanítóképzés tervezésében. In: Magyarfalvi Lajos szerk. (1988): *A tartalmilag megújított, négyéves tanítóképzés. Helyzetfeltáró előtanulmányok és javaslatok*. BTF, Bp. 1988.150-196.
- Borsányi György (1988): *Októbertől márciusig. Polgári demokrácia Magyarországon, 1918*. Kosuth Könyvkiadó, 1988.
- Diószegi István (1991): Üllő és kalapács. Nemzetiségi politika Európában a XIX. században. Bp., 1991.
- Donáth Péter (2000): A felsőfokú tanítóképzés megteremtésének oktatáspolitikai előzményei, ideológiai motívumai (1953-1959). In: Kelemen Elemér – Balogh László szerk. (2000): *A jezsuita tanügyi szabályzattól napjainkig. Tanulmányok. Neveléstörténeti konferenciák 1999. Neveléstörténeti füzetek 18.* sz. OPKM, Bp. 99-110.

- Donáth Péter (2001/1): A „tanítóképző akadémiák” kérdése 1908, 1938., 1958 – azonosságok és különbségek. In: *Tanulmánykötet*. (Szerk.: Kovátsné Németh Mária.) Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar, Győr. 219-234.
- Donáth Péter (2007): *Adalékok Nagy László pályájához. Publikálatlan önéletrajza, iskolareformterv, a Gyermektanulmányi Társaság, az egyetemi gyermektanulmány-oktatás, s a lélektani laboratóriumok dokumentumai 1918-1922-ből*. Trezor, Bp. 2007.
- Donáth Péter - Preska Gáborné (2007): Oklevél-kibocsátás a magyarországi tanító(nő)képzőkben és a tanítói utánpótlás biztosítása a dualizmus korában. (Adalékok, kérdések). *Neveléstörténet*, 2007/1-2. sz. http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/index.php?rovat_mod=archiv&act=menu_tart&eid=35&rid=1&id=258
- Donáth Péter (2008/I.): *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből, 1868–1958*. Trezor, Bp. 2008.
- Donáth Péter (2008/II.): *Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarországon 1945-1960*. Trezor, Bp. 2008.
- Donáth Péter (2010/2): A felsőfokú tanítóképzés megteremtésére irányuló 1918-19., 1938., 1947-48. és 1956-59. évi kísérletek motívumairól. *Iskolakultúra*, 20. évf. 2010/2. sz. 86-92.
- Donáth Péter (2015): Tanítói, tanári viták a magyarországi tanítók társadalmi küldetéséről, helyzetük korszerűsítéséről, felsőfokúvá tételéről, 1890-1905. Donáth Péter – Farkas Mária szerk. (2015): *Filozófia — művelődés — történet 2015*. A Budapesti Tanítóképző Főiskola Tudományos Közleményei. XXXVI. Trezor, Bp. 2015. 223-387.
- Donáth Péter – Hangay Zoltán szerk. (1999): *Filozófia — művelődés — történet 1999*. A Budapesti Tanítóképző Főiskola Tudományos Közleményei. XVIII. Trezor, Bp. 1999.
- Emlékirat (1917) a fizeteskiegészítési államsegélyt élvező nem állami tanító- és tanítónőképző-intézetek igazgatóinak, tanárainak, tanítónőinek és gyakorlóiskolai tanítóinak és tanítónőinek az államiakkal leendő minden vonatkozású egyenlősítése tárgyában. *Magyar Tanítóképző*, **32**. 184–189.
- Egyesületközi (1917) tanácskozások. *Magyar Tanítóképző*, **32**. 257-258.
- Emlékirat (1917/1) a tanítóképző-intézetek szakfelügyelete és a nem magyar tannyelvű tanítóképzők nemzeti reformja tárgyában. *Magyar Tanítóképző* **33**. (1918) 89–104.
- Farkas Domonkos (1969/2): Quint József. In: A Budapesti Tanítóképző (1969) Intézet száz éve, 1869-1969. Bp.
- Farkas Sándor (1909/7): Neményi Imre miniszteri tanácsos. *Magyar Tanítóképző*, **24**. 361-362.
- Fekete József (1917): Közgyűlésünkhöz. Fekete József (1918): Tanítóképzésünk korszerű újjászervezése. *Magyar Tanítóképző*, **33**. 225–240.
- Felhívás (2018). *Magyar Tanítóképző*, **33**. 311-313.
- Felvilágosítások (1918). *Magyar Tanítóképző*, **33**. 81-88.
- Fináczy Ernő (1912): Tanítóképzésünk jövője. *Magyar Tanítóképző*, **27**. 254–262.
- Füle Sándor szerk. (1956): *A tanítóképzés újjászervezésének kérdései Magyarországon, 1904–1956*. PTI Anyagszolgáltatás a pedagógia oktatói számára, 22. sz. Kézirat.
- Gerencsér István (1918): Jogainkért. *Magyar Tanítóképző*, **33**. 292-295.
- Gombos Norbert (2011): *A közép- és felsőfokú tanítóképzés fejlődése Magyarországon – a korabeli központi tantervek tükrében*. SZTI GTK Tanárképző Intézet Kiadványai, Gödöllő, 2011.
- Hajdu Tibor (1989): *Közép-Európa forradalma 1917-1922*. Gondolat, Bp., 1989.
- Hajnóczy R. József (1902/5. 6): Népoktatási állapotok. *Katolikus Tanügy*, **8**. 5. sz. 34-38., 6. sz. 44-45.
- Hunyady Györgyné (2012): Rendszerváltás a tanítóképzésben. Kísérleti négyéves képzés a budai tanítóképzőben 1986–1994. In: Sorsfordító mozzanatok a magyarországi kisgyermekkori nevelőképzés, a Budapesti Tanítóképző Főiskola, az ELTE TÓK és épülete történetéből. (Szerkesztette, s az előszót írta: Donáth Péter) Bp., Trezor Kiadó, 2012. 14-38.
- Imre Sándor (1912): *Nemzetnevelés. Jegyzetek a magyar művelődési politikához*. Bp.

- Imre Sándor (1915): A köznevelés belső egysége és a nemzeti egység. In: *A háború és az iskola* (1915) 65-102.
- Imre Sándor (1916): A tanítók nemzeti tudatossága. *Magyar Tanítóképző*, **31**. 137-145.
- Imre Sándor (1917): Bevezetés a tanítóképző-intézeti tanári hivatásba. *Magyar Tanítóképző*, **32**. 3-15.
- Imre Sándor (1917/1.): A békére való átmenet nevelésügyi feladatai. *Magyar Pedagógia*, **26**. 377-382.
- Imre Sándor (1920): *A magyar nevelés körvonalai. Tizenkét dolgozat*. Bp. 1920.
- i (1901/3. 4): Kalászkok a közoktatás tarlójáról. *Magyar Tanítóképző*, **16**. 171-173., 232-236.
- Javaslat (1918). *Magyar Tanítóképző*, **33**. 311-313.
- Juhász Nagy Sándor (1945): *A magyar októberi forradalom története, 1918. október 31-1919. március 21*. Cserépfalvi. Bp. 1945.
- Kelemen Elemér (1999/a): Gondolatok a magyar tanítóképzés kettős évfordulóján. In: Donáth Péter – Hangay Zoltán szerk. (1999). 53-64.
- Kelemen Elemér (2001): *A magyarországi népoktatás a dualizmus korában*. In: Donáth Péter – Farkas Mária szerk. (2001): *Filozófia – művelődés – történet 2001. Az ELTE TÓK Tudományos Közleményei XIX. k. Trezor*, Bp. 2001. 57-72.
- Kelemen Elemér (2002): *Hagyomány és korszerűség. Oktatáspolitikai a 19-20. századi Magyarországon*. Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum, Bp. 2002.
- Kelemen Elemér (2004/1): A magyarországi pedagógusmozgalom radikalizálódása a 20. század első évtizedeiben, 1917-1919. In: Bollókné Panyik Ilona szerk. (2004): *Gyermek – nevelés – pedagógusképzés*. Trezor, Bp. 2004. 173-183.
- Kelemen Elemér (2007): *A tanító a történelem sodrában*. Iskolakultúra, Pécs, 2007.
- Kemény G. Gábor – Szarka László – Szász Zoltán szerk. (1999): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. VII. k. 1914-1916. MTA TTI, Bp. 1999.
- Kiss József (1933/1-2, 1933/4): A Magyar tanítóképzés reformgondolatai. I. r.: 1777-től 1896-ig. II. r.: 1896-tól napjainkig. *Magyar Tanítóképző*, **46**. 6-21., 103-123.
- Kornis Gyula (1926/9-10): Bárány Eötvös József és az állampolgári nevelés. *Néptanítók Lapja*, **59**. 9-10. sz. 1-6.
- Köte Sándor (1983): *Egy útmutató pedagógus. Nagy László élete és munkássága*. Tankönyvkiadó, Bp.
- Köveskúti Jenő (1907): Tanítóképzésünk és a szakfelügyelet. *Magyar Tanítóképző*, **22**. 342-344.
- Köveskúti Jenő (1908): A tanítók akadémiai képzése. *Magyar Tanítóképző*, **23**. 108-116., 169-175.
- Köveskúti Jenő (1909/1-2): A tanítóképzés reformja. Két közlemény. *Magyar Tanítóképző*, **23**. 66-72., 113-121.
- Köveskúti Jenő (1916/12): A tanítóképzés jövőképe. *Család és Iskola*, **42**. 12. sz. 90-91.
- Köveskúti Jenő (1919): A lévai áll. el. tanítóképző-intézet tanári karának kívánságai. *Magyar Tanítóképző*, **34**. 16-18.
- XIII. Közgyűlésünk (1917) jegyzőkönyve. *Magyar Tanítóképző*, **32**. 284-322. **33**. (1918) 48-67.
- Ladányi Andor (1970): A Tanácsköztársaság felsőoktatási politikájának helye a magyar felsőoktatás történetében. In: Mészáros István szerk.: „A szent, a várt Szélvész”. *Tanulmányok a Tanácsköztársaság közoktatásügyéről*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1970.
- Ladányi Andor (1988): A felsőfokú tanítóképzés előzményei (1945-1959). In: Magyarfalvi Lajos szerk. (1988): *A tartalmilag megújított, négyéves tanítóképzés. Helyzetfeltáró előtanulmányok és javaslatok*. BTF, Bp. 197-232.
- Láng Mihály (1898/8): Független nemzeti nevelés. *Népnevelők Lapja*, **33**. 8. sz. 113-115.
- Lányi Jakab (1917/19-20): A jövő tanügy perspektívája. *Népnevelők Lapja*, **52**. 19-20. sz. 11-12.
- Lechnitzky Gyula (1916): A világháború, a kultúrállam és a tanítóképzés. *Magyar Tanítóképző*, **31**. (1916) 4-11., 48-56., 75-85.
- Lechnitzky Gyula (1917): Főtitkári jelentés. *Magyar Tanítóképző*, **33**. (1918) 155-170.
- Lechnitzky Gyula (1917/1): A művelődési politika a háború után. *Magyar Pedagógia*, **26**. 36-40.

- Lechnitzky Gyula (1917/2): A kötelező tanítói gyakorlat, a tanítói szakvizsga és tanítói továbbképzés. *Magyar Tanítóképző*, **33.** (1918) 182-196.
- Litván György (1996): Az 1918-1919-es demokrácia két tűz között. In: *Októberek üzenete*. Osiris, Bp., 1996. 269-280.
- Lovász Márton (1918/2): A magyar nemzet nevelőihez! A VKM 14796/1918. eln. számú rendelete. *Magyar Tanítóképző*, **33.** 289-292.
- Mann Miklós (1993): *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában*. OPKM, Bp.
- Mann Miklós (2002): *Budapest oktatásügye 1873-2000*. ÖNKONET, Bp.
- Mannheim Károly* (1999). (Szerk.: Felkai Gábor) Magyar Panteon. Új Mandátum, Bp., 1999.
- Márkus Dezső szerk. (1912., 1913., 1914.): *A hatályos magyar törvények gyűjteménye*. Franklin Társulat, Bp.,
- Migray József (1919): *Szocializmus és népnevelés. Az oktatásügy reformjának alapkérdései*. Táltos Könyvtár 5-7. sz. Bp. 1919.
- Mohar József (1916): Tanítóképzésünk továbbfejlesztésének irányelvei. Törvénytervezet. *Magyar Tanítóképző*, **31.** 33-48.
- Mohar József (1916/1): Törvénytervezet a tanító- és tanítónőképzés országos és egységes rendezéséről. *Magyar Tanítóképző*, **31.** 85-96., 119-130.
- Mohar József (1917): Tanítóképzésünk országos és egységes fejlesztésének irányelvei. Határozati javaslat. *Magyar Tanítóképző*, **32.** 181-183.
- Mohar József (1917/1): Elnöki megnyitó beszéd. *Magyar Tanítóképző*, **32.** 220-225.
- Mohar József (1918): Tanítóképzésünk korszerű újjászervezése. *Magyar Tanítóképző*, **33.** 225-240.
- Mosdóssy Imre (1917/16-18): A főváros oktatásügye a háború után. *Népnevelők Lapja*, **51.** 16-18. sz. 3-4.
- Nagy József (1911/7): A nyolcosztályú elemi népiskola. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, **36.** 243-245.
- Nagy László (1897): A tanítóképzésről szóló törvények módosítása. *Magyar Tanítóképző*, **12.** 3-10.
- Nagy László (1897/1): Tanítóképző tanárjelöltjeink az egyetemen. *Magyar Tanítóképző*, **12.** 481-482.
- Nagy László (1898): Kérünk szolgálati szabályzatot. *Magyar Tanítóképző*, **13.** 481-482.
- Nagy László (1903): A tanítóképző tanár hivatása. *Magyar Tanítóképző*, **18.** 8-10.
- Nagy László (1904): A népoktatási törvényjavaslat negyedik fejezete, különösen a képzők felügyelete. *Magyar Tanítóképző*, **19.** 477-483.
- Nagy László (1904/1): A tanítóképző intézetek felügyelete. *Magyar Tanítóképző*, **19.** 542-548.
- Nagy László (1908): A tanítóképzés szervezete. *Magyar Tanítóképző*, **23.** 267-282.
- Nagy László (1917): Neményi Imre. *Magyar Tanítóképző*, **32.** 217-220.
- Nagy László (1918) *közoktatási reformterve*. (Szerk.: Váczi Miklós.) OPKM, Bp. 1982.
- Nagy László (1918/1): Nyitó. *Magyar Tanítóképző*, **33.** 295-296.
- Nagy László et al. (1919): A Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete választmányának a tanítóképzés reformja ügyében tartott tanácskozásai. *Magyar Tanítóképző*, **34.** 19-32.
- Nagy László (1934): *A magyar közoktatás reformja*. (Szerk.: Ballai Károly.) Bp., 1934.
- Nagy László (1982): *A gyermek érdeklődésének lélektana*. Dr. Kőte Sándor tanulmányával. Tankönyvkiadó, Bp.
- Nagy Péter Tibor (1997): *Hogyan kerüljük el a polgárosodást? Magyar oktatáspolitikai, 1867-1945. Előadások a nevelés társadalomtörténetéből*. KJF – OKI, Székesfehérvár – Bp., 1997.
- Nagy Péter Tibor (2005): *Az állami befolyás növekedése a magyarországi oktatásban, 1867-1945*. Iskolakultúra 2005/6-7. 3-229.
- Nagy Péter Tibor (2011): *A növekvő állam árnyékában. Oktatás, politika 1867-1945*. Gondolat, Bp. 2011.
- Nagy Sándor (1919): Egyesületünk újjászervezése. *Magyar Tanítóképző*, **34.** 40-43.
- Neményi Imre (1933): Gróf Apponyi Albert, mint kultúrpolitikus. *Magyar Tanítóképző*, **46.** 45-77.

- Németh András (1990): *A magyar tanítóképzés története, 1775-1975*. In: Főiskolai füzetek 11. sz. Zsámbék, 1990.
- Niederhauser Emil (1995): *A történetírás története Kelet-Európában*. História Könyvtár, Bp. 1995.
- Ormos Mária (1998): *Magyarország a két világháború korában, 1914-1945*. Csokonai, Debrecen, 1998.
- Podráczky Judit (2012): A budai képző mint a tanító- és óvóképzés országos szakmai egyeztető fórumának központja (A Tantervfejlesztő Bizottság tevékenysége) In: Sorsfordító mozzanatok a magyarországi kisgyermekkorú nevelőképzés, a Budapesti Tanítóképző Főiskola, az ELTE TÓK és épülete történetéből. (Szerkesztette, s az előszót írta: Donáth Péter) Bp., Trezor Kiadó, 2012. 14-38.
- Pongrácz Jenő szerk.(1919/III): *Tanácsköztársasági törvénytár III*. 1919. május 1.- május 21. Bp. 1919.
- Quint József (1926/5-6): Német lapokból. A tanítóképzés újjászervezése. *Néptanítók Lapja*, **59**. 5-6. sz. 13-15.
- Quint (1942/I. 1943/II-III) *József élete és munkássága*. I-III. k. (Szerk.: özv. Quint Józsefné.) Bp.1942., 1943.
- Rendtartási szabályzat* (1914) *a m. kir. elemi népiskolai tanító- és tanítónőképző intézetek számára*. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1914. évi május hó 4-én, 31.152. sz. alatt kelt rendeletével. Bp. 1914.
- Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Bp. 1942., 1943.
- Salamon Konrád (2001): *Nemzeti önpusztítás 1918-1920. Forradalom-proletárdiktatúra-ellenforradalom*. Korona Kiadó, Bp. 2001.
- Simon Gyula (1979): *A polgári iskola és polgári iskolai tanárképzés története Magyarországon*. Tankönyvkiadó, Bp., 1979.
- Sipos András – Donáth Péter szerk. (1999): „*Kelet Párizsától*” a „*bűnös városig*”. *Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához. I. k. 1870–1930*. BFL – BTF, Bp., 1999.
- Szabó Adolf (1911/10): A tanítóképzők tanterve. Szemlélődések. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, **36**. 339-350.
- Szakál János (1934): *A magyar tanítóképzés története*. Hollósy János Könyvnyomtató, Bp. 1934.
- Szakszervezetünk (1919/2) nagygyűlése. Demonstrálás a nemzeti valláserkölcösök oktatás mellett. Kultúrprogramunk ismertetése. *Jövők*, **1**. 2. sz. 22-23.
- Szarka László (1995): *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867-1918*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1995.
- Széchenyi István (1981): *A magyar akadémia körül*. Bp., 1981.
- Tanítóképzésünk (1919) újjászervezésének kérdése. *Magyar Tanítóképző*, **34**. 1-11.
- Tanterv és* (1911) *tantervi utasítások az állami elemi iskolai tanító és tanítónőképző intézetek számára*. Kiadatott a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1911. június 30-án 78.000. sz. a. kelt rendeletével. M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda, Bp. 1911.
- Tilkovszky Loránt (1998): *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Csokonai Kiadó, 1998.
- T. Kiss Tamás (1993): *A magyarországi kulturális minisztériumokról, 1867-1993*. Bp., 1993.
- Vermes Mihály (1917/7-8): Az egységes magyar nemzeti állam népiskolája. *Népnevelők Lapja*, **52**. 7-8. sz. 1-2.
- Zigány Zoltán (1919/1): Új idők, új célok. *Néptanítók Lapja*, **52**. 1. sz. 1-2.

És „nyakára hágtak” a győri akadémiának.

Fejezetek Győr 1848/49. évi iskolaügyéből

VARGA JÓZSEF

„Győr, a 'Magyar marseille', az a város, amelyet hol Kossuth-kutyának, hol pedig schwarzgelbnek tartottak. A forgandó hadiszerencse következtében oly gyakran cserélt gazdát, és sajnos sűrűn kényszerült irányváltásra” az 1848/49-es események során – jegyezte meg róla a helyi levéltár igazgatója.¹ Az eseményeket kutatva végig kísérelhetjük a forradalmi napokat, a nemzetörség megalakulását, az első népképviselési választást, a császári csapatok által megszállt város hétköznapijait, a katonai beszállásolások következményeit. Tapaszthatjuk, hogy a város tartózkodott a radikalizmustól, amit szélsőségesnek tartott, megalázkodott Jellasics csapatai előtt, majd lelkesen üdvözölte a Jellasics üldözésére buzdító Kossuthot. Amikor a pesti forradalom híre Győrbe érkezett, vállára emelte a forradalmi napok győri szónokát, a győri „liberális tízek” egyik tagját, Lukács Sándort², s amikor pedig szigorodott a hadi helyzet, s Lukács mint kormánybiztos megszorító intézkedéseket vezetett be, a polgárok egy része hevesen ellene fordult. Járt ezekben az években Győrött Haynau és az ifjú király, Ferenc József is. „Klapka tábornok még utoljára visszafoglalta Győrt, majd kivonuláskor a város kasszáját is magával vitte.”³ ...

Hosszan sorolhatnánk e 'Janus-arcú város' történelmi eseményeit. De vajon mi jellemezte Győr iskolaügyét ezekben az években? Erre keresem a választ a korabeli, gyéren fennmaradt forrásokot is lapozgatva jelen írás keretei közt.

Győr a 11. század elejétől, alig egy évtizeddel a magyar iskoláztatás jelképes kezdete, a Pannonhalmán megtelepedett bencések kolostori iskolájának indulását követően, rendelkezett már iskolával. A káptalani iskola gazdag belső életéről, hagyományrendszeréről már 1090-ből írásos emlék maradt fenn.⁴ A 19. század elejére, a reformkor időszakára joggal állíthatjuk, hogy Győrben az iskoláztatás mindhárom szintje kiépült: elemi szintű, középfokú, s felsőfokú intézmények is működnek. Sőt, az iskolai előkészítés funkcióját is betöltő kisdedóvó – vagy ahogyan a korabeli kisgyermek nevezte: „dedóda” – is rendelkezésre állt.⁵

¹ Bana, 1998/2:11.

² Lukács Sándor (1823-1854) ügyvéd. 1840-1842 között végezte el a győri Kir. Akadémia jogi fakultását. Bihar vármegyében ügyvéd, majd 1846-ban visszatért Győrbe. 1848. márc. 4-én nagy tömeg előtt felolvasta a 3-án Pozsonyban elfogadott felirati javaslatot, március 15-én 6-8 ezer főnyi tömeg előtt szónokolt, március 19-én megjelentette a Magyarok figyeljetelek c. röpiratát. 1848. szeptember 21-től kormánybiztos. 1849 végén külföldre emigrált. Franciaországban halt meg 1854-ben. In.: Grábics –Horváth –Kucska, 2003.

³ Bana, 1998/2:11.

⁴ Hartvik győri püspök pontificale-ja, a zágrábi érseki könyvtárban őrzött MR 165.számú kódex.

⁵ Hazánk, 1847. május 18. 1847/59:235.

1848-ban az egyetlen győri óvoda a Magvassy Mihály⁶ által alapított magánóvoda volt, de mivel ő a császári csapatok Győrbe érkezésekor Pestre menekült, az óvoda 1849 őszén bezárt, s csak 1856-ban nyílt meg ismét. Nyilvános elemi tanoda a belvárosban kettő volt 1848/49-ben: az egykori normaiskola-együttesből fennmaradt 4 osztályos fiúiskola a rajziskolával együtt,⁷ valamint az orsolyita nővérek ugyancsak 4 osztályos, a város által támogatott iskolája a lányok számára.⁸ Működött még a város külső kerületeiben Újvárosban, Nádorvárosban, Gyórszigeten és Szabadhegyen (protestáns) is egy-egy két osztállyal bíró, egyházi fenntartású iskola lányoknak és fiúknak, továbbá öt magániskola.⁹ Ez utóbbiak az erősen polgárosodó győrieknek akartak megfelelő oktatási szolgáltatást nyújtani. Eredményesen tevékenykedett ekkor is a nagy múltú gimnázium, a Pannonhalmi Szent Benedek Rend Győri Főgimnáziuma, amely szellemi örököse és jogutója az egykori káptalani iskolának.¹⁰ 1847-től önálló, két évfolyamosra szervezett tanítóképzője, vagyis az 1778-ban létesült normaiskola-együttes tanítóképző tagozatának továbbfejlesztéseként kialakított Mesterképző Intézete¹¹ is volt ekkor a városnak, igaz, 1847/48-ban még csupán az első évfolyammal. S említeni kell az ugyancsak nagy múlttal rendelkező, a káptalani, majd székesegyházi iskola felső „szakaszából” kifejlődött papnevelő szemináriumot, a Győri Hittudományi Főiskolát.

A város oktatási intézményei közül azonban a forradalom és szabadságharc idején a legérzékenyebb, s az eseményekben legaktívabb a Mária Terézia által 1769-ben alapított akadémia¹² volt, amely csak 1776-ban nyitotta meg kapuit, s eleinte bölcsészeti, jogi és teológiai fakultással is rendelkezett. A sok tekintetben zaklatott történelmű Győri Királyi Akadémiának az 1840-es években csak bölcsészeti és jogi fakultása volt, s hallgatóinak száma 260-270 fő között változott, de például az 1844/45. tanévben 313 főre emelkedett. A jó hírben álló intézményben a tanári kar szigorú követelményeket állított a hallgatók elé, s a bölcséleti kar első évfolyamáról is már csak a „javát” engedték fel a második évfolyamra. Még ennél is jobban megszürték a hallgatóságot, amikor a kétéves bölcsélet után át akartak lépni az ugyan-

⁶ Magvassy (Szammer) Mihály szilsárkányi tanító, Győr első magánóvodájának kezdeményezője (1842), alapítója (1846) és vezetője. 1849-ben a császári csapatok Győrbe érkezésekor Pestre menekült, az óvodát felesége (Medgyessy Zsófia) és fia (Pál) vezette, de 1849 végén anyagi okokból megszűnt. 1856-ban Magvassy visszatért Győrbe, újra indította az óvodát (majd fia Győr-Újvárosban nyitott fiúóvodát). Az óvodák városi kézbe kerülése (1862) után az ún. Bisinger-alapítványi óvodát továbbra is Magvassy vezette egészen haláláig.

⁷ A győri királyi nemzeti főbb iskolában foglalatосkodó ifjúságnak rendre való felosztása 1848. év második félévében.

⁸ Szabad királyi Győr város leányintézteiben tanulók érdem sorozata 1848. év. 2. félévében.

⁹ Noisser Teréz 4 osztályos intézete, Damian Teréz ugyancsak 4 osztályos intézete, Lang Anna magánintézete, melyben ekkor csak III. és IV. osztály működött, Handler Alojzia intézete I-III. osztállyal, valamint Molnár Lipót és neje intézete, melyben csak I. osztály volt, de külön a fiúk és a lányok számára is.

¹⁰ A győri királyi főgimnasiunban pannonhegyi benedekiek alatt tanuló ifjúságnak vallás, erkölcsiség és egyéb tudományokban tett előmenet szerinti osztályzata 1848/49. iskolai év első félévében.

¹¹ Kovátsné, 2008:28.

¹² Németh, 1904: 38.

csak két évfolyamos jogi fakultásra. E létszámalakulást mutatja az alábbi táblázat is az 1847/48. tanévre vonatkozóan:

<i>bölcséleti kar</i>		<i>jogi kar</i>		összesen
I. évf.	II. évf.	I. évf.	II. évf.	
110	76	61	60	307

„*A salakot, a romlasztó elemet mindig eltávolította a tanári kar, miáltal az ifjúság többsége a kellő erkölcsi és fegyelmi színvonalon állott.*”¹³ Ha csak egy pillantást is vetünk az akadémiai ifjak tantárgyfelosztására, láthatjuk, hogy volt bőven mit elsajátítaniuk. Az alábbi tantárgyi kimutatás az 1847/48. tanévre vonatkozik:¹⁴

Első évi joghallgatók tárgyai: természeti jog, magyar nyilvános jog, álladalomtan, bányajog.

Második évi joghallgatók tárgyai: magyar polgári magános törvény, magyar honi büntető törvény és tiszti írásmód, politikai tudomány, váltó- és kereskedési jog.

Első évi bölcsészet hallgatók tárgyai:

első félév: hittudomány, egyetemes történet, tapasztalati lélek- és gondolkozástan, betűvetés, magyar nyelvten

második félév: hittudomány, egyetemes történet, tanrendszer és lénytan, mérten, magyar nyelvten.

Második évi bölcsészet hallgatók tárgyai:

első félév: hittudomány, Magyarország okszerű története, természettan, ismérettan, alkalmazott mennyiségtan, magyar irodalom.

második félév: hittudomány, Magyarország okszerű története, természettan, általános terményisme és gazdaszat, gyakorlati bölcsészet és bölcsészettörténet, alkalmazott mennyiségtan, magyar irodalom.

Ebből látható, hogy szigorból, kötelességből és tanulnivalóból nem voltak híján az akadémisták. Mindennek ellenére az intézményben a liberális gondolatok termékeny talajra találtak, a város vezetésének többször is meggyűlt a baja a követválasztások és a megyei tisztújítások alkalmával. De mindhiába tiltották el az ifjúságot a megyegyűléseken való részvételtől és a politikai élet különböző eseményeitől, sőt még a saját önképzőkör alakításától is, a bölcsészet és a jog hallgatói megtalálták az útját annak, hogy a konzervatív gondolatokat „lehurrogják”.

Amikor 1848. március 15-én délután öt után, amikor Lukácsy Sándor a város központjában lévő Piac téren (ma Széchenyi tér) az akadémia és a gimnázium előtt

¹³ Németh, 1904:119.

¹⁴ A Győri Királyi Akadémiában jog és bölcsészet két évi hallgatóinak mind az erkölcsösség, mind az előadott tanokban nyert érdem osztályzata 1844/45. iskolai évben.

a tanodákból kitóduló fiatalok jelenlétében egy kávéházi székre állva elharsogta, hogy a nádor Pozsonyból az uralkodóhoz indult, aki biztos teljesíteni fogja az ország kívánságát, ezért „rövidesen szabadság és egyenlőség fog uralkodni”, a diákság, különösképp az akadémiai ifjúság a 'Fóti dal'-ba kezdett. Különösen az alábbi versszaknál nőtt meg az ifjúság hangereje és lelkesedése:

„ Borban a bú mint a gyermek Aluszik, Magyar ember már búsult sok Századig. Ideje, hogy ébredessen Valaha: Most kell neki felvirúlni, Vagy soha.	Bort megissza magyar ember, Jól teszi; Okkal-móddal meg nem árthat A szeszi. Nagyot iszik a hazáért S felsívít: Csakhogy egyszer tenne is már Valamit.	No de se baj, másképp leszen Ezután; Szóval, tettel majd segítségünk A hazán. Ha az isten úgy akarja Mint magunk Szennyet rajta és bitor bünt, Nem hagyunk.”
---	---	---

Ezt követően a Szózat eléneklése következett, s a diákság tombolt, lelkesedett a szabadság gondolatára és nemzeti színű szalagokkal díszítették öltözküket.

A pesti forradalom hírére az akadémia ifjúsága élénk szervezkedésbe kezdett. Egyik első lépéseként a tanári karhoz intézett kérvényt az egyes tantárgyaknak magyar nyelven történő tanítását illetően. A tanári kar tétovázott, hiszen bizonyos tárgyakat már évek óta magyarul tanítottak, de valamennyi tárgynak magyar nyelven való tanításához, véleményük szerint, felsőbb döntésnek kell születnie.

Ekkor az ifjúság azt indítványozta, hogy kérelmét felsőbb helyre terjesszék fel. A főigazgató ezt támogató nyilatkozattal együtt meg is tette, megjegyezve, hogy „*az ifjúság latinul nem tud, s az illető tanulmányokat úgy is alig képes felfogni*”.¹⁵

A győri akadémia élén Deáky Zsigmond¹⁶ királyi tanácsos, mint tankerületi főigazgató (director provincialis) állt 1842 őszétől kezdődően. A kor követelményeit messzemenően figyelembe vevő, tanult, az ifjúság törekvéseit és a magyar nyelv ügyét támogató tanférfi volt, aki hivatalát 1849. november elejéig viselte.¹⁷ Ő volt az akadémia mai értelemben vett tulajdonképpeni igazgatója, vezetője, ő képviselte az intézményt, ő intézte annak tudományos, oktatási és gazdasági ügyeit is. Az ő közvetlen „felettes szerve” a királyi helytartótanács, innét kapta az utasításokat, rendeleteket, ide küldte a jelentéseit, mint jelen esetben is: a diákság kérését. Meg kell jegyezni, hogy tankerületi főigazgatóként hivatalából eredően a tankerületé-

¹⁵ Schleich, 1948:29.

¹⁶ Deáky Zsigmond (1795–1872) tanulmányait a pannonhalmi bencés gimnáziumban, a győri kir. akadémián, majd a győri Papnevelő Intézet és Hittudományi Főiskolán folytatta. 1817-ben szentelték pappá. Rómában szépművészeti, bölcséleti és teológiai doktorrá avatták. Az MTA levelező, majd tiszteletbeli tagja, felszentelt caesaropoli püspök, 1836-tól a pesti Tudományegyetem Hittudományi Karának tanára. In.: Grábics –Horváth – Kucska,2003.

¹⁷ Ettől kezdődően az új kormányzat megszüntette a tankerületi főigazgatóságot, s helyette iskolai felügyelőt nevezett ki. Győrben az első iskolai felügyelő Csatskó Imre, a győri akadémia tanára lett, akit a kormányzat alig féléves tevékenysége alapján nem talált elég osztrák szelleműnek, ezért helyére Sterne Nándor fehértemplomi esperes-plébánost nevezte ki.

hez tartozó összes iskolának¹⁸ a „kormányzója” is volt, e hivatala Deákyt többször elszólította az akadémiáról. Ezért közvetlen helyettesként az akadémiának volt egy aligazgatója (prodirector) is. Személyére Deáky 1847 tavaszán az előző aligazgató halála után hármas javaslatot tett az akadémia tanári karából (Maár Bonifác, Stanke Leánder és Simon Zsigmond személyében). Mindhárman bölcseletkari bencés tanárok voltak, de a helytartótanács úgy döntött, egyiküket sem nevezi ki. Ennek ellenére az akadémia tanári tanácsa Maár Bonifácot bízta meg Deáky helyetteséül. Ő aztán az 1848/49-es években valódi jobb keze volt Deálynak.¹⁹

Miután az akadémia ifjúsága nem kapott gyors választ a kérésére, s ráadásul tudomást szerzett a pesti egyetemisták petíciójáról, 1848. március 22-én gyűlést tartott, s pontokba szedve fogalmazta meg az oktatásügy megjobbítására a saját tapasztalataik alapján szükségesnek vélt kívánságait az alábbiak szerint:

„A győri főtanodai ifjúság kívánatai:

Az ifjúság cél- és korszerű nevelése a hon boldogsága s jólétének alapja, s az alkotmányos élet kifejlődhetésének feltétele lévén, az hazánkban jelenleg annyival is inkább igényli a statusnak különös figyelmét, minthogy a népképviselői rendszer behozatala következtében az alkotmányos jogok gyakorlásában a népességnek sokkal nagyobb része veendő részt, mint eddig, ezeknek gyakorlása pedig értelmi kiképzés nélkül a status szabadságára nézve veszélyteljes lehet.

Közös vélemény minden felvilágosodott emberek között, hogy a jelenleg hazánkban uralkodó nevelési rendszer a kor igényeinek, a haza mostan kifejlődő viszonyainak meg nem felel, és hogy hazánk más nemzetekhez képest e tekintetben szomorúan hátra maradt.

Hazánk tanítási rendszere eddig egy élettelen mechanizmus volt, melly a tudomány iránti kedvet nem igen mozdíthatta elő, az öngondolkodási tehetséget ki nem fejthette, és a tudományokat honosítani, az élettel összeköttetésbe hozni képes nem volt. Ki más nemzetek közt is megfordult, azon szomorú tapasztalást tehette, hogy hazánk ifjai más nemzetek ifjaihoz képest nagyon hátra vannak, s a tudományos szellemtől áthatva éppen nincsenek: – hogy ezen baj orvosoltassék, s a nevelési rendszer a középkori formákból kibontakozzék, hazánknek díszje és java, nemzetünknek külföld előtti tekintélye és a kor szelleme sürgetően követeli, – azért bátorodunk a következőkben összpontosult, s a kor igényeivel megegyező alázatos kívánságainkat előterjeszteni:

1-ör: Mindenben, mit az egyetem lelkes ifjúsága az egyetem átalakítására nézve petíciójában felterjesztett, tökéletesen egyetértünk, és azon elvek alkalmazását amennyire lehetséges, a' többi főtanodákban is óhajtjuk.

2-or: Minthogy kétséget nem szenved, hogy a főtanodák ifjúságának a tisztessé-

¹⁸ A Ratio 126.§. szerint a győri tankertülethez tartoztak Baranya, Vas, Győr, Moson, Sopron, Somogy, Zala, Tolna és Veszprém vármegyék iskolái, de gyakorlatilag ide kapcsolódtak Bács-Bodrog, Fejér és Komárom vármegye oktatási intézményei is.

¹⁹ Németh, 1904:46.

ges mulató helyekről, és minden, a világgal érintkezésbe jöhetési alkalmaktól, melylyenek színházak, kávéházak, táncztermek s a t. elzárva s azok minden lépteinek kikémlelése, nem csak annak értelmi kifejlődését és világismeretek szerzését – melylyektől az ember szerencséje leginkább függ – akadályozza, hanem a helyett, hogy a mostani kor igényeihez képest az ifjúságnak a többi polgárosztályokhozi simulását előmozdítaná, és a tudományt az étellel összeköttetésbe hozná: inkább kártekönyv elvonulást, s kasta-szellemet idéz elő és a jellem kifejlődésére is ártalmas befolyással bír; azon kívül pedig a főtanodák ifjúságát más osztályú ifjúság szabadságait tekintve lealacsonyítja, és az által a becsület érzésre is károsan hat; azért az ilyen tilalmak megszüntetését kérjük, annál is inkább, minthogy a kir. egyetem polgárai már jelenleg is illy megszorításoktól mentek voltak, és tehát e tilalom a többi főtanodákban is – hova a tanulmányok folytatása végett az egyetemtől is jönnek ifjak – csak nehézséggel, az előljárók és tanulók közti kellemetlen surlódással volt foganatba vehető.

3-or: A főtanodákban divatban lévő naponkénti kényszerített templomba járást, melly nem csak a vallásosságot elő nem mozdítja, hanem inkább a vallás iránt közönyösséget szül, megszüntetni kérjük.

4-er: Kérjük, hogy a tanintézetek minden tudományos készülétekkel, mellyekben most általában hiány vagyon, nemkülönben illő könyvtárral, mellybe az újolag megjelenő jelesebb tudományos munkák a tanítók határozatából időről időre szerzessenek, el legyenek látva; és a könyvtárnak használása valamint a könyvclajstrom megtekintése a tanuló ifjúságnak szabad legyen.

5-ör: Minthogy a felsőbb tudományos intézetek, ha legjobban elrendezvék, és legjobb oktatókkal ellátvák is, rendeltetésöknek meg nem felelhetnek, ha a közép tanodákban és elemi iskolákban a felsőbb tudományok elfogadására alap nem vetetett; azért kérjük a középtanodákban és elemi iskolákban a tanítást úgy elrendeztetni, hogy azokban a jelenleg nagyobb részint divatozó szajkó-módrai tanulás helyett a gondolkodó tehetség jobban kifejtessek, és gyakorlati módszer által kedv a tanulmányok iránt gerjesztessék, az ifjúság pedig leginkább a tulajdon szavakkali helyes előadásban és a jelen korban annyira szükségessé vált nyilván szavalásban gyakoroltassék; úgy szintén az élet által annyira megkívánt számtanra különös gond fordítottassék. Ezekhez járul, hogy a tanulmányi alap költségén jelesebb egyének külföldre, különösen Németországba küldessenek, hogy a kitünőbb tanodákban a gyakorlati tanmódszert mind nyelvekre, mind egyéb tantárgyakra nézve sajátukká tehessék, és hazatértükkel másokkal közölvén azokat meghonosíthassák.

6-or: Legnagyobb hiány levén eddig a középtanodákban, miként ugyanazon személy mindennemű tanulmányokat – mellyek mindegyikére egyazon egyénnél egyforma hajlam vagy képesség ritkán találtatik – kénytelen vala előadni; minek következtében a tanítók nagyobb része is nem egyenlő figyelmet fordíta minden tanulmányokra: azért kérjük a középtanodákat úgy elrendeztetni, hogy minden kü-

lön tanulmányra külön tanító is legyen, ki azon tanulmányt minden osztályban taníthatja, továbbá az egész nevelést nemzeti alapra helyezettnek kérjük.

7-er: A közép és elemi iskolákban még mindig divatban levő testi büntetéseket, melyek a becsület-érzést elfojtják, eltöröltetni kérjük.

8-or: Kérjük az alapított ösztöndíjaknak a legjelesebb ifjak számára valláskülönbség nélküli osztását.

9-er: Az utazás a kiképzés és tudásvágy ébresztésére nagy befolyással bír, - kérjük azért, hogy koronként a szünidőben kitűnő ifjak valamely jeles tanító vezérlete alatt a tanulmányi alap költségén kül- és belföldön utazhassanak.

10-er: Mivel a tanelőadások nyilvánossága hatalmas rugója a tanítói és tanulói ösztönnek, azért kérjük, hogy a csend fenntartása mellett mindenkinek különbség nélkül a tanelőadásokbani részvét szabad legyen.

11-er: A gyermekes, és csak surlódást szülő számszerinti érdemosztályzat megszüntét kérjük.

12-er: Minthogy a mezei gazdaság különösen hazánkban a nemzeti vagyonság legtermékenyebb forrása, amugy is a földnek urbéri békák alóli fölszabadítása után reménylhető, hogy több mivelt ember, mintsem eddig, választandja azt életmódjául, tanítása pedig, miután a tanodák semmi földel, hol a gazdasági tanok gyakorlatilag mutathattak volna, nem birtak, elhanyagoltatott, ezek folytán kérjük, hogy azok telkekkel elláttassanak, melyeken a mezei gazdaság gyakorlatilag és kísérletekkel czélszerűen taníttassék.

13-or: Tagadhatatlan, hogy a kiseddóvó intézetek a nemzeti nyelv terjesztésére leghathatóbb eszközök: azoknak tehát felállítását és pártolását különösen kérjük.

14-er: Mind a középtanodákba, mid az elemi iskolába czélszerű és a kor igényeinek megfelelő könyvek hozassanak be.

15-ör: Ugy szinte az elemi iskolákban a polgári jogok és kötelességek és a büntető törvények elemei taníttassanak.

16-or: Mindenrendü tanítók fizetésének hivatásukkal arányba hozatala ajánlatik.

17-er: Hogy a nevelési rendeletek szigorúan végrehajttassanak, minden iskolai kerületben több iskola-ügyelő legyen, kiknek mindegyike bizonyos számu tanodákra terjedő felelős hatáskörrel birjon, s mindnyájan a kerületi főigazgatónak alárendelve legyenek.

18-or: A vallásban a középtanodákban rendszeresen taníttassék, s annak a bölcselkedési pálya tárgyai közüli kirekesztését eszközöltetni kérjük.

A győri főtanodai összes ifjuság gyűléséből a sajtószabadság nyolczadik napján.”²⁰

Az akadémia tanári testülete március 23-án meg is tárgyalta a fogalmazványt, de úgy döntött, hogy „ezen tárgyra nézve felsőbb rendelet lészen bevárando.” Majd

²⁰ Lillik, 1998:19.

Deáky főigazgató útján elküldte a fenti pontokat a helytartótanácsához. Felterjesztésében a főigazgató lényegében 8, a tantestületet sürgetően foglalkoztató kérdést fogalmazott meg:

- A tanítás továbbra is az eddigi rend szerint folytatandó-e?
- Miként lehet az ifjúságot tanulásra szorítani?
- Megszüntettesse-e a mindennapi templomba járást (ami alól az ifjúság már mentesítette is magát), vagy csupán a vasárnapi miselátogatást szorgalmazza-e?
- Az eddig tiltott helyekre járást megengedje-e?
- Miként tartassa meg az év végi próbatéteket?
- Kötelezhető-e az ifjúság fegyvergyakorlatra a tanítás ideje alatt és helyett?
- Miként gátolja meg az akadémia épületében egyre gyakrabban tartott gyűléseket, melyen külsősök is tartanak szónoklatot?
- Az előjáróság határozataival ellenszegülő ifjak miként utasíthatók rendre?²¹

A helytartótanács április 4-én tárgyalta a két felterjesztést. A pontokba szedett széleskörű javaslatokkal szinte nem is foglalkozott, mondván: e témákban kialakítás alatt van egy új rendszer, annak bevezetéséig nem célszerű ezekről tárgyalni. Csupán a magyar nyelven történő tanítás javaslatát vette pártfogásába, s utasítást adott arra, hogy az ehhez szükséges tankönyvekről az akadémia vezetése gondoskodjon. A körülmények azonban az oktatásügy által megkívánt nyugodt légkörhöz képest turbulens módon változtak.

„Ugyanaz a lázas feszültség, megoldást kereső nyugtalanság jellemzi a márciusi eseményekben fogant közoktatást, mint a politikát. A minisztérium megalakulásával a helytartótanács illetékessége megszűnt közoktatási vonatkozásban is.”²² Deáky főigazgató azzal kívánta megnyugtatni az akadémia diákságát, valamint a kerületéhez tartozó igazgatókat is, hogy *„Korunk jelen általános nagyszerű átalakításával a törvényes kormány részéről a közoktatásban változtatások, utasítások igen valószínűleg várhatók.”²³*

A győri ifjúság azonban sokkal konkrétabb választ remélt. Ezért, amikor a történelem kereke tovább forgott, és az ellenségtől szorongatott haza segítségért kiáltott, majd a nemzeti őrsereg néhány tagja lelkesítő beszédet is tartott az akadémia épületében, a szabadság gondolatától fellelkesült akadémiai ifjak sokasága is az V. zászlóaljhoz csatlakozott. E csatlakozás nem volt formális: az ifjak nem csupán jelentkeztek a nemzeti őrseregbe, hanem rendszeresen részt is vettek a gyakorlatokon. Már ezt megelőzően, március 25-én Karvasy Ágost, az akadémia egyik tanára vezetésével a nemzetőrséghez csatlakozott diákság zászlóalja díszmenetben vonult fel az Egység téren,²⁴ ahol Stefanik József, a város főbírája a „főtanoda ifjúságá-

²¹ Schleich, 1948: 33.

²² Schleich, 1948: 13.

²³ Nemzeti Levéltár Győr Város Levéltára (továbbiakban: HU GYVL) VI.501. A győri Tankerületi Főigazgatóság Iratai. Főigazgatói napló, 1848. április 17. 200. sz.

²⁴ Ma: Széchenyi tér.

nak a polgárőrségben kifejtett tevékenységét lelkes elismerő szavakkal magasztalá”.²⁵ S amikor híre érkezett, hogy a király szentesíti az új törvényeket, április elsején a polgárság fáklyás felvonuláson vett részt a kivilágított városban, a főtanodai diákság is ott volt a lelkes tömegben, s a bencések gimnáziumának fényárban úszó épületétől zúgó harangok kíséretében vonult az ünneplők közt. Deáky kénytelen volt felterjesztést küldeni Eötvöshöz, s arra kért választ, hogy kérelmükre felmentheti-e a hallgatóságot az előadásokra járás kötelezettsége alól, ha ők a nemzetőség önkénteseiként szolgálatra lesznek beosztva, vagy gyakorlaton vesznek részt.

Az új kormány oktatásért felelős minisztersége foglalkozott is az ügygel, s Eötvös József levélben reagált a győriek problémájára. E levelet Deáky főigazgató mind a tantestületben, mind pedig az ifjúság előtt felolvasta, a Hazánk című helyi lap²⁶ pedig 1848. május 22-én szó szerint közölte:

„A' győri feltanoda mart. 22, 24 és 31-én tartott tanácsuléseinek bemutatott jegyzőkönyvei azzal küldetnek vissza: hogy a' feltanodai tanácsulések eljárása helyeseltetvén, a' tanuló ifjúságnak a' legközelebb lefolyt politikai mozgalmak alkalmával az iskolai fegyelem, törvényes rend és béke iránti kötelességek érzetében kitiüntetett dicséretes viseletért felsőbb tettszést nyilvánítson; és ugyanaz arra ösztönözze, hogy a' tudományi előadásokat, eddig tanúsított szorgalmához képest, ezentúl is pontosan hallgatván az aggodalomban lévő szülők feszült várakozásának jó előmenetellel, és példás erkölcsi viselettel megfelelni törekedjék. Kérelmezéseit tárgyazólag pedig a' közoktatás érdekében ministeri tervzetbe vett, az élet szükségével, és a' kor igényeivel öszhangzásba hozandó általános módosítások valósíthatóságig - ideiglen - függőben maradandó rendezéseket nyugodtan várja be. Egyébiránt a' törvények iránti tiszteletet szeplőtlenül fen tartani, azoknak hiven hódolni, első polgári kötelességül, legszebb, legdicsőbb feladatául tekintse; és az alkotmányos szabadság magasztos ihletétől áthatva, minden dicsőségét a' törvényes rend és béke fenntartásában keresse. Kelt: Budapest, május 15-én 1848. B. Eötvös József.”

Egyébként az akadémiai ifjúság hazafias hozzáállását a helyi sajtó több alkalommal is méltatta. 1848 márciusában például ezt írta: „Különösen ki kell még emelnünk a' helybeli tanuló ifjúságot is, kik szükség esetén szinte készeknek nyilatkoztak fegyvert fogni, eddigi viseletük által pedig minden békés polgár becsülését méltán kivivák; mert nemhogy zavarokat csinálni; de sőt minden keletkezhető csend- és rendbomlást férfiasan, de minden erőszak nélkül, szép szavakkal meggátolni iparkodnak. Éljen a' derék ifjúság, 's mutassa meg továbbra is, hogy a' kor eszméinek békés utoni felfogására ő is megérett már: de ha kell; éltét is kész áldozni a' hon javáért!”²⁷

²⁵ Schleich, 1948:34.

²⁶ Hazánk: a Vaterland c. lap utódként dr. Kovács Pál szerkesztésében 1847. január elejétől magyarul megjelenő kereskedelmi és irodalmi lap, mely 1848. április 6-tól mint politikai és irodalmi lap jelentkezett. Benne jelent meg először Petőfi több verse is. A lap 1849 augusztusában megszűnt.

²⁷ Hazánk. 1848.március 21. 189. sz. 775.

A minisztérium válaszát, s annak a főigazgató által történő kihirdetését követően az akadémián ismét megkezdődtek a rendszeres előadások, de május végén be is fejeződtek, ugyanis az események miatt a városi tanács már május derekán bezáratta az akadémia épületét, ugyanis szükség volt rá az önkéntesek beszállásolása miatt. Deáky Zsigmond főigazgató ugyan igyekezett ennek ellenállni, végül is kénytelen volt engedni, de kikötötte, hogy csak úgy adja át az akadémia épületét, hogy a város azt „*annak üdején teljes épségben visszaadni tartozzék*”.²⁸ Igaz, hogy az épület gyorsan kiürült, mert 1848. július 24-én az önkéntesek Komáromba vonultak, de arra továbbra is igényt tartott a katonaság. A kormánybiztos – a már említett Lukács Sándor ugyanis – szeptembertől a Győrbe hozott horvát foglyok őrzése céljára foglalta le azt, később pedig katonai kórházként volt rá szükség. Így nem csak az 1847/48. tanév volt „sorba”, hanem az 1848/49-es is, annál is inkább, mert „*az 1848/49. tanévre a főtanodákban az oktatás miniszterileg lőn elhalasztva*”.²⁹

A háborús viszonyok nem kedveztek az oktatásügynek, a kormányzat a haza védelmével volt lekötve. A VKM osztálytanácsosa, Szász Károly október 10-én még úgy intézkedett, hogy az oktatás kezdődjék meg november 1-én, de a várt törvényről másnap már úgy rendelkezett, hogy az új oktatási rendszer kidolgozása a háborús viszontagságok miatt bizonytalan ideig elhalasztódik.³⁰ S egy héttel később Deáky azt az intézkedést kapta, hogy a közoktatás rendszerének új kidolgozásáig a meglévő rendeleteket kell pontosan és erélyesen végrehajtatni. Ki is adta körlevelét, amelyben arra adott utasítást, hogy a tanítást kezdjék meg november elsején. Ezzel sok bizonytalanság oldódott meg, hiszen augusztus elejétől kezdődően sorra érkeztek hozzá a levelek, kérdezvén: miként lesz ezután? Bizonytalanságot fokozó választ nem adhatott, biztos választ pedig nem tudott. Így a novemberi kezdés kijelölésével látszólag pont került a sok kérdőjel helyére, de a főigazgató nagyon is jól tudta, hogy ezzel a helyzet nem oldódott meg.³¹

A győri iskolák zömében az oktatás meg is kezdődött november 1-én, de, hogy nyugodt nevelő-oktató munka folyhasson, arra a politikai helyzet nem adott lehetőséget. 1848. november 5-én Olmützben – a forradalomban résztvevőket pártütőknek nevezve – V. Ferdinánd kijelentette, hogy az 1848. év Szent György havában nyert kedvezményeket visszavonja; ... november 12-től Győrben mindenkit mozgósítottak a védelmi rendszer kiépítése céljából, az akadémia diáksága is lapátokkal, ásókkal felszerelve vett részt a sáncok készítésében; ... november 23-án nagyobb számú magyar katonaság érkezett a városba, elszállásolásukra elsősorban az iskolákban került sor; ... december 19-től, mivel a császári csapatok már Győr közvetlen szomszédságában hadakoztak, a főigazgató elrendelte, hogy a gimnáziumban és az elemi iskolákban is szüntessék be a tanítást; december 20-26. között Gör-

²⁸ Főigazgatóság iratai 1847/8. prot.298. In.: Németh, 1904:17.

²⁹ Főigazgatóság iratai 1848/9. prot. 34. In. Németh, 1904:18.

³⁰ Religió és nevelés. 1848. október 17. 47.szám 368.

³¹ Schleich, 1948:18.

gey is Győrben volt csapatával, de tovább vonult Komárom irányába; ... pár nap múlva (december 26.) Windischgratz vonult be Győrbe, s tartott Pest felé.³² December 29-én itt, Győrött adta ki nevezetes proklamációját, s még elvonulása előtt a „megbízhatatlan” győri vezetők helyére gróf Zichy Bódog királyi biztost és gróf Apponyi Károly katonai parancsnokot ruházta fel teljhatalommal.

1849. január 12-én Zánthó Mihály, a városi tanács nevelési bizottságának elnöke – érdekes, hogy már nem a főigazgató –, intézkedett „*az elemi és gimnaziális iskolák, az árvaházi növendékek és a kisdéd-óvó intézet gyermekei*” érdekében. Utasítást adott Karvasy Sándor tanácsnoknak, hogy „*az oskolák tartása végett czélszerű helyről gondoskodjék*”.³³ A királyi biztosnak is írt, s kérte, hogy tegye lehetővé „*a zsenge ifjuságnak köz oktatását a harczi viharok közt is*”. Ezt követően Deáky főigazgató is felirattal fordult gróf Zichy Bódog királyi biztoshoz „*az oskolai növendék ifjuság tanítása*” ügyében.³⁴ A királyi biztos viszont arra utasította Deákyt, hogy előbb tegyen részletes jelentést a helyzetről. Ő a válaszában arról írt, hogy mivel mind a gimnáziumi, mind pedig az elemi iskolai tanítók helyben vannak, „*az ifjuság annyira üdvös közoktatása tüstént megkezdhető, mihelyt legalább is az elemi iskola öt termét a királyi biztos a katonai szállásolás alól mentesíti, s a városnak meghagyja, hogy a termeket takarítsa ki, hozassa rendbe*”. Amennyiben ez megtörténik, úgy az oktatás minden zavaró szünet nélkül megkezdhető és folytatható úgy, hogy délelőtt 8-tól 12-ig a gimnázium, délután 2-től 5-ig az elemi iskola diákjai használják a termeket.

Zichy intézkedett is, de nem a főigazgatónak, hanem a tanácsnak válaszolt, mentesítette a termeket, a tanács pedig kitakarította ezeket, majd saját hatáskörében intézkedett arról, hogy 1849. február 12-én kezdjék meg a tanítást.³⁵ A főigazgató minderről csupán Karvasy által értesült, de „mellőzését” szó nélkül hagyva körlevelet intézett az iskolák igazgatóihoz a tanítás megkezdésére vonatkozóan. Ugyancsak értesítést küldött erről a város plébánosainak, kérve őket, hogy a templomban hirdessék ki. A lakosság tájékoztatása céljából hirdetésekkel függesztetett ki a város különböző pontjain.

Győr város tanácsának e hozzáállása mögött évtizedes vita húzódik meg. A város ugyanis már régóta követelte magának az elemi tanodák feletti felügyeleti jogot (1845-től) olyan indoklással, hogy többnyire Győr városa biztosítja ezeknek az iskoláknak a fenntartási költségeit, ugyanakkor a felügyeletükbe nem szólhat bele. Ezért saját igazgató kinevezését tervezte Karvasy személyében. A helytartótanács viszont azzal utasította el a kérést, hogy a „*nemes város nem követelheti ma-*

³² HU GYVL 501. Főigazgatói napló 1849. december.27. 23.sz.

³³ HU GYVL 1056a. Protocolla ordinaria. Győr Szabad Kir. Város tanácsi jegyzőkönyve 1849. január 12. 3. 111. sz.

³⁴ HU GYVL VI.501. Győr Tankerületi Főigazgatóság Iratai. Főigazgatói napló 1849. január 23.

³⁵ HU GYVL 1056a. Protocolla ordinaria. Szabad Királyi Győr Városa tanácsának jegyzőkönyve 1849. február 6.34. lap 368.szám.

gának az igazgatási jogot azon oknál fogva sem, hogy az elemi tanodákkal kapcsolatos összes kiadásokat egyedül viseli. Igaz ugyan, hogy a 2., 3. és a két évfolyamú 4. osztály megalapítására³⁶ tetemes költséget fordított, s a mesterképző intézet fenntartásához évente 500 forinttal járul, de nem akarja-e tudni a város, hogy a főelemi első osztályának tanítóját fizetéssel és egyéb járandósággal a győri székeskáptalan látja el, s a mesterképző költségeit nem csekély áldozattal mások is viselik? A város kebelében működő egyetlen nyilvános leányiskolának³⁷ egy emelettel való megnagyobbítását Dresmitzer József kanonok, pápóci prépost nagylelkűsége tette lehetővé s a szegény, de szorgalmas orsolya szüzeket, akik az iskolában a tanítást ellátják, túlnyomó részben a megyéspüspök, a székeskáptalan és a pannonhalmi főpát segíti”.³⁸

Ehhez még hozzá tehetjük, hogy a városi tanács egyébként is csak 1817-től áldozott a nőnevelésre évente 200-200 forintot, amit 1823-ban ugyanennyi pengőforintra változtatott. 1847/48-tól pedig – felsőbb rendeletre – a III. és IV. osztály tanítónői számára ugyancsak 200 forinttal járult hozzá. Azóta a város a leányiskola 8 tanítónőjének bérére évenként 400 forintot adott. De ebből kellett az iskola fenntartását biztosítani és a tüzelőt is beszerezni. Tehát ha „a város okoskodása szerint, a tanodai igazgatás a költségeket viselő községeket illeti, akkor, úgy ennek megvalósítása az egész tanulmányi rendszert – a közrend nem kis károsodására – felforgatással fenyegeti”. A főigazgató azt javasolta, hogy mindezek meg gondolása után az elemi tanodák igazgatását továbbra is hagyják az oktatásügy területén nagy tapasztalattal rendelkező középtanodai igazgató, a bencések 6 osztályos gimnáziumát vezető Fenix Farkas³⁹ kezében.

Győr város mostani lépése tehát nem hozta meg számára az igazgatási jog megszerzését az iskolák fölött, mert – mint az irattár anyagaiból is kiderül –, a tanév végén az elemi iskolákról szóló jelentést továbbra is Fenix Farkas készítette el, s terjesztette a főigazgatóságra, a városi tanács pedig – hogy érintettségét prezentálja –, az iskolai próbatéteken két tanácstagjával képviseltette magát.⁴⁰

Deáky Zsigmondnak a város részéről történő „mellőzésével” kapcsolatos reagálása jellemző gondolkodásmódjára. S az is sokat elárul, miként viszonyult az új, ideiglenes polgári közigazgatás által elvárt követelményekhez. Még február 12-

³⁶ A belvárosi rk. fiúiskolában.

³⁷ Az orsolyiták belvárosi leányiskolája, melynek 4. osztállyal történő kiegészítését támogatta a város azért, hogy ne kelljen saját nyilvános leányiskolát létesítenie.

³⁸ Schleich, 1948:13.

³⁹ Fenix Farkas Ignác (1784-1870) OSB, pap, egyházi jogi doktor, a Ferenc József Rend lovagja. 1802-ben lépett a bencés rendbe, 1808-ban szentelték pappá, majd a rend különböző helyszínről rendházaiban és intézményeiben töltte be vezető funkciókat (házfőnök, gimnáziumi tanár, levéltárnok stb.). 1840-1850 között győri igazgató és házfőnök.

⁴⁰ Sály, 2008:138.

t követően ugyanis leirat érkezett Szógyény Lászlótól⁴¹ „a magyar királyi ideiglenes polgári közigazgatás” bizottságának elnökétől. E leiratában a megszálló hatalom iránti hűségeskü letételére szólította fel a főigazgatót, s Windischgratz nevében egy részletes jelentés készítésére kötelezte.⁴² De nem csupán a kerületéhez tartozó minden nemű iskola állapotáról, s a tanítás szüneteléséről és újrakezdéséről kellett volna szólnia a jelentésnek, hanem főként a diákok és leginkább a tanítók, oktatók politikai megbízhatóságáról vagy éppen megbízhatatlanságáról, a forradalom alatt tanúsított magatartásáról. Deáky röviden meg is írta, hogy a főtanodákban miniszteri rendeletre szünet volt, az elemi iskolákban a harcok alatt egy-két napra igyekeztek megkezdeni a tanítást, de mivel az épületek katonai célra voltak lefoglalva, nem lehetett tanítani, ugyanígy a gimnáziumban sem. De február 12-től folyik az oktatás. Viszont korrekt módon nem tért ki a tanszemélyzet egyes tagjainak politikai megbízhatóságára, sem pedig az elmúlt időszakban tett cselekedeteire. Megjegyezte, hogy felsőbb utasításra a „főigazgató s a főigazgatósági személyzet, nemkülönben az akadémiai hitszónok, három jogi kari s négy bölcsészeti tanár (a magyar nyelv tanítójának kivételével), végre az akadémia porkolábja is a hivatali hitet letette.”⁴³

A jelentést Szógyény nem fogadta el, hiányolta az egyes oktatókról szóló részletes, s esetleg kompromittáló kifejtést, s kötelezte Deákyt ezek pótlására, továbbá az említett magyartanár (Ramóczi Valerián) esküjének letételére. A főigazgató a megrovó sorok után körlevelet küldött a kerület intézményeibe, s nem túl határozott hangon – nem is utasította, mint inkább – kérte az igazgatókat, hogy „ki-ki a letett és aláírt” eskü szövegét küldje meg. Továbbá a felsőbb utasításnak megfelelően intézkedett a tanév végi próbatétek idejéről és a tanév lezárásáról.

A szabadságharc leverését követően Döry Gábor cs. és kir. biztos a kormány nevében úgy rendelkezett, hogy az akadémia az előadások 1849. november 1-én induljanak el. Ekkor Maár Bonifác OSB, az akadémia helyettes igazgatója személyesen fordult a biztoshoz, s kijelentette, hogy csak akkor tudják megkezdeni az előadásokat, ha az eddig katonai kórházként használt épület termeit kiürítik, s a Deáky főigazgatóval kötött előzetes megállapodás értelmében rendbe hozzák. Mivel Maár Bonifác erre nézve semmi biztató ígéretet nem kapott, felkereste a megyei megbízottat, Balogh Kornélt, aki azt közölte vele, hogy a kerületi katonai parancsnok (bizonyos Lobkovicz herceg) ígéretet tett arra, hogy az épületet október végéig rendben kiürítik és átadják. Talán nem meglepő, hogy ebből az ígéretből sem lett semmi. Ezért a helyettes igazgató Dorner alispán segítségét kérte, hogy eszközöl-

⁴¹ Szógyény-Marich László (1806-1893) 1832-től az udvari kancellária tisztviselője, 1841-ben nádori ítélmester, 1844-ben a m. kancellária tanácsosa, 1845-ben a Helytartótanács alelnöke és belső titkos tanácsos, 1847-ben a m. kancellária alelnöke, 1849. jan.-tól ápr.-ig a magyar királyi ideiglenes polgári közigazgatás irányítására felállított bizottság elnöke.

⁴² Schleich, 1948:25.

⁴³ HU GYVL VI.501. Főigazgatói napló, 1849. március 7.

je ki a katonai parancsnokságnál, hogy legalább a kiürítés időpontjára adjanak határozott választ annak érdekében, hogy az akadémia vezetése tudjon valamit mondani a Győrbe nagy számban visszaérkező diákoknak. Valentits alezredes azonban csak annyit ígért, hogy amennyiben lehetséges lesz, december elsejéig kiürítik az épületet. Az akadémia vezetése belátta, hogy semmi határozott választ nem kap az akadémia elhelyezésével kapcsolatban, ezért az alispán javaslatára írásban folyamodott Balogh Kornélhoz. Az írásos folyamodványban azt kérték: ha már az akadémia „ösi” épületét nem lehetséges gyorsan kiüríteni, legalább jelöljenek ki a városban olyan helyet, ahol megkezdhetnék a tanítást. Ugyanekkor felkérték Mendel István polgármestert is, hogy ő is segítsen az ügyet rendezni. Végül is a polgármester közbenjárására sikerült az alispántól kieszközölni, hogy ő az akadémia épületének közelében lévő megyeházán kijelölt néhány helyiséget oktatási célra.

Maár Bonifác ezt örömmel elfogadta, és egyben felkérte Deáky főigazgatót, hogy ő tartsa meg az akadémiai tanácsulást. Deáky Zsigmond 1849. november 7-re össze is hívta a tanári kart, de csak fél siker született. Ugyanis az akadémia jogi karának testülete nagyon hiányos volt: Szabó Pál (szénior, a hazai magán- és büntetőjog r. tanára) a közeli Téten tartózkodott betegen, Karvasy Ágost (proszénior, a politikatudományok r. tanára) sem lehetett jelen, mert őt a cs. és kir. biztos a forradalmi eseményekben való részvétele miatt már elmozdította állásából, hasonló okokból Konek Sándor (a statisztika r. tanára) is fel volt függesztve, egy álláshely pedig be sem volt töltve.⁴⁴ Mindezek miatt az akadémia vezetése a főigazgatóval együtt úgy döntött, hogy egyelőre csak a bölcséleti karon indul meg a tanítás mindaddig, amíg Budáról valami kormányrendelet nem jön, vagy amíg Balogh Kornél Pestről visszaérkezve nem hoz valami más utasítást. A hiányos tanári tanácskozást követően, november 25-én tartották meg az ünnepélyes Veni Sancte-t, 26-án pedig megkezdődtek az előadások is a megyeház termeiben.

Maár Bonifác továbbra is küzdött azért, hogy a város vezetése segítségével visszakapja az akadémia épületét, de a soproni katonai kerületi biztos, báró Hauer – akinek ekkor a győri akadémia is a fennhatósága alá tartozott –, csak május 29-én küldte el parancsát⁴⁵ Alemann nevű tábornokával Győrbe. Ebben az állt, hogy amennyiben még mindig nem történt meg az épület kiürítése, akkor azt haladéktalanul tegyék meg. Így végre visszakerülhetett a csonka akadémia az ősi falak közé, június 13-án meg is történt az átköltöztetés.

Előtte napokban azonban Sopronból Győrbe érkezett a kerületi katonai parancsnokság főfelügyelője, bizonyos Sterne Nándor, aki június 12-re gyűlésre hívta össze a bölcséleti kar tanári karát. Nagy volt az öröm, mindenki azt remélte, hogy a költöztetés ügyének megtárgyalása mellett végre a jogi kar nyitásáról is kedvező határozatot hoz a főfelügyelő. S volt ugyan szó ez utóbbiról, de határozatot a főfelügye-

⁴⁴ Németh, 1904:89.

⁴⁵ Horváth, 1998:18-25.

lő nem hozott, csupán a tanári kar fogalmazta meg azon a véleményét, hogy mivel az egész Dunántúlon nem működik jogi kar, ezt feltétlenül indítani kell. De mindez csupán a helyiek véleménye volt. Határozat – amiről a későbbi rendelkezések ismeretében ma már tudjuk, hogy negatív jövőképet vetített előre –, arról született, hogy mivel az akadémiának egyelőre csak a bölcséleti kara működik, nevét változtassák meg, s az akadémia helyett a „liceum”⁴⁶ nevet viselje! A bölcséleti liceum tanárai ebben az évben: Maár Bonifác OSB, tanította a magyar és egyetemes okny. történetet; Simon Zsigmond OSB, ő volt a hitszónok és hittanár; Ramóczy Valerián OSB a magyar nyelv és irodalom tanára volt (tőle 1850 márciusának végén Ferenczy Jakab OSB vette át a tárgyat); Orsonics Iván OSB, proszénior a természettant oktatta; Thury Ozvald OSB a számtant; Stanke Leánder OSB pedig a bölcsélettant (akitől Pffeffel Kalazant József OSB vette át e feladatot).⁴⁷

Mint tudjuk, a szabadságharc leverése után az új kormányzat nagyon gyorsan megszüntette a tankerületi főigazgatóságot is. Deáky Zsigmondnak talán a legutolsó tevékenysége volt tankerületi főigazgatóként az akadémiai tanácsülés megtartása. Hauer katonai kerületi miniszteri biztos már februárban utasította Csatskó Imrét, az akkori tankerületi tanfelügyelőt, hogy zárja be a tankerületi főigazgatóság irodáját, a legfontosabb iratokat vigye Sopronba, a kulcsot adja át az alispánnak, a bútorokat, a protocollumokat és az egyéb iratanyagot helyezze el a bencés főgimnáziumban (a már 1848-ban megszüntetett, s előzőleg az akadémia kebelében működő könyvbíráói hivatal, vagyis a cenzúra iratanyagával együtt).

A két évfolyamos bölcséleti liceum Maár Bonifác igazgatása alatt folytatta tevékenységét. S míg – mint láttuk –, az akadémiai korszakban 290-300 diákja volt az intézménynek, sőt 1846-ban 332 is, az 1849/50. tanévben a bölcséleti liceum első évfolyamán 34, második évfolyamán pedig 53, vagyis mindösszesen 87 hallgatóval rendelkezett.

Sajnos, a bölcséleti liceum sem sokáig működhetett. 1850. július 22-én kapott értesítést a pannonhalmi főapát (Rimely Mihály) arról, hogy gróf Leo Thun osztrák miniszter a bencés rendet felmentette azon feladata alól, hogy Pozsonyban az akadémián és a gimnáziumban tanítsanak. Mintegy ennek ellentételezéseként viszont lehetőséget kaptak arra, hogy a Sopronban és a Győrben működő gimnáziumaikat nyolcosztályú főgimnáziumként működtessék tovább. Az események folytatásaként 1850. szeptember 9-én az Entwurfa hivatkozva Hauer miniszteri biztos 1354. sz. iratában arról értesítette Maár Bonifácot, a liceum igazgatóját, hogy az új tanrend értelmében a bölcséleti liceum önálló intézményként nem működhet tovább, vagyis mint önálló intézmény megszűnik. Két évfolyama a továbbiakban beolvad a nyolcosztályos főgimnáziumba 7. és 8. osztályként. Ennek értelmében Maár Bo-

⁴⁶ Az 1806. évi Ratio értelmében az akadémia bölcséleti fakultása önálló intézményként is működhetett, ennek neve: liceum. Az 1860-as évektől viszont a latin nyelven fogalmazott katolikus tanügyi iratokban a nyolcosztályos főgimnáziumot is 'lyceum'-nak nevezték. In: Mészáros, 1995:9.

⁴⁷ Németh, 1904:89.

nifác, most már mint főgimnáziumi igazgató, átvette a bölcséleti líceum helyiségeit és felszerelését, tanárait pedig – főapáti utasítás alapján –, a főgimnázium tanári karába osztotta be.⁴⁸

Az akadémia megszüntetésének, vagyis – Németh Ambrus OSB szavaival élve – annak, hogy „az osztrák uralom nyakára hágott az akadémiának”, látszólag, s hivatalosan indokolva, az új osztrák tanügyi rendelkezés, nevezetesen az Entwurf volt az oka. Látjuk azonban, hogy a háttérben volt más is: a megszüntetés valódi oka abban a hazafias magatartásban lelhető fel, amelyet Győr lakossága, s az akadémia ifjúsága 1848/9-ben tanúsított. A „gutgesinnt”-ség hiányát büntette az osztrák kormány.

Felhasznált irodalom

- Bana József: *Győr 1848*. In.: Lillik Ferencné (szerk.): *Hogyan tovább?* (A Győr-Moson-Sopron megyei pedagógusok lapja) 1998/2.
- Bana József (szerk.): *Győri Tanulmányok*, 1998/20.
- Bana József–Borbély János–Néma Sándor: *Sáry István „A városszépítő”*. Győr, 2008.
- Grábics Frigyes–Horváth Sándor Domonkos–Kucska Ferenc (szerk.): *Győri életrajzi lexikon*. Győr, 2003.
- Horváth József: *A Győri Jogakadémia és Jogi Oktatás 1754 és 1892 között*. In: Bana, 1998/20.
- Kovátsné Németh Mária: *Győri tanítóképzés 1778-2008*. Győr, 2008.
- Lillik Ferencné (szerk.): *Hogyan tovább?* (A Győr-Moson-Sopron megyei pedagógusok lapja) 1998/2.
- Mészáros István: *Magyar iskolatípusok. A magyar neveléstörténet forrásai VI*. Budapest, 1995.
- Németh Ambrus: *A győri Királyi Tudomány-Akadémia története I.-III.* Győr, 1894-1904.
- Sáry István: *Győr város közigazgatási hatóságának szerepe a népiskolai viszonyok rendezésében 1867-1873*. In: Bana–Borbély–Néma 2008.
- Schleich Lajos: *Győr közoktatása 1848/49-ben*. Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Községi Tér, Győr. Kézirat. 138523. DH 1007. 1948.

⁴⁸ Németh, 1904:19.

Diáklapoktól a Parnasszus felé

JÁKI LÁSZLÓ

A kised makkból százados tölgyfa fejlődik, csak senki el nem tapossa. Nem maga az óriás növény rejtőzik benne, mint csodavirág a bűvész varázsdobozában; csak a képesség küzdelmek árán, önerejéből tovább fejlődik, levelet fakasztani levél után, évgyűrűt illeszteni évgyűrű mellé, soha nem szünetelően, egyre tökéletesedve.

Szondy György: *Induló*. (A Mi Utunk, 1932. szept. 1.)

A Parnasszus, a teljesítmény felé, sok út vezet.¹ Számbavételük a pedagógia egyik reménytelen, vagy talán nehezen megragadható alapkérdése. Nem tudjuk a genetika, a környezet, a család, az iskola, a tanárok, vagy éppen a véletlen hatását, szerepét, arányát. Mindezekről keveset tudunk.

Írásunkban azt vizsgáljuk, hogy a diákok által szerkesztett újságok mivel, mennyiben segítették a Parnasszus felé vezető utat. A diáklapok múltja kevésbé ismert. Elterjedésük a 19. századra tehető, és amit különösen kell értékelni, mert ezt nem a nyomdatechnika tette lehetővé. Kezdetben az újságok jelentős részét a diákok kézzel írták és terjesztették a társaik között. És itt a kérdőjelek következnek. Mi készítette a diákokat arra, hogy kézzel írt „újságaikban” megszólaljanak, kifejezzék és társaikkal megosszák a gondolataikat?

A motivációk keresése azonban meghaladja írásunk kereteit. Mi csak arra vállalkozunk, hogy néhány példán keresztül bemutassunk olyan diákokat, akik talán (?) vagy biztosan a diákújságnak köszönhetik azt a lehetőséget, hogy eljutottak a Parnasszusra, vagy legalábbis elindultak azon az úton.

A Parnasszusra való bejutást széles értelemben használjuk. A diáklapok elsősorban irodalmi területen való tevékenységet jelentettek, ugyanakkor, amint látni fogjuk, sokak számára a teljesítmény más területen jelentkezett. A sokat olvasó és író Farkas Ferenc, a későbbi zeneszerző például a középiskolában irodalmi lapot szerkesztett, de munkássága mégsem az irodalom, hanem a zene terén teljesedett ki.

Tudjuk, hogy a kör így mérhetetlenül tágítható, de meggyőződésünk, hogy az „író és szerkesztő urak” mindegyikére valamilyen módon hatott a szerkesztéssel, az írással járó szellemi munka és az ezzel járó öröm. Sokan nem váltak ismertté, de talán a szerényebb teljesítmény mögött is ott találjuk azt a többletet, amely a diáklapokban való közreműködésben keresendő.

A diákújságok, diáklapok kellően nem ismertek, sajtótörténeti szempontból je-

¹ A Parnasszus átvitt értelemben a dicsőség jelképe. Elnevezése a görög hitvilágból származik, amely szerint a Parnasszus-hegység Apolló és a múzsák lakhelye.

lentéktelenek. Általában kis példányszámban jelentek meg, kezdetben sokszor kézírással készültek, a könyvtárakba ritkán kerültek be. Jelentős részük az Országos Széchényi Könyvtárban sem található. Megjelenésüket gyakran még az iskolán belül sem tartották nyilván. Jól bizonyítja ezt, hogy bár az iskolai élet minden fontosabb mozzanatát rögzítették, a diáklapokat többnyire meg sem említették az évkönyvekben/értésítőkbén. Természetesen voltak kivételek, de általában a konzervatív pedagógia inkább ellenőrizte, felügyelte a megjelenésüket. Feltételezhetően ezzel függ össze, hogy a diákszerzők gyakran álnéven publikáltak. Volt arra is példa, hogy egy-egy szerző minden írását más álnéven tette közzé. Ez a szerzők életéből adódó fontoskodásból is adódhatott.

A „diáklap” fogalma is nehezen pontosítható. A címük, a megjelenési formájuk gyakran változott, így nehezen elkülöníthetők más kiadványtípusoktól. A zsebkönyv, naptár, emlékkönyv stb. tartalmilag gyakran hasonlóak voltak a diáklapokhoz.

Mivel a diáklapok költségeit általában a tanulók egy-egy csoportja vállalta, a megjelenésük gyakran esetleges volt. A kezdeményezők, az alapítók legtöbbször a felsőbb osztályos tanulók közül kerültek ki, s így, ha azok az iskolát elhagyták, a lap fenntartásának lehetőségei is bizonytalanná váltak.

Munkánkban csak azokkal a lapokkal foglalkozunk, amelyekben az írások döntő többségét maguk a tanulók írták, és ezekben a tehetség jelei mutatkoztak. Tudjuk, hogy ennek a megítélése is bizonytalan. Ismert személyiségek, írók, tudósok, közéleti embereknél feltételezhető, hogy a diáklapok hozzájárultak a tehetségük kibontásához. Sok esetben viszont a diáklapok által nyújtott közlési lehetőség nagyobb teljesítmény nélkül is hozzájárult a tanulók egy csoportja részére, hogy a tantárgyak által nyújtott lehetőségeken túl is képezzék magukat.

Számos bizonyítékot találtunk arra, hogy a 12-18 éves tanulók útkeresése, első lépéseik sokszor bizonytalanok voltak. Ennek feloldását viszont számos esetben éppen a diáklap nyújtotta lehetőség, a publikáció okozta siker segítette. A diáklapok tehát sokak számára ugródeszkat jelentettek a Parnasszus felé.

Természetesen nem biztos, hogy a kézzel írott, gyakran csak néhány példányban sokszorosított vers vagy novella meghatározta volna egy tanuló irodalmi életútját, mégis bizonyosra vehető, hogy a nyilvánosság önmagában is „sikert”, motivációs bázist jelentett, ami további próbálkozásra ösztönzött. A „nyilvánosságon” gyakran csak egy osztályt, iskolaközösséget, vagy az önképzőkört kell értenünk. E téren nagy segítséget jelentettek az önképzőkörök, amelyek legtöbb esetben sokszor szoros kapcsolatban álltak egy-egy diákújság kiadásával. Az önképzőkörök egyfajta lektorálását jelentették a megjelenésre szánt írásoknak.

A diáklapokban megjelent művek színvonala értékelését óvatosan kell kezelnünk. A hangsúly nem a később megragadható irodalmi értékekben van, hanem sokkal inkább a korai kezdeményezés mögött meghúzódó törekvésen, a bontakozó

tehetség útkeresésén. Éppen ezért fontosnak tartjuk a teljesítmény megítéléséhez az „alkotók” életkorát. Ezért, ahol lehetséges volt, ezt feltüntettük.

Írásunkba megemlíjtük az iskolai hátteret, valamint azokat a tanárokat, akik közvetlenül hozzájárultak a Parnasszushoz vezető út teljesítményéhez, de részletes bemutatásuk, értékelésük külön tanulmányt érdemelne. Elég itt példaként Kincs Gyulára, Ady tanárára utalnunk, de említhetnénk a Lónyai utcai Református Gimnázium tanári karát, ahol Thaly Kálmán, Horváth Cirill, Tolnai Lajos, Ballagi Mór a fiatalok sokaságát indították el a Parnasszus felé. A részletes kifejtés igénye nélkül megemlíjtük, hogy a tanári hatásokat, mint annyi minden mást, óvatosan kell kezelnünk, mert az egyértelmű pozitív hatások mellett ellenpéldákat is találunk. Cs. Szabó például a nagyhírű Református Gimnázium tanári karáról elmarasztalóan fogalmazta meg, hogy „akadt négy-öt hivatott oktató, a többi az osztály gyanútlan vagy hasztalanul tomboló bohóca, kopott, egykedvű leckecepelő”.

Végül felmerül a diáklapok, illetve az ezekben tevékenykedő tanuló számának a kérdése. Mint említettük, igyekeztünk minél több diáklap létezését feltárni, de a már jelzett okok miatt ezt nem érhattük el. A résztvevők számát még csak megbecsülni sem tudjuk. A kezdeményezők, szerkesztők, szerkesztő bizottsági tagok, szerzők száma sok százra tehető. Ez lemérhetetlen, de ennél sokkal fontosabb az a hatás, amit a részvétel jelentett. Lexikonok, bibliográfiák, katalógusok sokaságát kellene megvizsgálni annak megállapítására, hogy egy-egy lapszerkesztő vagy szerző irodalomhoz vagy a tudományhoz való viszonya hogyan alakult, és csak ez után lehetne eldönteni, hogy ez mennyiben köszönhető a diáklapban való közreműködésüknek.

A nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium

A nyíregyházi evangélikus iskola 1888-tól lett főgimnázium. Az első érettségi vizsgálatot az 1888/89. tanévben tartották.² A fővárostól távol eső gimnázium magas színvonalát, művelt, felkészült tanárai határozták meg. Ezek között elsőként Krúdy Gyula tanárát, Laffler Sámuel irodalom- és művelődéstörténészt, klasszika filológust említhetjük, aki 40 évig tanított az iskolában. Felkészültségével, tudásával nagy hatással volt Krúdyra, aki önéletrajzi írásában így emlékezett meg egykori tanáráról: „*Laffler Sámuelről, a legderekből és nagyszerűbb tanárról akartam írni, aki először adta kezembe a csodálatos Dickenst és hű barátommá tette a sánta lordot, és a többieket, akiket nem ismertem addig, mert azt vélte, hogy későbbi pályámon szükségem lesz néhány mesterfogás megtanulására.*”

Krúdyval közel egy időben, 1891-ben került az iskolához Gróh István, az irodalmi érdeklődésű, sokoldalúan művelt rajztanár, aki később az Iparművészeti Főis-

² Az iskola a nevét Kossuth Lajos jóváhagyásával 1890-ben kapta. A négyosztályos algimnázium 1861-től működött.

kola tanára, majd igazgatója lett. Alakját Krúdy a Vörös postakocsi című regényében örökítette meg.

Ugyancsak meghatározó személyiség volt Krúdy életére Vietórisz József latin-görög szakos tanár, igazgató is, aki az osztályában a görögpótló irodalmi olvasmányok tanítását vezette. 1924-ben Senki Pál című költői elbeszélésével elnyerte az MTA Nádasy-nagydíját. Krúdy egy írásában meleg hangon méltatta Vietórisz írását.

Végül Porubszky Pál magyar és történelem tanárát kell megemlíteni, aki a legnagyobb hatással volt rá. Amikor később 25 éves tanári jubileumát ünnepelték, így emlékezett meg róla. „*Nemrégem azt olvastam az újságban, hogy Porubszky Pál a nyíregyházi gimnázium tanára, jubileumot ült. A polgármester szónokolt, a Koronában ebédet adtak és a diákok éljeneztek. Porubszky tanár úr azóta bizonyára régen elfelejtette a jubileumi hangokat, de egy szív még ma is melegen megdobban, amikor Porubszky Pál nevét leírja. Ez a szív az én szívem.*”

A tanára iránti szeretetét az alapozta meg, hogy az ő biztatására vett részt – sikeresen – önképzőköri pályázaton, majd rendszeresen publikált a Porubszky szerkesztette Nyíregyházi Hírlapban. Ilyen előzmények után aligha véletlen, hogy Krúdy két diáklapot is szerkesztett. Sajnos, ezek tartalmáról hézagos információink vannak, de azt tudjuk, hogy először *Nagy Dob* címen adott ki egy kéziratos diáklapot, majd 1893-ban ezt követte a *Gimnáziumi Híradó*, amelynek a létezését ő is megemlíti az önéletrajzában: „*A Gimnáziumi Híradó címen nyomtatott hetilapot szerkesztettem ifjú barátaim okulására és mulatságára.*”³

Az iskolatársak visszaemlékezései szerint a lap nagyon népszerű volt, az írások az iskolai életet mutatták be humoros-szatirikus formában. Ez egy zugnyomdában készült, és a tanulók gyorsan elkapták, mielőtt az a tanárok kezébe került volna. Ez utóbbi azért érdemel figyelmet, mert a diáklapok egy része a tanárok, illetve az iskolavezetés tudta nélkül jelent meg. Talán a diáklapok szerkesztése is hozzájárult ahhoz, hogy Krúdy „szerkesztő úrnak” egy sajtótörténeti szempontból is vitatható, de különös kezdeményezése volt. Társaival ugyanis, akik részt vettek a Gimnáziumi Híradó szerkesztésében, *Nyíregyházi Sajtóirodát* szerveztek, és ők láttál el híryanaggal a fővárosi lapokat. A különös, de kifizetődő vállalkozás kiválóan működött mindaddig, amíg a „szerkesztő urak” nem jöttek rá, hogy gazdaságosabb nem valódi, hanem kitalált szenzációkat küldeni a fővárosi megbízóiknak. Bár a család kitudódott, de annyi bizonyos, hogy a résztvevők tapasztalatokra tettek szert az újságírás terén.

Az említett két folyóiraton kívül a gimnázium Bessenyei önképzőkörének 1936 és 1943 között volt egy hosszabb ideig megjelenő színvonalas lapja, a *Nyíregyházi Kossuth Diák*. A lap kiadását – szemben az általános gyakorlattal –, a gimnázium vezetése is támogatta. Bár a cikkek döntő többségét tanulók írták, és a szerkesztés

³ Kozocsa Sándor (1949): *Krúdy Gyula ifjúkori önéletrajza*. Irodalomtörténet, 153. o.

is az ő munkájukat tükrözte, de a felügyeletet a tanári kar látta el. Az első számban az *Útravaló* című írásában dr. Vietorszky József igazgató azt írta, hogy a „lap nem es időtöltésre alkalmas”, de „tanári irányítással és ellenőrzéssel” fog megjelenni.⁴ A lap szerkesztői váltakozva tanárok és tanulók voltak. A Kossuth Diák szerzői között volt az 1935-1936. tanévben nyolcadikos diák Margócsy József (1919-1993) későbbi egyetemi tanár, irodalomtörténész.

A pedagógus családból származó Margócsy József a középiskolát Nyíregyházán végezte, majd 1941 és 1951 között Budapesten magyar-francia tanári diplomát szerzett. 1942-től Eötvös-kollégista volt, 1951-től Nyíregyházán tanár, szakfelügyelő, majd 1962-től a Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanszékvezető docense, főigazgatója. Kutatási területei, publikációi irodalomtörténeti, helytörténeti tárgyúak voltak. Irodalmi érdeklődése már a lap indulása előtti években is egyértelmű volt.

A Bessenyei Önképzőkör pályázatán első díjat nyert a Berzsényi Dániel költészetének evangélikus vonatkozásai című munkájával. Életútjának eredményeit számos elismerés, kitüntetés bizonyítja. A lapban a következő írásai jelentek meg: Kossuth édesanyja.⁵ Az irodalmi stílusban megírt történelmi tárgyú tanulmány Kossuth édesanyja szemszögéből mutatja be a fia életét. A lap második számában egy novellában Kosztolányi életútjáról írt. Az írás vége jól tükrözi a nyolcadikos diák életszemléletét: „*És reméljük, hogy túl a földön, meg fogja találni vágyainak beteljesülését s nem fog kelleni oly magában lennie, mint lent a földön, hoga szinte felsikolt.*”

A következő írása egy sikeres pályázat: Evangélikus örömnépek Nyíregyházán. Ezt követően a lap közölte az iskola március 15-i ünnepélyén elmondott beszédét.⁶ Érdeklődését, felkészültségét tükrözi az *Időszerű irodalmi értesítő* című összeállítása.⁷ A kritikus, értékelő könyvismertetésben „kedves könyveiről” ír. Külön figyelmet érdemel, hogy 18 éves korában milyen könyveket tartott a „kedvenceinek”. Ezek között megállapítja Harsányi Zsolt Magyar Rapszodiáról című könyvéről, hogy néha túl regényes. Részletesen foglalkozik Falk Géza Liszt- breviáriumával, Nagy Iván Prága Moszkva kezében, valamint Faragó Ede Tarlótűz – tábortűz című munkájával. Ez utóbbi könyvvel kapcsolatos kritikája különösen érdekes, mert a már dúló háború idején elismeri az orosz katona hősiességét.⁸

Végül az érettségi előtt írt hangulatos, kedves Elballagunk című írását így fe-

⁴ Vietorisz József (1936): *Útravaló*. Nyíregyházi Kossuth Diák, november 1. 1. o.

⁵ Margócsy József (1936): *Kossuth Édesanyja*. Nyíregyházi Kossuth Diák, november 1. 1. o.

⁶ Margócsy József (1936): *Evangélikus örömnépek Nyíregyházán*. Nyíregyházi Kossuth Diák, 2. sz. 4. o.

⁷ Margócsy József (1936): *Időszerű irodalmi értesítő*. Nyíregyházi Kossuth Diák, 6. sz.

⁸ Uo. 4. o.

jezi be: „*Elballagtunk. Hogy hová? Senki nem tudja. Csak egy bizonyos, hogy Isten vezeti utunkat.*”⁹

Azon túl, hogy kitűnő tanuló, aktív tagja volt a Bessenyei Önképzőkörnek, amelynek tanárelnöke a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapító elnöke, a Budapesti Filológiai Társaság rendes tagja, a Szabolcsi Szemle főszerkesztője volt, akinek felkészültsége nyilván hozzájárult Margócsy irodalmi érdeklődése alakulásához.

Ugyancsak a Nyíregyházi Kossuth Diák egyik szerzője volt Rákos Sándor (1921-1999) költő, aki a gimnáziumi tanulmányait Hajdúnánáson kezdte el, majd Nyíregyházán a Kossuth Lajos Gimnáziumban fejezte be. 1942 és 1944 között a Közgazdaságtudományi Egyetemen tanult, majd rövid ideig a MOKÉP sajtóosztályán dolgozott. 1949 és 1951 között szerkesztő, majd szabadfoglalkozású elismert író volt. Több kitüntetés mellett a Munka Érdemrend ezüst és arany fokozatát is megkapta.¹⁰ A folyóiratban az első megjelent prózai írásai hatodikos és hetedikos korában jelentek meg. Bár később a verseivel vált ismertté, aligha kétséges, hogy első prózai próbálkozásai hozzájárultak élete alakulásához. Az első kinyomtatott írása Két falu közt címmel az iskola lapjában jelent meg. A 16 éves tanuló tanárának írt levele felér egy írói hitvallással: „*Most érik bennem egy pár jó téma, s ha ezek hozzá méltó formával és hanggal fognak ölelkezni, megírásuk nagy lépést jelent majd további fejlődésben. Novelláim népies tárgyúak, bár nem a divatos falukutatás sodort a népies témákhoz. Még mielőtt először kezembe vettem a tollat, látván láttam, hogy ha a nagy és viharzó óceánhoz, az irodalomhoz nem adok majdan egy elvitathatatlan pluszt, egy abszolút értékű pontot, amely csak szigetté nőhet, de nyomtalanul el nem tűnhet, akkor minden erőlködés céltalan küzdés lesz az ár ellen, oktalan vízholdás lesz a végtelen óceánba.*”¹¹

A lapban nyolcadikos korában megjelent további tanulmányai: Október 6., Kossuth Lajos emléke, Programadó beszéd.

Az iskola hatását Katona Béla, Krúdy életrajzírója így foglalta össze: „*Tévedés lenne azt állítani, hogy az iskola, közelebbről a Kossuth Lajos Gimnázium nélkül nem lettek volna írókká, nem találták volna meg az irodalomhoz vezető utat, de aligha tagadható, hogy az iskolának is szerepe volt ezeknek az íróknak az elindításában.*”¹² Katona Béla gondolatát folytatva meg kell még említeni, hogy Rákos Sándor életútját nem csak az iskola, hanem ennek egy tanára, Horkay László is meghatározta, akivel iskoláskorától életének sikeres állomásáig szoros baráti kapcsolatban állt.

⁹ Uo. 8. sz. 6-9. o.

¹⁰ Rákos Sándor életéről bővebben ld. Imre László (1973): *Rákos Sándor*. Budapest.

¹¹ Rákos Sándor levele Horkay Lászlónak. Idézi Valachi Anna (2009): *Csigasorban. Rákos Sándor földi poklai és táguló költői világa*. Budapest, 25. o.

¹² Katona Béla (1971): *Krúdy Gyula pályakezdeté*. Budapest, továbbá Szohor Pál (1936): *Krúdy Gyula diákévei*. Nyíregyházi Öregdiákok Emlékkönyve. Nyíregyháza, 245 o.

Végül megemlítjük a Nyíregyházi Városi Felső Kereskedelmi Iskola Schack Béla Önképzőkör lapját, a *Reménysugárt*. A havonta megjelent lapban nem találtunk olyan szerzőket, aki eljutottak volna a Parnasszus valamelyik lépcsőfokára, de amint azt a bevezetőben említettük, ezeket a lépcsőfokokat nehéz meghatározni. Az a tény ugyanis, hogy egy szakiskola tanulói több mint tíz éven keresztül értékes tartalommal meg tudtak tölteni egy lapot, önmagában is figyelmet érdemel. A megjelent versek, novellák arról győzik meg a figyelmes olvasót, hogy a tanulói törekvések, szándékok esetenként többet jelentenek, mint maguk a teljesítmények.¹³

Budapesti Református Gimnázium

Talán nem túlzás azt állítani, hogy összeállításunkban különleges helyet foglal el az 1859-ben a pesti Széna téren (a mai Kálvin téren) megnyílt Pesti Református Gimnázium, ahonnan a nagyon felkészült tanároktól tehetséges fiatalok sora került ki. Az eredmények itt is a tanári kar magas színvonalával magyarázhatók.

A Gönczy Pál alapította iskola az 1888/89. tanévben költözött mai helyére, a Lónyai utcába.

Nehéz a fővárosi iskolákat értékelni, rangsorolni, de kétségtelen, hogy a Lónyai utcai Református Gimnázium a legszínvonalasabbak közé tartozott. Tanárai között ismert tudósokat, akadémikusokat, egyetemi tanárokat találunk. A teljesség igénye nélkül említjük Ballagi Mórt, Molnár Aladárt, Thaly Kálmánt, Tolnay Lajost, Áprily Lajost, Beöthy Zsoltot stb., akik országosan ismertté lett tanulók sokaságát tanították. Elég itt Gárdonyit, Csonka Jánost, Szent-Györgyi Albertet megemlíteni.

A hazai középiskolákról Ravasz László későbbi püspök kritikusan azt írta az iskola értesítőjében, hogy a középiskolai tanulók „egyformásított tanuló gépek”.¹⁴ E kritikával szemben a „Lónyai” fentiekben felsorolt tanáraitól és nevelési módszereikről ezt nehezen lehet mondani. Sokkal inkább az iskola egykori tanulója, Benda Kálmán történész álláspontját fogadjuk el, aki szerint „*A tanterv a klasszikus nyelveket és műveltséget helyezte előtérbe, de nagy hangsúlyt kapott a magyar irodalom és a nemzeti múlt is.*” Az iskola szellemiségét tükrözi Bendának az a visszaemlékezése, hogy „*gyakorta hallottuk: nektek, akik tanultok, valamilyen fokon majd vezető tisztségeket fogtok betölteni, kötelességetek, hogy ezt a népet segítsétek és emberi sorsra emeljétek*”.¹⁵

A gimnázium diáklapjáról, a *Diákéletről*, és általában a diáklapok jelentőségéről Vezér Erzsébet így írt: „*Az iskola diáklapjainak sorában a Diákéletben olvashatjuk Devecser Gábor, Jékely Zoltán, és Karinthy Gábor vers zsengeit. Azt hiszem,*

¹³ A lap 1936 és 1943 között jelent meg évenként 8 alkalommal. Felelős szerkesztője és kiadója Belohorszky Ferenc tanár volt, a Magyar Földrajzi Társaság tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapító tagja, ismert Bessenyei-kutató.

¹⁴ Ravasz László: *A budapesti Református Főgimnázium Értesítője, 1921/22.* 1. o.

¹⁵ Benda Kálmán (1991): *A Lónyai utcai Gimnázium.* História, 5-6. sz. 12-13. o.

ma már a diákújság, sőt az önképzőkör is kiment a divatból. Pedig mindkettőnek a felemelkedésben nevelő hatása volt."¹⁶

A gimnázium tanulói az iskolától függetlenül adták ki a hazai irodalomtörténet szempontjából is figyelmet érdemlő *Kelet* című diáklapot. Történetét több forrás is említi, de értékelése, létrejöttének körülményei a pedagógiai irodalomban még nem kapott helyet, pedig a közel száz év után is elgondolkodtató az, hogy mi készítette a gimnázium négy tanulóját arra, hogy az országos hírű Nyugattal szembe egy *Kelet* című lapot létesítsenek. A lap 1920 októberétől 1921 júniusáig jelent meg.¹⁷ Természetesen, mondhatjuk, hogy a lap kiadásának egyik indító motívuma a fiatalok fontoskodás volt, de ugyanakkor elgondolkodhatunk azon, hogy a tizenéves fiataloknak egyáltalában honnan volt jó vagy rossz véleménye a korabeli irodalom legjelentősebb folyóirataról, a Nyugatról, mert a legkisebb véleménynyilvánítás is bizonyos szintű felkészültséget igényelt. Ennek elemzése hosszú, de oktatáspolitikai, tantervelméleti szempontból is figyelmet érdemelne.

Cs. Szabó visszaemlékezése szerint „*Négyünkől állt a 'banda'. Soha egyetlen szó sem esett közöttünk a sportról, sportlapot nem vettünk a kezünkbe. Fiatal tanárunk, ókortudósok későbbi nevelője, Máthé Elek hatásának tulajdonítom viszont, hogy iskolai kényszer nélkül időnként magunktól megvitattuk a tananyagot. Ovidius volt a kedvencünk (mint Shakespeare-nek), és Horatius, Tacitust ki nem állhattuk bitangul nehéz szövege miatt, Catullus örökifjú nagyságának felismeréséhez érett irodalmi tapasztalat s felnőtt, azaz sérült életérzés kell, s persze egyik sem volt még nekünk, Vergiliust nemzeti öntudattal becsültük, mint mindenki, akiben van görög-római kulturális leszármazási tudat.... Azért olvastuk az Est lapokat, mert Tóth Aladár makacsul megverekedett hasábjain a bárgyún kicsúfolt Bartókért és Kodályért. Küzdeni aztán tudott. S volt kiért; még lépten-nyomon hallottuk a húszas évek elején, hogy Bartók oláh muzsikus.*"¹⁸ A négy fiatal „örjögött” Szabó Dezsőért, Az elsodort faluért. Rendszeresen jártak a régi képviselőházba Szabó Dezső előadására, sőt Cs. Szabó és Papp Géza elvállalta Szabó Dezső könyvtárának rendezését, amiért megkapták Az elsodort falu egy dedikált példányát. Cs. Szabó e könyvvel a hóna alatt jelentette ki, hogy ő költő lesz.

Cs. Szabó László az elemi iskolát Kolozsváron az evangélikus iskolában végezte el, majd a Farkas utcai Református Kollégium diákja lett. Itt ismerkedett meg a későbbi szellemi barátaival, Jancsó Elemérrel és Jancsó Bélával. Az, hogy a kolozsvári gyermekora emlékei nem múltak el nyomtalanul, a Nyugatban 1934-ben írt visszaemlékezése bizonyítja: „*Kolozsváron rendszerint a hegyi temetőben tanultam meg a másnapi lec-*

¹⁶ Vezér Erzsébet (1984): *A Lónyai utcai református gimnázium*. Confessio, 4. sz. 38-40. o.

¹⁷ Zalán Magda (1995): *Barátok a mozgalomban*. Budapest, 112 o.

¹⁸ Cs. Szabó László (2004): *Hűlő árnyékban. Életrajzi írások*. Budapest, 52. o.

két. A fenyőfák sötét, pókhálós sátorában csillogó darazsak cikáztak, s az ősz elején a szomszédos gyümölcsösből kövér szilvák hullottak a szélső sírokra.”¹⁹

A szellemi háttér tehát adva volt, hogy a négy hatodik osztályos fiatal – ahogy ők fogalmazták –, a „fogatlan” Nyugat ellensúlyozására sokszorosított lapot adjanak ki. A cél természetesen a fiatalok naivitását tükrözte, de mégis, a szándék megkülönböztetett figyelmet érdemel. A Kelet szerkesztői a hatodik b. osztályos tanulók voltak: Papp Géza, Farkas Ferenc, Samu János és Cs. Szabó László. A kezdeményező Cs. Szabó volt, aki már korán jelét adt az irodalmi-művészi érdeklődésének. Nyolc éves, amikor színes ceruzával rajzsorozatot készített Napóleon életéről. Bár nem volt jó tanuló, de a Lónyai utcai Református Főgimnáziumban már jelentős szerepet töltött be az iskola kulturális életében. Iskolatársa, Gara László, az Irodalmi Újság párizsi kiadásában számolt be az önképzőkori együttműködésükről, amelyben a viták a résztvevők szellemi aktivitását erősítették.²⁰ Az önképzőkör elnöke ugyancsak Máramarosról menekült erdélyi tanuló volt. Az önképzőkori viták színvonalára jellemző, hogy a tizenéves fiatalok a Nyugat megítélése körül vitatkoztak. A két tábor egyik fele a Nyugat mellett, a másik tábor (Cs. Szabó, Farkas Ferenc, Padányi-Gulyás) a Kelet mellett foglalt állást. Sajnos, az egyetlen megmaradt példány az egyik, Olaszországban élő szerkesztő, Papp Géza tulajdonában volt, amit csak 1990-ban juttatott vissza Magyarországra. Az 1920 októberétől 1921 júniusáig megjelent diáklap döntően szépirodalmi, kritikai írásokat, fordításokat közölt. A példányok elvesztek, de az első lapszám tartalmát Papp Gézától ismerjük, aki az egyik „szerkesztőbizottsági” összejelentésről részletesen beszámolt. „*Lackó egy délután áthívtott a Józsefutca 51. szám alatti lakásukba. Mielőtt beléptünk volna, körülményesen örök és teljes titoktartásra esketett. Torkomban dobogott a szívem, amikor végre beléphettem a jól ismert szobába, amely most szellemjárta skót kastélynál misztikusabbnak tűnt fel előttem. Odabent minden redőny el volt eresztve. Az asztal sarkán kendővel letakart lámpa állt. Rejtelmes félhomályban inkább csak sejlett, mint látszott az asztal mögé tolt bársony karosszék. Lackó ünnepélyesen elhelyezkedett benne, nekem vele szemben, távolabb intett helyet. Egy hosszú másodpercig harapni lehetett volna köztünk a csöndet. Végre az alig tűrhető izgalom tetőfokán Lackó belekezdett első novellája felolvasásába. Bár sem akkor, sem később nem adta a kezembe a kéziratot, máig szinte magam előtt látom az egyes mondatokat, mintha egy lelki képernyőről olvasnám őket. Egy nagy íróról szólt az elbeszélés, aki megírta élete fő művét, de kandallóba veti, mert tudja, hogy a sekélyes utókor úgy sem értékelné kellőképp.”²¹*

¹⁹ Sárközi Mihály (1914): *Cs. Szabó László*. Budapest, 22. o. A kolozsvári gyermekéveiről bővebben Cs. Szabó László, i. m. 20-61. o.

²⁰ Gara László (1965): *A Lónyai utcai srác*. Cs. Szabó László hatvanadik születésnapjára. Irodalmi Újság. Párizs, november 1.

²¹ Zalán Magda (1995): *Barátok a mozgalomban*. Budapest. 107. o.

Ez az elbeszélés A különöz címmel a Kelet első számában jelent meg. A további írások: Papp Géza szerkesztői bevezetője, Samu János Még bimbózáva sírni című költeménye, valamint Farkas Ferencnek az ötfokú skáláról szóló tanulmánya. A különöz megsemmisítésének szándékát Cs. Szabó így kommentálta: „*Irtóztam attól, hogy valaha elavuljak, vagy félrelökjenek az emberek a stílus miatt, s így meggyilkolják a gondolatokat... Rajtam rúgjanak egyet, s száz év múlva kimondják rólam, hogy ostoba voltam.*”²²

Végül megemlítjük még a *Hangszóró* című diáklapot. Az iskolavezetéstől nem engedélyezett diáklapot a gimnázium tanulói adták ki. Az „irodalmi és kritikai folyóirat”-ot Benedek István és Szilágyi Endre tanulók szerkesztették. A sokszorosított lap a tervek szerint évente tízszer jelent volna meg, de ez már a második számtól havonta két alkalomra módosult. A lap szerzői haladó szemléletű, Lónyai utcai gimnazista fiatalok (Devecseri Gábor, Karinthy Gábor, Viktor János, Benedek István stb.) voltak. A lap súlyát, színvonalát jelzi, hogy az utolsó számban Babits egy addig kiadatlan Horatius fordítása is megjelent. Érdekes, s talán jellemző is, annak ellenére, hogy a lapba zömében az iskola tanulói írtak, azt az iskola igazgatója nem volt hajlandó az iskola hivatalos lapjának elismerni. Devecseri Gábor ezt szerencsének tartotta: „*Mert ha elfogadtatik, sok hivatalos bárgyúság került volna bele. Így viszont tele volt egyéni bárgyúságokkal, amit magunk termeltünk, kísérletezve, vidáman, fontoskodva, s titáni lázban is; mellettük pedig nemegyszer olyan, amit ma sem hagynánk ki válogatott gyűjteményükből azok, akik írták: Karinthy Gábor, az akkor költőnek indult Szendrő József és én.*”²³

Nem kötődött szervesen a Református Gimnáziumhoz, így csak részben tekinthető iskolai diáklapnak az 1932 szeptemberében indult Református Középiskolás Ifjúsági Lap, *A Mi Utunk*. Főszerkesztője induláskor Szondy György, felelős szerkesztője Főnyad Dezső volt. A három tagú szerkesztő bizottság Ravasz László püspökből, Imre Sándor és Budai Gergely egyetemi tanárokból állt. A tartalmas és igényes technikai kivitelű lap havonta jelent meg. Bár ez a református egyház támogatásával jelent meg, a kiadás több szálon is a Lónyai utcai Református Gimnáziumhoz kötődött.²⁴ Az írások döntő többsége a református középiskolákba járó diákok munkája volt, mégis, több mint érdekes, hogy a lapban különböző vallású tanulók írásait is megtaláljuk. A közzétett írások közös jellemzője, hogy a szerzőik a Parnasszus felé tartó diákok „zsengői” voltak. A diák szerzők többségének életkora 14 és 18 év körül mozgott.

Költő- és írónemzedékek indultak el *A Mi Utunk* segítségével. Ezt a célt fogalmazta meg az első szám szerkesztői bevezetőjében Szondy György, amikor azt ír-

²² Cs. Szabó László (2004): i. m. 66. o.

²³ Rónay László (1979): *Devecseri Gábor*. Budapest, 23. o.

²⁴ A lap kiadója a Magyarországi Református Egyetemes Egyház megbízásából a Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság volt.

ta, hogy „minden szerzőben ott szunnyad a lehetőség..., közülük kerülnek ki igehirdetők, hadvezérek, írók és művészek”.

A szerkesztői szándék teljesült. Itt jelentek meg például Karinthy Gábor, Devecseri Gábor, Mészöly Dezső, Sinka István, ifjú Gyökössy Endre, Jékely Zoltán, Nemes Nagy Ágnes, Csanády György, Mészöly Miklós, Sinka István, Halász Péter, Szabó Magda első írásai.

A pécsi reálgymnáziumba járó Csorba Győző tízévesen már versírással próbálkozott, s tizenhárom évesen a versírás napi foglalatosságává vált. Az első nyomtatásban megjelent verséről így számolt be: „Első versem nyomtatásban egy református középiskolás lapban jelent meg. Budapesten szerkesztette egy bizonyos Főnyad Dezső (református lelkész). Jó érzékkel, igényesen. Két nevet őrzök akkoriból: a Devecseri Gáborét és Mészöly Dezsőét. Mindketten középiskolásként, s mindketten verssel szerepeltek a folyóiratban. A *Mi Utunk*-nak aztán érettségiig rendszeres munkatársa voltam, pedig ez Pécsről nem is ment olyan könnyen. Kellott a kapcsolat, mert a gimnázium önképzőköréből teljességgel kimaradtam. Főként technikai okokból, más vallásom miatt. Az iskolai önképzőkör vasárnap délelőttöként éppen akkor ülésezett, amikor a református istentisztelet zajlott.”²⁵

Nemes Nagy Ágnes így emlékezett vissza *A Mi Utunk*ban megjelent első írásáról: „És ezek a versek már gyermekkoromban is megjelentettek gyermeklapokban. Meg szokták kérdezni tőlem, hogy mi volt az első publikációm. Erre nehezen tudok válaszolni. Azt szoktam mondani rendszerint, hogy *A Mi Utunk* című református diáklapban jelentem meg először. De most utánagondolva a dolognak, rájöttem, hogy megjelentem én másutt is, mégpedig *Benedek Elek Cimborá* című lapjában.”²⁶ Visszaemlékezésében hozzátette, hogy a *Mi Utunk*ban gimnazista korában „végig megjelentem”.

Irodalomtörténeti és neveléstörténeti szempontból egyaránt értékelhető, hogy a felsorolt diákok kivétel nélkül eljutottak a Parnasszusra, és az iskolát elhagyva valamennyien az irodalom élvonalába kerültek. Szabó Magda életútját bizonyára meghatározta a folyóirat. Írásai 1932-től folyamatosan jelentek meg a lapban. Versei mellett érdekesek könyvismertetései, amelyek jelzik Szabó Magda sokoldalú irodalmi érdeklődését. 1932-ben – tehát már 15 éves korában – ismertette Wilhelm Speyer egy erdei iskoláról szóló könyvét, majd a következő évben Szondy György Testvérke naplója című könyvét ismertetve tömören megállapítja: „Ezt mindenkinek olvasni kell.”

Itt említjük meg, hogy *A Mi Utunk* szerkesztői tudatosan törekedtek fiatal szerzőgárdájuk, az utódok nevelésére. Ennek egyik bizonyítéka, hogy egy elemi iskolai tanuló versét is közölték, lábjegyzetben megjegyezve, hogy ezt csak „példaként” közlik. Jellemző a szerkesztés elveire, hogy a szerkesztői üzenetek rovatban

²⁵ Ld. a 23. jegyzetet.

²⁶ Nemes Nagy Ágnes (1992): *A magasság vágya. Összegyűjtött esszék*. Budapest, 370-372. o.

rendszeresen keresték a kapcsolatot a levélírókkal. Az üzenetek többsége további munkára biztatta az olvasóikat. Csak példaként említünk ilyen típusú szerkesztői válaszokat:

- Jók, közöljük. Versikéd kiadtam bírálatra. Még egy kicsit forgasd a tollat.
- Vidám vers, jó vers, de még döcög.
- A közlés nem kerül semmibe, de csak akkor közöljük, ha valóban jó.
- Mind a háromban megcsillan a tehetség, de mindegyikben zavaros, még ki nem tisztább sorok rontják a hangulatot. Még jobb is terem, ahol ezek teremtek.
- Stílusod szép ígéret, de elcsépett és túlságosan érzélgős tárgyat választottál.
- Egyelőre nem írv verset. Még 5 évig várj vele.
- Tehetséges írások, de több lelket szeretnénk látni bennük.

Versek A Mi Utunkból:

Csorba Győző VI. osztályos tanuló verse, megjelent 1933-ban.

A tar galyak közt

A tar galyak közt átsiklott a szél,

Lerázza róluk a fehér havat.

Nézem

S eszembe jut, hogy rólam is

Így rázza az élet az álmokat.

Lehull

A hó, a tiszta ábrándfátyol,

Nyomában szürke, puszta ág marad.

Lehull

Az álom mind a szívemről,

Nyomában könnyes valóság marad.

Devecseri Gábor VIII. osztályos tanuló verse, megjelent 1932-ben.

Kezdődő ősz

A falevelek rózsaszín

szegélyt viselnek már. A szél

halkan állandóan zenél

s az égbolt alja rózsaszín.

A virágok is hervadóban,
a kerti liliumok szirmain
egy-egy foltocska van már.
mint elfelejtett rézpenz a hóban.

Zöld színe múlóban a gyepnek,
s a kerítésen túl az út
közén kopasz emberke fut
fején eső csöppek nevetnek.

A debreceni Református Leánygimnázium lapja

A leánygimnázium – ismert nevén a Dóczy – alapításának gondolata Budai Ézsaiás professzor nevéhez fűződik, de a Leánynevelő Intézet csak 1838-ban nyitotta meg kapuit.²⁷ Az intézeti képzés rendszerének kiépítése Dóczy Gedeon igazgató nevéhez fűződik. A két világháború közötti időszakban a gimnázium és a tanító-nőképző intézet színvonala országosan elismert volt. Az iskola lapja, *A Dóczyista*, 1933 októberében jelent meg először. A szerkesztőbizottság tagja, Egedy Etelka így határozta meg a lap célját: „*Célunk tehát önmagunknak a szoros iskolai tanulmányokon túl is képezni, erősen felkészülni az élet nagy küzdelmeire, s e mellett a kis lapunk előfizetőiből befolyt jövedelem feleslegéből szegény sorú, de szorgalmas és céljainkat megértő társainkat támogatni. Lapunk sok szép és hasznos olvasnivalót fog tartalmazni. Mindenki megtalálja benne, ami őt leginkább érdekli.*”²⁸

A *Dóczyista* indulásakor a hetedikes Szabó Magda három novellát és egy verset is írt a lapba. Ebben az első, az 1933. októberi számban A Nagy Kaland című elbeszélésében egy nyári diákkalandjáról számol be, az 1934. évi januári számban Bunny címen egy, a Jamboree-n szerzett élményéről, a februári számban pedig Egy szál piros Zinnie és egy levél címen írt novellát. Az 1934 júniusában írt versét teljes terjedelmében közöljük:

Tulajdonképen...

Tulajdonképen: merni kell!
Könnyet nem ejteni,
Mindent felejtteni,
A sorsot visszaverni kell!

²⁷ A nemzeti nőnevelés fejlődése és a debreceni református egyház Dóczy leánynevelő intézete a nőnevelés szolgálatában. In: Debreceni Képes Kalendárium. 1929. 37-42. o.

²⁸ Egedy Etelka (1933): *A Dóczyista*, október, 1. o.

Tulajdonképen: várni kell!
Mindig nevetni,
Verseket írni,
Mosoly a szemben, élni kell!

Ha zúg a szél: dalolni kell!
Remegni kár is,
Vége lesz már is,
A sors előtt hajolni kell!

Tulajdonképen: látni kell!
Mese az élet,
Erő a lélek,
Az ég felé kiáltani kell!

Az érettségi évében, 1935. februárjában nagy lelkesedéssel írt a lapba Legkedvesebb íróm címen Quintus Horatius Flaccustól.

A kecskeméti Református Kollégium

A kollégium ifjúság önképzőköre adta ki a *Kalliope* című diáklapot. Erről kevés információnk van, de azt tudjuk, hogy Jókai a kecskeméti tartózkodása idején szerkesztette, és a lap címe alapján feltételezzük, hogy ez a hallgatók irodalmi önképzését szolgálhatta. Jókai életrajzírója erről így számolt be: „*Volt az ifjúságnak Kalliope című hetilapja, mely természetesen kézírásban jelent meg. Jókaitól ez időben már több elbeszélést közöltek a fővárosi lapok. Nem volt tehát nála illetékesebb szerkesztőjelölt, s így reá bízta a Kalliope szerkesztését.*”²⁹ Az ifjú Jókai köré csoportosult az ifjúság irodalmi hajlamú társasága. Mindezt Jókai is megerősítette: „*Egy lapot is szerkesztettem, humanisztikusát, nem volt kinyomtatva, csak írásban sokszorosítva; az illusztrációkat is magam rajzoltam bele.*”³⁰

Többet tudunk a kollégium ifjúsága által szerkesztett *Pálma* című, ugyancsak kézírással sokszorosított hetilapjáról. Ez 1837. október 19. és 1838. július 29. között jelent meg Tóth Ferenc szerkesztésében. Az előzményekről a szerkesztő a *Pálma* november 16-i számában így emlékezett meg: „*Őszi szünnapjaink végződésével Balla István, Karaj László, Burgyán Sámuel egy folyóiratot alapítottak ezen cím alatt: Kóbor, mely mindenféle verszeteket, elbeszéléseket, meséket, talányokat foglalt magában. Tudod barátom, hogy az ily érdekes közjó előmozdításától sohasem voltam idegen, sőt, ha első nem lehettem, szerettem, s iparkodtam második lenni,*

²⁹ Kristóf György (1925): *Jókai Mór élete és művei*. Cluj-Kolozsvár, 28. o.

³⁰ Mikszáth Kálmán (1907): *Jókai Mór élete és kora*. I. Budapest, 100. o.

én meg egy másik folyóiratot bocsátottam ki ezen a cím alatt: *Rosta*, mely a Kóborban kijött munkák megrostálásán kívül tudományok és szépművészetek tárát foglalta magába, szerkesztőtársaim lévén Horváth Lajos és Bori Lajos. Történt azonban, hogy a Kóbor helytelennek ítélt címe miatt megszűnt, melynek gyászos következménye a Rostát is az örök hallgatásra kárhóztatá, mígnem én a Rosta címét Pálmává változtattam, és most van szerencsém 9 ívet kibocsátani.”³¹ A Pálma címlapján az önképző társulat jelmondata állt, amely arra utalt, hogy a folyóirat elsődleges célja a nyelvművelés volt:

„...Ébredezzünk, hajnalfény jő fel egünkre
Vész a régi homály: föllábad Nemzeti nyelvünk.”

A lap 1837. november 23-i számában megjelent írásában következőket olvashatjuk: „*A Nemzet, ha idegen nyelvet szeret, azzal edjűtt az idegeneket is polgárnak fogadja: ezek pedig megannyi gátok veszélyesen állnak, hogy a későn fölébredt Nemzeti nyelvet mivelhesse, s az idegent pedig mellőzze.*”³² Azt, hogy a nyelvkérdés és a hazaszeretet mennyire napirenden volt a Pálmában, bizonyítja az egyik diák szerző Nápolyi temető című elbeszélése, amelyben egy ifjú a kocsisával beszélget: „*Kotsisom is felém fordítva setét orcáját szól: Jé Urfi, hogy hagyhatja el Magyar Országot? A miként mehet idegen világba, hol talán nem is az a nap sűt az légen, a melly mi nálunk, – s tán nem semilly emberek lakják, mint mi? Vigasztalva mondám, hogy igazat szól – de nem tsak Magyar Ország van a világon.*”³³

A debreceni Református Kollégium lapja

Érdekes és sok szálon futó története van a Debrecenben kiadott *Lant*nak. Története további kutatást igényelne. Annyi bizonyos, hogy a Péczely József komáromi lelkész azonos nevű fia adta ki, mivel az ifjúság társulását nem engedélyezték. A kötet, amely a diákoktól összegyűjtött munkákat tartalmazta, a konzervatív tanárok ellenkezését váltotta ki. Az ellenkezésük egyik oka az volt, hogy a tanulók számára az írás fontosabb, mint az olvasás, pedig a könyvtárban 150 magyar nyelvű könyv áll a tanulók rendelkezésére. Péczely a Toldyhoz írt levelében megvédte a *Lant* kiadása tervét. Levele korszerű pedagógiai szemléletet tükröz. Szerinte „*Én az oskolát az élet előkészületének tartván, szeretem az ifjú embert még az oskolában tanítói felügyelése vezetése alatt az étellel megösmertetni, hogy az oskolát elhagyva, ne legyen kéntelen egyszerre bebukni a világba, ez okon nem kívánom ugyan nyakara főre az életbeli praxisba beavattatni, de elszigetelten sem egészen.*”³⁴

³¹ Idézi Szabadi Sándor (1961): *Egy vidéki diáklap a reformkor idejéből*. In: Népkutató Füzetek. Fel. kiadó: Szabó Lajos. Kecskemét, 2-3. o.

³² Idézi Szabadi Sándor, i. m. 6. o.

³³ Uo. 17. o.

³⁴ A *Lantról* lásd bővebben Bodolay Géza: *Irodalmi diáktársaságok és O. Nagy Gábor (1942): Református kollégiumi diák irodalom a felvilágosodás korában*. Debrecen.

A debreceni Kollégiumban a Református Gimnázium Önképzőköri Társulat 1857-től megjelent *Heti Közlönye* 39 éven keresztül szolgálta a gimnázium és a teológia tanulóinak szellemi önképzését. A nyomtatott fejléccel, de évekig kézírásban kiadott lapnak számos tehetséges szerkesztője, szerzője volt. A lap alapítását Szeremlei (Császárszár) Péter szenior javaslatára határozták el. A szándék egyértelműen az volt, hogy ez nyilvánosságot biztosítson az ifjúság irodalmi, tudományos tevékenysége számára.

A mindenkori szerkesztőket egy-egy évre az Önképzőköri Társulat tagjai közül választották ki, és általában ők határozták meg a lap profilját, ez azonban szerkesztőnként változott. Jellemző például, hogy az első szerkesztő, Szilády Áron, az Előszóban így fogalmazott: *„Azon lapból, amelynek szerkesztésével bennünket az önképezde megbízott van szerencsénk az első számot bemutatni, mint olyat, amely mind külalakjára, mind bel-szerkezetére nézve véleményünk szerint jelenlegi körülményeink közt főnállhat. De ha van valakinek, akár a kül kiállítására nézve, akár a bel szervezetre jó tanácsa van, köszönettel fogadja a Szerkesztőség.”*

Szathmáry Károly szerkesztő 1869/70-ben már egyértelműbben fogalmazott: Abban *„helye van minden e szakbavágó munkának, költemény, cikk a tudomány minden ágából, fordítás, átdolgozás, novella, tollrajz, leírások stb”*. A történelmi részben *„iránycikkeket, egyleti tudósításokat, oratóriumi szemléket”,* a mellékletekben *„székfoglalókat, pályanyertes műveket, ünnepi felolvasásokat lehet közölni”*.³⁵

A lap legtöbb számában több verset is találunk, de ezek között csak Szabolcska Mihályt említjük, aki országos ismertségre tett szert. Verseit több nyelvre is lefordították.³⁶ Bár a lapban a versek központi helyet foglaltak el, ezeket azonban inkább a „verscsinálás” szokása és nem az ihlet motiválta. Külön is említést érdemelnek a Közlönyben megjelent egyháztörténeti és irodalomtörténeti írások, amelyek nagyban hozzájárultak a vonatkozó hazai és külföldi irodalom megismeréséhez.³⁷

A lap szerzői közül kevesen jutottak el az országos ismertségig, mégis fontos megemlíteni, hogy a tanulmányok színvonala (a forrástanulmányok sokasága, a fordítások igényessége) közvetve bizonyára hozzájárult a Közlöny írói és olvasói szellemi fejlődéséhez.

Sopron diáklapjai

A nagy hagyományokkal rendelkező soproni iskolavárosban az iskolai lapoknak is gazdag múltja van. Sajnálatosan a lapok egy részéről keveset tudunk. Forrásaink

³⁵ Lenkey István (1981): *Kézírtos irodalmi diákújság a debreceni Kollégiumban*. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve. VIII. Debrecen, 35-48. o.

³⁶ Szabolcska Mihály (1862-1930) ismert költő, de költészetét az irodalomtörténet nem értékeli.

³⁷ A lap további történetével részletesen foglalkozik Lenkey István a *Diákújságok Debrecenben*. II. c. munkájában. In: Debreceni Déri Múzeum évkönyve. Debrecen, 1982. 499-510. o.

hézagosak, de sok esetben bizonyítható, hogy többen is az önképzőkörökből, illetve a diákújságoktól indultak a Parnasszushoz felé.³⁸ Bár vannak jelek arra vonatkozóan, hogy a líceumi Magyar Társaság és az egyes lapok között a kapcsolat nem volt mindig felhőtlen, mégis úgy ítéljük meg, hogy a kezdeményezések olyan szellemi erőket mozgattak meg, amelyek ha viták formájában is, de hozzájárultak a hazai, vagy legalábbis a soproni irodalmi élet alakulásához.

Csak egy későbbi folyóirattól, a *Korányból*³⁹ tudjuk, hogy már 1845-ben létezett *Bimbónk*, vagy *Bimbó* című diáklap. Érdekes módon, a Korány egy versben mutatta be elődjét:

Egyik a' múlt időt emlegeti
Hogy milyen örömeket éldelt
Hogy a' hő baráti kebleken
Ideje mily hamar eltelt.

És egyik ment a' bús magányba
Alusza ott hő titkait
Másik báj-öröm és kényekre
Szendergi szende álmait

„S hogy ki volt é két hű barát
Kinek kedventze most magány
Az volt a' mult évben hő „Bimbónk”
Emez meg a jelen „Korány”.”⁴⁰

Míg a *Bimbónknak* a fenti vers alapján mindössze a létezését ismerjük, addig a *Korálynak* egyetlen száma megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban. Sajnos azonban, hogy a szerkesztő, valamint a szerzők álnéven közölték az írásaikat, ezért a valódi nevüket nem tudjuk.

A lap jellegéről a szerkesztő által írt tartalomról tájékozódhatunk:

Előszó (Szerkesztő)
Felhívás (Korányi)
A szerentsések (Edve)
Az ifjú lantos (Dudoló)

³⁸ A soproni diáklapokról ld. bővebben Busa Margit – Pröhle Jenő (1961): *Soproni kéziratos diáklapok 1848 előtt*. Soproni Szemle. 69-70. o., valamint a soproni Magyar Társaságról Bodolay Géza (1958): *Adatok a Soproni Magyar Társaság szabadságharc előtti éveiből*. Irodalomtörténet, 243-262. o.

³⁹ Csak példaként említjük a bencés gimnáziumban 1869-ben megjelent Geistes-Kopern, az Auróra stb. című diáklapokat.

⁴⁰ A Korány a költői nyelvben hajnalt, reggelt, ébredést jelent. Itt említjük meg, hogy Korány címmel Kolozsváron is jelent meg (zsebkönyv-forma) diáklap, ld. Korány Zsebkönyv. A református Oskolai Ifjúság dolgozatai. Szerk. és kiad. B. Bánfi Dezső és Réthi Lajos. Kolozsvár, 1861.

A két barát (Többször is)
 A szám üzött (Kesergő)
 A Pataknál (Juhajja)
 Hon szerelem (Zölly)
 Rejtély (Rejtvélelyes)

A rejtélyes álnevek és az ugyancsak rejtélyes címek a folyóirat irodalmi jellegére utalnak. A lap célját a szerkesztői Előszó árnyaltan és figyelmet érdemlően fogalmazta meg: „...szükségesnek találtuk egy *Korány* című lap szerkesztését; de a' pálya ugyan tövises, s' járatlan; hanem idővel annál virulóbb rózsákat ,s érettebb gyümölcsöket fog előhozni. ...*Korány* című lapunk ápolására barátilag felszólítlak benneteket; , folytonos munkálkodásra baráti segéd kezeket nyujtsatok. Mert valamint a' setét égből tör ki a' korány, a' túske bokrokon rövid idő múlva ezer rózsák lesznek láthatók.”⁴¹

A források hiánya ellenére is tudjuk, hogy 1841/42-ben Pákh Albert indított *Szünórák* címmel kéziratos lapot. Ez azonban csak részben tekinthető iskolai lapnak, mert kiadója a Soproni Magyar Társaság volt.⁴²

Pákh Albert (1823-1867) újságíró, ügyvéd, irodalmár volt. Polihisztornak nevezhetnénk, mert sokoldalúságával, irodalmi érdeklődésével hozzájárult a hazai irodalmi élet fejlődéséhez. Bölseletet és teológiát tanult Sopronban. 1841 júniusában a Soproni Magyar Társaság titkáráként szerkesztette a *Szünórák*at. Tanult Debrecenben is, jó barátságot ápolt Petőfivel. Szerkesztői, irodalmi érdeklődését, felkészültségét bizonyítja, hogy publikált a Pozsonyi Hírnökben, az Életképekben, a Magyar Hírlapban, a Pesti Naplóban és különböző szépirodalmi lapokban is, valamint 12 évig szerkesztette a Vasárnapi Ujságot.⁴³

A lap rövidesen megszűnt, majd 1841/42-ben Remete József szerkesztésében ismét megindult. A terjedelmes hetilap 35 száma 566 hasábon jelent meg. Annak ellenére, hogy a kiadásában a Soproni Magyar Társaságnak jelentős szerepe volt, a szerzők többsége a diákok közül került ki. Remete József szerkesztő 1843/44-ben az első számban erről így írt: „ A' soproni tanodák nemtője ébresztette: nem jó lenne e' az itt tanuló ifjak közt egy lapot szerkeszteni , melyben ugyan azok munkáik zsengejét lerakhatnánk? S' az eszme istennek hála – létesülve, ügyes kezekből vezetett, míg nem sokára megszűnt. - Egy évvel később, egy lelkes ifjú az előbbi eszmét ismét tetté alakítá, s' így egy lap *Szünórák* cím alatt két évben újra kelt, újra szület meg a' nélkül, hogy hosszabb élettel bár mellyik évben is dicsekedhetett volna.”⁴⁴

A részleteket nem ismerjük, mert egyetlen lapszáma sem maradt fenn, de tény,

⁴¹ A verset idézi Busa Margit – Pröhle Jenő i. m. 69. o.

⁴² Uo. 69. o.

⁴³ Uo. 70. o.

⁴⁴ Kovács Sándor (1890): *A soproni ev. líceumi Magyar Társaság története 1790-1890*. Sopron.

hogy a *Szünórákkal* párhuzamosan jelent meg a *Haladó*, az a lap, amely elsősorban a Szünórákat bírálta. 1857 júniusától 1861 júniusáig az evangélikus líceumban jelent meg a *Hajnal* című kéziratos diáklap. Alapító szerkesztője Torkos László volt, akinek az élete – hasonlóan Pákhéhoz –, az önképzőkörön és a diáklapon keresztül egyenesen vezetett az országos elismertséghez.

Torkos László (1839-1939) költő, esztéta, irodalomtörténész. Középiskoláit Kőszegen, Sopronban és Szombathelyen végezte, majd Halléban teológiai tanulmányokat folytatott. 1862-től a pesti evangélikus gimnázium tanára, majd igazgatója. Irodalmi tárgyú önálló művei, tankönyvei száma meghaladja a harmincat. Tanulmányai a Vasárnapi Ujságban, a Fővárosi Lapokban, a Magyar Szemlében jelentek meg. Elismertségét bizonyítja, hogy a Kisfaludy és a Petőfi Társaság tagja volt.⁴⁵

A *Hajnal* 1857 júniusa és 1861 júniusa között jelent meg, iskolai idény alatt hetente. A szerkesztés feladatát Torkos után az 1859/60. tanévben Lehr Zsigmond vette át. Lehr nyelvtudásával, fordításaival járult hozzá a lap színvonalához.

Lehr Zsigmond (1844-1924) tanár, nyelvész, teológus Sopronban és Halléban tanult, majd egy gazdag angol családnál házitánító. 1865-től a pozsonyi evangélikus líceumban a magyar irodalom és az egyetemes történelem tanára. A magyarázatokkal ellátott Toldy-kiadása 14-szer jelent meg. Munkáját a MTA nagydíjjal tüntette ki. Német, angol, francia, olasz és spanyol nyelvtudásával számos fordítása jelent meg. Írásai a Hölgyfutárban, a Vasárnapi Ujságban, a Fővárosi Lapokban, a Budapesti Szemlében stb. jelentek meg. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának.⁴⁶

Győr diáklapjai

1898 körül jelent meg a győri főreáliskolában a *Szünidő* című lila tintával irt sokszorosított lap. A győri Xantus János Múzeum Helytörténeti Gyűjteményben mindössze négy száma található, ezért a hiányzó számoknak csak a tartalomjegyzéke hozzáférhető. Ebből ismerjük a lap jellegét.⁴⁷ A minden számban található versek, elbeszélések jelzik, hogy a *Szünidő* hozzájárult a főreáliskola tanulói irodalmi neveléséhez.

A lapot szerkesztőbizottság szerkesztette, ennek elnöke a hatodik vagy hetedik osztályos Erdélyi Ernő, a Révai Miklós Önképzőkör tanulója volt. Írásai minden számban megtalálhatók. Irodalmi érdeklődését az önképzőkör és a Szünidőben megjelent írásai alapozták meg. Érettségi után tűzoltótiszt lett, de több lap szer-

⁴⁵ Torkos László életéről ld. Bartmann György (1934): *Torkos László*. Budapest, valamint Gyapai Gábor (1989): *A budapesti ev. Gimnázium*. Budapest.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Arrabona, 2011. 1. sz. 93-97. o.

kesztőjeként is kapcsolatban maradt az irodalommal.⁴⁸ A diák szerzők között kell még megemlíteni Ruff Andort, aki a főreáliskola elvégzése után író, lapszerkesztő, országosan ismert újságíró lett.

Az iskolai lapkiadás történetében ritkaságnak tekinthető a győri evangélikus tanítótestület által kiadott *Aranyhíd*. A lap kiadásának kezdeményezője Kuszák István tanító volt. Az elméleti és a gyakorlati munkában is kiváló tanítónak köszönhető, hogy Győrben már 1931/32-ben hétosztályos elemi iskola működött, majd a következő évben kiépült a nyolcadik osztály. A tapasztalatokat felhasználták az 1940. évi népiskolai törvény megalkotásában is. A folyóirat 1930 és 1934 júniusa között jelent meg.⁴⁹

Kaposvári diáklapok

A kaposvári Somssich Gimnázium folyóirata, a *Gimnázisták* 1936 márciusától jelent meg kéthetente. Felelős tanárszerkesztőjét, Sente Lászlót, három diákszerkesztő és további 12 tanuló segítette. A színvonalas lap egyértelműen haladó szellemű a politikai állásfoglalásával – és áttételesen ugyan –, de olvasóinak a Parnasszushoz vezető útját segítette. A lapban (1937-ben !) megfogalmazták, hogy a világ háború előtt áll. „*A politikusok csinálják, de milliók fognak elpusztulni.*” A lap végkövetkeztetése: „*mi sem akarunk a vágóhídra menni*”.⁵⁰ Nem tudni a pontos okát, de a lap átalakult, a neve megváltozott, de a politikai szemlélete továbbra is eltért a korszak hivatalos politikájától.

Az 1941 januárja és 1942 májusa között kiadott új lap, *A Mi Szavunk*, folytatta a Gimnázistákhoz hasonló szemléletű írások közzétételét. A lap fogékony volt az ország előtt álló súlyos társadalmi kérdések iránt. Ezt bizonyítja többek között az, hogy a szerkesztőség beszélgetésre hívta meg Veres Pétert és Sinka Istvánt is.⁵¹ Bizonyítani természetesen nem tudjuk, de az írásunk elején vázolt hipotézisünk ismételt visszaigazolását látjuk abban, hogy a diáklapok hozzájárultak a résztvevők személyiségének kiteljesedéséhez. Példaként említhetjük Bokor Péter (1924-2014) filmrendezőt, aki hetedikes korában *A Mi Szavunk*-ban egy írást tett közzé. Ebben egy depressziós fiatalember keserveit írja le, aki orvosától a következő tanácsot kapja: „*Dolgozz fiam gyűjtsd magad köré a nagy művészek társaságát. Dolgozz, hogy hasonló lehess hozzájuk. Haladj egyenesen, ne térj le soha a nyílt egyenes útról, ne kerülj semmi emelkedőt.*”⁵² A novellában megrajzolt tanácsot Bokor Péter megfogadta. Nem tért le az egyenes útról, munkásságáért A Magyar Köz-

⁴⁸ Grabics Frigyes (1988): *Erdélyi Ernő. Győri tanulmányok*. 9. Győr. 201-202. o.

⁴⁹ Pónya László (1997): *Híradás egy már elfelejtett iskolai lapról*. Hogyan tovább, 2. sz. 34. o.

⁵⁰ *Gimnázisták*, 1936. április 15.

⁵¹ *A Mi Szavunk*, 1941. április 1.

⁵² Bokor Péter: *A Mi Szavunk*, 1941. január 1.

társaság Érdemrend kiskeresztjével és A Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével tüntették ki.

Pápai diáklapok

A gazdag történelmi előzményekkel rendelkező Pápai Református Kollégiumban a Képzőtársaság „pártfogása mellett” több diáklapról van tudomásunk, de ezeket csak áttételes forrásokból ismerjük. Feltárásuk további kutatást igényelne, ezért csak megemlítjük azokat. Ilyen volt például az *Estike*, amelynek a szerkesztője 1844-1846-ban Vecsey Sándor. A kéziratos hetilapban Vecsey öt verse is megjelent. A *Házalóról* csak annyit tudunk, hogy az Estikével közel egy időben jelent meg, s ebben Vályi Lajos is közölt verset. E fentiekkel egy időben adták ki Hamar Dániel szerkesztésében a *Bajza* című lapot.

Még kevesebbet tudunk a *Növendék Lelkésről*, és a *Reményről*. Többet tudunk az 1845-ben kiadott *Tavaszi* című zsebkönyvről. „A költői művekből szerkesztett”, 91 munkát tartalmazó 240 lapos könyv előszavát Tarczy Lajos írta. A kötet 30 munkatársa írásának irodalomtörténeti értékét itt sem értékeljük, de tény, hogy közülük sokan a későbbi irodalmi, szellemi élet jelentős személyiségei lettek. Csak példaként említjük Ács Károlyt, aki Pápan a költészeti osztály tanítója lett, majd a királyi tábla jegyzője, Domanovszky Endre jogászt, az MTA levelező tagját, Vecsey Sándort, az *Este* című lap szerkesztőjét, Pest város jegyzőjét, Kerkápoly Károly későbbi államtitkárt, pénzügyminisztert, Szeberényi Lajost, a Kisfaludy Társaság tagját, akinek a publikációi a Pesti Divatlapban, a Nevelési Emléklapokban, a Néptanítók Lapjában stb. jelentek meg. A felsorolt példákkal is azt kívántuk jelezni, hogy a diáklapok sokak számára a verseken, az irodalom megismerésén túl a közéleti aktivitásnak is kiindulópontja volt.

A későbbi, az 1885 és 1889 között megjelent *Pápai Ifjúsági Lap* a szerkesztői bevezető szerint folytatása volt a korábban két évig megjelent *Nefejejsnek*. A szerkesztő Egy kis tájékoztató címmel foglalta össze a lap célját: „Az ifjúsági munkálkodás vágya – úgy szellem, mint anyagi téren, csak helyeselhető. Mert ha munkája eredményeként nem tud felmutatni valami nagy és maradandó becsű dolgot, de az már magában is nagy eredmény, hogy még munkálkodott, bizonyosan meg volt védve az ifjúságot minden oldalról fenyegető csábításoktól.”⁵³

Ugyancsak a Kollégium adta ki az 1926-tól 1948-ig havonta megjelenő *Pápai Kollégiumi Lapokat*. Az iskola nagy hagyományai ellenére a lapban nem találtuk nyomát olyan szerzőknek, akiknek az útja egyenesen vezetett a Parnasszus felé. A viszonylag hosszú ideig, rendszeresen megjelenő lapot mégis megemlítjük, mert az

⁵³ Pápai Ifjúsági Lap, 1885. 1. sz. 2. o.

abban megjelent versek, elbeszélések sok-sok tanulónak nyújtottak lehetőséget irodalmi érdeklődésük csiszolásához.⁵⁴

A lap egyik szervezőjéről, támogatójáról, szellemi irányítójáról, Szathmáry Lajosról a temetésén Bodolay Géza irodalomtörténész, az iskola egykori tanulója így emlékezett meg: „*Azután ott volt a Pápai Kollégiumi Lapok, a Képzőtársaság lapja, amely irányításoddal elhozta az iskola üzenetét időközönként Pestre, s Te Lajos bácsi úgy, olyan eredményesen vezetted a diákszerkesztőket, hogy a lap talán még magasabb színvonalat ért el, bár addig is kiemelkedett a korabeli diáklapok közül. Mintha addig az lett volna legfontosabb gondod, hogy a pápai református kollégium jóhírére öregbítsd, mindenütt ahová eljut a Képzőtársaság nyomtatott folyóirata.*”⁵⁵

Újpesti diáklapok

Újpesten jelent meg *Az Új Századok* című diáklap.⁵⁶ Bár a lap elsősorban a gyorsírással és a sporttal foglalkozott, mégis, gyakran közölt a tanulóktól verseket és más irodalmi tárgyú írásokat is. Az 1912-ben és 1923-1928 között megjelent folyóiratot Halassy Károly tanár adta ki. Számunkra jelentős az, hogy a folyóirat diák szerzői között találjuk többek között Glatter (Radnóti) Miklós tanulót, akinek az első írásai a lap 1926. szeptember 15-i számában jelentek meg.⁵⁷ Érdekessége, hogy ebben Radnóti, akkor még Glatter Miklós, olyan kérdéstről írt, amellyel a későbbiekben nem foglalkozott. Ennek az a feltételezhető oka, hogy az őt eltartó nagybácsija mindent megtett azért, hogy lebeszélje költői pályaválasztásáról. Hilbert Károly – később Komlói Károly –, a Hernád utcai elemi iskola igazgatója egy alkalommal végighallgatta a gyám nagybácsi és Radnóti Miklós beszélgetését: „*Nem volt mindig ilyen a nagykereskedésem. Egészen alulról kezdtem. Targoncát húztam. A főnököm felmosatta velem az üzletet. De most autóm van, és enyém ez a bérpárlota... Miért akarsz költő lenni? Ha itt áll előtted ez a szép autó! Ezen akarsz járnival vagy mezítláb?*

⁵⁴ A Képzőtársaság gazdag múltja során három diáklapról (vagy ilyen jellegűről) van tudomásunk. Az első egy zsebkönyv: *Próbadarabok 1803-iki esztendő Szent István Ha a 26-dik napján kezdve. A jelen való Gyönyörködtetésre és a Jövendő Haszonra. Pápan a Reformátusok Collegiumában.* A második a *Rózsa szépművészeti folyóirat a Pápai Ref. Tanuló Ifjúság próbadolgozataiból.* Pápan 1937-től. Megjelenése minden héten egyszer Hétfőn. A harmadik *Tavaszi zsebkönyv 1845.* Ez utóbbi Tarczy Lajos előszavával jelent meg. Ld. Bodolay i. m. 665-666. o.

⁵⁵ Bodolay Géza baráti kapcsolatban volt Szathmáry Lajossal.

⁵⁶ Az Új Századok különleges diáklap volt. Bizonyosra vehető, hogy a lap üzleti célokat is szolgált. A szerkesztést és az előállítását a diákok végezték.

⁵⁷ Az Új Századok felelős szerkesztője és kiadója Halassy Károly tanár volt. Nincs adatunk arról, hogy Radnóti részt vett-e a lap előállításában, azt azonban tudjuk, hogy az önképzőkörben igen aktív volt.

Radnóti Miklós pillanatnyi gondolkodás nélkül így felelt: Meztláb fogok járni!”⁵⁸

Radnótinak nyáron, az iskolai szünetekben, dolgoznia kellett. Egy visszaemlékező „látta, hogy milyen lehangoltam írta a számlákat...Ha nem volt dolga, költeményeket olvasott vagy költeményeket írt. Egyszer verset készített arról a csehországi gyárról, ahonnan a Brück és Grósz cég a finom szöveteket vásárolta. A cseh gyár Budapesten tartózkodó ügynöke elkérte a verset. Néhány héttel később, amikor újból a magyar fővárosban járt, húsz pengőt hozott a 'nagyszerű reklám' díjazásáért. Radnóti Miklós nem örült ennek a húsz pengőnek. Sértőnek érezte, hogy reklámnak minősítették a versét”.

Az Új Századokban megjelent első prózai írása Mi szeretnék lenni? címmel jelent meg a pályaválasztásról. Írása személyes gondjait tükrözi: „Kedves gyermekek, midőn életeteknek a rúdját eligazítjátok, ne kérjetek tanácsot senkitől – csak magatoktól, vagy attól akik titeket jól ismer. Akiben megszólal bizonyos belső hang, mondván: 'menj erre az útra' – ne fontolgassa, hogy minő nehézségek vannak rá, ne kutassa, hogy hány év múlva mennyi lesz a fizetése, hanem kövesse azt a belső szót, mely bizonyára nem először szólal meg benne. Vágjon neki az életnek erős bizalommal és töretlen hittel. Aki föl akar mászni a hókoronás hegyek csúcsára, az ne gondoljon a súlyos veszélyekre, az esetleges lezuhanásra, mert a tetőre nem jut fel soha.”⁵⁹ Mindezt egy tizenéves gimnazista írta, akinek a gondolatai bármely mai pályaválasztási tanácsadással foglalkozó füzetben is megjelenhetne.

A Mi Utunkban az első verse 1926. március elsején jelent meg Glatler Miklós néven.

Megfutott a tél

A házokról csurog a hólé...
A tócsákat általugrom,
S amott a ködös év ívén
Felszakad a butító,
Mély téli álom...

Én csak a vén nap
Ványadt fényét látom,
Hajrá! Megfutott a tél,
S fölszakadt a butító,
Mély téli álom...

⁵⁸ Komlói Károly – aki fül- és szemtanúja volt a gyám és Radnóti beszélgetésének –, szoros kapcsolatban állt Radnóttal. Matematikából korrepetálta, mivel ebből a tárgyból gyenge tanulmányi eredményű volt. Radnóti ragaszkodott hozzá, az első verseit is neki mutatta meg.

⁵⁹ Az Új Századok, 1925. szeptember 15.

S a hó alatt életet keresztül
Életet sejtve, –
Tavaszcvarók szektája...rejtve,
Felszakadt a butító,
Mély téli álom...⁶⁰

Radnóti novellát is írt *Az Új Századokba* Kis ember kis tragédiája címmel.⁶¹ Bár *Az Új Századok* nyújtotta publikálási lehetőségek meghatározták Radnóti költői pályafutását, tény, hogy e folyóirattal párhuzamosan, majd annak megszűnése után más iskolai lapokban is publikálta a verseit. A szakirodalom abban is bizonytalan, hogy az első nyomtatott verse hol jelent meg. Schwott Lajos erről így emlékezett vissza: „*Én szerkesztettem az iskola Iskolai Sport című rajzlapját. A karikatúrákkal illusztrált lapból mindössze két szám jelent meg, a második számban Miklósnak egy versével.*”⁶²

E fentieknél lényegesebb, hogy *Az Új Századok* megszűnése után, 1927-től, rendszeresen jelentek meg versei a *Haladás* című diáklapban. A *Haladás* iskolához, tanári felügyelethez nem kötött kéziratossá diáklap volt. Kiadója a Magyar Ifjúsági Balassa Bálint Irodalmi Kör volt.⁶³ Radnóti a Körben és a folyóiratban egyaránt szellemi otthonra talált. Bár középiskolás tanulók csak hivatalos jóváhagyással működő egyesület tagjai lehettek, az iskolák vezetői rossz szemmel figyelték a Kör tevékenységét, s ennek nyomán többen fegyelmiben is részesültek. Radnóti ezt azért kerülhette el, mert a szakiskola, ahová ő járt, kiesett a hivatalos szervek érdeklődési köréből.

Eger diáklapjai

Az egri tanítóképző tanulója volt Ziegler (Gárdonyi) Géza, aki már Egerben 1881-ben tervezte, hogy irodalmi pályára lép. Naplójába ezt írta: „*Istenem, beh szeretnék irodalmi pályára lépni.*”⁶⁴ Másodéves tanítójelöltként – prepaként – kiadta a *Drukk*, (*Druck*) című saját szerkesztésű lapját. A *Drukk* képes, kékre litografált tréfás diáklap volt, amelyben kifigurázta többek között a legkedvesebb tanárát, Répássy Jánost Répa Matyi és Ribizke elnevezéssel. A lapnak mindössze öt száma jelent meg. Az ötödik szám után a lap csődöt mondott.⁶⁵ Ezek után Gárdonyi a *Frici* című hetilap Deres rovatába jelentkezett tréfaival, élceivel. Írásai Karikás, majd

⁶⁰ *Az Új Századok*, 1926. március 1.

⁶¹ Uo.

⁶² Schwott Lajos neves grafikus, karikaturista. Baráti kapcsolatban volt Radnóttal. Első rajzai *Az Új Századok*ban jelentek meg.

⁶³ Radnóti és a *Haladás* kapcsolatáról ld. bővebben Vas István (1964): *Nehéz szerelem*. Budapest, 167-168. o.

⁶⁴ Kispéter András (1976): *Gárdonyi Géza*. Budapest, 12. o.

⁶⁵ Gárdonyi József (1934): *Az élő Gárdonyi*. Budapest, 62. o.

Suhogó álnéven jelentek meg. Ezt követően az ugyancsak tréfás diáklapban, a *Fülfentőben* publikált. Humoros írásai nem sejtették Gárdonyi későbbi írói teljesítményeit, de aligha vitatható, hogy a diáklapi próbálkozásai összefüggésbe hozhatók a további életútjával.

Pécsi diáklapok

A Pécsi Ciszter Gimnázium eredetileg jezsuita iskola volt, és csak a rend feloszlása után, 1815-ben került a ciszterciták vezetése alá. A gimnázium tanulója volt Babits Mihály, aki már a gimnazista kora előtt sokat olvasott, majd Pécsen második gimnazista korában *Szekszárdi Irodalmi Lapok* címmel lapot alapított.⁶⁶ Jellemző a városához való kötődéséhez, hogy az akkor már pécsi ciszter diák ragaszkodott ahhoz, hogy a folyóiratán szerepeljen a Szekszárd név. Erről 1929-ben így emlékezett meg a *Literatúra* könyvnapki különszámában: „*Olyan erős lokálpatrióta voltam, mint szekszárdi fiú, hogy annak a lapnak, amit tizennégy éves koromban szerkesztettem, és amit hektográffal sokszorosítottunk, ezt a címet adtam: Szekszárdi Irodalmi Lapok. Nagyon büszke voltam, hogy nagy diákok, hetedisták és nyolcadisták is dolgoztak bele, holott én csak másodikba jártam akkor. A lapot később a tanárok betiltották, úgyhogy csak pár szám jelent meg. Én regényt írtam bele. A regény Verne Gyula hatása alatt készült, és a heringhalászat titkait tárta az olvasó elé. Valahol az Északi-tengeren játszódtott. Nem tudom, hol halásszák a heringet, akkor tudtam. A regényt persze nem fejezhettem be, mert csak addig írtam, amíg a lap létezett. (Fiatalkoromban általában prózáíró voltam, verset csak sokkal később kezdtem írni.) A lapban illusztrációk is voltak. Nagyon fontos rovata volt a Szerkesztői üzenetek, amelyet magam vezettem. Ez keltette a legnagyobb szenzációkat.*”

Az első számban volt egy cikk, valami nagyobb diák írta, hogy a diákok nagyon jól élnek: bor, kártya, cigány, lányok. Ez természetesen Jókai után kitalált sztori volt. A tanárok felháborodtak és lapot betiltották.⁶⁷

Nem tudjuk, hogy a nagy szegénységben felnövő Gárdos Mariska (1885-1973) hová járt iskolába, de tény, hogy olvasni már az elemi iskolában nagyon szeretett. Kilenc éves volt, amikor bátyjával és fiúpajtásaival elhatározták, hogy újságot adnak ki. Visszaemlékezése szerint „*Afféle gyermekújság volt. Címe Hajnalhasadás. Cikkei jobbára az iskoláról szóltak, de írtak bele adomákat, verseket is. A lap szerkesztői Sanyi meg én voltunk, a többiek munkatársak, s az volt a feladatuk, hogy sok példányban lemásolják az újság minden számát.*”⁶⁸ A lap 25 példányban jelent meg, és a befolyt összegből papírt vásároltak a következő számhoz. A korai „lap-szerkesztés” bizonyára hozzájárult Gárdos Mariska írói életútjához.⁶⁹

⁶⁶ Belia György (1983): *Babits Mihály tanulóévei*. Budapest, 88-100. o.

⁶⁷ Uo. 89. o.

⁶⁸ Gárdos Mariska (1975): *Százarcú élet*. 37. o.

⁶⁹ Uo. 38. o.

Szarvasi diáklap

A szarvasi Vajda Péter Evangélikus Gimnáziumban az első érettségét az 1861/62. tanévben tartották. Az iskola színvonalas önképzőkori diáklapjának első száma, a *Zsengék*, 1863-ban jelent meg. Mint annyi más esetben, e lapszámok jelentős része elveszett, sajnos éppen azok, amelyekbe olyan szerzők írtak, akik a Parnasszus felé közeledtek. A lapot kézírással állították elő, s csak az első világháború idején jelent meg nyomdai úton. A *Zsengék* elnevezést 1921-ben, feltételezhetően a szerkesztő, így indokolta: „*Zsenge: az értelmező szótár szerint fejlődésben lévő fiatal*”. Az irodalomtörténetben így nevezik a fiatalkori alkotásokat. Ez utóbbi jelentését vették figyelembe a lelkes gimnazisták, akik így nevezték el az 1863-ban indult diáklapjukat. A fiatalok középiszkolás korban kezdik el keresni az önkifejezés módját, ekkor törnek rájuk az érzelmek, jelentkeznek a világmegváltó nagy gondolatok. Ilyen szempontból roppant izgalmas lapozgatni a Vajda Péter Gimnázium nagykönyvtárában található diáklapot. Az utókor nagy bölcsességével könnyű megállapítani valakiről: már akkor is látszott, hogy nagy tehetség, vagy éppen tehetségtelen.⁷⁰

A lap színvonalára a szerkesztői üzenetekből is következtethetünk. Jellemző például az 1901. évi 10. számban megjelent szerkesztői üzenet, amelyben a szerkesztő azt „üzeni”, hogy „*Tanulja meg a következőket: Nem elég, hogy érzelmei vannak, de legyenek gondolatai is, melyek az érzelmet tolmácsolják, de ez sem elég, ha gondolatai vannak, ha nem tudja ezeket folyékonyan és szépen szavakba és versbe önteni. A merengésből látjuk, hogy volna, volna nagyon írni valója, de nem ura a nyelvnek és versformálásnak.*” A következő számban még szigorúbb kritikákat olvashatunk: „*S. L. László! Node kedves László! Az isten szerelméért kíméljen már meg bennünket.*” Egy fokkal árnyaltabb, de szintén elutasító kritika: „*Aranyos kis Böske! A tárgy megkapó, kár, hogy olyan pongyola az előadása. Sajnáljuk, de nem értünk rá átvitani.*”

E fentiek nyomán tehát óvatosan kell kezelni, hogy az iskola több száz, a lapba író diákjai közül kiket tekinthetünk olyanoknak, akik már akkor, diákkorukban ráléptek a Parnasszus felé vezető útra. A lap elismerően értékeli a szerzői között Szabolcska Mihály (1861-1930), Gyóni Géza (1884-1917), Inczedy László (1855-1902, 1880-ig Lukesch István) költőket és Melich Jánost (1872-1963), aki ugyan nem volt irodalmár, de tudós nyelvészként áttételesen járult hozzá az irodalom fejlődéséhez. A diák szerzők között említjük még Kemény Gábort (1883-1948), aki a neveléstudomány tudós szakembereként vált ismertté. Tudományos munkásságával tanárnemzedékek sokaságának adott olyan útravalót, melyek áttételesen ugyan, de segítettek nagyobb szellemi teljesítmények elérését. Végezetül – mint különlegességet –,

⁷⁰ A kéziratos újságnak Kemény Gábor (1883-1948), a későbbi jeles pedagógus nem csak szerkesztője, hanem aktív szerzője is volt.

Mendöl Tibor (1905-1960) földrajztudóst, geográfust említjük, aki a Zsengékben Lear király és Hamlet tragikái hatása címen írt tanulmányt.

Nagykőrösi diáklapok

A nagykőrösi református gimnázium diákjai, mivel 1849 után az önkényuralom nem engedélyezte az iskolai önképzőkörök tevékenységét, *Hajnal* címen lapot adtak ki. Szerkesztői Magyar Sándor és Hoffer Péter voltak. A következő tanévben Péter Dénes *Szünórák* címen adott ki lapot, majd ezt követte a *Gyom*.

A Szünórák az 1854/55. tanévben megjelent 2. számában pályázatot hirdetett meg egy ballada megírására. A beérkezett 5 pályamű bírálatára a szerkesztő Arany Jánost kérte fel, aki részletesen értékelt ezeket.⁷¹ Mivel nem találtunk példát arra, hogy diáklapokban megjelent írást ismert tudós-író bírált volna, ezért részletet közlünk Arany bírálatából, aki az öt pályamű közül a negyediket tartotta a legjobbnak: „Mindezeket összevéve a 4-ik számút találtunk olyannak, mellynek cselekménye a balladát leginkább megközelíti: az első Forgács önfeláldozása, s a másodiknak készsége követni a dicső példát, mellyek által a cél, a király megmentése szerencsésen eléretik, szívemelően hat. A kivitel is költői, a nyelv, a verselés csinos, kerül minden fölösleget, s éppen annyit mond, mint balladában szükséges; szóval a balladának mind lényegét, mind formáját leginkább eltalálta.”

Arany a másik 4 pályázatról a következőket jegyezte meg: „Legközelebb jár hozzá a 5. számú, de ennek cselekménye nem elégít ki; verselése csinosabb és szélesebb is mint a 4-diké, ezért nem annyira balladai; még szélesebb a 3-diké, egyes hibákkal a kifejezésben, s elhibázott cselekménnyel; a 2-dik és 1-ső egy színvonalra tehetők, amaz túlbonyolódott, drámából vett, s tisztán ki nem vitt cselekvénnyel, s nem elég szabályos verselésével; ez jó, eléggé balladai verseléssel, de határozott cselekvény nélkül.”

Az első díjas jutalom egy Jókai-arckép volt, s ezt egy dunavecsei fiú nyerte el.⁷² Figyelmet érdemel, hogy Aranyak általában nem volt jó véleménye a versekről. Tolnai Lajos a Sötét világ című könyvében írta: „Arany. Ha nem is volt nagy istápolója az úgynevezett törekvőknek, de legalább egy-két igaz észrevételt szívesen megtett. – Mit akar ezekkel a versekkel? – kérdé egy augusztusi napon tőlem Nagy-kőrösön abban a kis szűk udvari szobácskában. – Csak írom. – Hát tudja mit? Ne írjon. Tanuljon nyelveket. Ott az angol, francia, ott az olasz, spanyol – nem szólva a németről –, ezeket, ezeket öcsém. A verseknek pedig hagyjon békét. Ne irkafirkáljon... Istenem, pedig azt hittem: egyszer engem is megdicsér, mint ahogy Szilády Jánost oly sokszor. Ezt verseimmel nem nyertem meg tőle soha.” Arany kri-

⁷¹ Irodalomtörténeti Közlemények, 1898. 118-120. o.

⁷² Uo.

tikája ellenére Lucián álnéven Tolnainak két verse jelent meg a Szünórák első és második számában.⁷³

Kórógyamon

Beteg vagyok, nagyon beteg	Éj szemednek hő sugára!
Itt fáj, itt a szívem körül.	Elhervasztá. El arcomat
Napok óta nem alhatom	Bíborajkad egy mosolya
Hiszen az álom is kerül...	Megásta kora síromat.
Leány leány! Ah mit tevé?! Megölted az ifjú kebelt.	Közeleg...-érzem – a zord halál Már léptei is hallhatók
Miért néztél rám oly merőn Miért nézett úgy szép szemed?	Szép szemedből küldj egy sugárt, Küldj – úgy tán még meggyógyulok.

Ne küldj, ne küldj, hadd haljak meg
Csak még egyszer láthassalak.
Minek? Úgy is szívembe' vagy
Szívembe' vagy te gyöngyalak!!

Bár a forrásaink hézagosak, és további levéltári kutatásokat igényelne, de bizonyosra vehető, hogy a felsorolt diáklapok Arany szellemi irányítása, jóváhagyása mellett kerültek kiadásra. A jelenlegi ismereteink alapján az említett lapok szerkesztői, szerzői között volt Hoffer Endre jogász, középiskolai tanár. Publikált a Hazánk és a Külföld, Budapesti Közlöny, Szegedi Híradó című lapokban.⁷⁴

Szombathelyi diáklap

Az 1772-ben alapított szombathelyi gimnáziumban megszakításokkal 1856-tól 1949-ig tanévenként jelent meg a *Bimbófüzér*. Az előzmények ebben az esetben is az önképzőkörökhöz vezetnek vissza. 1823-ban egy országosan ismert nyelvész, püspök, Bitnitz Lajos alapította a Szombathelyi Magyar Társaságot, de mint anynyi más társaságot, 1836-ban ezt is feloszlatták. Hasonló céllal 1855-ben Önképzőegyletet hoztak létre, amelynek a tagjait más önképzőkörökhöz hasonlóan pályadíjakkal ösztönözték az önképzésre, anyanyelvápolásra és más szellemi munkára. A legjobb munkákat díjazták, és ezeket Bimbófüzér néven tanévenként elhelyezték a könyvtárban. A Bimbófüzért ismertető Kuntár Lajos a lap tartalmáról így írt: „Mivel az íráskészség és közlési vágy már a tehetség bimbózása idején jelentkezik,

⁷³ Tolnai Lajos (1894-1895): *Sötét világ*. (Önéletrajzi regény.)

⁷⁴ Irodalomtörténet, 1957. 284. o.

*a vaskos kötetek számos, a társadalom- és természettudomány területein maradó alkotó személy zsenge írásait tartalmazzák.*⁷⁵ Az évtizedek során számos ismert személyiség első szárnypróbálgatása a Bimbófüzérben jelent meg. Ezek között említjük Pável Ágoston tudós nyelvészt, akinek tanulókorában epigrammái, balladái, történelmi tárgyú írásai jelentek meg a Bimbófüzérben. Érdekességként megemlítjük, hogy Pável a természettudományokból is gyengén tanuló Szentgyörgyi Albert házitanítója volt. A Bimbófüzérben megjelent írások között található Pehm József (a későbbi Mindszenty József hercegprímás) négy tanulmánya.⁷⁶

* * *

Tanulmányunkban bizonyítani kívántuk, hogy sok középiskolai tanuló számára a diáklapok hozzájárultak ahhoz, hogy az iskolai kötelező tanulmányokon túl is képezzék magukat. Irodalmi munkásságuk gyakran országos mércével is mérhető teljesítményhez vezetett. Bár a diáklapok elsősorban az irodalmi önképzést szolgálták, de áttételeken keresztül az ott végzett munka személyiségük más területeit is kedvezően alakította.

Írásunkban nem foglalkozunk a trianoni döntés során elcsatolt országrészek középiskoláival, azoknak az iskoláknak a diáklapjaival, amelyek szintén számos tanulónak nyújtottak segítséget, hogy megtegyék első lépéseiket a Parnasszus felé. Ezek bemutatására egy későbbi írásunkban vállalkozunk.

⁷⁵ Kuntár Lajos (1993): *Bimbófüzér. A hajdanvolt szombathelyi diákok folyóirata*. Honismeret, 1. sz. 20-21. o.

⁷⁶ Uo. 21. o.

A magyar testnevelési és sportmozgalom 1944-1956 között

GERGELY FERENC

Mottó: *„Ahogy a jelenkori történelmet mesélik, az olyan, mintha egy hangversenyen előadnák Beethovennek mind a százharmincnyolc művét, de mindegyikből csak az első nyolc taktust játszanák el. Ha tíz év múlva megismételnék a hangversenyt, akkor már csak a legeslegelső hangokat játszanák el, vagyis az egész koncerten összesen 138-at, egyetlen dallamként előadva. Húsz év múlva pedig Beethoven egész zenéjét egyetlen hosszú, éles hangokban foglalnék össze, s ez ahhoz a végtelen, nagyon magas hanghoz lenne hasonlatos, amit siketsége első napján hallott.”* (Milan Kundera)

A háttér: tragédia és újjászületés

Távoli tompa morajlás, torkolattüzek villanó fényei jelezték a front közeledését, majd a nyugat felé távolodását. Félelem és reménység, aggodás és megnyugvás, kitörő öröm és kétségbeesés többes szorításában remegtek a lelkek. Mi lesz ezután? Mit hordoz magában a jövő méhe? A napi létért folyó, néha a szó szoros értelmében vett küzdelmet ezek a kérdések is terhelték. Mindenki mentette azt, ami még menthetőnek tűnt: életet, tisztességet, bútorzatot, ruhákat, állatokat, gazdasági felszereléseket. Azt, amit még meghagytak a vissza- és a bevonulók. Mindenki keresett valakit/valakiket, valamit/valamiket: férjet, apát, testvért, rokont, próbált harcosokat és kölyökképű leventéket, zsidókat és politikai üldözötteket, a megalázzottakat és a meggyalázzottakat. Az el- és széthurcolt, majd eldobált cipőket, ruhákat, a 'helyszíni beszerzés' után megmaradt állatokat, az elrejtett értékeket, bútorok maradványait, a széthányt könyveket, a gazdátlanul heverő gyermekjátékokat. Mindent–mindent, amit generációk gyűjtögettek, őriztek, hagyományoztak egymásnak évtizedeken át.

Az egyéni és a családi gondok mellett mindenkit foglalkoztatott a munkahelye állapota, a termelés újraindítása, a közigazgatás, a közbiztonság, a közlekedés, az oktatás és a kulturális élet átszervezése a változó körülményekhez igazítva. A látvány, a valós helyzet, ami fogadta a tájékozódni vágyókat, többnyire siralmas volt. A hadikórházként, istállóként használt iskolaépületektől kezdve a minden értékes gépi felszerelésétől megfosztott ipari üzemekig minden-minden teremtő kezek után kiáltott. Nem hiába. Az itthon maradottak, majd a lassan hazaszivárgók éjt nappallá téve, éhesen és fázva, de lebírhatalan tetterővel fogtak munkához.

A testnevelési és sportmozgalom vezetői és munkatársai, szurkolók, és valamennyi sportág játékosai, a versengésre mindig kész fiatalok sem tétlenkedtek. Hozzáfogtak a sportélet újjá- és átszervezéséhez. A munka az ország kelet-délkeleti részén – Debrecen, Szeged központokkal – indult már 1944 késő őszen, és ter-

jeszkedett a nyugati határ felé, elérve azt 1945 áprilisának első napjaiban. A nemzeti bizottságoknak főként, de a többi népi szervnek, a Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült demokratikus politikai pártoknak, a szakmai szervezeteknek, valamint a helyi közigazgatásnak is volt szerepe a sportélet talpra állításában, kibontakoztatásában. A politikai pártok és ifjúsági szervezeteik, elsősorban a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetsége (MADISZ), sportosztályokat szervezett. Ezeken keresztül igyekeztek érvényesíteni a politikai programmal összhangban álló vagy hozható törekvéseket az országban a helyi kezdeményezések alapján meginduló sportéletben. 1945 januárjától a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) Sportosztálya Mező Ferenc vezetésével a Budapesti Nemzeti Bizottság és az általa kezdeményezett országos központi sportszerv igyekezett kapcsolatba lépni a helyi szerveződésekkel. Megbeszéléseket folytattak a testnevelési és sportmozgalom demokratikus elvek alapján történő átszervezéséről, ennek első lépéseiről, a tárgyi-személyi feltételekről, az anyagi lehetőségekről. Kölcsönösen ismerkedtek nézeteikkel, vitatták meg azokat. Ahogy a demokráciáról jelentősen eltértek az álláspontok, úgy a testnevelés és sport történetéről, az elmúlt 25 év eseményeiről, a régi és az új viszonyáról, s a mindezzel összefüggő teendőkről is. Ezekre a véleményekre, „ítéletekre” rányomta bélyegét a zsidóüldözés, a leventeintézmény vezetésének ifjúságpusztító, lelkiismeretlen magatartása, a munkás sportegyesületekkel szemben gyakorolt megkülönböztető állami politika, a sportvezetők és sportolók egy kis részének szélsőjobboldali magatartása, szakmai téren pedig az ugyancsak örökölt profi-amatőr kérdéskör. A sajtóban méltatták a sport kultúrtörténeti, az élet fő területeit érintő jelentőségét,¹ felhívták a figyelmet arra a nagy veszélyre, amely a politikának történő korlátlan alárendeléséből fakad. Az 'izom és szellem' harmóniáját, a kor színvonalán álló feltételrendszert, a sportolási módok és formák közötti szabad választási lehetőséget, az autonóm közösségek zavartalan működését kell biztosítani ahhoz – hangzott az intelem –, hogy a testnevelés és sport az egyének és a társadalom elemi érdekeit szolgálja.² A Magyar Köztársaság Sport Érdeméreméről szóló törvényjavaslat előadója 1947 decemberében a sport hírverő jelentőségét hangoztatta. Kitűnő propaganda Magyarországnak – mondta Földes Mihály –, hatásos propaganda a magyar demokráciának. Ortutay Gyula miniszter válaszában a testnevelésnek és a sportnak az egészségügy rendszerében játszott szerepét emelte ki.³ A politikai pártok programjaikban nem tértek ki erre. Testnevelési és sportprogramjaikat csak a 'fordulat' után, 1947-1948-ban teszik közzé. A sporttársadalom: régi és új egyesületi és szakosztály vezetők, edzők, gondnokok, munkások és a hűséges szurkolók nem várták meg ezt. Hozzáfogtak a legegyszerűbb feltételek megteremtéséhez. Adataink jórészt – jellemző módon –, a labdarúgás köréből valók, de nincs okunk feltételezni, hogy a többi sportágban lényegesen eltérő volt a helyzet.

¹ Vásárhelyi Független Újság, 1946. november 14. 3. o.

² Délmagyarország, 1945. június 17. 4. o.

³ Országgyűlés Napló (Ogy.Npl.), 1947. december 4. 34. o.

Az első, demokratikus lépések

Az egyesületek régi vezetősége nem egy helyen üres kasszát hagyott hátra. A régi/új vezetőségnek szinte a semmiből kellett megkezdeni a munkát. Sopronban a bajnokság kiírása idején – tavasszal – mindössze két csapatnak volt felszerelése, és a mérkőzéseket az egyetlen használható pályáján játszották. Szeptemberben már három pályán kergethették a „bört”. Ifjúsági bajnokságot rendeztek.⁴ Szegeden a két munkás labdarúgócsapat játéklehetőségét igyekezett a kerületi (Dél-kerületi Labdarúgó Szövetség) vezetés megoldani, mivel az egy pályán nem bizonyult megoldhatónak a közlekedési nehézségek miatt.⁵ A Szegedi Munkás Testedző Egyesület sportlapot létesített az elveszett felszerelések pótlására.⁶ A labdarúgócsapatok közül, amelyik csak tehetett, pénzszerzés érdekében külföldi portyákat szervezett, mivel a hazai mérkőzések bevételeiből és a tagdíjakból nem lehetett fenntartani az egyesületeket.⁷ Késő ősszel, a kemény hidegek miatt, a nézők száma, és így a bevétel nagysága is megcsappant. Ennek 15%-át pályabérre kellett fordítani – panszolta a SZAK vezetése. 10% járt a Magyar Labdarúgó Szövetségnek (MLSZ-nek), a vendégcsapat pedig 25%-ot kapott. A Zugló elleni mérkőzésüket kb. 1400 fizető néző látogatta. A bevételből 400 000 pengő maradt nekik, viszont a debreceni útjuk félmillióba került. Egy budapesti szereplés több mint 1 millió pengőjüket igényli. A város és a szovjet parancsnokság támogatja őket. Miért nem teszi ezt a magyar honvédség, a gyárak, üzemek...? - kérdezték nyilatkozatukban a SZAK vezetői.⁸ Ugyanakkor ez az egyesület biztosított pályát azoknak a csapatoknak, amelyek nem rendelkeztek sajátjal.⁹ Egyes helyeken viszont a zsidók elhurcolásának gyászos emléke okán, vagy a kielégíthetetlen földéhség miatt, a volt Levente-pályákat, üzemi sportlétesítményeket szántottak fel, alakítottak át játszótérre.¹⁰

A SZMTE tizenegy pár használható „csukával” rendelkezett. Ebben kellett (volna) edzenie a csapat 33 játékosának. Az újszegedi pálya rendbetétele 15000 forintba került. Az Országos Sport Hivatal hozzájárulását és a helybeliek rohamunkáját egészítették ki azok, akik egy-egy pad rendbe tételét, pótlását vállalták.¹¹ Ke-

⁴ Új Sopron, 1945. szeptember 18. 4. o.

⁵ Debreczen, 1945. április 11. 4. o.

⁶ Délmagyarország, 1945. július 29. 5. o.

⁷ Uo. június 19. 3. o. A Nemzeti Sportközpont viszont tiltotta ezt: részben politikai megfontolások, részben a játékosok nem kívánatos mértékű külföldre távozása miatt. Az egyesületek bevételeiből támogatták a hidak és utak helyreállítását, a deportáltakat és a hadifoglyokat.

⁸ Uo. november 23. 4. o. A SZAK havi 4 forint tagsági díjat szedett 1946-ban. 1945 márciusában egységesen 4 Pengő volt egy belépőjegy a szegedi labdarúgó mérkőzésekre. Ebből 20 fillér a Szövetséget, 50 fillér pedig a Nemzeti Segélyt illette. A kőszegi MTE versenyekre 1947 júniusában 2 forint volt egy belépő.

⁹ Uo. január 17. 3. o.

¹⁰ Kis Újság, 1945. június 28. 4. o.

¹¹ Délmagyarország, 1946. szeptember 21. 5. o. Összevetésként közöljük: 1 szelet dinnye 1945 őszén 109 pengő, egy múlab 1 millió pengő volt.

vés volt a futball-labda, a csapatok zsírért, szalonnaért próbáltak belsőt és külsőt¹² szerezni. A sportbálok bevételei, a helybeli iparosok és kereskedők adományai a leg-szerényebb kiadásokat is alig fedezték. A kis településeken nem volt klubhelyiség, az öltöző többnyire egy bérelt kis szoba volt. A tisztálkodást pléh lavór és kútról kannába hozott hideg víz biztosította. A pályát az utánpótlás tagjai készítették elő (szórták a mézcsikokat, felfüggesztették az agyon javított hálókát, kitűzték a part-zászlókat). Két bajnoki szezon között „sörmeccsekkel” tartósították a formát, éjszaka-ba nyúló vacsorákkal tetéztve a szomszéd településeken tett látogatást. És fordít-va. Ezek a sportkiruccanások többnyire lovas kocsik igénybevételével történtek.¹³

A települések közötti sportélet országos méretű kibontakozását a gyenge lába-kon álló közbiztonság, a hidak, utak állapota, a közlekedési eszközök hiánya és a zord időjárás nehezítette, nem egyszer meg is akadályozta. A SZAK elindult Bé-késcsabára, de csak a Tiszáig jutott, jégzajlás miatt nem járt a komp. A mérkőzés elmaradt. A SZAK „fél lábszárig érő” hóban küzdött az ERSO MADISZ csapata ellen. A szegedi együttes a Budapesti Barátság elleni mérkőzésre „ponyva nélkü-li teherautón érkezett” tíz perccel a mérkőzés kezdete előtt.¹⁴ Viszonylag kedvező volt a helyzete a Magyar Államvasutak (MÁV) színeit képviselő „vasutas” együtte-seknek: szabad jeggyel utazhattak. A DVSC vezetősége a labdarúgócsapat külföldi (romániai) turnékra különvonatot állított össze (mozdony és két-három személyko-csi), az országos bajnokságban való részvételük akadálya elhárítása érdekében még azt is felajánlották az MLSZ-nek, hogy a vendégcsapatokat „háztól házig” szállít-ják.¹⁵ Ha az ország legkedveltebb sportága, még az élvonalbeli egyesületei is, ilyen gondokkal küzdöttek, el lehet képzelni milyen mostoha körülmények között folyt a munka a többi sportágban. A felszerelés olcsósága – pl. a röplabda népszerűsíté-se esetében – nem egyszer meghatározó volt. Mégis, a sajtóban fellelhető adatok szerint, zömmel 1945-ben, tizenhat sportágban indult meg a rendszeres munka.¹⁶ Ezekben helyi, települések közötti, körzeti, majd a viszonyok rendeződését követő-en országos versenyeket, bajnokságokat is rendeztek. A korszak anyagi viszonyai-ra jellemzően sor került „stoppoló-foltozó” bajnokságra is. Mindenki mindenkivel játszott: színészek az újságírókkal, rendőrök a börtönőrökkel, fodrászok a cipészek-vel, soványak a kövérekkel, pincérek a kocsisokkal, szurkolók a szurkolókkal, taná-rok a diákokkal, szülők a tanárokkal. Pályára léptek üzemi csapatok, összecsaptak az üzemrészek legjobbjai. Példaként említhetjük a szolnoki Papírgyár és a Cukor-gyár, vagy a CIKTA cipőgyár labdarúgó csapatait. Számos együttes küzdött a Til-dy-Kupáért, a Rákosi-Kupáért, a Felszabadulási Kupáért. Rendeztek Díszturnákat,

¹² A futball labda ekkor ebből a két fő részből állt, fűzövel záródott.

¹³ Gergely Ferenc: *Egy Kántorffy emlékei*. Abony. Kézirat.

¹⁴ Délmagyarország, 1945. november 20. 4. o.

¹⁵ Debreczen, 1945. augusztus 3. 4. o.

¹⁶ Úszás, atlétika, asztalitenisz, kosárlabda, teke, öttusa, vívás, birkózás, sí, torna, sakk, tenisz, labdarúgás, motorkerékpár, kerékpár, sportrepülés.

Rendőr Olimpiát, Országos Ifjúsági Sportnapokat, Dél-magyarországi Diákolimpiát. Érmek, emlékplakettek, oklevelek ezrei jelezték az emberek, főként a fiatalok életkedvét, győzni akarását.

Az MLSZ keleti kerülete 1945 júliusában három csoportban, egy forduló alapon indította a bajnokságot. A többi kerület megelőzte őket.¹⁷ A teniszezők közül a bajaiak, a bonyhádiak, a tolnaiak és a szekszárdiak alkottak egy versengő csoportot. Az országos bajnokságukat Kiskunfélegyházán rendezték meg. Termékeny versengés alakult ki az utóbbi iskolaváros, valamint Szentés és Csongrád középiskolás sportolói között. Eger is a kezdeményező városok közé tartozott, akár csak Győr, Szombathely, Pécs, Kőszeg.¹⁸ Az utánpótlás bázisáról, minőségéről adtak ízelítőt az évente ismétlődő KISOK országos bajnokságok.

Az elszigetelődés ellen

Többnyire eredményes lépések történtek a világháború miatt megszakadt nemzetközi kapcsolatok helyreállítása érdekében. Köztisztelőben álló sportemberek a régi ismeretségeiket felhasználva tették meg az első lépéseket minden irányban a hivatalos diplomáciai kezdeményezések előtt, vagy ezekkel párhuzamosan. A siker nem maradt el. Már 1945 februárjában tárgyalások kezdődtek Debrecenben egy helyi válogatott és a szovjet helyőrségi válogatott közötti labdarúgó mérkőzésről.¹⁹ Júliusban egy jugoszláv-magyar ifjúsági mérkőzés volt napirenden.²⁰ Sopronban egy „íz-ig-vér-ig” sportember volt a szovjet városparancsnok. Az ő támogatásával szervezték meg a szovjet katonaválogatott és a soproni „B” válogatott közötti mérkőzést. Az „A” csapatuk a Wiener Neustadt SC-t győzte le 9:1-re.²¹ A fővárosban az angol misszió tagjai mutatták be kosárlabda-tudásukat. A DVSC erdélyi túrákat szervezett, de tárgyalásokat folytattak ungvári egyesülettel is. A csehszlovákokkal, a kitelepítések miatti feszültség okán, csak 1947-ben sikerült „teljes megegyezésre” jutni a magyar sportvezetésnek.²² A lengyelekkel a Miczkievicz Társaság megbízottai 1946 március elején folytattak „nagy szabású” tárgyalásokat.²³ A szegedi MADISz 1945 júliusában „nagy szabású” jugoszláv-magyar sportnapot szervezett. Ezen pályára léptek ökölvívók, labdarúgók, kosárlabdázók és asztaliteniszezők.²⁴ Mandik Béla, a magyar labdarúgó válogatott szövetségi kapitánya, a szovjet-ma-

¹⁷ Debrecen, 1945. július 7. 4. o., Uo. július 19. 4. o.

¹⁸ Az ország valamennyi sportkedvelő, művelő és fejlesztő településének munkájáról nincs adatunk. Ezt a hiányt a helytörténetírásnak kellene pótolni.

¹⁹ Debrecen, 1945. február 16. 4. o.

²⁰ Délmagyarország, 1945. július 17. A mérkőzés végül elmaradt, mert a jugoszláv Belügyminisztérium a csapatnak nem adott beutazási engedélyt.

²¹ Új Sopron, 1945. augusztus 7. 4. o., Uo. szeptember 15. 4. o.

²² Népsport, 1946. május 5. 4. o., Uo. 1947. január 3. 1. o.

²³ Uo. 1946. március 11. 4. o.

²⁴ Délmagyarország, 1945. július 13. 4. o.

gyar kapcsolatok útját egyengette. A Kis Újságnak erről a következőket nyilatkozta: „*Megint a labdarúgósport teremti meg elsőnek a nemzetközi kapcsolatokat, és széttöri az elszigetelődés bilincseit.*”²⁵ Ebbe az irányba mutatott 1946 decemberében Sir Stanley Rouse budapesti látogatásának végén tett nyilatkozata: több magyar labdarúgócsapatot is szívesen látnának Angliában.²⁶ A francia szövetség már tavasszal jelezte ilyen irányú hajlandóságát. Májusban került szóba, hogy a moszkvai Dinamó csapata hazánkba látogat.²⁷ A román birkózók nem csak ígérték látogatásukat, de szőnyegre is léptek.²⁸ A Bécsi Admira Szekszárdon vendégszerepelt. Méltán összegezte elismerően az első két év sport-diplomáciai eredményeit a sajtó: „*Ismét a fejlődés útján a közép-európai futball.*”²⁹

A sportélet megindításához, és főként a „demokratizálásához” az előzőekben vázoltakon kívül más is kellett. Elengedhetetlen volt, már csak a nemzetközi kötelezettségek miatt is, a politikai tisztogatás: az igazolások jogszerű és következetes, egyben gyors végrehajtása. 1945 májusából vannak adataink e folyamat megindulásáról. Lefolyásukról, eredményeikről és következményeikről nem rendelkezünk adatokkal. A sajtó elsősorban a közismert vezetők, Beldi (Bruckner) Alajosnak, az Ifjúság Honvédelmi Nevelése és a Sport országos vezetőjének (IHNOV), Tárczay Felicides Romának, a VKM XIV. testnevelési ügyosztálya vezetőjének, Gidófalvy Pálnak „fasiszta labdarúgó vezérnek”, az MLSZ miniszteri biztosának letartóztatásával, perével és elítélésével foglalkozott ismételten és részletesen.³⁰ A szélsőjobbhoz csatlakozó sportolók közül csak néhányat említenek cselekményük, további sorsuk ismertetése nélkül. Az egész folyamat határfokáról egy 1946 májusában zajló nemzetgyűlési vita ad általános képet. A baloldali felszólalók hangsúlyozták: az igazolási eljárásnak az volt a célja, azt kellett volna elérnie, hogy sportegyesület tagja csak „demokrata” legyen. Ehelyett „reakciós” egyesületek próbálnak feléledni. Az ellenzék viszont arra hívta fel a figyelmet: „*Ha az igazolásról szóló rendeletet betű szerint veszik, amely szerint a nem igazoltak nem versenyezhetnek, akkor ma Magyarországon igen kevesen versenyezhetnének, mivel az igazolások eddig nem folytak le.*”³¹

Amatőrök legyünk vagy profik?

Ahogy a „reakciós” egyesületek, sportvezérek és sportolók, úgy a ’tengeri kígyóhoz’ hasonlítható amatőr-profi probléma is a múlt öröksége volt. A két fogalom: műkedvelő és hivatásos, többféle értelmezésével, nyelvi eredetével együtt ismert.

²⁵ Kis Újság, 1945. április 8. 4. o.

²⁶ Népsport, 1946. december 30. 1. o.

²⁷ Uo. május 8. 1. o.

²⁸ Debreczen, 1945. június 23. 4. o.

²⁹ Kis Újság, 1945. augusztus 8. 4. o.

³⁰ Kis Újság, 1945. május 10. 3. o., Gergely Ferenc-Kiss György (1975): *Horthy leventéi*. Budapest.

³¹ Nemzetgyűlés Naplói, 1946. május 3. 871. o.

³²Huszedik századi történetének magyar vonatkozásai az 1800-as évek végéig, a kilencszázas évek első évtizedéig nyúlnak vissza. Ha valaki gyárban, üzemben akart elhelyezkedni, a kérelmét ezzel kezdte: én tudok futballozni! Sok karrier első lépése volt ez.³³ Ilyen tendencia főként a labdarúgásban jelentkezett, és az ellenkező törekvéseknek fittyet hányva erősödött. 1944/45-től a magyar sport résztvevőinek is szembe kellett nézni ezzel az örökséggel, figyelemmel a nemzetközi törekvésekre, és dönteni ebben a kérdésben világosan, egyértelműen, határozottan. Olyan álláspontot kellett kialakítani, jogszabályokban rögzíteni, amelyek végre is hajthatók, nem adnak lehetőséget kibúvókra, többféle értelmezésre.

Az első, közvetlenül a front nyugatra húzódását követő nyilatkozatokra, azok szövegezéséből is következően, a profizmussal szembeni ellenszenv volt az uralkodó. A bírálat, amely kizárólag a hátrányait ostromozta, s amelyekben itt-ott nem lehetett kizárni némi antiszemita érzületet sem. A debreceni labdarúgó kerület főtitkára 1945 márciusában a sport demokratikus alapokra helyezését, az egészséges tömegsport kibontakoztatását sürgetve hangsúlyozta: a profi sport spekulánsok kezében volt, főként a labdarúgás. Ezek ásták meg az amatőrizmus sírját. Az élvonalban játszó csapatokon kívül a többi sorvadt, vagy megszűnt. Az utánpótlást „fényes ígéretekkel” ezek a klubok csábították magukhoz, gyengítve ezzel is, elsősorban a vidéki egyesületeket.³⁴ A DVSC labdarúgói már februárban kijelentették: továbbra is amatőrként kívánnak szerepelni. Ugyanakkor elkerülhetetlennek ítélték a szociális helyzetük korhoz igazodó javítását. Követelték, hogy a labdarúgó szakosztály bevételeit ne használják a „halódók” megsegítésére. Ha kérésüket nem teljesítik, kiválnak, és Debreceni FC néven társadalmi egyesületként fognak tovább működni. A vezetőség teljesítette a kéréseket. Így remény volt arra, hogy a legjobb össze-

³² Ld. Magyar Nyelv Értelmező Szótára. Bp., 1978. I. kötet, 194. o. amateur (fr.) = szerető, kedvelő, az amer=szeretni igéből származik. Olyan sportoló, aki díjazásban nem részesül. A profi = professzionista olyan személy, aki valamely műkedvelőként vagy kedvtelésből is folytatható foglalkozást, elsősorban sportot, hivatásszerűen, megélhetésért, kenyérkeresetből üz. Uo. V. köt. 838-839. o. A Nemzeti Olimpiai Bizottság (NOB) elnöke, A. Brandige 1953-ban a magyarországi látogatása alkalmával ezt így fogalmazta meg: „Az amatőr sportoló a sportra áldoz, a profi... a sportból hasznot húz. Az amatőr sportolónak kell, hogy foglalkozása legyen, mely megélhetését biztosítja. Az olimpia hivatalos szabályzata szerint a sport szórakozás és nem a meggazdagodás eszköze.” Az ’állami amatőr’ profi.

³³ Papp Gábor: A labdarúgás államosítása és a cégek tulajdonosi szerepe a századfordulótól 1945-ig. Ld. Rubicon online. Ilyen egyesület volt pl. a BBTE, a Magyar Testgyakorlók Köre (MTK), a Gamma, a Weisz Manfréd. 1935-től – írja a szerző –, a Nemzeti Bajnokságban, amelyben már amatőr egyesületek is szerepeltek, köztük egyre nagyobb számban a felülről szervezett, korporatív cégegyesületek is indulhattak, ha megfeleltek a kurzus elvárásainak. A 21. századba átnyúló és erősödő tendenciáról Erick von Egeraat építész a következőket mondta az Élet és Irodalom munkatársának: „...rengeteg erőszakot és vandalizmust látok (ti. a stadionokban, GF.)”. A kluboknak „egész sokáig (?GF.) határozott társadalmi karakterük volt...Az elmúlt évtizedekben azonban már a futball egyszerre szól a szurkoló kellemes együttlétéről, a klubok sikerhajhászásáról és mindenek előtt a pénzről...Kialakult egy furcsa helyzet, amelyben az egyik oldalon közösségről áradozó szurkolók és magukat profi vállalkozóknak beállító klubokat, a másikon pedig állati módon viselkedő szurkolókat és veszteséget veszteségre halmozó gazdálkodást látunk.” Élet és Irodalom, 2015.V. 22. 7. o.

³⁴ Debrecen, 1945. március 1. 4. o.

állításban léphetnek pályára.³⁵ A város jogi és pénzügyi bizottsága úgy foglalt állást, hogy a sport „nem vigalom”, azt minden körülmények között támogatni kell. A VKM-nek küldött memorandumukban is ezt az álláspontot képviselték. Javasolták: a sportolók nem politikai igazolásának/átigazolásának könnyítését, egészségügyi ellenőrzésüket, ellátásukat, MÁV szabadjegy biztosítását, az amatőrizmus védelmét, az elemi iskolai testnevelés megerősítését és azt, hogy a Testnevelési Főiskolára érettségi nélkül is be lehessen jutni.³⁶

A Szegedi MTE a profizmus megszüntetését javasolta a felettes sportszerveknek. Feltehetően országszerte folyt erről a vita, és más egyesületek is állást foglaltak ebben a kérdésben. A Nemzeti Sport Bizottság – olvasható a Délmagyarországban –, a profizmus teljes megszüntetése mellett döntött. Aki vét az amatőrség ellen, azt internálják, vagy munkatáborba „utalják.” Akik nem jelentkeztek még egyesületekbe, csak le vannak igazolva, azoknak jelentkezni kell május 1-jéig a választott egyesületüknél. A határidőn túl „úgy lesznek kezelve, mint akik nem kívánnak az amatőr sportba kapcsolódni”.³⁷ A Debreczen című lap már 20-án közölte ezt, valamint a MOVE, a Levente Egyesület, a MAC, a BBTE és a Fradi (FTC) feloszlását. A profizmusról szóló döntés a Fradit, az Újpestet, a Szegedet, a Csepelt és a Kispestet érintette. Politikai, taktikai megfontolásból a Ferencvárosnak csak a vezetőségét váltották le, feloszlására nem került sor.³⁸ Ebben a kényes, bonyolult kérdésben nem volt könnyű állást foglalni. A háború nyomán támadt súlyos megélhetési viszonyok mindenkit arra kényszerítettek, hogy a legkisebb jövedelem szerzési alkalmat is megragadjon. A csábítás nagy volt. Külföldi, elsősorban csehszlovák játékos-ügynökök igyekeztek a magyar sportolók, főleg a labdarúgók javát elhódítani. A Kis Újság írta: „Tízmillió egy magyar centercsatárért...” Ekkora pénzek forogtak a „piacon”. Ilyen ajánlatot még az ökölvívó Papp László sem utasított vissza.³⁹ A játékosok kívártak, helyezkedtek a jobbnál is jobb ajánlatok reményében. Az egyesületek pedig, lehetőségeikhez mérten, a számukra legértékesebbeket próbálták megkörnyékezni. Az esélyek nagyon különbözőek voltak. A vidéki csapatok, és ezek között is a közép- és az alsó osztályokban érdekeltek ki voltak szolgáltatva a tehetős fővárosi kluboknak. Ezek az érdekellentétek az 1945 áprilisában meghirdetett „szabad rablás” idején elemi erővel törtek a felszínre, ugyanis a Nemzeti Sportbizottság valamennyi sportágban szabaddá tette a játékosokat. A labdarúgók április 29-ig, a többi sportág versenyzői május 15-ig ahhoz az egyesülethez igazolhattak, ahová akartak minden megkötés nélkül. Ellenzői szerint a rendelet utat nyit az ál-amatőrizmusnak, lehetőséget biztosít a vidéki csapatok meggyengítésére. A „korrupció futball-dzsungelben” nem sikerült megváltoztatni a döntést. Mit tehettek

³⁵ Debreczen, 1945. február 23. 4. o., Uo. március 2. 4. o.

³⁶ Uo. március 28. 4. o.

³⁷ Délmagyarország, 1945. április 22. 7. o.

³⁸ Debreczen, 1945. április 6. 4. o., Uo. április 17. 4. o., Uo. április 20. 4. o.

³⁹ Kis Újság, 1945. augusztus 7. 2. o.

a csapatok vezetői? A „szabad rablás” idejére ’elrejtették’ a játékosait, és reménykedtek abban, hogy a friss igazolásokat „megsemmisítik”, a sportolók visszatérnek.⁴⁰ Ez a felemás helyzet a fordulat éve után ’rendeződött’. A népi demokratikus testnevelési és sportmozgalomban az ’állami amatőrizmus’ elve és gyakorlata vált általánossá, ami lényegét tekintve burkolt profizmus volt. Az élvonalbeli versenyzők ’sportállásokat’ kaptak, különféle anyagi juttatásokban, előnyökben részesültek. Az élsport a társadalmi emelkedés egyik pályája lett. Hogy ez mit jelentett, arra a későbbiekben még visszatérünk.

Sportvezetés és politika

Az események ezer szálon futottak, egymással kölcsönhatásban formálták a sportéletet. Hogy ’lent’ miként történt ez, érzékeltettük. Most a felső vezetés alakulását követjük nyomon. A légkört, amelyben formálódott és megtette első lépéseit, a Népsport első számának beköszöntőjével illusztráljuk. *„Esküdt ellenségei vagyunk a múlt korrupst, üzleti sportszellemeinek. A munkátlanul is jól élő, mindig a divat szerint öltözködő sport jampeceket pedig elsöpri az új, demokratikus szellem vihara.”* Igenis, politizálni fogunk: eljött az építés ideje. Ezt üzente, elsősorban az ’ellenségnek’, a politikai ellenfeleknek a magát „demokratikus néplapnak” hirdető sportújság.⁴¹

A testnevelés- és sporttörténeti irodalom ismert szerzői még 1989-ben is úgy vélték, a szakterület „felszabadulás utáni fejlődésének részletes elemzéséhez még rövid a történelmi távlat”.⁴² Még a nyolcvanas években megjelenő munkáikban is részletesen és elismerően írtak a Magyar Kommunista Párt/Magyar Dolgozók Pártja (MKP/MDP) sportpolitikájáról, az elkövetett hibákért pedig másokra hárították a felelősséget.⁴³

A legfelső sportvezetés alakulását 1948-ig döntően a szovjet jelenlét és a koalíciós pártok politika küzdelmének pillanatnyi helyzete, alakulása szabta meg. Az MKP vezetése meg akarta akadályozni, hogy a politikai pártok „szétszabdadják” a testnevelési és sportmozgalmakat és „pártegyesületek” jöjjenek létre. Az ellenzéki pártok a fordítottjára törekedtek. Miután Hidas Ferencék ez utóbbit nem tudták megakadályozni, nem tudták biztosítani a törvényes befolyásukat a többi párt sportpolitikájában, és a „szektarianizmus” vétkébe esve, egyetértésben a szociáldemokrata és a szakszervezeti vezetőkkel, megalakították a Munkás Sport Közpon-tot (MSK). Átmenetileg a Népsport is az MSK lapjaként került a standokra. A poli-

⁴⁰ Debreczen, 1945. április 24. 4. o., Uo. május 19. 4. o., Uo. augusztus 7. 4. o. Arról, hogy az átigazolások ügye végül is miként rendeződött, nincs adatunk.

⁴¹ Népsport, 1945. április 24. 1. o.

⁴² Földes Éva- Kun László- Kutassi László (1989): *A magyar testnevelés és sport története*. 3. átdolgozott kiadás, Bp., 253 o.

⁴³ Uo. 321-323. o., Kutassi László (1987): *MKP sportpolitikája (1944-1948)*. Bp., 188 o.

tikai pártok, a baloldali tömegszervezetek (MSzT, MADISz) és a Szakszervezetek Országos Tanácsa által összefogott szakszervezetek is alakítottak sportosztályokat. A minisztériumok és az országos főhatóságok szintén. Ezek összefogását, távlatos működését kellett (volna) biztosítani az 1945 júniusára már születő félben lévő Legfelső Ötös Sporttanácsnak, a Nemzeti Sport Bizottságnak és a Magyar Olimpiai Bizottságnak. Ezek pártpolitikai összetétele körül heves csaták folytak. Hol a szociáldemokraták túlsúlya, máskor a kisgazdapártiak „kifejejtése” támasztott vihart, akadályozta a kibontakozást. Minden párt arra törekedett, hogy a testületen belül döntő szava legyen, ő határozza meg a követendő irányvonalat. E mellett biztosítani kívánták – általában – az „élő sport” képviselői túlsúlyát a „bürokratákkal” szemben. Ez a törekvés jórészt a közelmúlt tapasztalatain nyugodott. Az „élő sport” vezetői meg akarták akadályozni, hogy ismét hivatalnokok szóljanak bele, határozzák meg a szövetségek, az egyesületek működését.⁴⁴

A Nemzeti Sport Bizottság szeptemberben már Kiáltványban foglalta össze a programja lényegét: biztosítani kell a sport intézményes állami támogatását, a demokratikus nevelés „kötelezővé tételét”. Nagyobb részt kívántak a sportfogadás bevételéből, teljes önkormányzatot, képviselőket minden országos szervezetben. Követelték, hogy a Testnevelési Főiskolába (TF) érettségi nélkül is felvételt kaphassanak a fiatalok, és a 14-ik életévüktől egyesületi tagok lehessenek. A Kiáltványban is helyet kapott egy Olimpiai Stadion igénye.⁴⁵ Még ebben a hónapban hatályba lépett a Sport Egyesületek alapszabályának „népi szellemű” átszervezéséről szóló jogszabály. Ebben a célokat és az eszközöket 1947 májusában úgy kellett megállapítani, hogy azok a „demokratikus elvekkel és a szabadság eszméjével összhangban álljanak”.⁴⁶ 1946 januárjában megjelent a Legfelső Ötös Tanács igazolásáról szóló rendelet,⁴⁷ március közepén pedig a magyar sportról szóló, amely megszabta valamennyi testület feladatát. A rendelet 6.§-a szól a pénzügyi feltételek biztosításáról.⁴⁸ 1947 májusában Ries István elnökletével megkezdte működését a Sport Főtanács. Tagokként segítették a munkáját Barcs Sándor, Hidas Ferenc, Katona István, Szabó Pál, póttagként Bánhidi Gábor és Várhelyi Ferenc.⁴⁹ Bár az említett jogszabályok igyekeztek pontosan körülhatárolni a vezető szervek feladat- és hatáskörét, a vitákat nem lehetett elkerülni. Ezek között fontos helyet foglalt el az időközben

⁴⁴ Népsport, 1945. június 3. 1. o., Uo. június 17. 6. o., Kis Újság, 1945. december 12. 4. o., Terényi Imre: *Új kalandok kora*. Bp., 1987. 9. o., 83. o.

⁴⁵ Népsport, 1945. szeptember 16. 1. o.

⁴⁶ Magyar Közlöny, 1945. 129. sz. 8-9 o. VKM 28.900-1945. sz. r. A rendelet célja: „a demokratikus szellemű egyesületi élet kifejejtése és tagjainak sportszerűsége való nevelése”. A rendelet alkotói igyekeztek politikai múltjuk alapján eltérő feltételeket szabni az egyesületek újraindulásánál. Hatálya nem terjedt ki minden egyesületre, pl. az iskolai sportkörökre sem.

⁴⁷ Uo. 1946. 19. sz. 2-3. o. A rendelet alkalmazásakor a következő határozatok születettek: 1. az illetőt igazoltnak jelentik ki, 2. megfeddik, 3. SE-ben tisztségviselő, szakszövetség, NSB, LÖT tagja nem lehet, 4. sportegyesületi tagságától meghatározott időre, vagy végérvényesen megfosztják.

⁴⁸ Uo. 1946. 71. sz. 2. o. Az 5.520/1941.M.E. sz. r. hatályát veszítette.

⁴⁹ Népsport, 1947. június 15. 3. o.

útjára indított totó-sportfogadás nem csekély bevételének kezelése körüli probléma. A kérdés az volt, ki rendelkezzen felette, a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) vagy a Nemzeti Sport Bizottság (NSB).⁵⁰ Ilyen helyzetek (is) közre játszhattak abban, hogy felvetődött egy új sporttörvény megalkotásának az igénye. Ha új sporttörvényt nem is alkotott a T. Ház, 1947 novemberében közölte a sajtó a már régen (egy éve) elkészült szociáldemokrata és a friss 'sütemény' MKP sportprogramot. Utóbbi – hangsúlyozta a Népszava –, „több ponton” egyezik az övékével.⁵¹ Az elmúlt három év kétségbevonhatatlan sportsikerei fölötti öröm és a programalkotási láz közepette józan, bölcs okfejtések/figyelmeztetések is sajtót kaptak. Szabó István a Népszava 1947. november 1-jei számában Előszó egy korszakhoz címmel értekezett a testnevelés és a sport társadalmi szerepéről, mindenekelőtt a labdarúgásról. Feltette a kérdést: miért éppen az első világháború előtt lett népszerűvé? *„Mással ez nem magyarázható – válaszol a feltett kérdésre –, mint csak azzal, hogy a mi időnkben az emberek menekültek a baj elől, nem mertek szembenézni a gazdasági, politikai és egyéb problémáikkal... Meccseken akartak felejtetni...”*; majd így zárja eszmefuttatását: *„Mert ki törődik jobban a testével, egészségével? A fiatal-e, az egészséges-e? Nem, hanem az öreg, a beteges. A társadalom test imádata arra mutat nyilván – így Szabó István –, hogy az erők fogynak és valahol valami kőr lappang... A játék lényege az, hogy csak időnként üzzük. A társadalom játéka pedig meg nem szakított egységes folyamat, tehát nem is játék, hanem elszánt, habzó düh, mellyel harcunk mi, szegény 20. századbéliek az ópiumként ható élvezetekért, hogy ezekkel elhessegezzük magunktól a tényeket.”* Időtálló gondolatok: éppen ezért a győzelmesen előrenyomuló, a szinte teljhatalmat ígérő diktatúra küszöbén álló kommunisták és baloldali küzdőtársaik számára semmit sem jelentettek. Ők az új „aranykor” hajnalpírjára függesztették a tekintetüket.⁵²

Az MKP programja felhívásokból épült. *„Szervezzük, támogassuk, szélesítsük, védjük, erősítsük, bővítsük! Mit? A tömegek sportját, a minőségi sportot, a sportoktatási rendszert, a sportolók egészségét, a népi szerveket és a nemzetközi kapcsolatokat.”* A Magyar Kommunista Párt vállalta a magyar sport újjászervezése terén is a kezdeményező szerepet. *„A munka azonban – áll a program záró részében –, valamennyi haladószellemű magyar sportember együttes összefogására vár. Ha a magyar sportban a fenti munkát elvégezzük, akkor sportunk a nemzetben belül az egész magyar nép egészségének fejlesztője lesz, legjobbaink révén pedig nemzetközi viszonylatban dicsőséget szerez az országnak.”* A továbbiak értelmezése szempontjából a teljes szöveg ismeretére lenne szükség. Ennek idézésére nincs lehetőség. Egy-két követelését mégis említenünk kell. *„A Sport Főtanács a magyar sport legfőbb irányító szerve. Biztosítani kell, hogy ezt a feladatát minden félreér-*

⁵⁰ 1947 novemberében a TOTO „közel” 400 000 forintot hozott a sport kasszájába. E sorok írója, győztes labdarúgó mérkőzés után, 10 forint „jutalmat” kapott NB III-as játékosként.

⁵¹ Népszava, 1947. november 25. 6. o., Népsport, 1947. november 23. 3. o.

⁵² Népsport, 1947. november 24. 3. o.

tést kizáró módon sikeresen végezhesse.” A Nemzeti Sport Bizottság „a magyar sport szabadon választott képviselő háza. Megkérdése nélkül semmi sem történhetik a magyar sportban... A sport nemzetközi kapcsolatait a NSB-nek a Sport Főtanácsron keresztül kell végeznie. Meg kell akadályozni a demokráciával szemben álló sportolók külföldi utazását”.

A Szociáldemokrata Párt Sportprogramja tíz fő kérdés köré épült. Ezek a következők: I. A testnevelési törvény alapelveinek sürgős tisztázása és a törvény megalkotása, II. Az iskolai testnevelés és sport, III. Főiskolai testnevelés és sport, IV. Az iskolán kívüli ifjúság sportja alapvető kérdéseinek tisztázása és végleges megoldása, V. A versenysport, VI. A tömegsport és jelvénytörvény verseny, VII. A sportorvoslás, VIII. A sportépítkezések (sportpályák, uszodák stb.), IX. A nők sportja, X. Sportközgazgatás.

Részletezése és az MKP programjával való elemző összevetése helyett négy olyan követelésre hívom fel a figyelmet, amely minőségileg különbözteti meg az MKP programjában foglaltaktól. Az állam meghatározó pénzügyi, költségvetési szerepvállalására, az autonómiák biztosítására, az iskolai sport (általános iskolától az egyetemig-főiskoláig bezáróan) és a tömegsport szakszerű megszervezésére.⁵³ A kettő összegyúrása, kiegészítve a többi párt szakértőinek elgondolásával, valamint a sporttársadalom és a nemzetközi tapasztalatok hasznosításával alkotott volna egy olyan cél- és eszköz-együttest, amely valóban demokratikus módon alakítja a magyar testnevelési és sportmozgalmat. Ám 1948-ban nem volt Testnevelési és Sportkongresszus, nem vetették meg az alapját egy korszerű, demokratikus sporttörvénynek. Létrejött viszont az egypárti diktatúra: mezítlábas bajnoksággal, népi bajnokságokkal és londoni olimpiai győzelmekkel. Megkezdődött a már 1945-ben szorgalmazott, a pénzügyi lehetőségeket jóval túllépő Népstadion építése.

A szovjet minta = központosítás!

A magyar testnevelés és sport valóban elindult, pontosabban rákényszerült egy olyan útra, amely csak a politikai hírverésben volt „aranykor”, amely – látni fogjuk –, a „futbólia” elterpeszkedését, a magyar testnevelési és sportmozgalom alapjainak és utánpótlásának ’megrogyasztását’ eredményezte. Az 1948 augusztusában életre hívott, a VKM-on belül működő Országos Sport Hivatal, amelyet államtitkár vezetett, csak az átmenet egyik állomása volt. Az Iskolai Sportkörök Központja (ISK) jelentéseket és javaslatokat gyártó szervként lépett a színtérre.⁵⁴ 1949-ben a

⁵³ Népsport, 1948. január 1. 7. o. Ki kell emelnünk a Sportorvosi Intézet felállítását, általában a sportorvoslás korszerűsítése, valamint a sporttudomány eredményei folyamatos közzététele sürgetését. 1951-ben kezdte meg működését a Budapesti Orvostudomány Egyetem Ortopéd Klinikája, amely Magyarországon az első ilyen intézmény volt.

⁵⁴ Magyar Közlöny, 1948. 198. sz. 2054. o. 4.100/1948. sz. r. Az OSH szervezetének és működésének szabályozása tárgyában. Ld. még a 22.224-1947.,350-1948. és a 43.000-1948. sz. VKM r.-et.

magyar-szovjet kapcsolatok további erősítésére megérkeztek a szovjet tanácsadók, akik kiemelkedő szerepet játszottak a szovjet modell magyar változatának sietős kiépítésében. Az MDP Titkársága 1949. november 23-án foglalkozott a sportmozgalom egyes kérdéseivel. Határozott a központi vezetés megszilárdításáról, a szakszervezeti sport megerősítéséről és a káderképzés tervszerűsítéséről. A végrehajtás ellenőrzése során bizonyos javulás volt tapasztalható. Ugyanakkor a helyzet koránt sem volt „kielégítő”, állapotották meg a párt illetékesei. Az OSH elszigetelt lett, így központi vezető, ellenőrző feladatát nem tudta ellátni. A huszonhat állami sportszövetség léte akadályozta az egységes szervezést, irányítást, ellenőrzést. A kb. 2000 szakszervezeti Sport Egyesület tovább bonyolította a helyzetet. Nem volt megfelelő az iskolai, egyetemi-főiskolai sport irányítása, az MHK kiszélesítése, a magyar testnevelési-és sportmozgalom alapjának megerősítése. A vezetők politikai és szakmai felkészültsége hiányos, ami ugyancsak növelte a bajokat. Ezt a 'kusza' helyzetet kihasználja az „ellenség”. A pártvezetés tájékoztatást kapott az OSH vezetésén belüli személyi és csoportharcokról, a lényeges kérdések elhanyagolásáról, a sikeres működéshez feltétlenül szükséges kapcsolatok elhanyagolásáról is. Ezek ismeretében javasolták a Testnevelési és Sport Bizottságok (TSB) mellett működő tiszteletdíjas foglalkoztatás megszüntetését. Szükségesnek ítélték a TSB-k mellett szervezett, és ennek „minden tekintetben alárendelt” társadalmi sportszövetségek, valamint – a Szovjetunió példája nyomán –, tizenegy SE felállítását, amiből nyolc szakszervezeti irányítás alatt működne. Az egész szervezet élén a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) és az Országos Testnevelési és Sport Bizottság (OTSB) állna.⁵⁵ A „totalis⁵⁶” központosítást igyekeztek a nyilvánosság kizárásával előkészíteni és végrehajtani. A hírközlő szervek csak az elnök, Hegyi Gyula személyes engedélyével kaphattak tájékoztatást. Az Országos Sport Hivatal (OSH) Vezetői Kollégiumának ülésein meghívottként részt vett Farkas Mihály, Terényi Imre és Pálo János. Az átalakítás részeként szerepelt a Testnevelési Főiskola képzési és továbbképzési terve is, amelyet a szovjet tanácsadók dolgoztak ki. Az 1951. évi 2. sz. tvr. értelmében „a testnevelési és sportmozgalom fejlesztése és központi vezetése állami feladattá vált. E feladat megvalósítása a sportszervezetek olyan új formáit kívánja meg, amelyek alkalmasak a szocialista testnevelési- és sportmozgalom fejlesztésére és elsősorban a tömegsport megerősítésére”. Az OSH-t leváltó OTSB „teljhatalmat” kapott, természetesen az MDP irányítása, felügyelete mellett. Tudta, engedélye nélkül – elvileg –, semmi sem történhetett a magyar sportban. A továbbiakban is az átalakítást is ez irányította. Elnöke: Hegyi Gyula. Elnökhelyette-

⁵⁵ MNL 276/f/96-38. ö. e. K/11/F/60-6-1950., Uo. K/11/F/950-111-1850.

⁵⁶ Uo. 11. ö. e. K/11/F/142-1951.

sei: Tapolczai Jenő és Sebes Gusztáv. Bizottsági tagok: Kutas István, Béres Tibor, Czeczey György, Várhegyi György, Kenéz István, Rác László és Orbán László.⁵⁷

Az átalakítás országszerte eltérő ütemben zajlott. Egy március 23-i keltezésű 'Megjegyzés'-ben nyugtázta Terényi: „*Még ma is sok helyen a régi módon a szövetségek vezetik a bajnokságokat és még a TSB-t is utasítják egyes kérdésekben.*” Az OTSB 1951. szeptember 14-i ülésének határozata is erről szól. „*Egyes TSB elnökök rossz munkája következtében a bizottsági ülések elszakadtak a gyakorlattól, formálissá váltak... sovinizták, elfogultak...*” A Tolna, Vas és Győr megyei TSB „*lebecsüli a bizottsági ülések jelentőségét (ezeken) helytelen nézetek uralkodnak... korábban megadott szempontok szellemében folytatják az üléseket*”. A határozatok végrehajtását nem ellenőrzik. A SZOT, a DISZ képviselői nem vesznek részt a munkában. Júliusban és augusztusban „legtöbb helyen” nem tartottak üléseket. Az ugrásszerűen megnövekedett „papírmunkát” elhanyagolják, a jelentések nem érkeznek a Központba határidőre, holott pl. az MHK (Munkára, Harcra Kész-mozgalom) helyzetének alakulása másként nem követhető nyomon, a pénzügyi tervek sem készülhetnek el határidőre.⁵⁸ A központosítás és egységesítés minden területre kiterjedt. Elkészült az egységes sportnaptár, megindul a sportkifejezések egységesítését célzó tudományos munka, az összes Vasas egyesület egységes szervezetbe történő összevonása, az egy falu egy sportkör szovjet módszer meghonosítása, ezzel a helyi, eddig sokszínű sportélet megszüntetése, a nem kívánatos helyi sportvezetők és támogatók kikapcsolása a sportéletből. Mindenkinek ott kellett sportolnia, ahol dolgozott. Új „szín”-ként jelentkezett az egyesületi palettán a Munkaerő Tartalékok Hivatala sportegyesülete, az MTSE.⁵⁹ Beköszöntött a munkaversenyek, az egymást túlszárnyalni kívánók felajánlásainak kora. A kényszerű önkéntesség alól a sportolók sem tudták/akarták kivonni magukat. A Népsport 1952. január 1-jei számát a Győzelmek után-új sikerek felé című írásával nyitotta. Ebben elismerően szólt az OTSB-ről és az új irányítási rendszerről, hivatkozva arra a 169 csúcseredményre, amelyet a magyar versenyzők értek. A győzelmi jelentés a következő, a kor hangulatát jól érzékeltető megállapítással zárul: a legfőbb eredmény mégis csak az, hogy „*szilárdabbá tettük a békefront magyarországi szakaszát*”.⁶⁰ Az OTSB 1952 júniusában vette át a szakszervezeti egyesületek gazdálkodási ügyeit. Működésének ez – általában a gazdasági munka – lett az egyik Achillesz-pontja.

Láttuk, hogy az „új rendszernek” országszerte, 'lent és fent' számos ellenzője volt. Elleneztek többek között az egyesületek összevonását is. A Pénzügyőrök pl.

⁵⁷ Magyar Közlöny 1951. 78. sz. 1165. o., Népsport, 1951. január 21. 1. o. Hegyi Gyula az OTSB kérdéseiről szólva az érdekelteket igyekezett megnyugtani az átalakításban: a sportszövetségek nem szűnnek meg, sőt, olyan támogatást kapnak „amely nagyobb lesz az eddigieknél”. Idézte Sztálint: „*nem remélt magasabb távlatokat nyújt a tudomány előtt is...*” Az elnökség táviratban ígérte Rákosi Mátyásnak, hogy a Párt országos kongresszusáig „biztosítják az új szervezet zökkenőmentes működését”.

⁵⁸ Az Országos Testnevelési és Sport Bizottság (OTSB) Hivatalos Közlönye, 1951. szeptember 20. 6. o.

⁵⁹ Népsport, 1951. január 1. 4. o., Uo. február 4. 2-3. o.

⁶⁰ Népsport, 1952. január 1. 1. o.

nem akartak „bemenni” a Dózsába, a Belügyminisztérium (BM) egyesületébe. Terényi, aki az MDP KV összekötője volt az OTSH-ban, erre a hírre és a hozzá kapcsolódó kérdésre: mit tegyenek?, a következő választ adta: javasolom, ha nem akarnak, akkor is menjenek be! A demokratikus/szocialista testnevelési és sportmozgalom irányítása többnyire így történt.⁶¹ 1952-t írunk, az átszervezett sportélet botladozott, de már jelentkeztek azok a törekvések is, amelyek a még „félkész” rendszer módosítását igényelték, visszatérve a szovjetizálást megelőző tendenciákhoz, erősíteni kívánva a testnevelési és sportmozgalom demokratikus és nemzeti jellegét.

A 'kézi vezérlés' képviselői

Fő mozzanatiban nyomon követtük a felső vezetés és az egész irányítási rendszer 1945 és 1952 közötti alakulását. Most bemutatjuk a felső vezetés és az apparátus személyi összetételét, emberi, szakmai jellemzőit. Tehát arra a kérdésre próbálunk válaszolni, amely így hangzik: kik vezették a magyar testnevelési és sportmozgalmat ezekben az években?

A politikai vezetésnek minden vonalon a káderhiány jelentette az egyik legnagyobb, rövid távon megoldhatatlan gondot. A 'világot' sarkából kifordítani, egy új társadalmat nagyobb zökkenők nélkül építeni, és a nemzetközi, valamint a hazai 'reakció' elleni harcot sikeresen megvívni csak politikailag megbízható, ideológiailag felkészült, szakmailag jól képzett, átlagosnál magasabb műveltségű, becsületes tisztségviselők irányítása mellett lehetett. Ilyenekre volt szükség a testnevelési és sportmozgalomban is. A legfelső vezetésben pedig különösen. A messze tekintő célok, a nagyszabású tervek, a központosított irányítási rendszer nagyszámú irányító és végrehajtó 'kádert' igényelt: sportvezetőket, szervezőket, oktatókat, edzőket, játékvezetőket, tudományos kutatókat, sportújságírókat, pénzügyi szakembereket, technikai személyzetet. A központ, a megyei, városi, járási TSB-k munkája eredményességét nekik kellett biztosítani. A helyzet felmérése, változásainak alapos nyomon követése, a tervjavaslatok valósághoz alkalmazkodó elkészítése, a munka szervezése, irányítása, értékelése, a kívánatos és az elvárt eredmények teljesítése mind-mind az ő vállukat terhelte, ez elismerésük alapja volt. Mivel a régi, 1945 előtt a mozgalomban dolgozók egy része nem folytatta/folytathatta munkáját, a politikai balratolódás és fordulat következtében még az 1944/45-1948 közötti sportmunkások jó része is kihullott a rostán, és már az OTSB elődei is kénytelenek voltak alkalmazni nem kívánatos, de pillanatnyilag nélkülözhetetlen munkatársakat. A „reakció” képviselői így lehettek részesei a népi demokrácia, majd a szocialista társadalom építésének.

Az OSH, majd az OTSB vezetőjének személyét, a vezető testület tagjait a MDP

⁶¹ MNL 276/f/96-17.ő. e. K/11/F/283-1952. Terényi ezt a tanácsot Keleti Ferencnek, az Adminisztratív Osztály Sport alosztálya vezetőjének adta egy „cetlin”. A fontos kérdéseket a pártvezetők, az apparátus felső rétege szóban, vagy „cetlin” intézték.

és a hivatalban lévő sportvezetés illetékesei próbálták a legkörülbírtóbban kiválasztani. Ebben a „személyzeti munkában” olykor még Rákosi Máttyás közbenjárását is kérték. A jelöltekről, múltjukról, személyiségükről, politikai szilárdságukról, vezetői képességükről és módszereikről, emberségükről, sportpolitikai elgondolásaikról, törekvéseikről, a Szovjetunióhoz való viszonyukról számos bizalmas feljegyzés tudósít. Ezek közül idézünk részleteket.⁶² Hegyi Gyuláról írták: több mint két éve az OSH vezetője. Az apparátus teljesen szervezetlen, szétfolyó, nem egyesül benne az egyéni felelősség, sem a kollektív munka, tervszerűtlenül dolgozik és a reakció is megtalálható benne. Sokat utazik, ezalatt áll a munka. Széleskörű külföldi kapcsolatai során nem működött „megfelelően” együtt az Államvédelmi Hatósággal (ÁVH), nem tette meg a megfelelő biztonsági intézkedéseket. Az OSH, megalakulása óta, tele van ellenséges elemekkel. Ezek közül, több fontos beosztásban lévő vett részt népi demokrácia elleni szervezkedésekben (Rajk, Mindszenty). Volt köztük „nyilas gyilkos”, „sikkasztó”, „jobboldali szociáldemokrata”.⁶³ Másutt, ugyancsak róla: fölényes. „Mint valami Napóleon, úgy vonult végig a Szovjetunión.” Provokatíván viselkedett a vendéglátó szovjet sportvezetőkkel szemben. Unta a protokoll-látványosságokat, nehezen viselte a meleget, a látogatást a hivatalosan biztosított határidő előtt be akarta fejezni.⁶⁴ Sebes Gusztávot így jellemezték: „Sebes elvtárs politikailag közepesen fejlett, népszerű sportvezető, az ország legjobb labdarúgó szakembere. Szakképzettsége más sportágakra csak általánosságban terjed ki. Hátránya az, hogy él-hal a labdarúgásért és ennek érdekében más, fontos feladatait elhanyagolja. Feltűnően hiú ember. Kapitányi tisztségéről, a Párt többszöri felszólítása ellenére sem mondott le. Könnyen befolyásolható. Sok esetben, a labdarúgó körökben sűrűn megtalálható reakciós, polgári elemek befolyása alá kerül és azok tanácsára exponálta magát. Szeret utazni. Ő utazik a sportvezetők között a legtöbbit. A Szovjetunió és a népi demokráciák labdarúgásával kapcsolatos tapasztalatait jól hasznosítja. A magyar labdarúgó válogatott kitűnő nemzetközi eredményeit neki köszönheti.”⁶⁵ Az OSH elnökhelyettese, aki állandó, személyeskedő pozícióharcot vívott Hegyivel, a következő tájékoztatást adta Sebesről annak távollétében. Legalább „egy tucat sportolót, sportvezetőt mentett meg jogtalanul a kitelepítéstől”. Orgazdaságért lecsukott élsportoló érdekében lépett fel. Az ÁVH véleménye ellenére, több, a berlini Főiskolai Világbajnokságra utazó sportolóért felelősséget vállalt. Berlinben a verseny után az úszókat még hat napig ott akarta tartani. Budapestről kellett utasítani, hogy jöjjenek haza. „Csak csellel sikerült az úszók vezetőinek megakadályozni, hogy néhányan ne disszidáljanak. (Pl. Gyarmati Dezső.) A szovjet hatóságoknak nem adta át az FVB-re (Főiskolai Világbajnokságra) utazók névsorát. Ugyancsak helytelen volt, hogy a legerősebb labdarúgó és

⁶² A Feljegyzések jó részét Terményi Imre készítette, ill. a tőle (?) származók maradtak ránk.

⁶³ MNL 276/f-96-3. ö. e. K/11/942-1951.

⁶⁴ Uo. K/11/F/180-1951.

⁶⁵ Uo. 37. ö. e. K/11/A/209/2-1950.

más csapatokat vitték ki. A magyar labdarúgó válogatott egyenlő volt a nemzeti tizeneggyel, sokkal erősebb, mint a főiskolai válogatott. A franciák ezért nem álltak ki ellenük. Piros László és Tapolczai ezzel kapcsolatos figyelmeztetésére nem hallgatott.” Szó esett még pénzügyi visszaélésekről és aránytalan, észszerűtlen beruházásokról. A Népstadion költségei ugyanis időközben 40 millióról 125 millióra emelkedtek, viszont a Testnevelési Főiskola (TF) hallgatói „romos patkányfészekben” laktak, ahová „beesett az eső”.⁶⁶ Feltehetően minden jelöltről volt anyaga az MDP Káderosztályának is, pl. Németh Imréről, aki Tapolczai Jenő elnökhelyettes utódként került szóba.⁶⁷

1950 október elején Keleti Ferenc így összegezte az alosztály álláspontját a Káder Osztály vezetőjének: „*Nem értünk egyet Hegyi Gyula, Sebes Gusztáv és Krajcsovics István elvtársak jelölésével, mivel vezetőnek az elvtársak sem politikai képzettség, sem munkaerő szempontjából nem felelnek meg a feladatok betöltésére. Javasoljuk, hogy a Párt a TSB elnökök közül egy politikailag fejlett, jó szervező etat adjon más területről. Az sem jó, hogy a jelöltek között egy nő sincs. A végleges javaslatot mielőbb össze kell állítani, mivel a Titkárság október 25-én napirendre tűzi.*”⁶⁸ Az OTSB vezérkara már régen dolgozott, amikor még újabb személycserék, az új Elnökség tagjainak kiválasztása és pártjövághagyása zajlottak.⁶⁹ A sportági szövetségek élére könnyebb volt megnyerni vezető politikusokat, hiszen ott dolgozni nem, csak reprezentálni, olykor bizonyos döntéseket befolyásolni kellett. A szövetségek ezektől a vezetőktől előnyöket, mindenekelőtt pénzt, pénzt és pénzt vártak. Így lett Kossa István a kajak-kenu, Farkas Mihály a tenisz, Ries István a labdarúgó szövetség, Münnich Ferenc pedig az FTC elnöke. 1951. május 25-én, a Hold utca 5. sz. alatti székházban megtartotta alakuló ülését a Magyar Olimpiai Bizottság is. Elnöke Sebes Gusztáv lett. Főtitkár Kunsági Viktor a BM képviselőjében. Az elnökség tagja: Sebes Gusztáv, Kunsági Viktor, Krajcsovics István, Szirmai István, Czeczi György, Mező Ferenc, Tóth Lajos és Kutas István.

A döntések végrehajtói

Az OTSB közvetlen irányítása alá tartozó szervezetekben összesen 1319 fő, a központban 165 ügyintéző volt. Ezek havi béralapja 1954-ben 281 808 forint. Egy főre átlag 1707 forint esett. Szükséges volt minden községben egy-egy tiszteletdíjas

⁶⁶ Uo. 3. ö. e. K/11/F/172-1951.

⁶⁷ Uo. 276/f/96/16. ö. e. K/11/F/99/-1952. A döntés előkészítésében részt vett Janza Károly, Farkas Mihály és Kovács et. is. Ha helyeslik – írta Keleti Ferenc –, meggyőzik Hegyi Gyulát, hogy Németh elvtárs „jó lesz oda”. Persze, tette hozzá zárójelben, csak akkor, ha „Kádas nem sikerül...”.

⁶⁸ Uo. 38. ö. e. K/11/413/2-1950.

⁶⁹ Uo. 276/f/96/36.ö.e.K/11/103-1952. Az Elnökség által kijelölt új személyek között volt Pécsi János, az MTH elnöke, Sajgál Gyula, a budapesti TSB elnöke, Simon Lajos, az Egészségügyi Minisztérium képviselője és Antall József, a TF igazgatója. A személyeket Farkas Mihály jóváhagyta, s így a javaslat „rövidesen” a Minisztertanács elé kerülhetett.

szervező beállítás, ami havi 240 000 forintnyi fedezetet kívánt.⁷⁰ Ez számottevő emelkedést jelentett az 1952-1953-as adatokhoz képest. Nyilvántartották a válogatottak kereteit, kb. 10 000 főt. 1953 tavaszán sor került a sportkörök vezetősége, felügyelő bizottságai, a szakosztályok vezetősége politikai tisztogatására, az 'ellenség' eltávolítására. Ekkor az SE-k vezetőinek 52,1%-a volt MDP-tag, 43%-a DISZ-tag vagy párton kívüli, 4,9%-a a pártból kizárt. A párttagok 41,1%-a 1947 előtti kommunista párttag. A TSB-k és a Testnevelési Főiskola 1950-1951-es helyzetéről szóló összegzés értelmében: „Az országos apparátus irányításánál figyelembe kell venni, hogy az egyelőre csak papíron van meg.” Az Országos Központ állományából húsz fő hiányzik. Dolgozóinak 22%-a párton kívüli, „ami igen jó arány”. Az OTSB-káderek politikai iskolai végzettsége igen alacsony. Az életkor átlaga – Nagy-Budapest kivételével – megfelelő. Itt több mint 60%-a 36 év feletti. A központban dolgozók 4%-a hat eleminél kevesebbet végzett. Szakmai képzettségük „meglehetősen alacsony fokú”. A központban dolgozók 35%-a végzett edzői tanfolyamot. A B(udapesti)TSB munkatársai közül 50%-nak, a megyei, járási, városi TSB-k dolgozói közül csak 20%-nak van szakmai képzése.

Részletezve. Önálló osztályvezetők. G. J-né az Iskolai testnevelési osztály vezetője. Négy középiskola, szakértségi. Foglalkozása: gépiró. Adminisztratív ov.: kereskedelmi iskolai érettségi. Pénzügyi ov.: öt elemi, asztalossegéd. Káderosztály vezető: egy polgári, szakértségi. Cipőfelsőrész-készítő munkás. Módszertani osztály: TF testnevelő. MHK ov.: négy középiskola, műszerészsegéd. Tornasport ov.: két polgári, bőrdíszműves-segéd. Vízisport ov.: Négy polgári, nyomdai gépmester.

Csoportvezetők, főelőadók. Itt csak az iskolai végzettséget és a foglalkozást soroljuk. Volt közöttük négy középiskolát végzett műszerész-segéd, kereskedelmi érettségivel rendelkező férfiszabó-segéd, gimnáziumban érettségizett géplakatos-segéd, négy középiskolát végzett ugyancsak szabó-segéd, négy polgárit végzett lakatos-segéd, három polgárit végzett kalapos, öt elemivel rendelkező esztergályos-segéd, hat gimnáziummal megbirkózott könyvnyomász. A beosztásához és a feladatköréhez szükséges végzettséggel csak a jogi, a külügyi, a létesítményügyi, az általános és a középiskolai főelőadó rendelkezett. Ők jogi doktorátus, közgazdasági egyetemi és TF-diploma birtokában végezték munkájukat.

Figyelemre méltó a Sport Oktatási Hivatal káderei iskolai végzettségéről és foglalkozásáról valló adatsor. A technikai sportok irányítója négy polgárit végzett. Foglalkozása: gépkocsivezető. A labdajátékoké négy polgári után lakatos-segéd lett. A nehéztárlékát hat elemi birtokában egy cipészsegéd oktatta. A vízi sportok főelőadója négy középiskolával rendelkezett. Foglalkozása: vasesztergályos-segéd.

⁷⁰ MNL XIX-J-14-b-6.dbz.sz.né. Az összeállítás kelte 1954. március 16. A Budapesti és a Megyei Sport Bizottságokban 160-an, a TF-en 95-en, a Sport Lap- és Könyvkiadónál 66-an, a Sportegyesületek Országos Elnökségeiben 518-an, a tatai edzőtáborban 7-en dolgoztak. A kimutatás a racionalizálás előkészítése során készült.

A még hátralévő nyolc feladatkör betöltőiről ránk maradt adatok hiányosak. Közülük csak az orvosi ellenőrzési főelőadó rendelkezett megfelelő diplomával.⁷¹

A megyékből érkező jelentések ennek megfelelő állapotokról tudósítanak. Győr megyében a tervezőmunkával álltak „hadilábon”. Hat járás közül mindössze kettő készítette el a munkatervet. A többi e nélkül dolgozik. A J(árás)TSB-k „sok esetben” nem hajtják végre a M(egyei)TSB utasításait. Hajdú megyében a nádudvari mintasportkör szervezése „igen kezdetleges állapotban van”. A gazdasági előadó „becsmérlőleg nyilatkozott a Pártról, a Megyei Tanácsról és a MTSB elnökéről”. Kijelentette: „Ő állandóan harcol az ellenség ellen, de amikor azt leleplezi, a Párt mindig félre állítja.” A Megyei Tanács tagjainak 90%-a ellenség. Heves megyében az MHK-ról – bizonyítottan –, hamis adatokat továbbítottak. Egerben „*semmiféle alszövetség nem működik...*”. A SZOT és a DISz sportfelelősei nem vesznek részt a TSB ülésein. A Heves megyei Népűjság lehozza ugyan a sportról szóló közleményeket, de „*helyhiány miatt sok esetben úgy javít bele, hogy az értelmetlenné válik*”. Baranyában a TSB negyedévi jelentését összehasonlították a fejlesztési tervben szereplő előiránnyal. Kiderült: az előirányzat nagyobb, mint a létező üzemek száma, így teljesíthetetlen. Az MTSB megszervezése „nagyjából” befejeződött, de egyes területeken még nagy a lemaradás. Az érdekeltek között – pl. társadalmi szövetségek, SZOT, JTSB stb. –, nincs együttműködés. Az MTSB „*költségvetés nélkül nehezen tud dolgozni*”. Bács megyében „*változatlanul tervszerűtlen, kapkodó*” a munka. Komolyan felmerült a személyi összetétel, az apparátus felülvizsgálata. Békés megyében a mintasportkört Mezőhegyesen szervezték meg. A megyei TSB elnök irodájában a „*legnagyobb fokú rendetlenség*” uralkodott. Csongrád megyében az elnök és az MHK előadó is bevonult, a személyügyi előadó három hétig a begyűjtéssel kapcsolatos munkában segít. A Megyei TSB még „*nem tudja a megyét megfelelően kézben tartani...*”. Bogyiszlón a helyi sportbrigád akart bemutatót tartani. Nem sikerült, mert a DISZ-titkár búcsúba ment. A Vas megyei TSB a megyék közötti szocialista munkaversenyre való kihívást tudomásul vette, de nem válaszolt rá, és nem is szervezte meg. A társadalmi szövetség terve elkészült, de a szövetség egyáltalán nem működik. A JTSB előtt a munkaterv „*ismeretlen fogalom*”. A Zala MTSB „*egyres tagjai*” a legtöbb esetben nem jelennek meg az üléseken. Nógrád megyében a Párt Megyei Bizottsága „*nem tulajdonít nagy jelentőséget a sportnak*”. A DISZ a DIVSZ fennállása évfordulója alkalmából ünnepélyes MHK próbát hirdetett meg. A remélt 200 fő helyett csak a DISZ-titkár jelent meg. Győr megyében a Megyei Tanács Sportbizottsága és a Párt Megyei Bizottságának együttműködése „*hasonlóan a többi megyéjéhez felszínes és gyenge*”. Komárom megyében a munka „*bizonyos mértékig*” fellendült, ám a „*tájékozódottság*”(sic!) hiányzik. Salgótarjánban „*nem tulajdonítanak kellő fontosságot az MHK szervezésének*”. Az MHK Bizottság elnökének „*múltja teljesen sötét*”. Az MTSB MHK felelőse egy

⁷¹ MNL 276/f/96/22.ö.e.K/11/F/6/-1951.

volt „zenész”. A Somogy megyei TSB hónapokig nem ülésezett, mivel a tagok nem jelentek meg. Nincs tekintélye az SE vezetők előtt. Baranyában – egy 1952. február 13-i keltezésű részletes vizsgálati anyag szerint – az MTSB jól végzi a munkáját. Nagy lendülettel folyik a munka. A társadalmi sportszövetségek, sok más megyéhez viszonyítva, jól dolgoznak. Kapcsolatuk az OTSB-vel javul, mivel több segítséget kapnak. A SZOT megyei tanácsa elhanyagolja az együttműködést, a Párt Megyei Bizottságával viszont nincs „kielégítő” kapcsolata. 1951-ben egyes sportágak „nagy fejlődésnek” indultak. Ugyanakkor a tömegsport résztvevőit nem vonják be a rendszeres sportmunkába. Jelenleg csak 1960 atléta van. A szakkáder-képzés hibája, hogy a minőség gyenge, mert az MTSB „csak a mennyiségre vette az irányt”. A Szervezési Bizottság határozata értelmében 500 új rendszerű falusi sportkört kell létrehozni. Ebből Baranyára 45 jut. Ezeket „nagy részt” megalakították, de „gyengén működnek”. A TSZCS-k (termelőszövetkezeti csoportok) Állami Gazdaságok, a Gépállomások vagy nem akarnak, vagy nem tudnak pénz adni erre a célra. Az ellenség is nehezíti a munkát. Gyenge a propaganda. Így az MTSB, „de főleg” a JTSB-k nem látják világosan, hogy ezekből fognak kinőni az új falusi Sport Egyesületek. A központ nem irányítja kellően ezt a munkát. A tervek teljesítésébe alig vonják be a sportolókat. Ahol megteszik, ezeket az alulról jövő kezdeményezéseket nem karolják föl. Bács megyében Kecskeméten működik a legtöbb, huszonhat sportkör. A megyében még 18-20 településen van sportélet. Negyven labdarúgó- és húsz tekecsapat dolgozik rendszeresen. Az „*atlétika erősen el van hanyagolva*”. A szaktudás fogyatékosai, vagy teljes hiánya, valamint az állandó személycserék mindenütt a fejlődés legfőbb akadályai közé tartoztak.⁷²

Nincs okunk feltételezni, hogy a többi megyében merőben más viszonyok uralkodtak. A határozatok, körrendeletek, utasítások, ismétlődő vizsgálatok, személyes beszélgetések, fegyelmi eljárások, eltávolítások, a kézi vezérlés egyéb fogásai sem tudták a történetet a fő medrében tartani és viszonylag azonos idősávban biztosítani a végrehajtást. Az egyik, helyesnek vélt döntés országos végrehajtása még meg sem történt, máris módosult a ’vonal’. Kezdődött, látszólag, minden előről.

Az OTSB felállítására edzők és más szakkáderek képzése – állapították meg utólag! –, nem volt tervszerű. Nem mindig a súlyponti sportágakra fordították a fő hangsúlyt. 1949 és 1951. január 1-je között mindössze 523 segédoktatót képeztek. 1951-re – olvasható egy 1952. januárjában készített összefoglalóban – 13 500 aktív képzése volt előírva. Ebből az előírányzott 3400 társadalmi edzőből kiképeztek 1028-at. Tizennégy sportágban tíz-húsznapos bentlakásos továbbképző tanfolyamon 283 edzőt képeztek. Az előírt 4293 játékvezetőből és versenybíróból 2629 kapott igazolványt. A terv – olvasható a szakkáderek képzéséről szóló javaslatban –, 3500 társadalmi edző kiképzését írja elő a súlyponti sportágak szükségletének figyelembe vételével. Huszonnégy sportágban 720 edzőt képeznek tovább. A

⁷² MNL 276/f/96/37. ö. e. K/11/F/41.

játékvezetők és a versenybírók részére alsó fokú tanfolyamokat szerveznek a területi TSB-k „vonalán” 5079 fővel. Továbbképző tanfolyamok indulnak 26 sportágban. Előírták 4421 sportvezető oktatását. A sportvezető-képző iskolákba 1400 főt hívtak be.⁷³

Az országos összesítések jórészt a TSB-k, pártszervek, SZOT és DISZ illetvek, valamint az OTSB instruktorai, az Állami Ellenőrzési Hivatal (majd minisztérium) jelentései, feljegyzései és vizsgálati jegyzőkönyvei alapján készültek. Ugyanakkor magukon viselik a véleményalkotók személyi, csoport- és hivatali érdekeit. A legfelső pártvezetés világraszóló sikerekre vágyott, az Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium takarékos gazdálkodást követelt, az OTSB pedig az egyre terebélyesebb feladatokhoz igazodó állami költségvetési támogatást szorgalmazta. Az apparátus tagjai kevesebb munkát és magasabb fizetést, a sportolók gyorsan javuló feltételrendszer: pályákat, uszodákat, labdákat, cipőket, mezeket, öltözőket, egészségügyi ellenőrzést és segítséget, a teljesítményeik fokozottabb erkölcsi-anyagi elismerését, szociális és társadalmi státuszuk javulását, emelkedését. Mindezt az ország ismert gazdasági-pénzügyi körülményei között.

Tervek és valóság

Hegy Gyula 1951. február 22-én válaszolta egy vizsgálati jegyzőkönyv állításaira – többek között – ezeket. A központ és az egész szervezet átalakítása a szervezetlenség, a tervszerűtlenség és az egyéni felelősség hiánya miatt elkerülhetetlen volt. Bár az igazolt sportolók száma „jelentősen” nőtt, 1948-ban 89 ezer, 1950-ben már 170 000, a súlypontot képező tömegsportot és a Szovjetunióban népszerű atlétikát elhanyagolták. A kevésbé népszerű sportágakat nem fejlesztették. Ezt jelzi, hogy míg 72 000 igazolt labdarúgót tartanak nyilván, atléta mindössze 5600 van. A vezetés kimagasló teljesítményekre „vette az irányt”. Az MHK nem fejlődött „kelő mértékben”. 1950-ben az 500 000 jelentkező közül az első időszakban 350 000, a másodikban már csak 212 000, az összes jelentkező 42,4%-a próbázott. A hivatal és a KM között nincs kellő együttműködés. Szervezetlen a sportoktató-képzés. A gazdálkodás szakszerűsége megoldatlan.⁷⁴ Az OTSB Közlöny 1951. december 20-iki számában adták közre az 1952. évi fejlesztésre vonatkozó Utasítást. Ebben a sportkörök számától az ifjúsági osztályhoz tartozó sportolókon át a labdarúgókig bezárólag százalékban jelölték meg a kívánatos fejlesztés mértékét az 1951. év végén várható eredményekhez képest. A legalacsonyabb 45%, a legmagasabb 200%

⁷³ Uo. 36. ö. e. K/11/7/-1952.

⁷⁴ Uo. XIX-A-30-h-32.dbz. VIII-2-421-1951. A vizsgálatot az ÁEK munkatársai végezték. Az OTSB Elnöksége 1951. március 28-iki ülésén tárgyalta a bírálattal és a válasszal. Az ÁEK bírálatát jórészt indokoltnak tartották. Az atlétika korabeli helyzetére, eredményeire és azok szakmai hátterére vonatkozóan ld. a Száz év atlétika c. kötetet. Szerkesztette: Krasovecz Ferenc. A magyar atlétika története c. fejezet szerzője dr. Takács Ferenc. Ld. a 137.,143.,154.,157., és 167. oldalakat.

volt. 1953 januárjában már nem lehetett hallgatni arról, hogy az egyetemek sportjában „rendkívül nagy a lemaradás”. A TSB-k megszervezése óta pedig a választott sportszövetségek sehol sem működnek. Az évente készülő, fejlesztésről szóló jelentések viszont egyre biztosabb alapokon nyugszanak. A sportoktatók felkészültsége hiányos. Az iskolás sportolók „sok helyen magasabb színvonalon állnak, mint az edzők”. A jelentős számú kispálya építését 1953-ban nem folytatják. A cél most a „nagyobb építkezések társadalmi munkával való segítése”. Az elhanyagolt sportágak „nagy fejlődésnek indultak”. Veszprém megye adatai is bizonyítják ezt. Van 1597 atlétájuk, 1489 asztaliteniszezőjük, 335 kézilabdázójuk, 444 kosarasuk, 873 tornászuk, 390 úszójuk stb. 1944 előtt a megyében csak 1-2 létesítmény volt⁷⁵, ma 680. Százhuszonöt labdarúgó-, 183 röplabda-, 47 kézilabda-, 17 kosárlabda-, 92 MHK (Munkára, Harcra Kész)-pálya, 12 uszoda és 21 tornaterem. Utóbbiakat más célokra is igénybe veszik, ami káros hatást gyakorol a szakmai munkára.

Az országos kép egyenetlen. Az atlétika – 1953-ban – súlyponti sportág, mégis, „alig van használható pályájuk”. A vidéki létesítmények építése nem tervszerű. Ezért határozott úgy az OTSB, hogy a jóváhagyásuk nélkül nem szabad építkezni. A következő évben rendelkezésre álló kb. 20 millió forintot már észszerűbben kívánják felhasználni: fejlesztésre, létesítésre. 1953 októberére – túl vagyunk a Nagy Imre vezette kormány programja meghirdetésén –, elavultnak ítélték az 1951 március 20-án jóváhagyott minta SE alapszabályokat. A MDP KV 1953. július 28-iki határozata nyomán új készül, amely biztosítja a demokratikus jogok és kötelességek, valamint a kollektív vezetés érvényesülését. 1954-ben az OTSB Racionalizálási Bizottsága által összeállított 35 példányban készült, 'szigorúan titkos' minősítésű jelentés ad átfogó képet a sportmozgalom helyzetéről, az érvényesülő tendenciákról. Az OTSB a fővárosi, 19 megyei, 138 járási, 30 városi és 22 budapesti kerületi TSB, és a Társadalmi Szövetségek közreműködésével irányította a több mint félmillió sportoló munkáját. Működött még az egyes szakszervezetek mellett 16 egyesület, egyes minisztériumoknál, intézményeknél öt ún. hivatali SE és a falusi dolgozók sportkörei. Az SK-k száma „közel” 4000 volt. A központ közvetlen alárendelésében működő szervezeteknél és intézményeknél 608 fő dolgozott. A társadalmi munkások száma kb. 7500 volt. A központban 25 vezető és 140 ügyintéző szorgoskodott tizennégy szervezeti egységben.

Az OTSB létrejötté óta – olvasható az összefoglalóban –, „hatalmas mértékben fejlődött”, de jelenleg a feladatát még nem látja el „teljes mértékben”, különösen az irányítás rendszeressége, következetessége és a feladatok végrehajtásának ellenőrzése terén. Ennek több oka van. A minisztériumok és a tömegszervezetek „nem fogadják el az OTSB irányelveit, keresztezik törekvéseit”. A SZOT-nál a „kettőség”, a DISZ esetében pedig az érdektelenség nehezíti az együttműködést. Az ope-

⁷⁵ Ez téves, hamis statisztikai adat. Veszprémben, Pápán, és a megye más nagyobb településein számos, főképpen szabadtéri sportlétesítmény volt. (Szerk.)

ratív munka háttérbe szorítja az elvi irányítást és az ellenőrzést. Az OTSB állami szerv, ugyanakkor mozgalmi jellegű munkára kényszerül. A helyi TSB-knél gyenge a szervezési és a kádermunka, valamint az agitációs és propaganda-munka. Falun nagy a szakkáder hiány. A szocialista szektorban dolgozók ingáznak, nem ott dolgoznak, ahol laknak, ezért a munkahelyi SK tagság hiányában nem működhet. A tizenkilenc működő SE 1951-ben kezdte működését. Tagságukat elsősorban az iskolákból toborozzák, nem a saját munkahelyük dolgozóiból. Az utánpótlás tervszerű nevelését akadályozza a három „kiemelt” SE különleges státusa. (Haladás, MTH SE, Honvéd SE) Az egyenes vonalú fejlődés megtorpant. A tizenkilenc SE működésének anyagi alapját a munkahelynek juttatott összegben és a sportrendezvényekből származó bevételeken kívül az „igen jelentős” állami támogatásból fedezik. Ezek felhasználásából az állami szervek csak az állami támogatás felhasználását ellenőrizhetik. Az elmúlt három év során „óriási mértékben nőttek a személyi kiadások” Ezek a fejlesztéstől vonnak el lehetőségeket.⁷⁶

1955 januárjára elkészült az év munkaprogramja. Ebben a falusport fejlesztésére az előző évi összeg háromszorosa szerepel. A racionalizálás keretében megtörtént a Lokomotív, az Előre Postás, a Petőfi Lendület és a Fáklya SE összevonása. Ugyanakkor egy sor alapvető hiba gátolja, nehezíti a fejlődést. A tömegek, és különösen az ifjúság testnevelése nem fejlődik kielégítően. Az utánpótlás felkészültsége nem éri el a válogatottak színvonalát, sőt, egyes sportágakban visszaesés mutatkozik.

Az iskolai testnevelés a sportmozgalom „egyik legelhanyagoltabb területe lett”. Alacsony színvonalú az általános iskolai munka. Az iskolák többségében nem működik sportkör. Győr-Sopron megye 230 falusi általános iskolájában mindössze 30 testnevelő dolgozott. Az üzemekben elhanyagolták a tömegsportot. A falusi ifjúságnak csak egy kis része sportol. A kb. 3350 községből csak kb. 1000-ban működik sportkör, de ezek munkája is a „legtöbbször gyenge”. Az MHK elvesztette népszerűségét. Több SE (Honvéd, Dózsa, Építők) megszüntette igen sok szakosztályát. Túlzott a labdarúgás megkülönböztetett kezelése. A nevelőmunka mellékes, terjed az anyagiasság. Az összefoglaló készítői úgy vélték, a „legnagyobb hiányosság a politikai szempontok érvényesítésének elhanyagolása. Az eredmények nincsenek politikailag megfelelően kihasználva.” Súlyos hiba, hogy elhanyagolták a kollektív vezetést és az „egészséges közszellem kialakítását”. A figyelem túlságosan az élsport felé fordult. Az egyik legnagyobb hiányosság, hogy nem tudták megjavítani a gazdasági tevékenységüket, pedig ott olvasható az iraton szereplő megjegyzésben, hogy „sportéletünk jelentős részét teszi ki a gazdasági feladat...”. (sic!) A megyék jelentései összhangban állnak az idézett összefoglaló állításaival. Ezzel együtt az 1930-as évek végének helyzetével összevetve az 1954/55-ös állapotokat, döntő-

⁷⁶ MNL XIX-J-14-b-10.dbz.sz.né. Az Összefoglaló 21 oldalon át sorolja, elsősorban a gondokat. A személyi kiadásokra vonatkozóan az Előre SE-t említi, ahol 95 fő és 290 mellékfoglalkozású munkatárs közül 1 millió forintos bérallappal működik.

en a Budapest – Vidék sportoló lakosságának arányait, a mérleg, főleg mennyiségi téren, az utóbbi javára billen.⁷⁷

E fentiek ismeretében meglepő, ugyanakkor indokolt az a magabiztosság, sőt, önelégültség, ami Hegyi Gyula Új feladatok előtt című, a Népsport 1956. évi első száma címlapján közölt nyilatkozatából árad. Az ország közvéleményét, a sportkedvelőket és a sportolókat meg kellett (volna) nyugtatni: bár vannak hibák, összességében a magyar testnevelési és sportmozgalom sikeres. A jövő biztató. Ezt bizonygatta Hegyi a látszatra tetszetős számok sorjázásával. Az atléták, elsősorban a középtávfutók, 312 országos csúcsot állítottak fel. A DISZ által szervezett versenyen közel 300 000 fiatal vett részt, a VIT (Világifjúsági Találkozó) jelvénytulajdonos versenyeken 215 014-en teljesítették a követelményeket. A falusi szpartakiádon több mint 70 000-en indultak... Reményének adott hangot, hogy az MHK új rendszere igazi tömegsport alapját fogja képezni a versenysportnak. Harcba szólított az anyagiasság ellen. Kijelentette: „teljesen és véglegesen el kell tűnnie sportéletünkől az anyagiasság mételénnek”. A soron lévő olimpiával kapcsolatban figyelmeztetett: drága lesz, ezért az állami források mellett mozgósítani kell a társadalom anyagi lehetőségeit is.⁷⁸ A Képes Sport áprilisban a XX. Kongresszus hatásáról szólva írta: „Sportéletünkben örvendetes tempóban indult meg a tisztulás folyamata, az elmúlt évek sűrűn ismétlődő hibáinak kigyomlálása.” Feladat van elég. Személyi kultusz, pazarló kiskirályok, a párt- és kormányhatározatokat semmibe vevő és a nép érdekét gyakran lábbal tiprók⁷⁹... Ezek már a kibontakozó politikai válság hangjai. Magáról a folyamatról külön fejezetben szólunk.

Ezeknek az adatoknak a felsorolásával nem az olvasók tűrőképességét kívántuk próbára tenni, hanem a vállalt feladatok nagyságát, bonyolult voltát és a végrehajtók felkészültségét vetettük egybe. A hazai testnevelés- és sportmozgalom teljesít-

⁷⁷ Romsics Ignác (2010): *Magyarország a XX. században*. 375-376. o.

⁷⁸ Népsport, 1956. január 1. 1. o. Az MHK, amelyet a szovjet GFO mintájára szerveztek, 1949-ben indult. Ebben az évben 250 ezer „sportjelvényesre” számítottak a vezetői. 1950 júliusában a Vasas Szakszervezet az Üzemi Bizottságokat is bevonta a szervezésbe. A Népsport ekkor már a mozgalom „roppant arányairól” írt, és a terv 100%-os teljesítésére mozgósított. 1951-ben erőteljes csapásként szerepel a sajtóban, amelyet a béke ellenségeire mérnek az indulók. Ugyanakkor – mindezek ellenére –, beigazolódott, hogy ebben a formájában nem szolgálja kellőképpen a testnevelés alapját. Ezért 1951. február 1-jétől új MHK Szabályzat alapján igyekszik teljesíteni a vele szemben támasztott követelményeket. A felbuzdulás egyik apró jele: Makkoshotykán azt az utcát, amelyen a fiatalok a sportpályára mennek – nyilván MHK próbázni –, „MHK utcának” nevezik el.

A fogyatékosok nem szüntek meg. A munka tervszerűtlen, kampány jellegű, bürokratikus maradt. Pedig még a világhírű sportolóinkat is bevonták – olykor – a hírverésbe. Hidegkúti Nándor pl. II. fokozatot teljesített! Az ország egyik legnagyobb üzemének lapja egy sort sem közölt a mozgalomról. A Sportoktatási Hivatal 1953. évi tervében 413 200 fő mozgósítása szerepel. Meg kívánták erősíteni a TSB-k mellett működő MHK Ellenőrző Bizottságokat. Minden erőfeszítés hiába való volt. A várt feladatát, a sportot megkedveltetni az ország lakóival, elsősorban a vidéki fiatalokkal, nem sikerült. De, még ebben a formájában is képes volt felszínre hozni jó néhány tehetséget.

⁷⁹ Képes Sport, 1956. április 3. 2. o.

ményének mérlegét megvonni ezek ismerete nélkül, csak a világraszóló győzelmekre függesztve tekintetünket, nem lehet, nem szabad.

Szabadság, demokrácia és „éberség”

Az igazi kommunista éber. *„Az éberség – olvasható a Szabad Nép 1951. május 30-iki számában –, nélkülözhetetlen kommunista tulajdonság. Azt jelenti, hogy soha nem feledkezünk meg az osztályharcról... nyitott szemmel járva éberen figyeljük: ki és mi segíti elő, ki és mi hátráltatja Pártunk politikájának megvalósulását (örkdüink)... a Párt sorainak tisztasága felett.”* Ennek az állandó, mindenre és mindenkire kiterjedő gyanakvásnak a háttérben nem nehéz felismerni a Szovjet Köztársaság születésének és a szocializmus egy országban történő építésének nemzetközi körülményeit. A második világháborúban győztes nagyhatalmak közötti elhidegülés, majd a vasfüggöny „leeresztése” a Szovjetunió és szövetségesei elszigetelődését vonta maga után. Most nem egy országnak kellett harcolni a világimperializmus ellen, hanem „egy tábornak”. A szembenállóknak voltak rokonszenvezői, támogatói, ellenfelei és ellenségei mindkét oldalon. A belső és a külső ellenség ellen biztonsági rendszabályokat hoztak. Ezeket jogszabályokkal támasztották alá és a napi politikai céloknak alárendelve alkalmazták. Az eszközök arzenálja állt rendelkezésre, amelyek célszerű alkalmazásához a szovjet tanácsadók nyújtottak segítséget. Ellenségre szükség volt akkor is, ha éppen „nem létezett”. Az éberség az állandó feszültség, a bizalmatlanság, a félelem keltésére és fenntartására is alkalmas volt. Túlzásai, az éberebbnél is éberebb elvtársak tevékenysége, lejáratva, nevetségessé tette ezt a „kommunista tulajdonságot”. S bár erre a veszélyre a MDP legfelső vezetői közül is volt, aki felhívta a figyelmet, gyakorlata alig változott 1956 őszéig.

Az állam (a politikai rendszer) biztonságát szolgáló jogszabályok és bizalmas belső utasítások, a titkos ügyiratok kezelésének szabályai természetesen a testnevelés- és sportmozgalom egészére is vonatkoztak a központtól (OSH-OTSB) a falusi SK-kig, a SZOT Sportosztályától az üzemi/vállalati SE-kig. A káderosztályok dossziéiban folyamatosan gyűjtötték az anyagokat. Egy-egy személy – vezető vagy sportoló – megítélése jórészt ezeken az információkon nyugodott. Jórészt, mert a hazai és a nemzetközi munkásmozgalmi múlt, a mozgalmi és a politikai életben elfoglalt hely, a szovjet vezetőkhez fűződő kapcsolat, elsősorban a felső vezetői réteg tagjainak esetében döntő volt, már csak a források hiánya miatt is. A káderpolitikát és a napi kádermunkát az MDP KV Káderosztálya, szorosan együttműködve a Belügyminisztériummal, valamint az ÁVO/ÁVH (Államvédelmi Osztály/Államvédelmi Hatóság) Útlevel-osztályával, irányította. Ennek különösen a nemzetközi versenyekre (EB, VB, Olimpia, nemzetek közötti válogatott mérkőzések stb.) utazások előkészítése, bonyolítása és értékelése során volt jelentősége. Ilyenkor a KV Titkársága által megadott irányelvek alapján kezdődött a küldöttségek tagjainak a kiválasztása, a névsorok és a jellemzések összeállítása és felterjesztése. Ebben a fo-

lyamatban az ÁVH volt a különösen „éber elvtárs”, a szakmai igények mindenképp letti képviselője pedig az OTSB, személy szerint az elnök, Hegyi Gyula.

Az 'ellenség', vélt vagy valós, 1944/45 óta a demokratikus társadalmi/politikai erők célpontja, fizikai megsemmisítésük, az országból történő kiűzésük, kitelepítésük, elhurcolásuk, megbélyegzésük folyamatosan történt. Ha lankadt az osztályharc, a sztálini tanítás a falusi osztályharc élesedéséről új lendületet adott ennek. 1949 február közepén a Népsport a kulákveszélyre hívta fel a figyelmet. Ezek ugyanis, a falusi 'burzsoázia', rombolják a falu sportját, jövedelmet húznak belőle.⁸⁰ A Szabad Nép felhívását, miszerint „Ki kell küszöbölni a reakció befolyását a sportéletből”, országsszerte megfogadták a TSB-k. Fejér megye büszkén jelentette a központnak: „*a sportkörök vezetőségéből eltávolították az oda nem illőket és helyükre a Párthoz hű becsületes munkás és paraszt kádereket*” állítottak be.⁸¹ A központ nem volt ilyen lelkes. A Pártközpont szemükre is hányt. Keleti Ferenc írta Hegyinek 1951. május 16-i keltezésű átiratában: az őszi választások alkalmával az ellenségnek is sikerült beépülnie a tanácsokba. Most igen nehéz munkával és harccal kell ezeket az ellenséges elemeket kiszorítani. Az OTSB – állította Keleti –, felületesen kezelve ezt a kérdést, ellenséges elemeket biz meg munkával, ezzel is szaporítva a tanácsokon belül lévő ellenség számát. Úgysszólván minden megyében kisebb-nagyobb hibák vannak, nem is beszélve az OTSB-ról, vagy a Népsport szerkesztőségének összetételéről. Az erre vonatkozó megbeszélések és határozatok után sem javul a helyzet. Hegyi – sürgette Keleti –, lépjen végre! Legyen program, aminek keretében egy-két hónapon belül az összes vezető és középkádert felülvizsgálják. Az ellenséget el kell távolítani! Ezzel elvileg egyetértett a sportvezetés, de csak körültekintően, nehogy éppen a napirenden lévő fő ellenség, 1950-ben pl. a gazdasági 'hiénák' elleni harcról elterelje a figyelmet. Ilyenkor a sajtót mellőzték és az ügyeket „házon”, azaz sportszervezeti keretek között intézték el.⁸² Olykor Hegyi Gyula volt kénytelen segítséget kérni Nógrádi Sándortól. „*Az utóbbi időben – írta 1951. október 5-én –, a sportmozgalomban olyan jelenségek mutatkoztak, amelyeket feltétlenül az ÁVH tudomására kell hozni.*” Ünnepeyes alkalmakkor ugyanis az ellenséges elemek megrongálják a hangosító berendezést. Ez történt, amikor a Főiskolai Világbajnokságról hazatérő csapatot fogadták a Keleti-pályaudvaron, és a Honvéd Üllői úton rendezett záró-ünnepségén. „*Régebben – zárta panaszát Hegyi –, megtörtént sok hasonló esetet tudok felsorolni.*” Kéri, segítsen, hogy ezek a szabotázások „megszűnjenek”.⁸³ A hivatalos tényezők a szovjet tapasztalatok elterjesztésének fő akadályát ugyancsak az SE-kben meglapuló ellenség ügyködésében jelölték meg.⁸⁴

⁸⁰ Népsport, 1949. február 15. 1. o.

⁸¹ MNL 276/f/96/ 20. ő. e. K/11/F/15/1952.

⁸² Uo. K/11/292-1950. Ebben az esetben engedély nélküli játékvásárlásról volt szó.

⁸³ Uo. XIX-J-14-b-2.dbz.745-1951.

⁸⁴ Uo. K/11/F/70/53. F/I/b.

A nagy múltú, nemzetközileg jól ismert, sok ezer szurkolót maga mögött tudó Ferencváros (FTC) sok gondot okozott a sport- és a politikai vezetésnek egyaránt. A szurkolók 'kemény magja' nem értett egyet a múlt sommás elutasításával, a proletár internacionalizmussal, a kommunista diktatúrával és annak a sportmozgalomban való érvényesítésével. Ellenkezőjét minden alkalmat és eszközt megragadva hirdették: klubban, lelátókon, ahol csak alkalom adódott rá. A román-magyar labdarúgó mérkőzések rendkívüli biztonsági intézkedések mellett zajlottak. A Fradi vezetősége képtelen volt gátat vetni ennek a magyarázható, de a politikai rendszeren túl az egész magyarságra nézve kedvezőtlen hatású szurkolói magatartásnak. Végül Rákosi Mátyáshoz fordultak segítségért. A megoldást az FTC-nek szakszervezeti csapattá (ÉDOSZ) való átalakításától várták. Ez a lépés fordított hatással járt. A fradista „reakció” immáron maga mögött érezve egy szakszervezetet, még megbízhatóbb lett. A játékosok és a szurkolók egymást 'hergelték'. A közönség sorokban megbúvó 'ellenséges elemek' a hangulatot 'téves irányba' igyekeztek befolyásolni. Tudjuk, nem teljesen eredménytelenül. Az MLSZ elnöksége 1950. május 22-iki ülésén foglalkozott ezzel a problémával. A megjelenteket Ries István emlékeztette: ő a FTC-t 1945-ben feloszlatta, de a döntés ellen mentő akció indult, sikerrel. „Ma már – hangsúlyozta Ries –, sokkal nehezebb megoldani ezt a kérdést.” A reakciós góc állandó rendőrségi ellenőrzést kíván.⁸⁵ És... nevelést. Politikai-ideológiai nevelést sportolónak, szurkolónak egyaránt a szovjet példa nyomán, hiszen ezt hirdette a Népsport is, a sportemberek minden tekintetben példát mutatnak: szurkolóknak, az egész szovjet társadalomnak. Erősek, egészségesek, kulturáltak, emberségesek, segítőkészek, a szovjet nép rajong értük. Példaképek. A sportolást, a kimagasló eredmények elérését nem öncélnak tartják, hanem szerény hozzájárulásnak a szocialista-kommunista társadalom minél sikeresebb építéséhez. A népi demokráciák sportolóinak is ezen az úton kellene haladnia, minél gyorsabban, minél eredményesebben. A tények azt bizonyították, hogy ez az út – esetükben – „görröngyösnek” bizonyult. A magyar úszók a tanácsválasztások tiszteletére országos rekordok megdöntését ajánlották fel. Előtte edzői megbeszélés volt. Ezen részt vett Novák Éva edzője, Hunyadfi István is. Az edzők jelezték: a versenyzők formán kívül vannak, a csúcsdöntés lehetetlen. Meg kellett győzni őket – jelentette Rákosinak Hegyi Gyula –, hogy a sport „nem öncél, azt politikai tartalommal kell telíteni és a szovjet példák nyomán egy-egy nagy jelentőségű politikai eseménynél a sportolók éppen úgy kiveszik részüket a felajánlásukkal a munkából, mint ahogy azt a dolgozóink teszik. Javasolta: december 21-én, Sztálin születésnapja előtt ne legyen csúcskíséret Székesfehérváron, de Ózdon, december 30-án 200 yardon világszűcs születik.”⁸⁶

⁸⁵ Népsport, 1948. december 2. 1. o., Uo. december 9. 1. o. Ez utóbbi írás címe: Rákosi Mátyást ünnepelte a Fradi közönsége. MNL XIX-J-14-b-1.dbz.sz.n.

⁸⁶ MNL XIX-J-14-b-2.dbz. 575-1-K-24703-1950. A jelentés kelte 1951. január 7.

A „burzsoá öncélúság” sport és politikai, de emberi szempontból is kártékonynak minősült. A vívófenomén Elek-testvérek és a Nyáry Magda közötti versengés hatásának tulajdonították a vezetők, hogy pl. Koppenhágában Nyáry az USA csapata elleni mérkőzésen egyetlen győzelmet sem aratott. A delfin lábtempóval pillangózó Tumpek Györgyöt – a kijevei versenyen – „szabálytalan lábtempója miatt” zárták ki. Mindennek feltételezett háttere: egyikük sem MDP tag!⁸⁷ Az állandóan hangoztatott fő ok pedig: a politikai-ideológiai nevelés hiányossága. Ez persze nem magyar sajátosság volt. A bukaresti magyar Nagykövetség 1953.junius 27-én kelt jelentéséből kiderült, hogy a román sportbarátaink milyen módszert alkalmaznak e munka eredményesebbé tétele érdekében. Náluk egy-egy válogatott mérkőzés után a játékosoknak beszédet kell tartani abban a munkás közösségben, amelyben dolgoznak. Elemezniük kell, hogy miért győztek, vagy miért vesztek. Így próbálják elérni, hogy a játékosokban tudatosuljon: honnan kerültek ki, s hogy játékuikkal milyen felelősséggel tartoznak a dolgozók, a munkások „irányába.” Hogy a kommunista önbírálatnak ezt a sportváltozatát a szatellit államok mindegyikében alkalmazták-e, nem tudjuk, hatásáról sincs tudásunk. Arról viszont igen, hogy kiváló labdarúgónk, E. B. *„tevékeny szervezője volt annak a csapatnak, amely 1949-ben külföldre akart szökni, s akiről gyanították, hogy 1953-ban is szervez egy ilyen együttest, amely a világbajnokság után külföldön marad, disszidál”*.⁸⁸

Az olimpiák, a kimagaslóan nagy nemzetközi érdeklődés miatt, mindennél körültekintőbb előkészületet igényeltek. A biztonsági intézkedéseket, az együttműködést össze kellett hangolni a szovjet szervekkel. A magyarok mindig számoltak a segítségükkel. Saját politikai kísérőik létszámát ennek tudatában mérsékelhették. Az utazások előkészítőinek mérlegelni kellett a várható veszélyek mibenlétét. Az esemény színhelyének Magyarországtól való távolságát, a házigazda és a „tábor” viszonyát, a nemzetközi helyzetet/hangulatot a rendezés időpontjában, a magyar emigráció, a „disszidens” magyar sportolók jelenlétéből adódó veszélyeket, a magyar csapat tagjainak „kezelhetőségét”, s még ki tudja mi mindent. A vezetők, kísérők sportteljesítményekkel kapcsolatos várakozása – hozzák-e a sportolók a kívánt eredményeket? –, a remény, az egészséges bizakodás aggodalommal, félelemmel párosult, hiszen a történekről részletesen be kellett számolni, győzelmekről, kudarcokról, verésegekről egyaránt. Ettől függött az anyagi-erkölcsi elismerés, a pénzbeli juttatás, kitüntetés, vagy a politikai-szakmai bírálat. Az előkészületeket folyamatosan ellenőrizték a szakmai-politikai vezetés, a MOB, az OTSB és a sportágak szövetségi kapitányai. Az 1952-es, Helsinkiben megrendezett nyári, ún. „béke olimpiára” vonatkozó adataink, a politikai szűrést illetően, érvényesek valamennyi világvérsenyen való részvételünkre nézve.

⁸⁷ Uo. 88-S-289-1952.

⁸⁸ Uo. 276/f/96/42. ő. e. K/11/A/410/1953.

Az utazásra javasoltak névsora már április végén elkészült. Ezt a Pártközpontban az OTSB és az ÁVH képviselőivel megvitatták. A teljes névsor június elején az ÁVH-nál volt ellenőrzés végett. Ezt követően jutott el Farkas Mihályhoz és Nagy Imréhez.⁸⁹ Erre július 1-jén került sor. Közben hivatalról hivatalra, illetékestől illetékesig került a javaslat, és születtek olykor homlokegyenest ellenkező állásfoglalások egy-egy személlyel, sportolóval, szakvezetővel, újságíróval, rádióriporterrel kapcsolatban. Eldőlt, hogy kik azok, akiket a finn elvtársak „felkérhetnek nyilatkozatra”. A labdarúgó válogatott tagjai közül Bozsik Józsefet és Hidegkúti Nándort érte ez a megtiszteltetés.⁹⁰ Az olimpiai csapat tagjai politikai megítélésénél különös figyelmet fordítottak a vívókra, a vízilabdázókra, az úszókra és a labdarúgókra. Keleti Ferenc írta Farkas Mihálynak az utazó keretről: „A Péter elvtársék (Péter Gábor, G. F.) által aggályosnak ítélték húsz sportolóból mi (Sport alosztály, G. F.) négyet kiemeltünk. A többi tizenhatra vonatkozó adatok valóban súlyosak. Ennek ellenére csak három visszatartását javasoljuk.”⁹¹ A kifogásoltak között volt – jelezte Keleti –, nyolc vívó, akik nélkül eleve le kell mondani a vívásban elérhető világszínéről. Közülük egy-kettő „kiemelése” nem jelent megoldást. Ezek „egy polgári módon összetartó társaság”. Az úszóknál, vízilabdázóknál ugyanezt a szellemet képviseli Szőke Kató, Gyarmati Dezső, Markovics Kálmán. Bácsalmási Péterre nagy szükség van, az atléták „ragaszkodnak hozzá”. H. R-né pedig az egyetlen nőitorna edző. „Ha a hatóságai elvtársak szemé különösen rajtuk lesz, akkor nagyobb baj nem eshet. E tekintetben talán még a szovjet elvtársak is fognak segíteni, hiszen apparátusuk az ilyen népi demokratikus gondok miatt is számottevő.”⁹² Amennyiben házaspárt tartott „aggályosnak” az ÁVO, a kiutazás feltétele egyikük itthon maradása volt. Ezt az álláspontot képviselték Gyarmati Dezsőék esetében. Vagy Székely Éva utazik vagy a férje. Bay Béla hol az „aggályosok” között szerepelt, hol mint az utazó vívócsapat vezetője. A labdarúgó válogatott tágabb keretének tagjai közül a java gyanúsnak bizonyult. Nem merült fel kifogás Berendi, Csordás, Hidegkúti, Gellért, Börzsei, Zakariás, Palotás és Budai ellen. Puskást, a vívókhoz és a ’vizesekhez’ hasonlóan csak a nélkülözhetetlensége tette „salonképesé”. A sajtó munkatársai közül Rejtő László és Pető Béla ellen merült fel kifogás, Szepesi György ellen nem. A megítélések körüli viták jelentős részében a Rákosi támogatását élvező Hegyi Gyula állásfoglalása volt a döntő. Ő számos esetben személyes felelősséget vállalt, ill. kijelentette: az illető nélkülözhetetlen. A nemzetközi, a világra szóló siker a legfelső politikai vezetés számára mindennél fontosabb volt. Egészen 1954-ig.⁹³ Az ausztráliai Olimpia átlagosnál nagyobb számú politi-

⁸⁹ MNL 276/f/96/36. ő. e. K/11/130-1952.

⁹⁰ Uo. 19. ő. e. K/11/F/2,9-1952.

⁹¹ Uo. 36. ő. e. K/1126-1952. Lóránt Gyuláról, Cselkó Tiborról és Budai Párról volt szó.

⁹² Uo. K/11/126-1952. A javaslatok között szerepelt az is, hogy az olimpiai keret ne a szovjet hősi emlékművet koszorúzza meg! Ez –feltételezésünk szerint –, a finnek érzékenysége miatt történt így.

⁹³ Uo. XIX-J-14-b-3.dbz.88-H-18-1952.

kai kísérete/ellenőrei képtelenek voltak a hazai események támasztotta lelki válságot megakadályozni.

A pénz beszél

Joggal merül fel a kérdés, egy pusztító háború után, a tetemes jóvátételi kötelezettségek mellett, milyen pénzügyi forrásokból, milyen mértékben lehetett biztosítani a testnevelési és sportmozgalom talpra állításához és gyors, eredményes fejlesztéséhez nélkülözhetetlen pénzügyi feltételeket. A központ miből fizette az apparátust, a szervezet tárgyi feltételeivel összefüggő kiadásokat, a létesítmények fenntartását és a sportfelszerelések beszerzését, gondozását, a mulhatatlanul szükséges fejlesztéseket, az útiköltségeket, a nemzetközi kapcsolatok felvételével és bővítésével összefüggő kiadásokat stb. Ezekre és még számos más, tárgyunkhoz szorosan kapcsolódó kérdésre sem a már többször hivatkozott összefoglaló történelmi, sem a szegényes sporttörténeti munkák, sem a korabeli gazdaság egészét vizsgáló alapos gazdaságtörténeti művek nem térnek ki.⁹⁴

Az első, háború utáni költségvetési évben, 1945-1946-ban, a világsúcsra törő infláció miatt, egészen 1946 augusztusáig a politikai pártok, gazdasági szervezetek, tőkés vállalkozók, a kisiparos és kiskereskedő társadalom viselte a talpra állással kapcsolatos anyagi terheket. Ennek nagyságrendjéről, jelentőségéről igen eltérően nyilatkoztak a politikai ellenfelek. Marosán György 1949 májusában a készülő beszédéhez adatokat kért Hegyi Gyulától. Utóbbi válaszában hangsúlyozta: a Horthy-időkhöz képest a sport támogatása ötszörösére nőtt.⁹⁵ Ofner Alfréd kisgazdapárti képviselő a Nemzetgyűlés 1947. március 19-i ülésén, méltatva a sport kiemelkedő szerepét és teljesítményét bel- és külpolitikai szempontból egyaránt, felhívta a figyelmet arra, hogy a költségvetés teljes összegéhez képest, a sportra szánt 1 756 000 forint, ez is elsősorban a személyi kiadások címén, mindössze 0.7%. Ez az összeg kisebb egy jelentősebb sportclub évi költségvetésénél. Közeledik a londoni olimpia, sürgősen tenni kell valamit a sportra fordítható állami támogatás növelése érdekében. Javasolta: vezessék be a sportadót, vagy a lósportból származó bevételek 10%-át fordítsák erre a célra.⁹⁶ A törvényhozók az embersport-verse-

⁹⁴ Elsősorban Berend T. Iván (1964), Berend T. Iván - Ránki György (1972), Csikós Nagy Béla (1996), Germuska Pál (2004), Kornai János (1993), Nyers Rezső (1968), Szalai Erzsébet (1990) és Pető Iván - Szakács Sándor (1968) műveire utaltunk.

⁹⁵ MNL XIX-J-14-b-1.dbz.sz.né. A Nemzetgyűlés 1949. január 25-én tartott ülésén Katona Jenő kisgazdapárti előadó örömmel nyugtázta a kulturális célokra előirányzott költségvetési összegek számottevő emelkedését. A sportra fordítható összeg is jelentősen nőtt: 7.3 millióról 26.6 millióra „a sport barátainak nagy öröme”.

⁹⁶ Nemzetgyűlés Naplói, 1947. március 19. 1015. o. Hegedűs András, a MKP képviselője is szűknek tartotta a keretet, amiből 976 000 Ft-ot személyi, dologi kiadásokra pedig csak 780 000 forintot szánt a költségvetés. Ivanics István szociáldemokrata képviselő, a Csepeli MTK elnöke, 24 működő szakosztály irányítója, az ország legnagyobb SE első embere jelezte: évi költségelőirányzatuk 1.5 millió forint. Ld. Nemzetgyűlési Napló, 1947. III. 12. 794. o.

nyekkel kapcsolatos esélyfogadást (tippversenyt) részesítették előnyben. 1947. augusztus 14-én jelent meg a Magyar Közlönyben a 10.690/1947.Korm. sz. rendelet. Ennek 2.§-a rendelkezett a bevétel elosztásáról. Ennek 50%-át a nyereségek kifizetésére, 25%-át olimpiai és egyéb sportcélokra, 25%-ot pedig a rendezés kiadásainak fedezésére kell fordítani. Ha ezen felül marad még, az szintén sportcélokat szolgáljon. A nyereség 20%-os illeték alá esik. Öt forintig illetékmentes. A rendelet végrehajtásáról, az MLSZ javaslatára, a VKM és a PM (Pénzügyminisztérium) gondoskodik.⁹⁷

A testnevelési és sportmozgalomra fordítható összegek (milliárdok) gerincét az állami költségvetésben biztosítottak jelentették. A bevétel a vállalati forgalmi és egyéb adókból, a vállalati nyereség és egyéb bevételekből, a szövetkezetek és a lakosság adóiból, az Államkölsön bevételeiből, a hosszú és középlejártú kölsönök fizetéséből, az Állami Mezőgazdasági Gépüzem, a TB (Társadalombiztosítás), az OTP (Országos Takarékpénztár) biztosítási, valamint egyéb állami bevételekből származott. A bevételek és a kiadások folyamatosan emelkedtek. 1953-ban értek a csúcra. Ekkor a bevétel 52 739 047 000, a kiadás pedig 51 864 005 000 forint volt. Ettől kezdve folyamatosan csökken. 1956-ban a bevétel 43 322 540 000, a kiadás pedig 42 147 114 000 forint volt. Az egyes feladatok közötti arányok százalékos megoszlásában első helyen a gazdaság fejlesztése áll 1954-ben 60, 1955-ben 55.5, 1956-ban pedig 53.3%-kal. A szociális és kulturális kiadások 21, 22.9 és 27.2%-át tették ki az összes kiadásnak. A rend- és jogvédelemre fordítandó összegek pedig 11, 12.5 és 9.7%-ot tettek ki. Póthitelről az 500 000 és „elvi jelleggel nem bíró” összegek esetében a Pénzügyminisztérium és a Népgazdasági Tanács állásfoglalása után a Minisztertanács döntött. Ez a megkötés 1953-tól szigorodott. Ugyancsak engedéllyel lehetett címek, rovatok és alrovatok között módosítani. A költségvetésről, ennek helyesnek tartott arányairól a végső szót mindig a politikai vezetés mondta ki. Ezek a döntések a gazdasági-pénzügyi szakértők álláspontját sem mellőzve függték a nemzetközi feszültség mértékétől (Vietnám, Korea, Jugoszlávia, német egyesítés stb.), a pártvezetésen belüli erőviszonyok alakulásától, a Szovjetunióban, a 'táboron' belül és itthon, és nem lebecsülendő mértékben a termelés (elsősorban a mezőgazdasági) alakulásától, valamint a rendkívüli kiadásoktól. Esetünkben a nemzetközi versenyek számától és jelentőségétől. A költségvetés egyensúlyának védelme, a fejlesztési igények, párosulva a világraszóló sikerek reményével, folyamatos viták forrása volt a gazdaságirányítási szervek (Országos Népgazdasági Tanács, Országos Terv Hivatal, Állami Ellenőrzési Központ, Pénzügyminisztérium) és az OTSH között. A közvetítő és a döntnök szerepét az MDP KV illetékesei alakították. Az

⁹⁷ Magyar Közlöny, 1947.200. sz. 1. o. Végrehajtásáról a 124.800/1947. Korm. sz. r. intézkedett. Uo. 203. sz. 2515. o. A TOTO 11 találatos szelvénye 1947-ben 10 441 forintot hozott a nyertes konyhájára. Gergely Ferenc-Kiss György (1975): Horthy leventéi. Bp. Ld. I/4., II/4. és a III/3. fejezetet. Gergely Ferenc (1974): Lósport-embersport. Az Országos Testnevelési Alap létrejötté. Testneveléstudomány, 3. sz. 47. o.

alkudozásokban szerepet játszottak a személyi kapcsolatok is, amelyek közül – témánkból adódóan –, a Rákosi Mátyás és Hegyi Gyula közötti volt a legfontosabb. A létszámcsökkentés, az 1952-es súlyos aszály, az olimpiák feltételeinek biztosítása, a nélkülözhetetlen sportfelszerelések előállítására és külföldről történő beszerzése, az 1960-as magyar olimpia jegyében épülő „gigantomán” Népstadion építéséhez szükséges összegek és munkaerő biztosítása, a sportolók politikai-ideológiai nevelésének ügye, a kispolgári mentalitás térhódítása, a sportolók anyagi igényeinek egyre erőteljesebb jelentkezése, mind-mind érintette a pénzügyi lehetőségeket, a vele összefüggő személyi és csoportérdekeket, állásfoglalásokat.

A testnevelési és sportmozgalomra fordított, állami költségvetésből származó összegek alakulásának számszakilag megbízható nyomon követése meghaladja lehetőségeinket. A továbbiakban felsorakoztatott adatok viszont, összevetve az eddig közöltekkel, nagyságrendileg érzékeltetik az arányokat. Az 1946-1947. évre megállapított költségvetés 14. Testnevelés címe a kiadások fösszegét 1 756 600 forintban adja meg, az 1947-1948. évi előirányzat már 7 323 000 forint. 1949-ben a vállalatok által adott fejenkénti 16 forintra együtt 130 millió forintra nőtt. Ez az összeg 1954-ben 135 millió. Az állami költségvetés összes bevételének csökkenéséből és az melbourne-i olimpiára való pénzügyi előkészületek adataiból arra következtünk, hogy ez a költségvetési tétel 1955-1956-ban nem nőtt. Ugyanakkor más intézmények és szervek – minisztériumok, SZOT stb. – költségvetésében szereplő összegekről, többek között a személyenként havi 5.40 forintot jelentőről nincsenek adataink. Tudjuk viszont, hogy 1952-ben a SE-ek bevételei visszaestek. Ennek három oka volt: 1. az üzemi jóléti keretek csökkenése, 2. az üzemi beruházások csökkenése és 3. a tagszervezés elhanyagolása. A bevételi csökkenések ellensúlyozására a SZOT SE-k költségvetésének tárgyalásánál az Államgazdasági Bizottság úgy határozott, hogy a bevételeket 2 millió forinttal emelni kell a tagdíjából és a rendezvények bevételeiből. Így az 1952. évre tervezett bevételek összege 92.6 millió forinttal emelkedett. További javulást reméltek – már ebben az évben – az egységes pénzgazdálkodás újabb sportkörökre történő kiterjesztésétől. A Mezőgazdasági Dolgozók Szakszervezete mellett megalakuló SE, valamint az alája tartozó falusi SK-k megalakulása után az ott jelentkező sporttámogatás kb. 3,7 millió forintja az Államgazdasági Bizottsághoz felterjesztetteken felül jelentkezett. A sportköltségvetések 1952-re egységesen az állami költségvetési rendszer szerint készültek el, ami komoly haladást jelent – hangsúlyozta az OTSB Pénzügyi Főosztályának előterjesztése – a múlt évek rendszertelen és különböző szempontok szerint készült költségvetéseivel szemben. A továbbiakban az SE-k és SK-k „főleg állami támogatásból” fognak gazdálkodni.⁹⁸ A Fa- és Építőipari Dolgozók Szakszervezete 1953-ban jelezte: dolgozói élet- és munkakörülményei sajátosságai miatt nem tudnak lépést tartani a sportmozgalom alakulásával. 1945 előtt nem voltak sportköre-

⁹⁸ MNL 276/f/96/17. ö. e. K/11/F/3/-1952.

ik, nincsenek ilyen jellegű hagyományaik. Ma viszont van már 287 sportkörük 27 000 taggal. A munkához kevés és bizonytalan a pénzügyi alap. Az állami támogatás elégtelen. Az államosítás óta, 1951-től, a sportolók és az Országos Sportszövetség 10 millió egyszázezer forintot kapott. Budapesten egy 30 ezer fő befogadására alkalmas pályát kívánnak építeni, ám a 2 milliós állami támogatás elfogyott. Az építkezést le kellett állítaniuk. Veszélybe került a fővárosban élő 100 ezer építőipari dolgozó rendszeres, szakszerű sportolása. Hogy folytatni tudják a megkezdett munkát 5 millió forintra lenne szükségük.⁹⁹

1953 októberében az OTSB a nemzetközi sportversenyekkel kapcsolatos kiadások fedezésére 4 706 000 forint póthitelt kért a Minisztertanácstól. Az 1954. évi tanácsi támogatási keret 12 millió forint volt. Ebből Borsod megye a teljes keret 1/6-át kapta. A kétmillióból csak 1.7 milliót használtak fel. Az OTSB ebben az évben – 1955-ben – mindössze 4 millió forint beruházási hitelt kapott.¹⁰⁰ Az OT 1953-ra 37 millió forint beruházási keretet biztosított az OTSB-nek. Ez – kifogásolták –, csak a legszükségesebbekre elég. A Császár uszoda és a Nemzeti Sportcsarnok munkálataihoz kellene még 5 és fél millió. Az OT „több egymás után következő alkalommal, rövid időn belül 30 millió forintról 18 millió forintra csökkentette az OTSB 1954. évi előzetes bevételi keretét. A feladatokhoz mérten ez indokolatlanul alacsony. Ez a keret a jövő évben csak az évek óta húzódo és befejezetlen vidéki építkezéseinek tovább folytatására, ill. egyes helyeken való befejezéséhez elegendő. A keret nem teszi lehetővé a Népstadion befejezését. A teljes befejezéshez szükséges további 70 millió forint, amelyből 1954-ben 24 millió forint beruházási keretre van szükség. A jelenleg rendelkezésre álló összegből a tatai edzőtábort sem tudják fejleszteni” – olvasható az OTSH 1953. október 30-iki keltezésű előterjesztésében.¹⁰¹ Ez év tavaszán az Országos Létszámcsökkenő Bizottság az OTSB apparátusának létszámát 245-ben hagyta jóvá. Időközben új szervezési és irányítási feladatok jelentkeztek, amelyeket a csökkentett létszámmal pl. a Szervezési Osztályon nem tudnak megoldani. Kéri ennek figyelembe vételét. Az 1954. évi sportfejlesztési terv és a sportnaptár adatokkal támasztotta alá a pénzügyi igényeket: 1953-ban 141 nemzetközi találkozón vettek részt versenyzőink. Az MHK-próbákat 230 ezren teljesítették. Jelvény-szerző próbán 160 ezren vettek részt. A szpartakiádon félmillió induló volt. Mindez a sport tömegbázisának szélesítését szolgálja. Az MDP Adminisztratív Osztálya tehát támogassa anyagi kéréseiket.¹⁰² Ugyanakkor a második ötéves terv központi beruházásaira vonatkozó, az OT részére készített OTSB javaslat a 90 milliós beruházási keretből 38-at a fővárosnak, 52-t pedig a tanácsoknak szánt. Utóbbiból Budapest 10-et, Miskolc 4-et, Komárom 2,5-et, Borsod 3-at, Zala, Békés és Bács 1-1 milliót kapott volna. A Budapestnek szánt 38 millióból kívánták fedezni a fedett

⁹⁹ Uo. K/11/A/727-1953.

¹⁰⁰ MNL 276/f/96/34. ö. e. K/11/F/166-1955.

¹⁰¹ Uo. XIX-J-14-b-4.dbz. 235/M/50-1953.

¹⁰² Uo. K/11/A/924-1953.

uszoda építését (20), a tatai edzőtábor fejlesztését (3,8), a Szentkirályi úti tornaterem végleges kiépítését (5,2), a városligeti műjégpálya kialakítását (3,5), a Fővárosi Autóker gépkocsi-szín átépítését (3,5), és végül a TF uszodájának költségeit, ami kétféle milliót igényelt. Összehasonlításképpen említjük, hogy a birkózósport 1951. évi költségvetése 4 665 464 forint volt. Ebből az állami költségvetés 797 244, az egyesület pedig 3 868 220 forintot vállalt magára.

Nehezen hihető, de mégis igaz, hogy az OTSB vezetésének néhány jelentéktelennek tűnő kérdésben éveken át nem sikerült megoldást találnia. Ezek közé tartozott a hazai sportszergyártás megindítása és nemzetközi színvonalra emelése. A próbálkozásokra utalnak a forrásaink, de a kudarc okairól valló adatot eddig nem sikerült találnunk. A sportszerek és felszerelések árainak és a nagy- és kiskereskedelmi haszonkulcs megállapításáról szóló OT. eln. 500.010/1950/X.5./O.T.Á.H. sz. r. kiadása és az Országosan Egységesen Megállapított Árak Jegyzéke 14. füzetének (ez volt a Sportszerek Árjegyzéke) nyújtott némi segítséget, de megoldást nem.¹⁰³ A tömegek által elérhető és használt sportszerek minősége roppant silány volt. A minőségi sport képviselői számára csak külföldről lehetett alkalmas sportszereket biztosítani. Ez viszont tetemes deviza-ráfordítást igényelt, amiben az állam szűkölködött.

A legszükségesebb sportfelszerelések beszerzése ügyében Hegyi Rákositól kért támogatást. Többek között azzal érvelt, hogy csak az asztaliteniszezőknek évente kb. 1 millió labdára lenne szüksége. A kért 500 000 devizaforint (Dft) csupán évi 800 ezerre elegendő. A technikai sportok 700 000 forintját mérséklék 150 000 Dft-ra abban a reményben, hogy jövőre tudják pótolni. Nem egy sportág helyzete olyan nehéz – hangsúlyozta Hegyi –, hogy ez „nem egyszerűen sport, hanem fontos politikai problémát is jelent”. Az adatok sora „végtelen”.

A hiány és a pazarlás, a naiv, mondhatni kacagtató takarékoság és a „főúri” nagyvonalúság egyszerre jelen a sportgazdálkodásban, miként szélesebb értelemben is. A Népgazdasági Tanács pl. elrendelte a borítékokról sértetlenül leválasztható bélyegek újrahasonosítását.¹⁰⁴ A londoni olimpiáról hazatérő csapat értékes felszereléseit viszont minősíthetetlen körülmények között tárolták, a válogatottak mezeit úgy mosatták ki, hogy a színek egybefolytak, a drága felszereléseket már csak edzéseken lehetett használni. A Népstadion építése úgy folyt, hogy a ráfordítás végleges összegét még 1951-ben sem tudták a vezetők. Olykor a külföldiek vendéglátására költöttek megengedhetetlenül sok pénzt. 1953 januárjában pl. egy nyolc fős kínai küldöttség részére a Vörös Csillag Szállóban 4 248 forint negyven fillérért rendeltek ebédet. Az osztrák atlétákat hasonló nagyvonalúsággal traktálták.¹⁰⁵ A világversenyeken és az ausztráliai olimpián való részvétel előkészületei,

¹⁰³ Magyar Közlöny, 1950. 171. sz. 1310. o.

¹⁰⁴ NT 30/2/1950. NT sz. r.

¹⁰⁵ MNL XIX-J-14-b-5. dbz. 88-H-111-1953.

és maga a részvétel 10 és 20 millió között mozgó ráfordítást igényelt.¹⁰⁶ Az OTSB devizafortint kerete 1953-ban és 1954-ben egyaránt 1 400 000 volt. Ez nem tette lehetővé az EB és a VB részvételt. 1954 második félévének Dft szükséglete 870 000 volt. Ezt visszafizetési kötelezettség mellett a kincstár biztosítja. Amennyiben engedélyt kapnak 43 nemzetközi labdarúgó mérkőzés lekötésére, ezek bevétele fedezi az 1955. évi valutaszükséglet 50%-át.¹⁰⁷ A labdarúgó-csapatok 1955. és 1956. évi „valutaszerző” portyáinak hátterében a politikai és a külkereskedelmi célok szolgálata mellett az állami és társadalmi erőfeszítésekkel előteremthető összegek kiegészítése volt a fő cél.¹⁰⁸ A MDP KV Adminisztratív Osztályának 1955. július 15-én kelt 'Feljegyzése' szerint az összes népi demokrácia jobban áll pénzügyileg, mint a magyar, a nemzetközi sportkapcsolatok, így a túrák sem lehetnek ráfizetések. Ezt többnyire sikerült is elkerülni.¹⁰⁹

Élsport, győzelmek és anyagi biztonság

Ezekből a százmilliókból részesedtek a sportolók is. A múlt és a jelen nagyjai, ígéretei egyaránt, de koránt sem egyenlő mértékben és formában. Mi elsősorban a versenysport élmezőnyéről, az állami-profik viszonylag szűk csoportjának anyagi-szociális helyzetéről, szükségleteiről, anyagi elismerésének módozatairól és mértékéről közlünk tényeket. Sic transit gloria mundi! Ez az ókorban felismert örök igazság a *bajnokokra* is érvényes, azokra, akik győzelmet győzelemre halmoztak, nem egyszer álltak a dobogó legmagasabb fokán, megrendült lélekkel hallgatva a Himnuszt. Ők voltak azok, akiknek minden mozdulatát százezrek, milliók figyelték, akiknek szurkoltak, akik sikereiben osztoztak, bukásán keseregtek, akik a győzelmeikkel fiatalok seregét indították el a sportolás útján, akik mozgásra készítették még az élemedett korúakat is. Minden nagy versenyző önálló személyiség eltérő genetikai örökséggel, társadalmi-politikai háttérrel, iskolai végzettséggel, hivatással-foglalkozással, életfelfogással és tervvel. Így azután eltérő módon viszonyulnak emberekhez, helyzetekhez, politikai körülményekhez, a sportsikerek által felkínált lehetőségekhez. Van, aki fel-, van, aki csak kihasználja ezeket. Van, aki egy biztos jövőt képes megalapozni segítségével (diplomaszerzés, nyelvtanulás, nemzetközi gazdasági kapcsolatok stb.), másokat a világhír összeroppant, képtelenek annak terhét elviselni. És adódnak „élősködők” is, akik egykori sikereiből igyekeznek munka nélkül jól élni. A sajtó, a tudományos kiadványok, cikkek, tanulmányok, monográfiák, lexikonok, érmek, serlegek, zászlók, oklevelek, mezek, a rá-

¹⁰⁶ A melbourne-i olimpián való részvétel a társadalom eddigénél jóval nagyobb anyagi támogatása/terhelése nélkül nem volt biztosítható.

¹⁰⁷ MNL XIX-J-14-b-6.dbz.88-H-401-1954.

¹⁰⁸ Példaként említjük a Botafogoval folytatott tárgyalásokat, amelyek több mint 2 millió forint bevétellel kecsegtettek. Ld. Uo. 11. dbz. 88-H-232-1956.

¹⁰⁹ Uo. 276/f/96/30. ő. e. K/11/F/180-1955.

dió és a TV (Televízió) archív felvételei, videokazetták, fényképek és a kortársak emlékezete sok mindent megőriznek ezekből a felejthetetlen pillanatokból. A csillogásból sokat, az árnyékokból nagyon keveset. Pedig a kettő együtt jelenti a sportolók életét is. Tanulni csak a kettőből együtt lehet. A következő néhány adat is erre figyelmeztet.

1953-ban Hajós Alfréd fordult Grafl Ödön megsegítése érdekében Hegyi Gyulához. Grafl, hangsúlyozta Hajós, a magyar úszósport egyik úttörője, többszörös Európa-bajnoki helyezett, a magyar vízipóló sport egyik megalapítója nyomorog. Ráadásul kitelepítették. Hetvenhat éves, 616 forint a nyugdíja. Szükséges lenne részére egy gyors segélyt kiutalni, valamint emelni a nyugdíját. Hajós kérését a következő indoklással utasították vissza: „Nem viselkedett úgy az egyszerű emberekkel, mint ahogy azt joggal elvárhatták volna...” 1956-ban Hajós felesége kért segítséget, mivel férje hosszan elhúzódó súlyos betegsége felemésztette minden tartalékukat, sőt adósságuk is keletkezett. S bár viszonylag magas, 1100 forintos nyugdíjuk van, napról napra élnek. Halassi Olivér özvegyének nyugdíjkérelmét azért nem támogatták, mert munkába állt. Egy sokszoros válogatott labdarúgóét az angol kém-szolgálattal való kapcsolatára utalva hátrították el.¹¹⁰ Világverő úszónőnk édesapja 500 forintos nyugdíjból tengette életét. Esetében a „burzsoá” múlt játszott kizáró okot. Kabos Endre árvaellátást igényelt, Posta Sándor 375 forintos nyugdíjának emelését kérte, mivel leányával egy háztartásban él. Volt, akinek nyugdíját, tekintettel mozgalmi múltjára, 200 forintra 500-ról 700 forintra emelték. Dr. Nagy Béla sírjának gondozása állami támogatást igényelt. A sportérdemeket háttérbe szorította a politikai megítélés.

Sport és egészség

Nem szoríthatták háttérbe a sportolók egészségével, erőnlétével, folyamatos sportorvosi ellenőrzésével és kezelésével kapcsolatos szükségleteket. E nélkül a szinte „ember feletti” testi/szellemi erőfeszítések nem voltak lehetségesek. Ezekre a problémákra különösen az olimpiai előkészületek során összpontosult a szakemberek figyelve. 1951. január 18-án az Egészségügyi Minisztériumban sportegészségügyi értekezletet tartottak. Ezen a MDP KV összekötője, az OTSB elnöke, Fodor Ivanovics Szamaukov professzor, szovjet tanácsadó, a TF tanszékvezetője, valamint dr. Vikol János is részt vett. Megállapították: a sportegészségügy elsősorban megelőző, nem gyógyító szerepet játszik. *„Szükséges, hogy a testnevelési és sportmozgalom átszervezésével kapcsolatban – hangoztatta dr. Vikol –, sportegészségügyünk is helyes vágányra kerüljön. A Szovjetunióban a sportegészségügyi szempontok érvényesülését mutatja az önellenőrzés széleskörű elterjedése.”* Az új szervezés szerint még csak a keretek mutatkoznak, de nem látszik, hogyan nyílik

¹¹⁰ MNL XIX-J-14-b-9. dbz. 88-H-114-1956.

lehetőség a sportegészségügyi szempontok gyakorlati érvényesítésére. Az MHK estében pl. gátolná a fejlődést, vélték egyesek. Ezeket és a gyakorlati alkalmazással összefüggő szakkérdéseket az előkészületek során nem vitatták meg részletesen. Nem alakult ki többségi álláspont. Ebben az évben – szorgalmazta dr. Vikol –, el kell érni, hogy legalább az ország sport „gócpontjaiban” legyen orvosi szolgálat. Prof. Szamaukov szerint el kell érni, hogy minden ’sportdolgozót’ ellenőrizzenek. Javasolta: az Egészségügyi Minisztérium és az OTSB együtt adjon ki Ellenőrzési Szabályzatot. Még ebben az évben vezessék be a vizsgálatokat és a foglalkozások ellenőrzését. Gondoskodjanak sporttanulmányokról. Nikonov elvtárrsal együtt javasolják Klinika és Labor felállítását. A külföldi utazások alkalmával pedig legyen a kísérők között sportorvos is. Az Egészségügyi Minisztérium vállalta, hogy 1954-ben megkezdik a munkát. Jelezték, az állami közegészségügyi felügyelet kérdése rövidesen a Minisztertanács elé kerül. Ez a szervezet fog ellenőrizni és büntetni. Kutas István azt javasolta, hogy 1951-1953-ban ezt a munkát az orvosok társadalmi munkában végezzék. dr. Simonovics István közölte a résztvevőkkel, hogy ebben az évben az üzemekre 70 millió forint jut. Ebből az egészségügyre 4.5 millió. Sok a TBC-s beteg, ezeket igyekeznek kiszűrni. Szamaukov a végrehajtás liberalizálása ellen emelte fel a szavát. Követelte: ahol gond van, ott határozottan fel kell lépni, jelentette ki dr. Vikol Kutas nézetével kapcsolatban. „*Polgári csökevénynek tartja, ha nem háborodnak fel az egészségügyi körülmények hiányosságain.*” Hangsúlyozta: a pályák nagyon elhanyagoltak. A Szovjetunióban maga a lakosság ügyel az egészségügyi követelmények betartására. Minden lazaság az ellenség malmára hajtja a vizet, mert ez nevelési és mozgalmi kérdés. Balassa Sándor dr. arra hívta fel az értekezlet résztvevői figyelmét, hogy Budapesten egészségügyi szempontból „*olyan súlyos helyzetet találtak, amely nyilvánosságra nem hozható*”. Ezért a felelősséget – az eszmecsere során –, senki sem vállalta. Az értekezlet úgy határozott, hogy a Sportegészségügyi Szabályzatnak február 15-ig el kell készülnie. Ennek kidolgozásánál az idevágó szovjet anyagokat is hasznosítják.¹¹¹

Közben az edzőtáborokban folyt a munka. A Sportkórház orvosai ellenőrizték az olimpiára készülő sportolók állapotát, felkészültségük mértékét. Alkalmazták a szükséges kezeléseket. A különösen rossz egészségi állapotban lévők kaptak 60 kg gyógykekszet és egy külön ’kalóriacsomagot’.¹¹² Az edzőtáboroknak kiadandó fejadagok kalóriaértékére a Belkereskedelmi Minisztériumnak az OTSB tett javaslatot. Az Ellátási Főosztály ennek birtokában intézkedett. Ezek a normák 1951 augusztusában a következők voltak. A nemzetközi versenyek előkészítésének 2-3 hetében 4800-5200 kalória napi 22 forintért. EB, VB előkészítésének 5-6 hetében 5800-6200 kalória, napi 26-40 forintért. Káderképző iskolákban napi 6.50-ért, edzőképzőknél napi 16 forintért.¹¹³ A berlini FVB-re (Főiskolai Világbajnokság-

¹¹¹ Uo. 276/f/1.ő.e. sz. n.

¹¹² Uo. 276/f/96/36.ő.e.K/11/121/1952.

¹¹³ Uo. XIX_J-14-b-2.dbz.695-1951.

ra) utazók ellátását szolgálta 300 kg (esetleg 500) téli szalámi, 260 kg sonka, 50 kg szalonna és 50 kg csabai kolbász.¹¹⁴ A Tatán edzőtáborozók tejjelátását – napi 100 litert – az illetékes minisztérium Tejipari Főosztálya beszolgáltatás címén írta jóvá. A silány diákélelmezés különösen bántó és veszélyes volt a testnevelőket képző oktatási intézményekben, a TF-en és a sportgimnáziumokban. A TF-en 1956-ban napi 14 forint nyersanyag értékű ellátást kaptak. A minimális emelés 300 étkezési napra 5000 adag reggelit, 23 000 ebédet és 12 500 vacsorát figyelembe véve évi 6 094 000 forintot igényelt. A Kiskunfélegyházi Testnevelési Gimnázium növendékei, akik közül több világ- és olimpiai bajnok és helyezett került ki, panasszal fordultak Rákosi Mátyás Titkárságához rossz ellátásuk miatt. A válasz a következőképpen hangzott: a kormány a testnevelési gimnáziumokat nem azért szervezte, hogy olimpikonokat képezzenek, hanem azért, hogy végzett növendékeik az általános iskolák jól felkészült szakemberei legyenek. Korgó gyomorral nem csak a Himnuszt nehéz – őszinte szívvel – énekelni, de Zsivóczi Gyula kalapácsa sem repült volna messzire.

Az 'aranyat termelők' szociális háttere

Az aranyérmek halmozóinak számos magánéleti, szociális és egészségügyi gonddal kellett megküzdeni napi egy vagy többszöri, több órás, olykor embert próbáló edzések, versenyek mellett. Többen rossz körülmények között laktak. De volt olyan, aki olimpiai bajnoki címe mellé egy budai villát is kapott két taxi üzemeltetéséből származó jövedelemmel kiegészítve. De a lakásgondok megoldásában kellett Hegyiéknek segíteni a nősülőknek, válófélben lévőknek. Voltak, akiknek a nélkülözhetetlen koffeinszükséglet kielégítéséhez kellett anyagi segítség. Mások a külföldről behozandó gépkocsijuk vámkedvezményét, netán annak elengedését kérelmezték. Világhírű birkózónkat azzal támogatta a felső vezetés, hogy az esküvője alkalmából disznóvágási engedélyt szerzett. Esetenként kezességet vállaltak nagyobb OTP kölcsön felvételénél. Előleget utaltak ki, amit a támogatottnak szerény részletekben kellett visszafizetnie.

A jövedelmekről, több évtized múltán, az érintettek 'mértéktartóan' nyilatkoztak. Azt hangoztatták: nem a pénzért, a játék örömeért küzdöttek.¹¹⁵ Mások a be-

¹¹⁴ Uo. 276/f/96-23.ő.e.K/7/21-1952.

¹¹⁵ Historia, 2003. 8-9. sz. 44. o.

vételek mértékét jelölték meg alacsonyan.¹¹⁶A jövedelmek tényleges mértékéről és 1945-1956 közötti alakulásáról számszakilag hiteles képet adni mi sem tudunk. Nem is feladatunk. Néhány adattal egészítjük ki csupán az eddig közzétetteket. Zsolt Róbert Puskás Öcsi c. művében a „szárguldó őrnagy” katonatiszti fizetését 2400 forint „körülinek” jelöli, amihez 400 forint kalóriapénz és a pontok után járó évi 8-10 000 forint járult.¹¹⁷ A dél-amerikai túra 16 ezer dollárral gyarapította bevételeit. Egy, a labdarúgó válogatottak havi jövedelmét soroló összegzés szerint a legmagasabbal, 4780 forinttal Bozsik József teljesítményét honorálták. Puskás ezen a listán 2930 forinttal, Tichy Lajos mindössze 1900-zal szerepel. Az 1954-es VB alkalmából 10-10 000 forintot kaptak. Bukovi Márton csak nyolcat. Összesen 158 600 forint gyarapította a csapat bevételét. 1955-ben jutalmat kapott a 75. válogatottsága alkalmából Puskás Ferenc 7000, Bozsik József pedig – házasságkötése örömeire – 8000 forintot, M. M-né lakásvásárlásra 13 000-et. Ehhez képest, 1948-ban, a londoni olimpia érmesei 6000, 4000 és 2000 forinttal „gazdagodtak”. Edzőik 1000, a gyurók pedig 500 forintot kaptak. A külföldi utazások alkalmából kapott napi 45 forintnyi zsebpénz csak említésre érdemes. A háttérben a Miniszterelnöki Hivatal Költségvetési Osztálya állt, amely 1950-ben 2 300 000 forintot biztosított az élsportolók juttatásai címén. Elosztásánál figyelembe vették az eredményességet, a fejlődőképességét, a kiemelkedő eredményeket. Év végéig kb. 1 300 000 forintból 1500 élsportoló részesül támogatásban.

Mindez nem elégítette ki a legjobbak egy részét. Az élsport tagjai járták a világot akkor is, amikor a lakosság döntő többsége még a szocialista tábor országaiba is csak nehezen jutott el. Látták a csillogó felszínt, az itthon beszerezhetetlen használati tárgyakat, élvezeti cikkeket, a divat újdonságait, a technika vonzó csodáit. A csábításnak nehéz volt ellenállni. A társadalmi emelkedéshez szükséges volt státuszszimbólumokra, amelyek a lakás és berendezésének modernségében, technikai felszereltségében (gépesítés), a gépkocsi márkájában, nyaraló birtoklásában, ruházatban, társadalmi kapcsolatokban jutott kifejezésre. Nyomás nehezedett rájuk a családtagok, a rokonság és az ismerősök részéről egyaránt. Mindenki szeretett volna valami „menő cuccot” birtokolni, abban tetszelegni, a legújabb nyugati divat szerint öltözködni, a slágerlisták élén álló könnyűzenei produkciókat hallgatni a lehető legkorszerűbb magnón. Az elzártság, a szürkeség, az egyhangúság elsöprő erejű

¹¹⁶ Gyarmati-Botos-Zinner-Korom: *Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945-1956*. Bp. 1988. 287. o. „még az 50-es évek első felében sem közelített a profizmushoz. Mi hajtotta a korszak versenysportolói? Nyugodtan mondhatjuk – írják a szerzők –, hogy elsősorban az emberek szeretete, tisztelete, csodálata...” Walter Umminger írja A sport kártya c. könyvében: „A nemzetiszocialista uralom összeomlása után az volt a cél, hogy a sport ne legyen más, mint mellékes magánügy. A világ egyik felében azonban ez egyáltalán nem felelt meg a valóságnak. Egyik oldalon megtiltották, hogy politikusok a sporttal foglalkozzanak, a másik oldalon viszont az egész társadalmi élet politikával volt átszőve, így a sport is. Az állami amatőrök a munkás-paraszt hatalomért küzdöttek. S ez így volt nem csak az NDK-ban, hanem a szovjet példa nyomán valamennyi szocialista országban.” A NOB elnöke a szovjetunióbeli tapasztalatai alapján kijelentette: semmi kivetni valót nem talál ebben.

¹¹⁷ Zsolt Róbert (1989): *Puskás Öcsi*. Bp., 48., 103. o.

vágyakat ébresztett. Ezt átélték, nap mint nap tapasztalták az élsportolók. Számosan akadtak közöttük olyanok, akik nem tudtak a csábításnak ellenállni, és egyre nagyobb mértékben igyekeztek jövedelmük növelése érdekében ki is használni.

A 'csencselésnek', a nyugati árucikkek törvénytelen, egyre nagyobb mértékű becsmepészésének gyakorlata a helsinki olimpia után/nyomán gyorsult fel, szélesedett ki. „Macska-egér” harc bontakozott ki a játékosok, a kísérő politikai megbízottak, a Vám- és Határőrség és az ÁVO között. Hogy ebből végül is ki kerül ki győztesen, egy pillanatig sem lehetett vitás. A korrupció itt is jelen volt. A külföldre utazó sportolóknak a következő szövegű nyilatkozatot kellett tenni: „Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy stockholmi utazásommal kapcsolatban senki részére sem vinni, sem hozni semmiféle csomagot vagy leveleket nem fogok.” Hogy ez a valóságban mit jelentett, azt a VOP-nak a MDP KV Adminisztratív Osztályának 1955-ben küldött átirata tényekkel világítja meg. 1954-ben és 1955 első félévében – olvasható a jelentésben –, a felfedezett, sportolókkal kapcsolatos vámbüntettek a következők: „*Lantos Mihály 20 pár nylon harisnya (2420 frt.), Uő.60 drb nylon kombiné (11 520 frt.), Babolcsay György 100 pár nylon harisnya (12 100 frt.), Kocsis Sándor 20 női nylon nadrág, 60 pár harisnya, 60 selyemkendő (19 660 frt.), Puskás és Loránt 25 pár nylon harisnya, 10 pár férfi harisnya, 15 selyemkendő, 12 nylon női nadrág, 130 borotvapenge és „ajándékként” 1 drb. doxa óra. (8 937 frt.). Kóczian Éva 6 drb hanglemmez, 60 pár nylon harisnya, 101 drb selyemkendő (25 700 frt.).*”

A Legfőbb Ügyésznek a KV Titkárságának küldött átiratából kiderül, hogy 1956 nyaráig a csempepéssel kapcsolatban „olyan erélytelenséget tanúsítottak”, ami bátorítólag hatott az elkövetőkre. A főbűnös kiemelése folytán „sok esetben az üzérkedésben résztvevőkkel szemben sem lehetett” érdemben fellépni, ami a törvényességet súlyosan sérti. Ez, többek között Bozsik Józsefre vonatkozik, akinek a mentelmi jogát fel kellene függeszteni. A törvénytelenül behozott árucikkek értékesítésén – hangsúlyozta Nonn György –, egész hálózat dolgozott. Egyedül I. M. kb. 390 000 forint értékű árut segített eladni. Kérdés: Bozsik miből szerezte be ezeket. I. M-t és társait – zárta sorait Nonn –, Budapestről kiutasították.¹¹⁸ Dalnoki Jenő nyilatkozta: 20 játékért 600 forintot kapott, ami osztályfőnökének egy havi fizetése volt. Horváth Zsolt pedig a következőképpen összegezte Bozsikról és példáján keresztül a „csencselő” élsportolókról alkotott véleményét: „*okosan, diplomatikusan kihozta (kihozták) a maximumot a kor adta lehetőségeiből*”.¹¹⁹ 1953-ban erre már az NB II-es játékosok is törekedtek, egyre szélesebb körben, egyre gátlástalanabban. Az élvonal példája hatott, s nyomában szaporodtak az MLSz-hez, az OTSB-hez és a pártvezetéshez érkező bejelentések. Valamit tenni kell, minél előbb. Ezt egyre több vezető belátta. Hogy mit, arról változatlanul különböztek a vélemények. Volt, aki

¹¹⁸ MNL 276/f/69/50.ő.e.E/558-56VII.23.

¹¹⁹ História, 2003. 8-9. sz. 53-54., 46. o.

elkerülhetetlennek látta a profizmus visszaállítását. Mások, politikai következtességre hivatkozva, ezt mereven elutasították. Abban minden érdekelt egyetértett, hogy intézményesen kell gondoskodni a sportolók szociális helyzetéről, a sportolás befejezését követő életük biztonságáról, nyugdíjukról. Az erre vonatkozó tárgyalásokon már használták az 'életpálya-modell' kifejezést, ami annyit jelentett: a sportoló pontosan tudja, hogy a versenyzése idején, majd azt követően milyen törvényes keretek között alakíthatja az életét. „*Biztosítsunk nekik jó állást, lehetőséget, hogy tanuljanak, hogy idősebb korukban is legyen miből élniük* – javasolta Terényi Imre –, *de ne hagyjuk, hogy dologtalanul éljenek...*” Ne adjunk lovat alájuk... „Ló” helyett 1955 márciusában a Sportoktatási Hivatal tervezetet dolgozott ki a sportolók (élsportolók, G. F.) szociális helyzetének rendezésére.¹²⁰ E szűkkeblű iromány még kalóriapénzt is csak azoknak a válogatottaknak ígért, akik „megérdemlik”, az utánpótlás tagjai közül pedig azoknak, akik „várhatóan esélyesek lesznek”. A „kiérdemesültek” pedig – a tervezet alkotói szerint –, a Nyugdíj Intézettől kapnak ellátásukat. A várható megoldás számszerűen elsősorban a labdarúgókat érintette (volna): az élvonalat és áttételesen a feltörekvőket. Hogy mekkora volt ez a sportolói tábor, arról Titkos Pál 1955. március 25-én az OTSB elnökségi ülésén tartott beszámolójából kapunk hiteles képet. A labdarúgást a nyilvántartott sportolók egyharmada űzte, 1952-ben 90 282, 1954-ben 84 419 játékos. A válogatott 1945 óta 54 győzelmet aratott, nyolcszor ért el döntetlen eredményt. A vereségek száma megegyezett a döntetlenekével. Az összegzést követő határozat szerint a játékosokat „szerény magatartású, öntudatos emberekké kell nevelni...” Az „aranycsapat” szószólói, a lehangelő 1954-es berni kudarc után, 1955 júniusában bizonyosságát adták az elnökség által meghatározott feladat nagyságának. Június 13-án felkeresték hivatalában Martin Ferencet és panaszt tettek, amiért az északi túrára beigért összeget, de még a gólpénzt sem kapták meg. A négy mérkőzés után járó 12 000 forint helyett mindössze 9000-et kaptak. Puskás a színészek jövedelmére hivatkozott. Ha a sztárok kaphatnak havi 30 000 forintot, akkor ők is. Bozsik a csapat világraszóló sikereire, a tetemes bevételekre, az ország jó hírének öregbítésére utalt. Ezzel szemben állt a Párt döntése, miszerint egy-egy válogatott mérkőzés után maximum 5000-5000 forint adható.¹²¹ Martin kérte Keleti Ferencet, hogy a felső vezetők ne fogadják Puskásékat „nyakra-főre”, és „sokkal keményebben lépjenek fel...” ellenük. A helyzet, 1956 elején, még tovább romlott. Az OTSB Elnökségének február 16-i ülésén a Salgótarjáni BTC fegyelmi ügyének tárgyalása adott alkalmat a labdarúgás erkölcsi állapotának tényszerű megvilágítására. Czinege Lajos szerint „*a kulturális Párt és Kormány intézkedésekre az elmúlt napokban érzékelhető egy bizonyos fejlődés, azonban az összes sportágak közül a labdarúgás az, ahol ezt nem tudjuk mondani... a látszat ellenére nincs minden rendben*”. Példaként említette

¹²⁰ Gallov Rezső (2012): *Londoni olimpiák 1908, 1948, 2012*. Bp. 80. o. A kormány, az élsportolók szociális segítésére – írja a szerző –, 1 millió forintos rendkívüli alapot hozott létre.

¹²¹ MNL 276/f/96/30.ő.e.F/165-51.

Puskás „orgiáit”. Hegyi Gyulát idézzük: „Puskás borkimérésével kapcsolatban elmondja, hogy odáig ment el, hogy felhívta Bognár ezredes elvtársat, amelynek során kiderült, hogy Puskásné anyja vezető ebben a borkimérésben. Helytelennek tartja, hogy erről a kérdéstről nem kapott jelentést. Azt, hogy Puskás orgiákat rendez ebben a kimérésben – mondotta Hegyi –, azt a szemtelen magatartásából következtetni lehet.” Czinege Lajos: „Ha a Párt, az OTSB és a SZOT nem intézkedik, akkor azt lehet mondani, hogy büntényává válik a labdarúgó-sport. Sajnos néhány vezető elvtárs fenntartás nélküli állásfoglalása az élsportolók ellen, ezt a helyzetet még tovább túlozza (sic!)... eltűnnek olyan erkölcstelenséget, amelyet még a burzsoá rendszerben sem tűrtek el. A szabálytalanságokkal kapcsolatos vizsgálatokat következetesen végig kell vinni, mert ha nem, akkor az OTSB elveszti erkölcsi alapját a további intézkedések esetén.” „Az eddigi vizsgálatok – tette hozzá Cseterki Lajos –, négy főkönyvelő bíróság elé állítása, nem érte el a kívánt hatást. A bomlási folyamat gyorsulását sem bírósági ítéletekkel, se 65 élvonalbeli labdarúgó évi 570 000 forintos támogatásával nem lehetett megállítani.”¹²² Ez, mint látni fogjuk, magának a politikai rendszer krízise egyik megnyilvánulási területe és formája volt. Tükrözte azt és visszahatott rá.

Baráti segítség tanácsadók képében

A Szovjetunió képviselői, a Vörös Hadsereg nyomában, minden meghódított/fel szabadított országban megvetették lábukat és képviselték az élet minden területén a győztes nagyhatalom érdekeit a GPU, a Szovjet Tájékoztatási Iroda, a Szovjet Kereskedelmi Kirendeltség, a Szovexport, a Horizont, és nem utolsó sorban a Nagykövetség, a Rezidentúra és a tanácsadók. Utóbbiakat Terényi Imre a '80-as években megjelent írásaiban csak említi, a szovjet sportkapcsolatokról pedig mindvégig elismerően szól.¹²³ A legtöbbet erről Baráth Magdolna kutatásaiból tudunk.¹²⁴ Többek között azt is, hogy már 1945-ben részt vettek GPU-s¹²⁵ tiszték a demokratikus rendőrség megszervezésében. A Badenben székelő Mihail Bjelkin rendszeres kapcsolatban állt Péter Gáborral. 1946-ban már működött a szovjet állambiztonság itteni rezidenturája, amelynek megszervezésében Tömpe András vidéki főkapitány is közreműködött. A szovjet állambiztonság különleges kiképzésben részesült és nagy gyakorlattal rendelkező tagjai közreműködtek a politikai „kirakatpercek” előkészítésében, lebonyolításában is. Mindezzel, figyelmezteti olvasóit Baráth Magdolna, még nem minősíthető tanácsadásnak. Ezek meghívásában és alkalmazásában Cseh-

¹²² MNL XIX-J-14-b-11. dbz. 88-H-510-1956.

¹²³ Terényi Imre (1981): *Új kalandozások kora*. A Testnevelési Főiskola Közleményei, 1.sz. 285-302. o. Könyv változatban, azonos címmel, 1986-ban jelent meg.

¹²⁴ <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikklid=97>.

¹²⁵ GPU = Goszudarsztnennoje Polityicseszkoje Upravlenyje (Állami Politikai Igazgatás, a szovjet politikai rendőrség neve).

szlovákia és Lengyelország megelőzte Magyarországot, ahol már a háborút követő két esztendőben is dolgoztak. Hazánkban a „szovjetnyikov”-ok, főtanácsadók, vezető tanácsadók, tanácsadók és instruktorok 1949-től kezdve vettek részt az „ellenség elleni” harcban, a népi demokratikus államrend és a tervezdélkodás kiépítésében. „Egy időben” szinte presztízskérdés volt – említi Baráth egy interjújában –, hogy mindenütt legyen szovjet tanácsadó. Ez az idő, tesszük hozzá mi, 1949 és 1953 között lehetett. Működésük csak 1956 októberében szakadt meg, átmenetileg.

Előkészítés után, ami feltehetőleg már 1949-ben megkezdődött, 1950. február 7-én huszonhárom órakor, a szovjet Külügyminisztériumban írták alá a szovjet tanácsadók küldéséről és a javadalmazásuk feltételeiről szóló egyezményt. Az egyezményt magyar részről Szobek András nagykövet írta alá. A tanácsadók fizetésének megállapításánál irányadó az otthoni fizetésük nagysága. A szovjet termelésből való kiesésükért az MNK (Magyar Népköztársaság) kárpótlást fizet. A fogadó fél köteles biztosítani a munkájukhoz és megélhetésükhöz szükséges feltételeket. Ezek közé tartozott a lakás, a gépkocsi, valamint egészségügyi, oktatási, kulturális és sport lehetőségek ingyenes, ill. szerény térítés ellenében történő használata. (Pl. halászat a tatai tóban stb.)¹²⁶ A MNK Külügyminisztériuma 1950. április 25-i keltezésű átiratában a következő kéréssel fordult a Szovjetunió budapesti Nagykövetségéhez. A Külügyminisztérium „tisztelőtét fejezi ki...” és Kormánya nevében az alábbiakat „van szerencséje közölni”. A Szovjet Nagykövetség 1950. február 21-én értesítette a MNK Moszkvai Nagykövetségét a szovjet kormány döntéséről. Ennek értelmében tizenhét főt küldenek az „*élenjáró szovjet technika tapasztalatainak átadása céljából...*” Kérdezik: mikor érkeznek? A szakemberlistával kapcsolatban módosításokat kérnek. A Külügyminisztérium kéri a Szovjet Nagykövetséget, hogy tudassa ezt az illetékes szovjet szervekkel. Kéri: lehetőség szerint vegyék figyelembe a magyar szervek „őhajait”.¹²⁷ Ilyen előkészületek, érdekütköztetések után érkezett meg az első tizenhét tanácsadó. Ezek rövidebb-hosszabb ideig dolgoztak Magyarországon. Volt, akit szívélyesen, másokat fanyalogva fogadtak. Egyesek – a fogadó fél véleménye szerint –, értékes segítséget nyújtottak, mások szakértelmére csak kényszerűségből tartottak „igényt”. Azt, hogy pontosan hányan fordultak meg hazánkban 1949/1950 és 1956 ősze között, azt sem a szovjet, sem pedig a magyar illetékesek nem tudták pontosan. Becsült számuk évi átlagban száz körül mozoghatott. Nem csak az élenjáró technika megismertetése volt a feladatuk, hanem a szovjet modell kiépítésében, a példa és a módszerek átültetésében is részt vállaltak az MTH-től kezdve a Budapesti Műszaki Egyetemig, a SZOT Sport Osztályától a TF-ig, az OTSB-től az Operáig mindenütt. Fizetésük átlag 2500 és 8500 forint között mozgott.

Volt, ahol bérfelesztést okozott, pl. az egyetemi Orosz Intézetben. Ilyenkor a

¹²⁶ MNL XIX-J-1-j-24. dbz. 00167-1950. Szobek – a Külügyminisztérium vezetésének megrökönyödésére –, megbízólevél hiányában írta alá az Egyezményt. Azt utólag juttatták el a szovjet félhez.

¹²⁷ Uo. 61t-00592-1950.

külföldi vezetői azon töprengtek, „irányt vegyenek-e a csökkentésre”. Hegyi Gyula 1950. decemberében 68 000 forintot kért a Pénzügyminisztériumtól a szovjet tanácsadók költségeinek fedezésére. Valamennyi után a kormány 1950. július 1-ig 1 155 627, a második félévre 1 677 420 rubelt utalt át a Szovjet Állami Bank számlájára.¹²⁸

Kormánydöntés alapján történő általános fizetésemeléskor – összhangban a két kormány közötti megállapodással –, az emelt összeg meg kellett, hogy feleljen a hasonló kategóriájú magyar szakemberek fizetésével.¹²⁹ A Nagy Imre vezette kormány igyekezett pontosan áttekinteni az évek során kialakult helyzetet. Tisztázni akarták, hol van indokoltan szaktanácsadókra szükség. Mivel a kérdésnek eddig nem volt egyetlen gazdája, javaslat merült fel egy új központi, a Minisztertanács mellett, vagy a Minisztertanács Hivatalán belül felállítandó csoportról. Ennek a feladata lenne az Egyezményben foglaltak végrehajtásának bonyolítása, kivéve a Honvédelmi Minisztériumot. Sem a helyzet pontos tisztázására, sem a javasolt központi szerv felállítására az ismert belpolitikai irányváltoztatások miatt (?) nem került sor, mindössze annyi, hogy a tanácsadókkal kapcsolatos anyagi ügyeket a Pénzügyminisztériumtól a Külügyminisztérium Nemzetközi Gazdasági és Pénzügyi Osztálya vette át. A tanácsadók lakásigényei kielégítése érdekében, megbízásuk alapján, az Ingatlan Üzemeltető Vállalat öt villát biztosít, melyek fenntartási költsége – előre láthatólag – 1 486 750 forint lesz.

A szovjet tanácsadók munkájáról általában alig tudunk valamit. A testnevelési és sportmozgalom terén végzett munkájuk fő célja a szovjet irányítási rendszer magyarországi átültetése volt. Iparkodtak meghonosítani módszereket (munkaverseny). Szorgalmazták a szovjet tantervek alkalmazását, a szovjet sport- és egészségügyi tudományi eredmények elterjesztését. Kivették részüket a kapcsolatok erősítésében. Jelentős szerepük volt a TF hallgatói társadalmi összetételének gyökeres megváltoztatásában a munkás-paraszt-hallgatók javára. Szakmai tanácskozásokon kiálltak a határozott lépések mellett, amelyek a tömegsport és a sportegészségügyi helyzet javítását szolgálták. Így keveredtek működésükben az alapjában káros, ugyanakkor egyes részleteiben értékes elemek. 1955-1956-ban, a diktatúra rohamos gyengülése nyomán, a szovjet tanácsadók jelenléte egyre kevésbé volt kívánatos. Ezt a szovjet fél is érezte. Köntörfalazás nélkül tették fel a kérdést: szükség van-e rájuk, mert ha nem, küldjék haza őket. A válasz, tudjuk, nem volt „barátinak” mondható.

¹²⁸ Uo. 04901.,0030-1952-KGST. A számlát az MNB-nél vezették, de rávezethették az áruforgalmi számlára is.

¹²⁹ Uo. 002936-1952.

Sport- és szaksajtó „harapófogóban”

A szaksajtó és az irodalom teljesítette hagyományos és a kommunista tömegagitációval szemben támasztott sajátos követelményeket. Tette mindezt az ismert nemzetközi, belpolitikai és ideológiai hatásoknak kitéve, ezektől jelentősen befolyásolva. Viszonylag szabadon a koalíciós időkben, parancsszóra a diktatúra legdurvább három évében (1949-1952), majd egyre engedetlenebbül a rendszer bomlasztását szolgálva/kihasználva. A sportújságírásnak, a sport- és testnevelés-tudományi kutatásnak és az eredmények közzétételének (publikációk) gazdag hagyományai és egyben vállalhatatlan tehertételei voltak.¹³⁰ A Nemzeti Sport, a Testnevelési Főiskolán folyó oktatás-kutatás, a testnevelés oktatását szolgáló vizsgálatok, kutatások-elemzések, a leveleintézményben és más gyermek- és ifjúsági mozgalmakban, szervezetekben folyó munka tapasztalatainak írásos közzététele, a külföldi törekvések nyomon követése, ismertetése és alkalmazása megannyi értékes eleme volt ennek az „örökségnek” vitatható, kártékony, romboló hatásaival együtt. Újságírók, kutatók, nagy sikereket magukénak mondható oktatók és edzők, akik a 20. század fordulóját követő évtizedekben kezdték el működésüket, és alkotó részesei voltak a magyar sport kiemelkedő nemzetközi sikereinek, az olimpiai diadaloknak, ezeknek az ismereteknek, tapasztalatoknak, élményeknek (és kudarcoknak) birtokában folytatták a munkájukat 1944/1945-ben. Ezekben a cikkekben, tanulmányokban, kötetekben, és természetesen az alkotók, alkalmazók fejében, zsigereiben, gyakorlati (edzői, bírói, spotvezetői, szervezői, irányítói stb.) munkájában tovább élt mindez, és vegyült az új ismeretekkel, tapasztalatokkal. A testnevelés és sport munkásainak sem kellett ’nulláról’ kezdeni/folytatni a munkát. Ugyanakkor tudomásul kellett venniük a hazai belpolitikai változásokat és a nemzetközi kapcsolatokban bekövetkezett gyökeres fordulatot. A konzervatív-autoriter rendszer helyébe lépő demokrácia és a ’tengely’-re épülő külkapcsolatot felváltó szovjet orientáció figyelembe vétele nélkül törvényesen működni nem lehetett. Volt, aki „letette a lantot”, volt, aki vakbuzgón vetette bele magát a politikai küzdelembe, mások igyekeztek a szakma védőburkába húzódva „gúzsban táncolni”.

A Népsport mellett a sajtó jelentős része közölt sporthíreket. Az országos lapok viszonylag nagy terjedelmű rovatban tájékoztatták olvasóikat a helyi, az országos

¹³⁰ Elég, ha jelzéseként dr. Mező Ferenc *Az Olimpiai-játékok története* című, 1929-ben megjelent művét és a szellemi olimpián elért sikerét említjük. Az ő kutatásai is benne foglaltatnak Kertész István kitudó, 1996-ban megjelent, *Az ókori olimpiai játékok története* című kötetében. Az olimpiáknak és a versenyeken résztvevő magyar sportolók szereplésének gazdag irodalma van. Ezek közül, a másutt hivatkozottakon kívül, egyet említünk. Ez Jeney László és Kárpáti György *Melburne, Míami, Margitsziget* című kötete, amely 1957-ben jelent meg Budapesten.

és a nemzetközi sportélet történéseiről.¹³¹ A mérték és a rendszeresség a terjedelmet befolyásoló papírkiutalástól, a legfontosabbnak tartott politikai hírek számától, és nem utolsó sorban a fő- és felelős szerkesztő sporthoz való viszonyától függött. A vidéki sajtóban – általában – a harmadik-negyedik oldalon, apró betűvel szedve szerénykedtek a helyi sporthírek, amelyek egy része közleményekből, felhívásokból állt. Ez a levelezést helyettesítette. Ekkor és ekkor, itt és itt lesz elnökségi ülés, közgyűlés, szakosztályi tanácskozás, gyülekező, indulás, tájékoztatás, igazolás-átadás, verseny, bál. A Szovjet Ifjúság irt a komszomolisták testneveléséről (GTO), a repülésről, mint „életszükségletről”, sportfilmekről (Centercsatár) is, az Új Magyarország csak elvétve, kurtán, ellentétben a harmonikus nevelés okoriaktól örökölt bölcs tanításával, amit a szovjet sportvezetők, de a sajtó is állandóan hangoztatott.

A központi sportvezetésnek, 1951-től az OTSB-nek volt saját sajtója. Ez év szeptember 20-án jelent meg a Hivatalos Közlönyük első száma. Kiadását a központ létrejöttével és a megnövekedett feladatokkal indokolták. Eddig az OTSB Tájékoztatója sokszorosítva került kézbe, most nyomtatva, bővített tartalommal, nagyobb példányszámban, ezzel is szorosabbra fogva a kapcsolatot egyfelől az OTSB, másfelől a helyi TSB-k, sportintézmények és a sportszervek között. Minden hónap 20-án jelent meg nyolc oldalon. Megjelenésével egy időben megszűnt az OTSB Tájékoztató. Szellemiségéért Tapolczai Jenő elnökhelyettes, kiadásáért pedig a Sportlap- és Könyvkiadó Vállalat vezetője felelt. A Testkultúra, majd jogutóda, a Sport- és Testnevelés 1948-tól szolgálta az ügyet. Az 1948 májusában induló periodika, mint az OSH szakfolyóirata jelent meg. Keresztes Tibor, a nevelési osztály vezetője Köszöntő című írásában így összegezte a célt, a feladatokat. „*Amit ma teszünk, vagy tenni akarunk, egyedül és kizárólag csak a dolgozók érdekeit szolgálja és szolgálhatja.*” A meghamisított sporttörténet „hallgat a testnevelés napszámairól...” Holott rangját nekik köszönheti. Az OSH a „legszelesebb tömegeket” kívánja bevonni a sportolásba és annak irányításába. A lap is ezt a célt szolgálja. Minden szavával cselekedni akar. Elősegíteni elképzeléseik megvalósítását. Csak azoknak az íróknak az alkotásait közlik, akiknek „van mondanivalója”.¹³²

A politikai viszonyok ismeretében nem csodálkozhatunk, ha a nyugati országok sporthíreit és versenyeredményeit az OTSB fordítói osztályának jóvoltából csak egy belső használatra készített, sokszorosított anyagban találhatták meg az érdeklődők. Az Utasítások ugyancsak ilyen formában láttak napvilágot. A sport szaksajtó kibővítését 1953 novemberében kérte Nagy Imre miniszterelnöktől Hegyi Gyula. A napi feladatok ellátásán túl ez már az 1960-ra tervezett budapesti/magyarországi nyári

¹³¹ Ezek alapos ismerete nélkül, mivel a helyi sportegyesületek és az irányító szervek iratanyagából alig maradt ránk valami, alapvető sporttörténeti forráscsoport. Sajnos, a helyi sajtót is csak hiányos állapotban őrzik a könyvtárak, köztük az Országos Széchényi Könyvtár, ami annyit jelent, hogy teljes sajtóanyag nincs. A hiányok pótlására senki sem tesz lépéseket.

¹³² Testkultúra, 1948. 5. sz. A Szerkesztőbizottság tagja volt Kemény Gábor, Petike Lajos, Bartos Géza, dr. Szakáts Ödön, dr. Bácsalmási Péter, Sárosi Imre, Pálfai János és Hepp Ferenc.

olimpia előkészítését is szolgálta volna. Az OTSB Közlöny további kiadása mellett emelni kívánták a Népsport példányszámát, tekintettel a labdarúgó-sikerek hatására ugrásszerűen megnövekedett keresletre. Ezt – hangsúlyozta Hegyi –, jelenleg nem tudják kielégíteni, amiből feszültség, elégedetlenség, rossz hangulat támad. A Képes Sport ugyancsak az olimpiai célokat szolgálta volna. A novemberben megjelenő lap előzetes számítások szerint 120 000 eladott példány esetében lenne kifizetődő. Árát 2 forintban határozták meg. A Sport- és Testnevelés, valamint a Magyar Sakkélet mellett a Szemle a Szovjetunió és a népi demokráciák sport sajtójából című kiadvány feleslegessé válik. Az előterjesztés tartalmazta a szükséges mennyiségű és minőségű papírigényt is.¹³³

A Sport- és Testnevelés szerkesztősége próbálta folyamatosan biztosítani, egy-egy számon belül is, a szovjet írók (sportpolitikai, elméleti, edzéselméleti cikkek, versek és novellák) elvárt arányát. Ez 1953-ban érte el a csúcst. A második számban Sebes Gusztáv Barátaink című cikkében áradozott a magyar nép örök hálájáról, nagy fiáról, Sztálin legjobb tanítványáról, Rákosi Mátyásról. A harmadik szám címlapján Sztálin képe díszelg és P. L. igyekezett Sebest is túlszárnyalva, méltatni a Szovjetunió jelentőségét, a szocialista sportkultúra világméretű hatását. Az 1956-os lapszámokban már alig-alig találhatunk írásokat a szovjet sportról. A decemberi szám címlapján már nem Sztálin, hanem Papp László tekint az olvasókra. A folyóirat szolgálta és munkára/írásra készítette az 1951-ben felállított Testnevelési Tudományos Kutató Intézet munkatársait. A TTKI létrehozásának eredeti tervzetét át kellett dolgozni a szovjet tapasztalatok alapján. Feladata volt a tudományos kutatás, szakcikkek írása megadott témakörökben, tervzetek készítése, és végül állásfoglalás a sport- és testnevelés fontos szakmai kérdéseiben. Az intézmény átmenetileg a TF-hez kapcsolva működne az OTSB felügyelete mellett.¹³⁴ A folyóirat működésével az OTSB Elnöksége 1953. október 30-iki ülésén (is?) foglalkozott. Megállapították, hogy a „múlt év végén az ez év elején túl sok olyan cikk jelent meg”, amely nem állt túl közel az olvasókhoz. Ezt a problémát – állapították meg az Elnökség tagjai –, még nem sikerült megoldani. Profilja még mindig nem tisztázódott. Barcs Sándor úgy vélte: az egész sportsajtó kérdését tárgyalni kellett volna. A Sport- és Testnevelés maradjon szakfolyóirat. Mások a „széles tömegek” igényeinek kiszolgálását hangsúlyozták. Hegyi Gyula azt az álláspontot képviselte, hogy a lap legyen a Tudományos és Módszertani Tanács kiadványa. Tartalmánál fogva nem olvassa 50-60 ezer ember. Egyben kifogásolta, hogy nem foglalkozik „súlyllyal a súlyponti” kérdésekkel.

Nem volt elégedett a vezetés a Népsport működésével sem. Már 1951 februárjában megállapították: a lap az OTSB „irányvonalától elszakítva” végzi munkáját. Orbán László kijelentette: „arra kell venni az irányt, hogy a szovjet sport kérdéseit-

¹³³ MNL XIX-J-14-b-8. dbz. 88-H-340-1953.

¹³⁴ MNL 276/f/96/4. ö. e. sz. n. Sajnos sem az eredeti tervzet, sem pedig az intézet működésével kapcsolatos iratanyag nincs az általunk ismert levéltári anyagokban.

nek vezető szerepe legyen, állandóan és tervszerűen kell ismertetni a szovjet sport” történéseit. Azt is szóvá tette, hogy a kritikai szellem nem érvényesül „elég erőteljesen”. Kutas István szerint a Népsport nem tart lépést az OTSB hivatalos lapjával. Az MHK legyen folyamatos, kiemelt témája a lapnak. A szovjet tanácsadók közül Szamaukov elvtárs a vidék, a falu, az iskola és a DISZ kérdéseinek napirenden tartását sürgette. Tapolczai Jenő úgy vélte, a lap vezetése lebecsüli az OTSB Agitációs és Propaganda Osztályának szerepét, az együttműködés jelentőségét. Terényi Imre az országos szervezet átalakításának kérdéseit ajánlotta a szerkesztőség figyelmébe. A tanácskozás valamennyi tagja, összegzésként, a szovjet gyakorlat beható tanulmányozását jelölte meg elsődleges, központi feladatnak.

A pártösszekötőnek, de más káderkérdésekkel foglalkozó vezetőknek az sportújságírókkal kapcsolatban is volt kifogása. A Népsport szerkesztőségének – 1951-ben – negyvenkét munkatársa közül hetet tartottak alkalmatlannak azért, mert angolmán, az egyik barátja az Intelligence Service tagja, homoszexuális, részeges, megbízhatatlan, volt turulista, erkölcstelen, jobboldali szociáldemokraták „vazallusa”, 1945-ig az MFSE egyik vezetője (volt).¹³⁵ De kifogás merült fel egyesekkel szemben a külföldi hivatalos újtjuk alkalmával tapasztalt nagyképű, okvetetlenkedő és fecsegő/tudálékos fellépésük, engedély nélküli nyilatkozatuk miatt is. 1955-ben már disszidálás is előfordult. A sportlapok/folyóiratok szerkesztősége vezetőit fegyelmezték minden vélt/valós hibáért. Egyszer az volt a baj – láttuk az előzőekben –, hogy keveset, ritkán, nem a párt éppen időszerű ’vonalának’ megfelelően közöltek, máskor – pl. a berni labdarúgó vereséget követően – túl sokat és sokszor adtak közre a témáról szóló cikkeket. Utóbbi esetben – később szólni fogunk erről –, a főszerkesztőnek kellett átmenetileg „szabadságra” mennie. A lapok vezetői, főleg a MDP központi lapja a Szabad Népé, nem fogadták szívesen a működésükkel összefüggő bírálatokat. 1954 tavaszán Bethlen Oszkár és Hegyi Gyula levélváltása (is) bizonyíték erre. Az OTSB bírálta a Szabad Nép testneveléssel és sporttal kapcsolatos közléseit. Bethlen úgy vélte, „*a hivatalos jellegű bírálat vagy vita... csak a KV és annak választott szervei hatáskörébe tartozik*”. Hegyi erre a következőket válaszolta: az OTSB szükségesnek látja, hogy elmondja véleményét a lapok és egyéb hírközlő szervek sportvontakozású tevékenységéről. Ezt várja a partnerektől is. Sajnálná, ha a Szabad Nép nem venne részt ebben. Az OTSB – szögezte le Hegyi –, „*nem kíván semmiféle hivatalos megnyilatkozást tenni. Sőt, a vita eredménye alapján az OTSB a saját sajtótájékoztatói tevékenységét kívánja megjavítani*”.¹³⁶

A szigorú kommunista bírálat és önbírálat világában így kívánták egyesek megszabni, hogy ki, hol, mikor, miért és mennyiben tarthat jogos igényt őszinte, javító szándékú kritikára, eszmecserére. Erre adott esetben külön figyelmeztették is a sajtó munkatársait: bíráljanak, de úgy, hogy az érintett „ne törjön össze...” Ez ter-

¹³⁵ Uo. 3. ö. e. K/11/IE/71-1951. 1950-ben kezdte meg működését a SOKI (Sportoktatási és Vezetőképző Intézet). MK, 1950.11. sz. 1011-1-1950.

¹³⁶ MNL XIX-J-14-b-8. dbz. 87-lev.66/1954. Agit. prop. oszt.

mésztesen a győzelmek kovácsaira, az élsporthoz tartozókra vonatkozott. Az „el-lenségre” nem. A Népsport, különösen az olimpiai győzelmek és az „aranycsapat” világraszóló sikereinek idején (1949-1954), százezrek olvasmánya volt. A sportra-jongók falták a jó híreket, a rádió jóvoltából pedig Szepesi György látomásaiban osztozhattak.¹³⁷

A Népsport: torz tükör

A Népsport évfolyamait lapozgatva, összevetve a Nemzeti Sporttal, láthatjuk azt az igyekezetet, amellyel a magyar és a nemzetközi sportélet egészének mozgá-sát igyekeztek nyomon követni. Közltek a magyar politikai vezetők sportpoliti-kai állásfoglalásait, a sportvezetés terveit, célkitűzéseit, egy-egy tervidőszak végén ennek az értékelését. Nyomon követték az egyes sportágak berkeiben folyó politi-kai-szakmai munkát, a tömegsport-akciók résztvevőinek számát, a versenyek han-gulatát. Riportokat olvashattak a sportkedvelők fontos mérkőzésekről. Bemutatta a lap a legsikeresebb sportolóinkat. Néha – követve a hibás központi irányvonalat –, hírt adtak az iskolai, falusi, szakszervezeti testnevelésről is. Lehetett írásokat találni a szakmai tanácskozásokról (pl. az évenként ismétlődő országos sportági értekezle-tekről), egyes sportágak pillanatnyi helyzetéről, gondjairól, a velük összefüggő te-endőkről. Tájékoztattott a lap az új labdarúgó játékrendszerről, a szélsőként fel-futó bekkéről, a kapura lövés döntő fontosságáról, az egyszerű, gyors, kemény stílusról, a ’kisasszony-futball’ haláláról, az angolok totális labdarúgásáról, a váratlan hely-cserék szerepéről, a magyar ökölvívók ütésének gyengeségéről, közép- és hosszú-távfutóink embertpróbáló edzéseiről. Egyre több ábrával érthetőbbé tett technikát, taktikát ismertettek. Világhírű sportolók karikatúrái színesítették a lapot.

A hivatalos igénynek megfelelően kellő hangsúlyt kapott a sportra fordított ál-lami támogatás mértéke. A Népsport tartalmán, hangvételén, de még a formáján is nyomon lehet követni a politikai élet hullámzását. 1945-1948/49 között a nemzetkő-zi sporthírek között a nyugati sporteredmények is szép számmal szerepelnek. A ’né-ger’ atléták világraszóló eredményeitől az angol labdarúgó bajnokságig, politikai szitkozódás nélkül. A fordulat ezen a téren is megtette a hatását. 1949 és 1952/1953 között a szovjet testnevelés és sport szárnyalásáról írt „eposzok”, párosulva a nyu-gati sportvilág „alvilági” jellegének ostorozásával és kigúnyolásával (sportbandi-ták stb.) töltötték meg a Népsport oldalait. Az MHK- és a pártjelszavak, valamint a szovjet sportemberek, emberek, drukkerak „eszményítését” szolgáló írások ural-ták a lap egészét. Megható sportbarátságokról, kölcsönös, önzetlen sport együtt-működésről, az új világ, a világcsúcsok országának szépségéről és gazdagságáról, az egész népet megmozgató, boldogságot termő testnevelési életről írtak újságírók, felkért élsportolók. A magyar sportsajtó munkatársainak is komoly fejtörést oko-

¹³⁷ Szepesi György (1998): Búcsú a mikrofontól. Bp., 407 o.

zott a szovjetek magasztalását kellően érzékeltető kifejezések megválasztása. A felsőfoknál felsőbbet nem lehetett még kitalálni sem.

Csak néhányat említünk. A Szovjetunió 1946-os sportünnepsége „gyönyörű, csodálatos és káprázatos” volt. A Torpedó labdarúgóinak 1947. évi magyarországi látogatása a szovjet-magyar barátság „fontos mérföld köve”, „Torpedó-ünnep”. Forró szeretet a szovjetek iránt, forró gyűlölet az imperialistákkal szemben. Az 5 éves tervnek „szédítő arányai” vannak. A szovjet emberek „irigylésre méltóan” fegyelmezettek, „szerények, vidámak és sportszerűek”. Valósággal „nemzeti hősök”. Talán nincs messze az idő – olvasható a lap 1949. II. 24-i számában –, „amikor megismerkedhetünk a hatalmas szovjet sport nagyszerű csillagaival”. Minden győzelem „éles fegyver” az ellenség elleni és a világbékéért folyó harcban. A fehér sport (a tenisz) meghódítja az ész kolhozokat is. A szocialista sport „magasabb rendű”. A Szovjetunió a „világcsúcsok országa”. A Főiskolai VB az „ifjúsági sport történetében hatalmas fordulatot” jelent. Minden akadályt legyőznek a szovjet motorkerékpárosok. A szovjet embernek éppen olyan fontos a sport, mint a fürdő és a könyv. A szovjet sportolók legyőzték a „kort”. Krupszkaja és Lenin a sportról. „*Először a normákat, majd a világcsúcsokat döntötte meg Vanin kapitány.*” A Szovjetunióban portyázó magyar atléták legnagyobb élménye a Lenin Mauzózeum volt. A béke megvédésére gondolt Gerevich Aladár, amikor a világbajnokságért küzdött.

A könyvkiadás hasonló utat tett meg. Abban a 225 könyvben, ami 1945 augusztusáig megjelent hazánkban, több szólt a Szovjetunióról, méltatva annak testnevelését, sportját. Példaként említjük Bolgár Elek A Szovjetunió államszervezete és társadalmi rendje című kötetét, amely 81. oldalán a sport szerepét is méltatja. A sportirodalom 1951. évi kiadási tervében 154 kötet szerepelt. Köztük volt a Földes – Berecz szerzőpáros Árpádtól napjainkig című sporttörténeti műve is, amit 12 forintért vásárolhattak meg az érdeklődők. De gyarapíthatta könyvtárukat a Civil a pályán játékfilm forgatókönyvéből készült regény, a Centercsatár című szovjet alkotás 10-10 ezer példányban 2.50 forintért, Éry József Pistikéből bajnok lesz című ifjúsági regénye. Kiadtak egy Labdarúgó kalendáriumot, az 1946-1950-es évekről pedig egy összevont Sport Évkönyvet. Kötet került a könyvesboltokba szovjet szerzőtől a labdarúgásról ötezer példányban 8.50 forintért, és még számos érdeklődésre számot tartó testnevelési és sport tárgyú mű. Ezek 80%-a szovjet szerzők alkotása volt.

A ’termést’ Kutas István sokallta, mások a szélesítésén munkálkodtak. 1954-ben már ennek eredményeiről adhatott hírt a Sport és Tudomány. A magyar sportszakkönyvek világszerte érdeklődést váltottak ki. „*A kialakuló magyar sportirodalom, akárcsak testnevelésünk és sportunk* – olvasható a folyóirat 1954. évi 7-8-as összevont számában –, *az egész világon élenjáró tudományos rendszerű szovjet sport, ill. sportirodalom tapasztalatok felhasználásával fejlődött mai színvonalára.*”

Helyezkedni nem csak a pályán kell!

A szocialista tábor külügyi szolgálatai nem csak a nyugati világ országai külpolitikáját igyekeztek pontosan nyomon követni, hanem érzékenyen reagáltak egymás lépéseire is. A történelmi múlt, elsősorban a trianoni békeszerződés nyomán felerősödött, hivatalos körök által is szított ellenszenv, idegenkedés, a hivatalosan szorgalmazott közeledés, a „barátság” ellenére is jelen volt, és időnként felszínre is tört. A népi demokráciák kommunista vezetői a szovjetekhez fűződő jó viszony saját érdekeik érvényesítésére is igyekeztek kiaknázni egymás rovására, a maguk előnyére. A változó nemzetközi erőviszonyokat kihasználva minden népi demokrácia a mozgástere szélesítésén, a saját érdekei minél hatékonyabb érvényesítésén fáradozott. A testnevelési és sportkapcsolatok alakítása/alakulása is jelezte/szolgáltatta ezt. Magyarország, a magyar párt- és politikai vezetés ilyen irányú törekvései 1952-től, a Helsinkiben rendezett nyári olimpiai játékoktól kezdve váltak érzékelhetővé a nemzetközi politika formálói berkeiben.

1953. február 11-én a Moszkvai Magyar Nagykövetség egyik munkatársa megbeszéléseket folytatott a szovjet Sportközpont nemzetközi osztályának vezetőjével, Szoboljev (? G. F.) elvtárrsal. Szoboljev megjegyezte: „a kapcsolat a két ország sportszervei között az olimpia óta romlott”. Úgy érzi, hogy a nagy sikerek miatt a magyarok nem érzik szükségét az együttműködésnek... Első ízben történik meg 1946 óta – olvasható a megbeszéléséről készült jelentésben –, hogy észrevételt tesznek a szovjet elvtársak a „kapcsolatok terén”(sic!). Hasonló szovjet megjegyzések ellenére a magyar képviselőt a példás együttműködés létét hangsúlyozta.¹³⁸ Az óvatosság indokolt volt. A politikai és a sportvezetés folyamatos együttműködésük során igyekeztek is ennek érvényt szerezni. A nemzetközi sportnapár kialakításának munkálatai ismételten alkalmat adtak erre, különösen 1953-tól kezdve. Ekkor írta Keleti Ferenc Farkas Mihálynak a versenynaptár tervezetével kapcsolatban: „*Erősíteni kell sportkapcsolatainkat a Nyugattal, de ne ugorjunk egyszerre úgy fejest, hogy a Szovjetunió mellett hat nyugati állam versenyzőit hívjuk meg...*”¹³⁹ A nemzetközi versenyeken, ahol a szovjetek és a magyarok is indultak, mérlegelni kellett (volna, G. F.), hogy az ellenfelek közül ki kít győz le, a magyar siker nem zavarja/akadályozza-e a szovjet elsőséget.¹⁴⁰ A görögök részéről mutatkozó érdeklődést is megelégedéssel fogadták magyar részről. A berni kudarc a szovjet sportvezetés számára sem volt közömbös. 1955-ben szaporodtak a ’lazulás’ jelei. A bukaresti magyar követ írta Hegyi Gyulának a következőket: a két ország között, „*de általában Magyarország és a népi demokráciák között az utóbbi időben (? G. F.) nem erősödött olyan mértékben a sportkapcsolat, mint ahogy ez a korábbi évek együttműködéséből várható lett volna*”. Az OTSB elnöke válaszában a következőkkel ma-

¹³⁸ MNL XIX-J-14-b-5. dbz. 88-H/87/-1953.

¹³⁹ Uo. 276/f/96/ 17. ó. e. K/11/K. F.

¹⁴⁰ Uo. XIX-J-14-b-5. dbz. 88-H-150-1953.

gyarázta ezt a tendenciát: 1. Helsinki óta „erőteljesen egészült ki” a nyugattal való sportkapcsolatunk, 2. Az egyesületi csapatok találkozóinak elvi, főleg gazdasági kérdései nem tiszták, megoldatlanok. Egyes, főleg pontozásos sportágakban, nem mindig sportszerűek a döntések. (Pl. cseh-magyar ökölvívás.) 3. Helyenként tapasztalható (pl. bukaresti VIT, magyar-román labdarúgó-válogatott mérkőzés) ellenséges hangulat. Az igények túlnőnek a lehetőségeken, amiket a válogatottak nem képesek teljesíteni. Az évi 100-120 nemzetközi találkozó nagy megterhelést jelent. Ugyanakkor nem is gazdaságos.¹⁴¹

Az NDK sportvezetése azt nehezményezte, hogy a magyar sportolók többször találkoznak a nyugatnémetekkel, mint velük. Hegyi Gyula a következő magyarázatot adta Keletinek: az NDK vezetésének megállapítása hibás összevetésen alapul. *„A magyar sportolók ugyanis 1945 óta az idén először, két alkalommal vettek részt nemzetközi találkozón a nyugatnémetekkel, amelyet éppen a politikai szempontok alapján tartott helyesnek Elnökségünk, s úgy gondolom, az Adminisztratív Osztály is.”*¹⁴² Nem minden ország magyar diplomatái érzékelték egyformán, hogy 1955-ben „miként fújnak új szelek”. A Belgrádi Partizán levelére ugyanis a Budapesti Honvéd vezetése nem válaszolt. Ezt nehezményezte a belgrádi magyar követség. Keleti a következőt jegyezte az iratra: „Az elnökség (ti. az OTSB elnöksége) csináljon ott rendet.”¹⁴³ A jugoszláv-magyar kapcsolatok „normalizálását” a béke erősítése szempontjából mérlegelték. A labdarúgó-válogatott is ilyen megfontolás alapján játszhatott a jugoszlávokkal. Ha nagyon akarják – jegyezte meg a kérelem kapcsolatban Hegyi –, mehetnek. Első a béke ügye! Az Adminisztratív Osztály minden külföldi tárgyalásról jelentést kért. A nemzetközi találkozók arányát 66-34%-ban határozták meg. Hatvanhat százalékot a szovjet és a népi demokratikus versenyek, a 34-et pedig a nyugati országok együtteseivel vívott mérkőzések képezték.¹⁴⁴ Ezeken belül a labdarúgásnak kitüntetett szerepe volt. Ezért most kissé vissza kell tekintenünk a „kékcédulás” választások évéig.

Az „aranycsapat”: érték és hátrány

A Népsport 1947. december 5-i számában Gallovich Tibor, a magyar labdarúgó válogatott szövetségi kapitánya arra az újságírói kérdésre, hogy Lesz-e aranycsapat?, igennel válaszolt. A magyar labdarúgó-válogatott 23-30 játékosból álló bő keretét 1949. január 6-tól Sebes Gusztáv vezette, aki fiatal játékos korában maga is világhírnévről álmodozott. A csapat gerincét Puskás Ferenc, Bozsik József, Hideg-

¹⁴¹ Uo. 10. dbz. 88-H-272-950. Hiv. sz.1136/1-Á.

¹⁴² Uo. 88-H-356-1955, 88-H-346-1955. Ezen felül – hangsúlyozta Hegyi –, négy EB-n és VB-n vettek részt, amelyet Nyugat-Németországban rendeztek. Valószínű, hogy ezek alapján gondolják, hogy a nyugatiakkal szorosabb kapcsolatot tartunk.

¹⁴³ Uo. 276/f/96/26. ő. e. F/152/1955.

¹⁴⁴ Uo. 24. ő. e. K/11/F/312-1955. Volt 60-40%-os megoszlásra vonatkozó javaslat is.

kúti Nándor, Kocsis Sándor és Czibor Zoltán képezte. Puskás lett a csapatkapitány, az alaphangulatot pedig Bozsikkal, Hidegkúttal adták meg. A mindenki által kívülről fújt összeállításban egyetlen mérkőzést sem játszottak végig. Ettől függetlenül, hivatalos találkozókn, 1950. május 14-től 1954. július 4-ig, nem szenvedtek vereséget.¹⁴⁵ Az angol válogatott elleni 6:3 és 7:1 az egész világ sportkedvelő, labdarúgásért rajongó millióit ismertette meg a magyar névvel, Magyarországgal, az MDP pedig saját politikai sikereként mutatta be ezeket a győzelmeket, labdarúgókét, más sportágak képviselőikét egyaránt. Hivatkozni lehetett rájuk a szovjet vezetők előtt, vagy a népi demokráciák közötti versengés során. Nem lebecsülendő az a hatás sem, amelyet a magyar külpolitikai a külgazdasági munka egészére gyakorolt, kaput nyitva a 'nyugati világ' lehetőségei felé.

Az 'aranycsapat' 1954-es berni VB-döntőben elszenvedett veresége megtörte ezt a szárnyalást. Másodszor akasztottak labdarúgóink nyakába ezüstérmét, 1938 után 1954-ben. De amíg Sárosiék tudták, hogy olasz ellenfelük esélyesebb, Puskásékról a világ minden valamire való szakembere állította, hogy náluk pillanatnyilag nincs jobb csapat a világon, más nem nyerheti meg a VB-t, csak ők.

A csapatról és a VB-n elszenvedett vereségről, döntően újságírók tollából származó gazdag hazai és külföldi irodalom szól. Sok energiát fordítottak a legendagyártásra, a mítoszteremtésre, és nagyon keveset a valóság feltárására, a történettudományi, sportszociológiai, sportlélektani igényű monografikus feldolgozásra.¹⁴⁶

A mérkőzés után az öltözőben hiába hullottak a könnyek. A mérkőzés emléke a résztvevők haláláig rémálomként kísértett. A hazatérés diadalmenet helyett veszszőfutás volt. A sajtó és a rádió (Szepesi György) által biztos győzelemre hangolt szurkolók felháborodása nem ismert határt. Sebes Gusztávot és családtagjait rettegésben tartották. A szurkolókhöz intézett levél, a magas állami kitüntetések, valamint a nem csekély anyagi elismerés ezen mit sem változtatott.¹⁴⁷ A szövetségi kapitány július 15-én kelt, a VB-ről szóló tizenkilenc oldalas jelentése igyekezett menteni a menthetlent, Szepesi Györgyöt tartva elsőszámú felelősnek az országban kialakult, a politikai rendszerrel szembeni kritikát is hordozó hangulatért.¹⁴⁸ A történekről cikkező sajtót Hegyi Gyula intette le, a 'felelősöket' átmenetileg 'holtvágányra' állította. Mindez, egy pillanatra se feledjük, az olvadás és a visszarendződés erői közötti harc idején történt, általános háttérül szolgálva a testnevelés

¹⁴⁵ Kiss Ferenc ír erről az *Aranycsapat a politika és a politikai sajtó tükrében* című dolgozatában. <https://dea.libunideb.hu/dea/bistream/handle/2437/85341/Szakdolgozat%20-Aranycsapat.pdf?sequence=1>

¹⁴⁶ Borsi-Kálmán Béla (2008): *Az aranycsapat és a kapitánya*. Bp., 284 o. A szerző által felhasznált levéltári források és irodalom bőséges tárháza a mű 225-284. oldalain található. Külön felhívom az olvasóink figyelmét Kun Lászlónak a Kolléga Tarsoly István főszerkesztésében megjelent *Magyarország története* (Bp., 1998. III. 606-610. o.) kötetében található tág horizontú, gondolatébresztő összefoglalására, valamint Dlusztusz Imre *Barcs Sándor* című kötetére. Szeged, 1997.

¹⁴⁷ A kitüntetések átadására július 9-én került sor.

¹⁴⁸ MNL XIX-J-14-b-6. dbz. 88-H-385-1954. A tizenkilenc oldalas összegzés a kudarc okairól érdemi, mélyreható elemzést nem ad.

és a sport vajúadásának. A változtatás elkerülhetetlen volt, de a célok, az ütem és a módszer egyre hevesebb viták tárgyát képezte. A MDP KV decemberi határozatával próbálta megszabni a követendő irányt. Élesen bírálta a sport terén eluralkodó állapotokat: a tervszerűtlenséget, a sztárkultuszt=személyi kultuszt, a politikai nevelőmunka gyengeségét, a burzsoá anyagiasság eluralkodását, a sovinizmus térhódítását. A határozat vegyes fogadtatásra talált a sportberkekben, különösen az élvonalhoz tartozó labdarúgók között. A határozat magyarázataiból arra következtettek, hogy a politika lesz a meghatározó a sportban, kevesebb állami támogatást kapnak, az MHK-t érdemén túl favorizálják.¹⁴⁹

A szélsőbaloldaliak azonnali kemény fellépést követeltek, a párthoz hű, de az emberi lélekhez és a politikai taktikázáshoz jobban értők ezt a módszert megaláznak, embertelennek tartották. A válságba jutott 'aranylábú fiúknak' jó állást, tanulási lehetőséget, megértést és lelki támogatást szorgalmaztak, mint erről már korábban megemlékeztünk. 1955 tavaszán sok egyéb jele is mutatkozott a növekvő elégedetlenségnek: az OTSB elnökségi ülésén felmerült a profizmus visszaállítása. A javaslatot Hegyi visszautasította. A labdarúgó-csapatok egy része, külföldi turnékon régi nevén szerepelt, a régi mezüket használták. A Képes Sportban koronás címerrel ékesített mezben játszó játékosokat is mutattak. Március második felében megkezdődött a melbourne-i nyári olimpiára való felkészülés. Felmerült a kérdés: a világhírű magyar labdarúgó-válogatott utazik-e Ausztráliába? A megfelelő közhangulat kialakításából kivette a részét a sajtó, a rádió. A filmművészet sem akart kimaradni ebből.

Irtózás a valóságtól

Nem tudjuk, de valószínűnek tartjuk, hogy a Csodacsatár című film gondolata a berni világbajnokság utáni hónapokban születhetett meg. A film létrejöttének, benne a Puskás-Hidegkúti helycserének, s végül az 1957. szeptemberi bemutatásának históriája ismert.¹⁵⁰

Egészen más célok jegyében foganhatott az Ők 11-en című film-forgatókönyv, ugyancsak ezekben a hónapokban. Háttérét jelenleg egyetlen emlékezés, egyetlen levéltári adat sem tartalmazza. Birtokoljuk viszont az OTSB vezetésének a javas-

¹⁴⁹ Uo. 276/f/69/50. ö. e. K/11/F/ 112-1956.

¹⁵⁰ A Szovjetunió és a népi demokratikus országok kommunista vezetése Lenin tanítására hivatkozva, igyekezett minél jobban kiaknázni a filmművészet nyújtotta lehetőségeket. Dokumentumfilmek, híradók rendszeresen tájékoztatták a nézőket sporteseményekről. A játékfilmekben pedig a sportoló főhős/hősnő a szocialista erkölcs mintapéldánya. Ezek közül 1949-ben, a magyar nézők is láthatták a Centercsatár című, nevelőcélzatú szerelmi történetet, Szentesen ketten egy jeggyel. A filmet 1947. 20. számában ismertette a Mozi Élet. Az 1951-ben bemutatott, nagy sikert arató Civil a pályán című magyar filmet pedig a Munkára Harcra Kész (MHK) mozgalom nagyhatású támogatójaként emlegették hivatalos körökben. A Csodacsatár című filmet a Magyar Ifjúság kivételével részletesen elemezte és méltatta a Népszabadság (1957. szeptember 13. 4. o.), a Magyar Nemzet (1957. szeptember 12 7. o.), valamint a Népszavak (1957. szeptember 13. 6. o.)

lattal kapcsolatos állásfoglalását.¹⁵¹ Ahhoz, hogy világosan lássuk a testület vezetésének politikai-sportpolitikai gondolkodását, a magyar labdarúgás történetéről alkotott véleményét, kénytelenek vagyunk a ránk maradt négy szöveg lényeges részeit szó szerint idézni. Az OTSB Agitációs és Propaganda Osztály munkatársának Feljegyzése így indul: „*A forgatókönyv szeretné bemutatni az egész magyar labdarúgás történetét. Ehhez felhasználná a meglévő film dokumentációt és a még élő régi labdarúgó nagyságokat, valamint a jelenlegi szakvezetőket és labdarúgó válogatott keretet. A filmtéma a jelenlegi időben nem megfelelő... a forgatókönyv olyan dolgokat ír le, mely éles ellentétben áll a sport területén ránk váró feladatok megoldásával. Ez a film... éppen azokat a hibákat növelné, melyek jelenleg is megtalálhatók a sport területén. A forgatókönyv tartalma ellentétes azokkal a politikai elvekkkel, melyet alkalmazunk szocialista építésünk, életünk területein. A személyi kultusz, dologtalan élet, a reakció jelenlegi bázisának népszerűsítése. Az állam és a Párt segítségének elhallgatása. Sovinizmus. Hazaárulók mutogatása*”. Terényi Imrénének a Párt Adminisztratív Osztálya részére készített, 1955. július 26-án kelt Feljegyzése a film témáját „nagyon érdekesnek” tartja, de aggasztja, hogy nem fogja-e ismét felborzolni a kedélyeket a világbajnokság elvesztése miatt? „*A forgatókönyv – állapítja meg Terényi –, jóformán bírálat nélkül veszi át labdarúgásunk múltját... Ezért található benne említés a M.A.C.-ról, a legreakciósabb magyar sportegyesületről, amelynek alapszabálya kimondta, hogy tagjai csak 'úriemberek' lehetnek. Emiatt ajnározza az F.T.C-t is, az M.T.K.-t az U.T.E.-t, amelyek profi-sportegyesületek voltak, részvénytársasági alapon működtek. A Ferencvárost pl. 1920-ban, a 'Britanniás' tisztek szervezték újjá és az 1940-es évek elején a nyilaskeresztes mozgalom egyik szimbóluma lett és a reakció előtt ma is az. Népszerűsít a forgatókönyv olyan külföldre szökött, hazaáruló játékosokat, mint Sárosi dr., Zsengellér és mások. Persze, a magyar labdarúgás történetéből ezeket a csapatokat kihagyni nem lehet, mert voltak pozitív megnyilvánulásaik is, de nagyon csínján kell velük bánni! Ugyanakkor érthetetlen, hogy a Vasas S.C. szereplése miért maradt ki a filmből. A Vasas valóban a mi haladó hagyományunk... Erre a csapatra méltán lehetünk büszkék...”, majd hosszasan szól a személyi kultuszról, amelyet a kéziratban Sebes Gusztáv testesít meg. Végül javasolja, hogy az Elnökség segítségével dolgozzák át. „*Domborítsák ki az 1945 előtti korszakból a haladó hagyományt és mutassák meg, hogy sikereink 'titka' megváltozott, új életünkben van.*” A Magyar Híradó és Dokumentum Filmgyárnak írt, Hegyi Gyula által jegyzett, 1955. július 30-án kelt levéltervezet szövegéből csak egy áthúzott részt idézünk: „*Ezek a kiragadott gondolatok azt bizonyítják, hogy nem határozták meg helyesen a film célkitűzését és olyan**

¹⁵¹ Sport és Testnevelés, 1954. 9. sz. 10. o. Ebből megtudhattuk, hogy az 1953-1954. években eddig 36 kísérő műsorként szereplő sportfilmet mutattak be a mozik. Ebből tizenkilenc Magyarországon, tizenöt a Szovjetunióban, egy Csehszlovákiában, egy pedig Lengyelországban készült. A kisfilmek tíz sportágot propagáltak. Az összegzés szerzője jelezte: ez korántsem elegendő. MNL XIX-J-14-b-10. dbz. K/11/F/204/1955.

egyéneket (! G. F.) bíztak meg a téma megírásával, akik alkalmatlanok... A magam részéről – hangsúlyozta Hegyi –, a film elkészítése gondolatának felmerülésekor tiltakoztam, hogy Szepesi György írja meg a történetet, és mint az kitűnik, véleményünket nem vették figyelembe. Még furcsább az eset akkor, ha megnézzük a forgatókönyv címlapját, amelyen – biztosra veszem, hogy nem véletlenül –, nem tüntették fel az író nevét, aki pedig nem más, mint Szepesi György...”¹⁵² Az augusztus 1-én kelt válaszlevél végleges formájából a Szepesi Györgyről szóló rész kimaradt. Ezek után nem kell magyarázni, hogy a Csodacsatár és az Ők 11-en alkotóinak szándéka a két különböző műfajú alkotás létrehozásával végső fokon azonos irányba kívánt hatni. Az első a ’szocialista realizmus’ kalodájában feszengető vígjáték eszközeivel tört borsot a sport terén is mértéket vesztek orra alá, míg az Ők 11-en igyekezett a mesterségesen megszakított és tagadott történelmi folytonosság helyreállításának elkerülhetetlenségét hangsúlyozni. A Csodacsatár bemutatását el lehetett halasztani, az Ők 11-en című filmterv magvalósítását megakadályozni, de a ’diadalmas esztendő’ sötét hátterét és súlyos következményeit tovább leplezni nem.

Csőd közeleg

1955. június 2-án a Politikai Bizottság tagjainak megküldött Jelentés hét oldalon keresztül taglalta a labdarúgás terén kialakult helyzet okait, felelőseit, súlyos következményeit. A Jelentésnek több mint a fele Sebes Gusztáv hibáit, működésének kártékony voltát részletezi. A lényeg az, hogy az „aranycsapat” sikerei minden felelőst elvakítottak, s a labdarúgás egésze súlyos válságba került.¹⁵³ Nem csoda, hogy a honvédelmi miniszter és politikai főcsoportfőnöke július 18-i átiratában, melyet Egri Gyulának, a MDP KV Titkárának küldtek, keményen bírálták Hegyi gondolatmenetét, azt az álláspontját, hogy a bekövetkezett csődtömegért elsősorban

¹⁵² Szepesi Györgynek e sorok írója megküldte a fellelt dokumentumokat. Az újságíró, riporter telefonon közölte, hogy most hall erről először, a forgatókönyvet nem ő írta. Kérdés: Hegyi Gyula, teljes szellemi erejének birtokában, miért nevezte meg Szepesit szerzőként? Azt sem tudjuk, a végső szövegváltozathoz a rá vonatkozó részt miért hagyták ki? A forgatókönyv szerzőjét tehát ma is homály fedi.

¹⁵³ MNL 276/f/69/50. ö. e. Hegyi jelentéséből idézünk: „A sportág (ti. a labdarúgás, G. F.) ilyen arányú elterjedése értelemszerűen egy csomó szervezeti, nevelési és erkölcsi problémát vetett fel. Ezek a problémák azonban a legutóbbi ideig, csak részben, ill. 1956-ban elszenvedett két vereséig azért nem kerültek napvilágra, mert a válogatott csapat eredményei mindenki figyelmét elterelte ezekről... Az az öt éves sikorsorozat, mely a labdarúgó csapat mögött van, úgy az OTSB-t, mint a Társadalmi Szövetséget, a Sportegyesületeket, de az egyéb szervezeteket olyan irányba befolyásolták, hogy a jelentkező hibákat nem vették komolyan. Nem gondoltunk komolyan arra, hogy a hiányosságok hova vezetnek és, hogy ezek hátrányosan befolyásolhatják a sportág fejlődését. – A tömegeket megmozgató versenyek elmaradtak, a bajnokságok rendszere leszűkül, megmerevedett. Ennek az lett a következménye, hogy teljesen elhanyagolták az ifjúsági és úttörő játékosokkal való foglalkozást. Néhány év múlva az ifjúság teljes elhanyagolása miatt még az úgynevezett nagy sportkörök is játékos problémákkal küszködtek... A sportág visszaesésének igen komoly tényezője az edzők munkájában fellelhető hiányosságok sokasága. A vezető labdarúgó edzők munkája elmarad a többi sportág, pl. atlétika, torna, úszás és egyéb sportágakban folytatott munkától minőségileg, mennyiségileg egyaránt... a válogatott csapatnál is.”

Sebes és a párt illetékesei felelősek, sajátjéről pedig említést sem tesz. Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter, valamint Hazai Jenő HM Politikai Főcsoportfőnök javasolta, hogy a Titkárság egyik tagjának vezetésével vizsgálja meg az OTSB munkáját, azt, hogy annak vezetői és a társadalmi szervek mit tettek a KV határozatainak végrehajtásáért.¹⁵⁴ A helyzet súlyosságát, a káros jelenségek szaporodását más vaskos jelentések is igazolták.¹⁵⁵ A kemény fellépések sürgetésében nem volt hiány: Puskás nem lehet csapatkapitány, Bozsikot fosszák meg a mandátumától, Lantost részesítsék utolsó figyelmeztetésben. A döntés viszont elmaradt. Indoklás: „a jelenlegi helyzetben...” Augusztusban megtiltották a klubcsapatoknak és válogatottnak is, hogy kiutazzanak Dél-Amerikába.

Ugyanakkor a pártvezetésnek már áprilisban az volt a határozott álláspontja az OTSB véleménye ellenére, hogy a magyar labdarúgó-válogatott induljon az olimpián. Az ügy ennek ellenére nem jutott nyugvópontra. Szeptemberben tovább folyt a vita az elnökségen belül és kívül. Az ellenérvek egyike az volt, hogy az olimpiai labdarúgó-sikernek nincs súlya, a részvétel viszont sokba kerül. Az 1955-ös év utolsó hónapjaiban a pártközpont határozottan a kiutazás mellett tört lándzsát. Az OTSB-n belül elsősorban Sebes Gusztáv támogatta ezt a törekvést.

Megyünk? Maradunk?

Az 1956-os esztendő e tekintetben kedvezőtlenül indult. Januárban a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) a csapat részvétele ellen szavazott. Hangsúlyozták: sokba kerül, a csapat tagjai nincsenek jó formában, kiküldésükkel más, esélyesebb sportolókat fosztanának meg a bizonyítás lehetőségétől. Újra és újra elhangzott: egy olimpiai sikernek nincs súlya! A Politikai Bizottság – az OTSB egyes vezetőinek makacs ellenzésétől függetlenül –, továbbra is támogatta a kiutazást. Úgy vélték, az anyagiakat sikerül biztosítani, a profizmus vádjától pedig nem kell tartani, hiszen a nyugatiak is élnek ilyen lehetőségekkel. Sebes, ismerve a kiutazás pénzügyi nehézségeit, azt javasolta, hogy a nemzetközi hírű válogatott külföldi turnén keresse meg a kiutazás költségét, az olimpiai bajnokságon viszont egy fiatal csapat vegyen részt. A labdarúgó A-válogatott – április elején tartunk –, haladéktalanul kezdje meg a

¹⁵⁴ Uo. 160/K-56.

¹⁵⁵ Uo. Jelentés a Központi Vezetőség 1954. decemberi, sporttal kapcsolatos határozatának végrehajtásáról, ill. a sportmozgalom néhány káros jelenségéről. A Czinege Lajos által aláírt terjedelmes elemzésből idézünk. „Sportmozgalmunk erőteljes anyagi fejlesztése mellett nem tettünk kellő intézkedéseket a burzsoá profi sportszellem maradványainak felszámolására. Sőt, sokkal inkább, mint 1945 előtt, elterjedt az a nézet, hogy aki a sportban eredményeket ér el, annak nemcsak a sportoláshoz szükséges feltételeket kell biztosítani, hanem ezen felül anyagi juttatásokat is. Régen csak a labdarúgó-sportban volt szokásos a prémium és egyéb juttatás, 1951 és 1953 között az összes sportág élsportolói között bevezették. Mivel nem lehetett éles határvonalat húzni az élsportolók és a többi sportolók között, lassanként az anyagi juttatások az egész sportmozgalomban elterjedtek. Ezzel együtt újra feléledtek, elterjedtek a liberális, burzsoá nézetek is.”

felkészülést, és az 1956. évi programját e fő cél érdekében bonyolítsa le.¹⁵⁶ Közben folytak tárgyalások a Nemzetközi Baráti Sporttalálkozó céljáról, politikai súlyáról. A Szovjetunió sportvezetése, támogatva a népi demokráciák sportvezetésétől, olyan méretűvé és jelentőségűvé kívánta fejleszteni ezt a találkozót, amely túlszárnyalja pl. a Pánamerikai Játékokat is. Erre a világjelentőségűnek kívánt sporttalálkozóra nagy létszámú sportdelegációt vártak Magyarországról is. Feladat volt elég.

Július 9-én Bukovi Márton vette át a labdarúgó-válogatott irányítását egy öttagú bizottság támogatását élvezve. Bukovi megújulást, a régi, jól bevált magyar foci életre keltését ígerte. Az indulásról viszont még mindig nem született végérvényes döntés. A július 23-i elnökségi ülésen Hegyi azt hangoztatta: akár megy a csapat, akár nem, a felkészülést el kell kezdeni. Eddig ugyanis szervezett felkészülés nem folyt. Sebes Gusztáv augusztusban tárgyalt a szovjet vezetőkkel, akik nekiszegezték a kérdést: a magyar válogatott részt vesz-e az olimpián? Azt válaszolta: „valószínűleg” nem. Ezt az álláspontot – tájékoztatta az elnökséget Sebes –, a szovjetek helytelenítették. Hangsúlyozták, hogy ez politikai ügy. Kutas László a szovjet állásponttal értett egyet. Javasolta, hogy a labdarúgók kiküldésének problémáját a Pártban ismét fel kell vetni. Az olimpia fontos politikai demonstráció is lesz, kell, hogy a nyugatiak lássák a szocialista országok sikereit.¹⁵⁷

Döntési kényszer: átszervezés vagy olimpia

Miközben zajlott ez a húzd meg, erezd meg, az OTSB rádöbrent, hogy a Párt és a SZOT már hónapok óta dolgozik az testnevelési és sportmozgalom teljes átszervezésén, és ebből őket kihagyták. Ez a felismerés nem csillapította a testületen belüli áskálódásokat, nem segítette a labdarúgó-válogatott további sorsával kapcsolatos döntés előkészítését. Ha elnökségi ülésen szóba került, csak a régi, elutasítást indokoló érveket ismételték. Az egész politikai rendszer, ezen belül a testnevelés és a sport átszervezése, életképes tétele volt az a központi kérdés, amit október elején Szófiában vitattak meg a tábor sportvezetői. Az átszervezés szükségességével és mértékével kapcsolatos nézetek két végpontját Csehszlovákia és Albánia képezte. A csehszlovák delegáció szerint teljes, gyökeres átszervezés szükséges, az albánok viszont azt hangoztatták, hogy náluk még koránt sem jött el ennek az ideje. A magyar vezetés a lényeges, de átgondolt és tapintatos változtatások híveként lépett fel.

Így érkezett el 1956 októbere, az olimpiai csapat útra indulása időpontja. Helsink-i hősei ezúttal nem tarthattak velük. Ezen mit sem változtat az, hogy a perdöntő iratokból származó adatokkal nem tudjuk megjelölni a döntés időpontját, fórumát, indoklását. Erre valamikor júliusban kerülhetett sor? Aggódva indultak útnak olimpikonjaink, és egy dél-amerikai túrára az egykori „aranycsapat” tagjai. Huszon-

¹⁵⁶ Uo. 276/f/61-734. ö. e. Czinege Lajos által jegyzett Kiegészítő jelentés a Politikai Bizottságnak.

¹⁵⁷ Uo. XIX-J-14-b-54. dbz. szn.

nyolc politikai megbízott figyelte, őrizte olimpiásainkat, erre volt állami fedezet. Ha egy tizenöt fős labdarúgó-keret utazhat, ismerve a várható ellenfeleket¹⁵⁸, legalább olimpiai bronzéremmel térhetnek volna haza Puskásék. A melbourne-i olimpia Barcs Sándor szerint „fekete olimpia” volt.

Üzenet

A magyar testnevelési és sportmozgalom 1944/45 és 1956 októbere közötti történetét egy ’új világ’ alapjainak lerakására irányuló, marxista-leninista-sztálinista ideológia tételeire hivatkozó, totális diktatúra eszközrendszerét alkalmazó párt-politikai harc befolyásolta. Ebben a folyamatban jelen volt és érvényesült a múlt, a második világháború hatása, a nyugati világ lakóinak viszonylagos anyagi jóléte, az emancipációs törekvések, s a társadalmi emelkedés mindent lebíró vágya. A magyar nép, a magyar társadalom előtt 1944/45-ben lehetőség nyílt – ha korlátok között is –, olyan változások kiküzdésére, amelyek már a XVIII. század óta napirenden voltak: egy, a hazai gyökerekből táplálkozó, a múlt értékeit hasznosító, a nemzetközi tapasztalatokkal bölcsen élő polgári társadalom, életforma megteremtése. Ennek szerves részeként kellett volna szolgálnia a testnevelésnek és a sportnak az egész társadalom egészségét, munka- és harcképességét, nevelését, hétköznapijainak személyiségfejlesztő, értékgyarapító eltöltését. Ennek alapjait kellett volna megerősíteni, korszerűsíteni, fejleszteni.

Dolgozatunkban vázoltuk, hogy mi történt. A pillanatnyi sikerek okozta bódulatban megfeledeztünk a jövő elsőrendű szükségleteiről. Ha többnyire félszívvel is, de mégis csak jelentős pénzt és energiát fordítottunk kapkodva és rendszertelenül olyan feladatokra, amelyek nem szolgálták a magyar társadalom egészének elemi szükségleteit. A felszínen látható jelenségek elfedték a mélyben zajló folyamatokat, elterelték a figyelmet a hibákról, a tévutakról, a folyamatos kártevésről, az erkölcsi válságról, a politikai tévútról. Kapkodás, tervszerűtlenség, érthetetlen és indokolatlan irányváltozások párosultak a késői felismerésekkel.

A kétségtelen eredmények nincsenek arányban a befektetéssel, amelyet a társadalom teremtett elő a legnagyobb nehézségek közepette és árán. Mindennek ismeretében még nagyobb tisztelettel és hálával kell emlékeznünk azokra a magyar sportolókra, akik ilyen körülmények között is képesek voltak világra szóló eredményeikkel szolgálni a hazájukat. Ahogy tanulnunk kellene a sportmozgalom egészének történetéből, úgy az ő életművükből is. A történet egyre mélyebb ismerete szolgálja ezt az ügyet. Ma és mindenkor.

¹⁵⁸ Uo. 276/f/ 69/50. ö. e. 88-H-491-1956. Hegyi minősítései a következők: Németország= NB I. második fele, Ausztrália= Budapest I. osztály, Bulgária=NB I., Kína= NB II., Egyiptom= visszalépett, Anglia= NB II., USA= Bp. I. osztály, India= NB I. második fele, Indonézia= megyei bajnokság, Japán= Bp. I. osztály, Thaiföld= megyei bajnokság, Törökország=NB I., Vietnám= megyei bajnokság. A felsorolásban a Szovjetunió és Jugoszlávia minősítés nélkül szerepel.

KÖZLEMÉNY

Egy játékos tanár utazása London gyermekkor-múzeumában

ZARÁNDI ZSOLT BENCE

Még 2017 decembere folyamán sikerült megvalósítani egy gyermekkori álmat, és eljutottam Londonba, ahol a múzeumok kínálatából feltűnt a szabadidő-szervező szememnek egy érdekes múzeum, a Museum of Childhood, amely állandó kiállítás a Victoria & Albert Museumnak.

A múzeum fő célkitűzése az, hogy az érdeklődők számára lehetőséget biztosítson a gyermekkor megismerésére. Ezt múzeumpedagógiai foglalkozásokkal valósítja meg minden korosztály számára. A 18 hónapos–ötéves korosztály számára multi-szenzoros történetmeséléseket tartanak, az idősebbek számára kreatív foglalkozásokat, amelyeken kipróbálhatják a múzeum játékait, vagy saját alkotásokat készíthetnek. Az egyetemisták és a kutatók számára több ezer darabból álló kutatható archívum áll rendelkezésre. A foglalkozások nagy része ingyenes, ahogy a múzeum látogatása is.

A múzeum eredetileg Albert herceg javaslatára épült Dél-Kensingtonban, hogy helyet biztosítson az 1851-es Nagy Kiállítás egy részének. Az 1860-as évek végén költöztették át Bethnal Greenbe, ahol a korábbi épület építőelemeit felhasználva készült el a mai múzeum. Az építkezés a gazdasági válság miatt nagyon lassan haladt. Például a halpikkely-mintás márványpadlót Woking város börtönének női fogvatartottjai rakták le. A múzeum 1872-ben nyitotta meg a kapuit, de a vezetés a kiállítás tematikájában csak a 20. század közepén fordult a gyermekkor felé. Arthur Knowles Sabin, aki az intézmény kurátora volt 1922 és 1940 között, irányította a múzeumot a gyerekek irányába azzal, hogy a festményeket a gyerekek szemmagasságába akasztatta, és elkezdte a gyermekkor-gyűjtemény fejlesztését. A gyűjtemény már akkor is magánadományokból gyarapodott. A nagylelkű adományozók között megtalálható volt Mária királynő is.

A gyermekkor-gyűjtemény 1974-ben került Bethnal Greenbe, amely ekkor megkapta a V&A Museum of Childhood nevet. 2001 és 2006 között a múzeum épületét kibővítették egy fogadócsarnokkal és megnövelték a tanulócsarnok méretét. A belső megoldásoknál figyelembe vették az eredeti tervező, J. W. Wild rajzait 1871-ből.

A fogadócsarnok

A múzeum belső felépítését tekintve öt nagyobb részre osztható. Először a kibővített fogadócsarnokba léphetünk be, ahol két épület makettje található. Mindkettő

egy érdekes projekt keretében készült: az egyik a Ghost House nevet viseli, amely egy kitalált kelet-londoni ház történetét mutatja be. Ez egy művészeti projekt volt, és a Virginia általános iskola diákjai a Szent Hilda Keleti Közösségi Központja lakói által tartott beszámolók alapján készítették el a makettet. Minden szoba különböző korszakot mutat be, bennük a lakók „szellemeivel” és olyan részletességgel, hogy még a tapéták mintázatait is a kornak megfelelően készítették el.

A másik makett az előző projekt modern továbbgondolása, amely egy panelház életét mutatja be. Ennek az eredetije már sajnos, nincs meg. A projekt keretében megkeresték a panelház lakóit és interjúkat készítettek velük, valamint fotókkal és videókkal is dokumentálták az épület történetét. A fogadócsarnok falán megtekinthetők az interjúk és a hozzájuk készült képek, valamint a videók is. A panelház makettje kb. két méter magas. Néhány lakásba betekinthetünk az azokról készült fényképek által, amelyek a maketten kerültek elhelyezésre.

Az alagsor

A fogadócsarnokból két lépcsőn lehet lejutni az alagsorban található tanítási termekhez. Ezekben tartják a különböző múzeumi foglalkozásokat a gyermekek számára.

A nagy csarnok

A fogadócsarnokból a nagy csarnokba léphetünk be. Itt kapott helyet az ajándék-bolt és a büfé. Ennek a területnek az az érdekessége, hogy hatalmas szabad tér áll a gyerekek rendelkezésére. Innen kétoldalt több lépcső is vezet fel, valamint egy lift is a következő szintre.

A félemelet

Itt kapott helyet a tematikus elrendezésű játékgyűjtemény. A kiállított tárgyak színes palettán mozognak. Mindegyik bemutatása lehetetlen vállalkozás lenne, ezért csak néhányat emelek ki közülük.

Az első vitrinben találhatóak a vetítéshez kapcsolódó játékok. Itt látható egy 1721-ben készült Engelbrecht színház, amely miniatűr háromdimenziós jeleneteket ábrázol, és színházszerűen eljátszhatóak. Ennél a színház-miniatűránál használt többrétegű eljárást a korai animációs filmeknél is alkalmazták a termélység érzékeltetésére.

Külön vitrinben kaptak helyett a videojátékok, amelyek között megtalálható a legelső otthoni is, amely 1972-ben kezdetleges grafikával készült. Mellé különböző színű műanyag lapokat csomagoltak, amelyeket a tv képernyője elé helyezve különböző szinteket szimbolizálnak.

Egy másik vitrinben találhatóak a motor hajtotta játékok. Az elemes játékok megjelenésekor még csak arra használták az elemeket, hogy hangot adjanak vagy világítsanak. 1955 környékén japán játékkészítők elkezdtek motorokat szerelni a játékaikba, amelyek lehetővé tették, hogy mozogjanak is a robotok. A korai távirányítós játékokra is látható itt példa, amelyknél egy kábellel a játékhoz voltak kapcsolva a távirányítók. 1975-ben megjelentek a szenzoros távirányítók, és ezáltal megszűnt ez a megoldás.

Több vitrint ölel fel a mechanikus játékok gyűjteménye. Külön vitrint kaptak a rugós játékok és az automatonok. A legnagyobb kiállított mechanikus játék a King-Kong automaton, amely a gravitáció erejét használja, és ezáltal a King-Kong fel- és lemászhat az épületeken.

A játékok egy külön típusát jelentik a húzhatók-tolhatók. Ezeknek külön vitrint biztosítottak. A gyermekeknél ezek a játékok segítik az egyensúlyérzékelés és a koordinációs készség fejlődését.

Egy másik nagy vitrinben kaptak helyet a pedálos autók. Itt megfigyelhetőek a játékok fejlődésének azok a szakaszai, amikor a felnőttek világának technológiai fejlődése begyűrűzött a gyerekszobába. Több híres autó lekicsinyített mása látható itt, pl. Austin és Rolls-Royce.

Ez a technológiai fejlődés egy másik vitrin játékain is megfigyelhető. Itt olyanok találhatóak, amelyek a különböző természeti erőkből szerzett energiát alakítják át mozgássá. (Pl. működő gőzgépek miniatűr változatai.)

A legegyszerűbb gyermeki mozgás játékanak, a hintázásnak külön nagy vitrinje van. Itt több korszak hintalovait csodálhatjuk meg, és ki lehet próbálni egy nagyobb méretű hintalovat, amely egy felnőtt testsúlyát is elbírja.

Ezen az útvonalon haladva eljutunk a bábok világáig. A játékok között megtalálhatóak itt a különböző korok bábjai az egyszerű ujjbáboktól a komoly bábszínházi minőségű bábokig. Az itt található legérdekesebb kiállított darab egy feltételezhetően Velencében készült teljes bábszínház, amelynek a magassága meghaladja a két métert. Nagy valószínűséggel egy gazdag polgár számára készült és a vendégek, valamint a család szórakoztatása volt a célja. Két háttérrendezést építettek bele: egy szobabelsőt, valamint a Piazza del Marcot Velencéből. A bábokat föntről síneken lehet irányítani. Emellett találhatóak itt klasszikus Punch and Judy bábszínházak is.

Ebben a sarokban található Rachel Whiteread alkotása, amely egy falut mutat be, ahol csak a házak néhány ablakában égnek a lámpák. A művész nő célja a gyermekkori izoláció érzékeltetése volt.

Az első emelet

Az első emeleten találhatóak a gyermekkor speciális tárgyai, egy impozáns kiállítás és az időszakos kiállítások is. A gyermekkor kiállítási tárgyai között van-

nak speciális kiságyak, többek között királyi adományból. Látható itt egy aranyberakásos kiságy és trónszék is egy kislány számára.

Az impozáns babaházak részletgazdagsága lenyűgöző. A gyűjtemény egyik értékes darabja egy holland játék konyhaszekrény teljes felszereléssel a 18. századból. Emellett ezen a szinten található a gyermekruhákból álló kiállítás, ahol különböző korszakok és kultúrák gyermekruháit lehet megtekinteni.

A látogatásom ideje alatt a Michael Morpurgo életét bemutató időszak kiállítás volt megtekinthető. Az író Magyarországon leginkább elhíresült műve A hadak útján. Sok gyermekregényt írt, amelyek a varázslatos leírásokról lettek híresek. A regények témái a kívülálló győzelme vagy túlélése viszontagságos környezetekben, mint pl. az I. világháború. Jelenleg Az északi gyermek-design 1900-tól napjainkig témájú időszak kiállítás tekinthető meg a múzeumban.

Összegzés

Londonban egy ismert múzeum kevésbé ismert arcát ismertem meg. A gyűjtemény sokszínűsége lenyűgöző: azáltal, hogy a múzeum ingyenes, mindenki számára elérhetővé válik a gyermekkor-történet megismerése. Magyarországon is vannak hasonló kezdeményezések. (A kecskeméti Szórakaténusz játékmúzeum, az óbudai múzeum játékiállítása, a martonvásári óvodamúzeum, a tihanyi és a székesfehérvári babamúzeum stb.), de méreteiben és támogatottságában a hazai kezdeményezések a nyomába sem érnek a londoni Museum of Childhoodnak. Nagyobb támogatással a magyarországi kezdeményezéseknek is nagyobb esélye lenne megőrizni ezeket az értékeket.

MEGEMLÉKEZÉS

Emlékezés a kunszentmiklósi Általános Művelődési Központ hőskorára

MÓZES ERNŐ¹

„Legyen az egész közösségé a létesítmény!” – így kezdte avatóbeszédét Győri Imre, az Országos Közművelődési Tanács akkori elnöke 1985. augusztus 30-án a kunszentmiklósi ÁMK avatásán. Ebben, a korát meghaladó, színpompás épületben hat klub, öt stúdió, 16 tanterem volt hivatott szolgálni a nevelési-oktatási és közművelődési feladatokat. Az impozáns épületben, az előbb említettekén túl, 450 személyt befogadó nagyterem, valamint kiállításokra, pódiumműsorok rendezésére alkalmas aula létesült az akkori BÁCSÉPSZER Vállalat kivitelezésében a jeles építész, Pethes Endre tervei alapján. Az épületegyüttesben egy évvel korábban a tervezett határidő előtt, 1986 tavaszán átadásra került a 2000 kötetes könyvtár is, így teljessé vált a fejlesztés.

A köszöntő politikus avatóbeszédében országosan is kiemelkedőnek minősítette a megépült létesítményt. Egyedülállóan színvonalas, a 21. század igényeinek is megfelelő általános művelődési központ épült. A 90 millió forintos összegű beruházás abban az időben ritkaságnak számított, de az akkori állami vezetés és mi magunk, kunszentmiklósiak is, azt vallottuk, hogy a kultúrára, a művelődésre és az oktatásra költött milliók a jövő megalapozása érdekében szükségesek, és ezek ezerszeresen is megtérülnek. Kunszentmiklós lakossága ötmillió forint értékű készpénzzel támogatta a beruházást téglajegyek formájában. Ez az iskolaavató igazi nagy ünnep volt Kunszentmiklóson.

Az avatóünnepségre a kunszentmiklósi gyerekek és a pedagógusok színvonalas műsorral készültek, és boldogan vették birtokba az új épületkomplexumot. Csodálatos évek következtek. Megvalósult a közoktatás és a közművelődés integrációja, a pedagógusok szinte megújultak. Annyi tetre kész, újat kutató és megvalósító pedagógust eddig elképzelni sem lehetett. Országos hírűvé tették a Varga-testvérek (Tamás, Balázs és Domokos) munkássága nyomán már ismert települést és az ÁMK-t az itt dolgozó kitűnő pedagógusok és az akkori intézményvezetés.

A legfontosabb „kiteljesedések”:

- megkezdődhetett a szaktantermi oktatás;
- a természettudományos tárgyak tanítását új felszerelések segítették;
- nyelvi labor szolgálta a nyelvtanulást;

¹ A szerző az ÁMK alapítása idején a város tanácselnöke volt, később az első – független – polgármestere lett.

- számítógépes terem segítette a matematikában és a természettudományokban való elmélyülést.

Ha meggondoljuk, hogy mindez 1985-ben megvalósult, s ezt összehasonlítjuk a mai oktatással, akkor igazán elmondhatjuk, hogy ez több mint 30 évvel ezelőtt nagy előrelépés volt. Megkezdődött a speciális sakkosztályok szervezése, amely által országos hírűvé vált a kunszentmiklósi sakkoktatás. A tanárok, különösen Bege Márton tanár megszállottsága és elkötelezettsége a nemzetközi sakk mesterek bevonásával nemzetközi hírű, számos országos bajnokságot nyerő általános iskolás korú fiúk, lányok nevelődtek ebben a programban. (Kegyelettel emlékezünk a fiatalon elhunyt Mesterre.) Nemzetközileg is ismert munkájuk egyik megalapozója lett a Szentmiklósi Napoknak, az idén már a 24. évét megéő rendezvénynek. Csere-diákok jöttek, és ezáltal a helyi diákok is eljuthattak külföldre. Ez segítette a világban való tájékozódásukat. Csak felsorolásképpen említem még az innovációk közül a cigány tanulók felzárkóztatása integrációja programjait, az erdei iskola indítását, a drámapedagógiai oktatás kezdeményezését, a gyermek birkózósport-ággaztatás kiteljesedését, a nemzetközi népzenei és sakktáborok megszervezését. Kiemelkedő szerepet töltött be a Művészeti iskola Honti László tanár vezetésével. A rajz-, a zene-, a táncoktatás magas színvonalúra fejlődött, vonzotta a helyi és a környékbeli iskolák tanulóit, fiataljait.

Az ÁMK-ban folyó munka megszervezésében és irányításában elvülhetetlen érdemei voltak Galambos Sándornak és az akkori iskolavezetésnek. Két évig megbízott igazgatók vezették az intézményt, ezt követően a most 80 esztendő Turcsányi László pályázatát fogadta el a tantestület. A megkezdett színvonalas munka folytatódott. Turcsányi igazgató úrnak és az akkori intézményvezetésnek nagy érdeme volt abban, hogy az intézményben meglévő kezdeményezéseket elfogadták annak értékeivel együtt, támogatták, a törekvéseket segítették. Minden működő szakkört, tanulókat segítő foglalkozást igyekeztek tartalmasabbá tenni az új kezdeményezésekkel, ezzel is hozzájárulni az ÁMK fejlesztéséhez. Turcsányi László korábbi ÁMK-s tapasztalatait jól hasznosította a pedagógiai munkában és a pedagógusokkal történt kapcsolataiban. A pedagógusokat munkatársainak tekintette. Ebben az időben is magas színvonalú volt, jó eredményeket mutatott fel a sakkoktatás. A tanulmányi munkát továbbra is eredményesen segítette az erdei iskola, a cigány tanulók felzárkóztatási programja, a drámapedagógiai foglalkozások bevezetése. Az új igazgató odafigyelt a legfontosabb területekre és támogatta ezeket. Sikeresek voltak a birkózók is Bíró Károly vezetésével.

Kívülállóként, mint akkori településvezető, úgy tapasztaltam, hogy Turcsányi László a hozzáállásával bátorította, elismerte a pedagógusok munkáját. Jó volt vele dolgozni, jó pedagógiai kapcsolatokat tudott kiépíteni. Az elért eredmények is erről tanúskodnak. (Az egykori Országos Pedagógiai Intézet kutatócsoportja Pócze Gábor vezetésével elemezte az ÁMK létrehozását és működését az Intézmény a

rendszer váltás sodrában című kutatásában. Turcsányi befolyásos aktivistája lett az ÁMK-k országos szakmai egyesületének.)

Elismerést érdemelnek a későbbi vezetők is. Molnár Péterné követte Turcsányi Lászlót. Az igazgatónő és az iskolavezetés a tartalmas szabadidős foglalkozások megszervezésével emelték a nevelő-oktatómunka, a művelődés színvonalát. Példaértékűek voltak a szaktáborok. Felerősödött a cserediák-mozgalom. Sokat tettek az irodalomoktatás színvonalának emeléséért. A könyvtári munka kihasználásával versmondó versenyek szervezésével segítették a tanulók beszéd- és kifejezőképességének fejlesztését. Az igazgatónő tanulóit sok szép eredményt értek el versenyeken, és a munkáját több elismerés dicséri. Helytörténészként ő írta meg a város iskolai történetét, benne az ÁMK-ét is.

Ma Horváth Tibor az „utód”, az általános iskola igazgatója. Fiatalos lendülettel, szakmai lelkesedéssel, tanulmányi versenyek szervezésével látott munkához. 2005-ben az országos ÁMK-mozgalom jeles vándorgyűlésén otthont adott az ÁMK-k Varga Domokos fejlesztési programja kidolgozásának. Az ő nagy érdeme a történelem tantárgy megszerettetése a tanulókkal, az évente a környékre kiterjedő vetélkedők megtartása. Pályázatok elnyerésével igyekezett az iskola állagának megőrzésében előre lépni. A nevelő-oktató munkában nagy hangsúlyt helyeznek a tanulók testi fejlődésének megőrzésére a sport- és szabadidős foglalkozások színvonalas megszervezésével.

Az intézményi munka megszervezése során a pedagógusok sokat tettek a hátrányos helyzetű tanulókért témanapok rendezésével, a projektoktatás napi alkalmazásával, és ez által színesebbé, és főként jobban elsajátíthatóvá teszik a tananyagot. El kell ismerni, hogy ez a feladat egyre nehezebbé válik a mai társadalmi körülmények közt. Az, hogy ez a példamutató, 21. századra is előremutató törekvés mára mikor bicsaklott meg, vagy szűnt meg, alapos elemzést, vizsgálatot igényel.

A megváltozott társadalmi feltételek új helyzetet teremtettek, a tanulók egy részét elviszik az újonnan alakuló iskolákba. Ezért a tanulói létszám is jelentősen csökken, az itt maradt tanulók tudása hiányos, a szocializációjuk enyhén szólva röögő úton halad. Alig akad húzóerő a tanulóközösségekben.

A feladatunk: meg kell találni az iskolarendszer jelenlegi buktatói okait, a továbbfejlesztés lehetőségeit, az integrált nevelés, a fiatalok és felnőttek művelődési igényeinek jobb támogatását. Az nem lehet, hogy ennyi felhalmozott érték veszendőbe menjen, megsemmisüljön!²

² Az írás eredetije elhangzott Kunszentmiklóson 2018. október 5-én a 80 éves Turcsányi Lászlót köszöntő ÁMK-s baráti-szakmai találkozó nyitányaként.

Egy régi konferenciára emlékeztek Földesen

A mikrofonnál Medvigy Endre, az asztalnál Jeneiné Egri Izabella, Magó Istvánné Karácsony Erzsébet és Soós Gergely

Balatonszárszó nevéhez kötődik a 20. század egyik nevezetes történelmi eseménye, az 1943-as találkozó

A találkozót Püski Sándor könyvkiadó a Magyar Élet könyvbarátainak társaságával és a reformátusok Soli Deo Gloria nevű szövetségével közösen rendezte meg. A találkozót bezáró előadást akkor a Földesen született Karácsony Sándor tartotta. Szeptember 22-én erre, a Magyar nevelésről elhangzott nagy hatású előadására emlékezett konferencián a Karácsony Sándor Művelődési Társaság, a Földesi Nagyközségi Népfőiskolai Egyesület, az önkormányzat és több helyi civil szervezet.

Sorsfordító időkre készültek

A szárszói találkozó 1943. augusztus 23-tól 28-ig tartott mintegy hatszáz résztvevővel. Püski Sándor és a szervezők célja az volt, hogy a világháború közepette a népi mozgalom íróit, barátait, a magyar szellemi élet hasonlóan gondolkodó kiválóságait a mozgalmon belül is éleződő viták tisztázására és hatékonyabb összefogásra készítse a magyarság jövője érdekében. Gondolatainkban ott volt már akkor, hogy a világháború befejeztével majd a világ újrendezésére is sor kerül, és valószínűleg arra is gondoltak, hogy a háború a németek vereségével ér véget. Az igazi kérdés az volt, hogy addig is miként viselkedjék a magyar politika és a szellemi

élet, hogyan készüljön a sorsfordító időkre, és miféle magyar jövőkép vázolható a háború utáni évekre, évtizedekre.

A nevelés lélek és hit dolga

Az emlékkonferencia előadói: Levente Péter, Heltai Miklós, Deme Tamás és Medvigy Endre arra keresték a választ, hogy Karácsony Sándor akkori előadásának főbb gondolatai hogyan élnek tovább és valósultak meg a magyar nevelésben. Mit értsünk a nevelés magyar voltán, van-e egy bizonyos fajta törvényszerűsége a nevelésnek, hogyan lehet a nevelést modernné, magyarrá és hatékonyra tenni.

Karácsony Sándor előadásában Szárszón egy negyedik utat is ajánlott. Ezt a bizonyos „negyedik utat” ő először a nevelés területén találta meg, amikor a pedagógia történetében először ismerte el diákjait „másik embernek”. Felismerte, ha a magunk sikere, a magunk tekintélye fontosabb számunkra az órán, mint az, hogy a gyerekekkel elviseljük egymást, képesek legyünk szóba állni egymással és megértsük egymást, akkor bizony nem respektáljuk a gyermekben a „másik embert”.

Ma ezernyi iskola működik hazánkban, a terep tehát a negyedik út megelégséhez adott mindazoknak, akik számára a tanári pálya nem foglalkozás, hanem életkérés. A 75. évforduló alkalmat ad arra is, hogy elgondolkodjunk, vajon a mai magyarországi nevelés „magyar nevelés”-e? S közelebb került-e ahhoz a bizonyos Karácsony Sándor-i „negyedik úthoz”, amely az ő értelmezésében elsősorban a nevelői alázat, áldozatvállalás útját jelentette. Az előadók, a konferencia vitájában résztvevők, és a konferenciát záró gondolataiban Jeneiné Egri Izabella polgármester is megerősítette: van magyar nevelés, mert sok jó tanár van, aki nyelvileg viszonyul a diákokhoz, olyanok, akik érzelmileg is megtalálják velük a közös cselekvés útját, s mindezt áldozatot is vállalnak. Hogy kevesen vannak-e ilyenek, vagy elegendő? Erre az előadók nem tudták a választ.

Péter Imre

KÖNYVISMERTETÉSEK

Tölgyesi József (szerk.): *A vándordiák I. Egy értelmiségi életpálya hazánkban (1950-2010)*. 43 o.; *A vándordiák II. Tanulmánykötet Mészáros István professzor tiszteletére kilencvenedik születésnapján*. 298 o. MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság Veszprém, Kodolányi János Főiskola Székesfehérvár. Székesfehérvár–Veszprém, 2017. – A kiadvány két igen tartalmas, érdekes kötete a pedagógusok körében közismert és közkedvelt tudós tanár, a 90. életévét betöltő *Mészáros István* professzor tiszteletére jelent meg *Szabó Péter* rektor, felelős kiadó jóvoltából.

„*Mészáros Istvánnak oktatói és tudományos pályáján megadatott az a kivételes életút, amely a magyar és a közép-európai neveléstudomány, s benne a nevelés- és művelődéstörténet kiemelkedő személyiségei közé emelte. Történelmi tett volt az élete küldetése: egy megújuló magyar társadalom szellemi előkészítése...*” – szögezi le az első kötet *Előhangjában* a szerkesztő, Tölgyesi József. (9. o.) Méltatja Mészáros István „vándordiák” szerepét, hiszen a tanár úr valóban a közelmúlt évtizedeinek vándordiákja volt: ahol megfordult, mindenütt tanult és tanított. Több pedagógusgenerációt indított el, tanítványai szívesen emlékeznek rá, élnek azzal a tudással, amelyet tőle kaptak. De sokat kaptak tőle azok is, akik nem közvetlenül, személyesen, hanem az írásai, könyvei révén ismerhették meg a tanításait.

A kötetben megtalálható Mészáros István életpályájának rövid összefoglalása, a publikációiból válogatás: mintegy hetven könyv, és a legutóbbi évtizedben folyóiratokban, periodikákban megjelent tanulmányok bibliográfiai adatait. Néhány különösen népszerű könyve a sok közül: *Mióta van iskola?* Móra Kiadó, 1982., *Oskolák és iskolák*. Tankönyvkiadó, 1988., *Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777 között*. Akadémiai Kiadó, 1981., *Bevezetés a pedagógia és iskoláztatás történetébe*. (Társszerzőkkel.) Osiris Kiadó, 1999., *Művelődéstörténeti tanulmányok 1960-2009*. Eötvös József Könyvkiadó, 2010.

Mészáros István könyvei kiadói között találjuk – a fent említettekén kívül – a következőket: Megyei Pedagógiai Intézet (Veszprém), Magyar Cserkészszövetség, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Artemis Kiadó, Bencés Főapátság, Márton Áron Kiadó, Bencés Kiadó, Mindszenty Alapítvány, Szent István Társulat, Kairosz Kiadó, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Országos Pedagógiai Intézet, több füzete, könyve pedig magánkiadásban látott napvilágot.

A mesterről alkotott képet árnyalják a kötet tanulmányai, például *Fehér Erzsébet* Neveléstörténeti életmű, *Tölgyesi József* Egyetlen ívben láttam és láttattam a hazai nevelésügy ezeréves történetét, vagy *Horánszky Anna* Egy nagy téma című írások. Ám talán e munkáknál is teljesebb képpel, információkkal szolgálnak az összefoglaló jegyzékek Mészáros István könyveiről, tanulmányairól, kitüntetéseiről.

A II. kötet *Köszöntő előszó* című bevezetésében *Szabó Péter* úgy méltatja Mé-

száros István munkásságát, mint aki a publikációi mellett „személyesen is részt vett a magyarságunkat, hagyományainkat őrző és erősítő misszióban: itthon és szerte a Kárpát-medencében, tartott előadásokat elődeink iskolákat építő és fenntartó, a műveltséget terjesztő, a népoktatást felvállaló, a magyarság kulturális színvonalá emeléséért tett érdemeiről. A rádióban és televíziókban gyakran felkért előadóként meggyőző erővel szólt arról, hogy a hazai iskoláztatásnak, a népoktatásnak évszázadokon át nemzetmegtartó ereje volt.” (7. o.)

A második kötet tanulmányai szerzői Mészáros István tanár úr tanítványai, tisztelői és/vagy egykori munkatársai: *Balogh Margit, Horánszky Nándor, Kelemen Elemér, Kovács Gergely, Kováts-Németh Mária, Kurucz Rózsa, Madarász Imre, Mészáros Ilona, Mikonya György, Orosz Gábor, Perger Gyula, Rosdy Pál, Rosta István, Soós Viktor Attila, Szabolcs Éva, Tóth Sándor, Tölgyesi József*. Ezek a tanulmányok változatosak, Mészáros István eszmeköréhez, munkásságához hol szorosabban, hol lazábban kapcsolódó témákat ölelnek fel. *Horánszky Nándor* írása – már a címe szerint is –, a professzor úr munkásságát méltatja: Mészáros István, neveléstörténet-írásunk megújítója.

Mindszenty Józseffel – Mészáros István egyik „vezérlő csillagával” – több szerző is foglalkozik. Érdekes adalékokat ismerhetünk meg további neves pedagógus személyiségek (például Prohászka Lajos és Zibolen Endre) törekvéseiről. Kiemelkedően érdekes és tanulságos *Kelemen Elemér* Eötvös időszerűsége és *Tölgyesi József* A lámpás én vagyok... utat mutatok című, Gárdonyi Géza tanítói éveiről szóló írása, *Szabó Péter* Szervezetfejlesztés, költséghatékonyság a felsőoktatásban történeti és aktuális kontextusban című tanulmánya, amelyet kibővítve érdemes lenne külön kiadványként is közkinccsé tenni, mert jelentős hozzájárulás lenne a felsőoktatás átalakítása munkálataihoz.

Tanulságos, információkban gazdag az egyes tanulmányok korrekt, pontos jegyzetanyaga is. Mintaszerű a két kötet igényes szerkesztése, tördelése, kiemelési rendszere, a terjedelmesebb II. kötet keményítáblás megoldása, a fedélapokon megjelenő vándordiák-ábra és Mészáros István tanár úr élethű arcképe.

A *Vándordiák I-II.* méltó főhajtás Mészáros István tanár úr tiszteletére. Szerzői sokat tanultak mesterüktől, felhasználták azt a tudását, amelyet ő az egyetemi előadásában és/vagy publikációiban átadott, hagyományoz számukra.

A tanulmányok sorrendjét illetően akad néhány kritikai megjegyzésem. Talán célszerűbb lett volna a szerzők névsorának sorrendje helyett inkább tematikus egységbe rendezni a tanulmányokat, így a kötet elejére kerülhetett volna *Horánszky Nándor* említett munkája, amely közvetlenül Mészáros István munkásságával foglalkozik. Külön tömböt alkothattak volna a tanár urat és a követőit élénken foglalkoztató *Mindszenty Józsefről* szóló írások.

Nincs információm arról, milyen példányszámban jelent meg és hol, (hogyan) hozzáférhető e könyv. Abban biztosak lehetünk, hogy az egykori tanítványai mellett a könyveit olvasók, illetve a művei megismerése által leendő tanítványai is

örömmel fogadták, fogadják és haszonnal forgatják nemcsak országszerte, de az egész Kárpát-medence magyar pedagógusai körében is.

Karlovitcz János

* * *

Kováts-Németh Mária és Tölgyesi József (szerk.): *A magyarság megtartó ereje. Az MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottsága konferenciakötete. Veszprém, 2017. 207 o.* – A szép kivitelű tanulmánykötet két nagyobb és egy kisebb fejezetre tagolódik. Ennek első részében az *Előszót* (Szabó Péter rektor sorai) és a *Köszöntőt* (Kováts-Németh Mária gondolatai) követően 12 igényes, értékes írást olvashatunk, amelyek a Pedagógus és pedagógiai egyesületek, szervezetek a Kárpát-medencében című nemzetközi konferencián hangzottak el 2016 novemberében Farádon. Az írások szerzői tudós kutatók, egyetemi, főiskolai oktatók, akik a Magyar Pedagógiai Társaság 125 éves fennállása alkalmából foglalmazták meg a továbbgondolásra, megfontolásra érdemes gondolataikat.

Két tanulmány a Magyar Pedagógiai Társasággal foglalkozik. Az elsőben – Trencsényi László *Hagyományörzők és újítók a Magyar Pedagógiai Társaságban* – olvashatunk az „ae” betűs eredeti, 125 éve alakult Magyar Paedagógiai Társaságról és az 1967-ben megalapított, vagy újból életre hívott Magyar Pedagógiai Társaságról és a háttérben zajló eseményekről. Kicseng az írásból, hogy a VII. Nevelésügyi Kongresszuson megfogalmazott gondolatot, miszerint a „nevelés közügy”, ma is magáénak érzi a Társaság.

A következőben a Magyar Pedagógiai Társaság két meghatározó elnökének munkásságáról, pedagógiai elveiről szól Kováts-Németh Mária – *A 125 éves Magyar Pedagógiai Társaság öröksége, különös tekintettel Fináczy Ernő és Kornis Gyula elnöksége alatt* –, azon tudós tanárokról, akik a Társaság vezetőjeként a 20. század első felében alakították, formálták a pedagógia tudományát és gyakorlatát, nevezetesen Fináczy Ernőről (1904 és 1925 között) és Kornis Gyuláról (1925–1939). Fináczy Ernő koncepciója a kereszténységben gyökerező értékelméleti idealizmus, amelyben fontos helye van a nemzeti gondolatnak. Kornis Gyula, aki tudós pap-tanárként az elnöki tisztsége mellett még Klebelsberg államtitkára is volt, valóban meghatározta a két világháború közti időszak oktatásirányítását.

Újabb pedagógiai közösségről szól *A Magyar Gyermektanulmányi Társaság és a szegedi Cselekvés Iskolája* című munka, Mihalovicsné Lengyel Alojzia tanulmánya. Az említett társaság alapítója a neves tudós, Nagy László, aki 1906-ban a gyermeklélektant helyezve a középpontba hozta létre a szervezetet, amelynek munkáját folyóirat, múzeum, könyvtár, kiadványok is segítették. A szegedi egyetem gyakorló iskolája, mint innovációs és továbbképző központ, a Cselekvés Iskolája az egész országban visszhangra talált.

A kultúra a nemzet igazi alkotmánya címmel Szijártó Istvántól arról olvashatunk,

hogy milyen sok veszély fenyegeti kultúránkat minden irányból. Ebből a szorult helyzetből az értékalakító, értékőrző értelmiség, amely a kultúra hordozója, formálója, valamint a „szabadító magyar tanító” menthet ki bennünket. Fiataljainknak a valódi értéket kell átadni, a nemzet sorsát csak erre a szilárd alapra helyezhetjük.

A konferencia hatását az is erősíti, hogy szervezői mindenkor nemzetben gondolkodnak. A kötetben olvashatjuk Muhi Béla írását a *Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületéről* (1993-ban alakult meg), Burus-Siklódi Botond *Huszonöt éve szövetségben* címen összefoglalt gondolatait a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (1991-ben jött létre) sokszínű tevékenységéről. E szervezetek mindegyike sok küzdelmet megélve a magyar nyelvű oktatást segíti, versenyekkel, pályázatokkal, táborokkal erősítik az anyanyelv szerepét. Az RMPSZ külön hangsúlyt fektet a csángóság magyar nyelven történő oktatására. *A faültetés* című írás – Deák Ernő tollából – pedig a Bécsi Magyar Iskola három évtizedét idézi meg egy szép, elgondolkodtató szimbólumra építve: a diófát ültető öregember, aki nem magának, hanem a jövő generációknak gyümölcsötveti munkáját.

Zibolen Endre (1914-1999) munkássága a Magyar Pedagógiai Társaságban című írásban – Lányi Katalin a szerző –, a jeles neveléstörténész születése 100. évfordulója kapcsán életéből, tevékenységéből kapunk ízelítőt.

A továbbiakban a Dunántúl különböző területeinek oktatásügyének történetébe tekinthetünk be. *Mozaikok Vas megye népoktatásának történetéből* címet viseli Molnár Béla tanulmánya, amely a dualizmus kori magyar népoktatáshoz kapcsolódó törvényeket, a megye iskoláinak, tanítóinak, tanulóinak statisztikai elemzését adja, és ír az iskolába járás jellemzőiről, a tanítók végzettségéről.

A széplaki tanítóegylet történetéből címen Varga József kutatási eredményeibe kapunk betekintést. Három időpontban: a kiegyezés utáni megalakuláskor, a Trianont követő újrakezdéskor, illetve az 1936-os megszűnéskor tárgyalja a tanulmány izgalmasan, részletesen az egylet alakulását, működését kísérő oktatáspolitikai eseményeket.

A kötet egyik szerkesztője, Tölgyesi József *A devecseri esperesi kerület római katolikus tanítóegylet története I. (1870-1890)* címen megírt tanulmánya az egylet első időszakának történetét – tágasabb kitekintésbe helyezve – mutatja be.

A Magyarságkutató és a Neveléstörténeti Munkabizottság állásfoglalásával zárul a kötet első része.

A kötet második része az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság Magyarságkutató és Neveléstörténeti Munkabizottsága nyilvános ülése keretében Győrben 2017 novemberében előadott tanulmányokat foglalja magában. Ennek az ülésnek a címe adja a kötet címet: A magyarság megtartó ereje. Itt a megadott témához az *Igazgatói köszöntőt* (Ruppertné Hutás Kinga) követően kilenc írás kapcsolódik, és egy rövidebb fejezetbe került az a három tanulmány, amely kitekintés nyújt a neveléstudomány területéről.

A magyarságot megtartani, az értékeit megőrizni, továbbadni – ez a közös vo-

nása a kilenc írásnak. Olyan színesek, szerteágazó gondolatokat felvillantóak ezek az elénk tárt gondolatok, mint amennyire összetett az a megtartó erő, amely több mint ezer éve őrzi, óvja, tartja meg a jövőnek a magyarságot. Olvashatunk a művészetek erejéről, arról, hogy milyen nagy jelentőségű az érzelmi nevelésben, az identitás alakításában a festészet vagy a zene: *A művészet megtartó ereje* (szerzője Borbély Károly), ill. *A magyar történelem a zenén keresztül a XX. századig* (Rupert István munkája).

Szijjártó István Adyt idézve erősíti bennünk, hogy „*A magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.*”

Újabb különleges értéket nyújt át May Attila írása, melyben az 1851-es londonitól a napjainkig zajló világiállításokról szól, kiemelve ezeken a magyar jelenlétet, az identitást erősítő mozzanatokot (*Nemzeti értékeink a világiállításokon*).

Deák Ernő a nem csak Bécsben élő magyarság számára írott sajtó összefoglalását nyújtja át, kiemelve az 1980 márciusától kéthavonta megjelenő Bécsi Napló küzdelmes útját, a magyar identitásban betöltött szerepét (*A Bécsi Napló, az egyetemes magyarság lapja*).

Kisiskolás gyermekek magyartanításának tapasztalatai pszichológus szemmel címen Somogyi Angéla értekezik arról, hogy nem szabad megfélemlenünk a gyermeki személyiség fejlődési folyamatáról, és fontos, hogy a pedagógiai gyakorlat a pszichológiai tudást mindenkor magába építse.

Kováts-Németh Mária a tanítóképzés avatott ismerője, aki tanulmányaiban, monográfiáiban több ízben kutatta, elemezte a tanítóképzés kialakulásának történetét. E mostani írásában a győri tanítóképzés Kárpát-medencei szerepvállalásáról értekezik (*A győri tanítóképzés küldetése a Kárpát-medencében, különös tekintettel a magyar királyi állami tanítónőképző-intézetek tevékenységére*). Végigköveti a tanítóképzés történetét a 18. század végi első mesterképzőtől a népoktatási törvényt követő időszakokon át napjainkig.

Lévai Attila (*Majdnem száz év – avagy a Szlovákiai Református keresztyén egyház vázlatos története*) című értekezése a Trianon utáni száz évet veszi elemzés alá. Bemutatja azt a küzdelmes utat, amelyet korszakokon át – ezek határpontjai: 1938; 1945; 1952; 1989 – mindig az emberi élet, a hit, a magyarság veszélyeztetettsége jellemzett, ennek ellenére mégis sikeresen járt végig a szlovákiai magyar reformátusság, megőrizve magyarságát és hitét.

Tölgyesi József a Székesfehérvárott, a Kodolányi János Főiskolán (ma már Egyetem) 2004-től megjelenő Neveléstörténet folyóiratot bemutatva (*A Neveléstörténet-folyóirat szerepe a magyarság megőrzésében*) áttekinti a tudományterület kialakulását, illetve a folyóirat megszületését és az itt megjelent írások kiválogatásának filozófiáját, nevezetesen, hogy a szerkesztők fontos célja az írások a magyar nemzet egészének szóljanak, ennek megfelelően a szerzők szintén az összmagyarság képviselői legyenek.

Az utolsó fejezet különleges kitekintésként kapcsolódik a felvetett témákhoz.

Bérces Viktor *a szoftverek és a zeneművek büntetőjogi védelméről* tájékoztat, a szerzői jog fogalmát, védelmét járja körül, azt a nagyon aktuális és legtöbbször számára homályban lévő területet, amely a digitális világ kiterjedésével mindannyiunkat érinthet.

Egy másik tanulmány – a szerző Tarbay Gabriella –, a 20. századi holland gyarmatbirodalmi törekvéseket elemezi, azt, ahogyan a hollandok a modernizáció segítségével a gyarmataik megtartására törekedtek, és eközben sok érdekes tény, folyamat tudhatunk meg a Holland-Indiának nevezett világról.

Rechnitzer János: A Győr-kód: haladás a tudásrégió felé című könyvének ismeretével (bemutatja Kováts-Németh Mária) zárul a tanulmánykötet.

Kováts-Németh Mária és Tölgyesi József nagy tapasztalattal rendelkező szerkesztők. Az ő gondos munkájukat dicséri a szép külalakú, igényes szerkesztésű, Veszprémben megjelent tanulmánykötet. Mindenkinek, aki, a nevelést közügynek érzi, szívesen ajánlom.

Varga Józsefné Horváth Mária

* * *

Rébay Magdolna (szerk.): „...Szelíd, de szigorú és egyben nagyon igazságos bánásmódban...”. Arisztokraták nevelése-oktatása Magyarországon a XIX-XX. században. Belvedere Meridionale, Szeged, 2017. 216 o. Azt mondják, egy könyvvel való találkozás már a címével megkezdődik. Érzem-e azt, hogy szeretnék mögé látni, felkelti-e az érdeklődésemet annyira, hogy az elolvasásával ismerjem meg a betűk mögött rejtő világot, embereket, történeket? Bevallom, a könyv alcíme rögtön megfogott, hiszen már gyermekkoromban elvarázsolt a keszthelyi Festetics-kastély könyvtára és a fertői Esterházy-kastély tükörterme. Az egyikben a könyvek sokasága azt sugallta számomra, hogy nagy tudással, széles ismeretekkel rendelkező, bölcs emberek éltek ott, a másikban pedig hallani véltem Haydn mester zenekarát, amint a vendégeknek játszik a legújabb szimfónia egyik lendületes tételét.

Rébay Magdolna precizitása, a téma iránti lelkesedése, érdeklődése az új ismeretek felkutatására mindig különleges eredményekhez vezet. Ezt éreztem akkor is, amikor az általa szerkesztett könyvet a kezembe vettem. Szinte vibrált benne a múlt, megelevenedtek a szereplők, amikor betekinhettem a XIX-XX. századi arisztokrata családok világába, megismerve a korabeli nevelés módszereiket. Az egyes tanulmányok szerzői Rébay Magdolna hallgatói, doktoranduszai voltak, akik a tanárunk vezetésével egyénileg, illetve kutatócsoportban is ugyanazt a tartalmas munkát folytatták, amelyet a tanárunktól már megszoktunk.

Az első írás, *A magyaros arisztokrata nevelés*, a gróf Andrássy, a gróf Apponyi és a gróf Zichy család példáját mutatja be 1848 és 1867 között. A szerző, *Losonczi né Munkácsi Edit* érdekes vonásként említi mindhárom családnál, hogy a gyer-

mekekkel már egészen kiskoruktól dajkák, majd francia és angol nevelőnők, házi tanítók foglalkoztak. A kor elvárása volt, hogy több nyelven tudjanak beszélni, amire elérik a felnőttkort. Az angol nevelőnő hazai példákat is bemutat leveleiben, kiemeli az édesanya felelősségét: „...a gyermeket jó példával ellátni a nő legszebb erénye”. Gróf Apponyi Albert emlékiratában olvashatjuk, hogy gyermekkorában külföldön tartózkodtak, de szülei ragaszkodtak ahhoz, hogy a magyar nyelvet megtanulja. Céltudatosságát jellemzi, hogy politikusnak készülve a bírói vizsga után választott hivatásának mind jobb végzése érdekében két évig csak utazgatott Európában tapasztalatszerzés céljából. A következetes szellemi munka mellett rengeteget olvasott, hogy felkészüljön későbbi politikai pályájára, és további idegen nyelveket tanult.

Zichy Géza a harmadik szereplője e tanulmánynak, aki egy vadászbaleset következtében elveszítette a jobb karját. Különleges szülő-gyermek kapcsolat volt tapasztalható a családjukban, mégis, édesapja nemet mondott arra a javaslatára, hogy jogi tanulmányai helyett beálljon katonának. „*Neked okvetlen be kell fejezned jogi tanulmányaidat; tudom, hogy jogász soha sem lesz belőled, de mivel művésztársulat vagy, páncélozni akarlak...*” Szavaival és magyaros neveltetésével fia jellemét szerette volna erősíteni. Elveszített keze ellenére zenei tanulmányokat folytatott, zongorázott és hangversenyeket adott.

Ferkó Enikő Arisztokraták neveltetése a XIX-XX. század fordulóján és a Horthy-korszakban című tanulmányában szintén memoárokat használ fel primer forrásként. A vizsgált családokban a szülők a gyakori távollétük miatt nem vettek részt gyermekeik nevelésében és csak meghatározott időben érintkezhetek velük a gyermekeik. Kedvelt elfoglaltság volt az esti felolvasás, zongorázás, játszás, vadászat. Andrassy Katinka ezt írja édesanyjáról: „...szenvedélyesen szerettem anyámat; szeretetembe csodálat és félelem vegyült”. Édesanyja a napi (szigorúan betartandó) időbeosztáson túl megszabta, hogy a nevelőnők milyen könyveket olvashatnak fel, törekedett arra, hogy a lányai műveltek és tájékozottak legyenek.

A fiúnevelő intézetek olykor bújtatottan katonaiskolák voltak, ahol rideg, szigorú szabályok betartásával éltek a diákok, például Odescalchi Sándor, aki humán beállítottságú volt. Amikor megírta édesapjának, hogy szeretné otthagyni az iskolát, édesapja csalódottan, de ismerve gyermekének érdeklődési irányát, megengedte, hogy iskolát váltson. Érdemes visszaidézni Zichy Géza édesapjának szavait, aki tiltásával ugyanúgy a gyermeke számára helyes úton szerette volna tartani a fiát, mint az iménti példa a szülői támogatással. Jellemző vonása a kornak, hogy az érettségi után gazdasági iskolákban tanulnak tovább a fiúk, hogy szükség esetén a családi birtok működésében segíteni tudjanak.

Nevelési elvek, iskoláztatás és vallási értékek főnemeseik neveltetésében a XIX-XX. században címmel Boruzsné Büdi Katinka és Óváry Zoltán írt tanulmányt. Az általuk feldolgozott memoárokból azt találták, hogy a szellemi-testi nevelés, a mű-

vészetekben való jártasság, a vallásos nevelés és a zenetanulás (elsősorban zongorajátékról van szó) fontos igényként volt jelen továbbra is az arisztokraták körében.

Mucsi László-Rébay Magdolna A Wenckheim család története és neveltetési szokásai a XIX-XX. században címmel írtak tanulmányt. A Wenckheim család a vizsgált időszakban óriási földterülettel rendelkezett, akik szívesen adományoztak is vagyonukból a rászoruló embereknek. A család egyik tagja, Miklós (1890-1967), az arisztokraták körében kevésbé kedvelt pályát választott: orvos lett. A gyermekek hagyományosan otthon tanultak házitanítók, nevelők segítségével. A rendszeres testmozgás és a művészeti nevelés is része volt az oktatásuknak. Később gimnáziumba mentek: Kalksburgba és Pozsonyba jártak. Szokás volt, hogy a testvérek azonos iskolába jártak.

Különleges helyet foglalnak el a neveléstörténetben is az erdélyi főrangú családok. *Rébay Magdolna* tanulmányában (*Erdélyi főrangú családok gyermekei a kalksburgi jezsuita kollégiumban és a bécsi Theresianum gimnáziumában, 1867-1918*) a dualizmus kori arisztokrata családokat vizsgálta. Az alapos kutatás eredményeit több táblázat teszi könnyen áttekinthetővé. A korábban bemutatott nevelési elvekhez képest találunk eltérő vonásokat, amelyekből kiragadok néhány szemléletes példát. Az erdélyi mágnás családokban jelentős mértékben megőrizték a hagyományos nevelési formákat, megőrizték a magánnevelés elsődlegességét, amelyben a házitanítók mellett továbbra is fontos szerepet játszanak a szülők és a nagyszülők is! Többen szeretettel emlékeztek az apai útmutatásra, a magas szintű műveltségre. Volt, aki a magyar nyelv fejlesztése céljából csakis magyarul levelezhetett az édesapjával. Az idegen nyelvek közül a francia nyelvet preferálták.

Tamba Renátó A szabadidő a kalksburgi jezsuita kollégium fényképein című tanulmányában különleges kalandra hívja az olvasókat: a kollégium fényképes dokumentumait elemzi. Vizsgálatához elsősorban a Panofsky-féle ikonográfiai-ikonológiai modellt alkalmazta. A képeken a kollégium szabadidős tevékenységei mentén kirajzolódó értékvilágot, rutincselekvéseket (pl. sportolás, zenekari élet, ünnepek) láthatjuk, és szakszerű elemzéseket olvashatunk hozzá.

A kötetet záró tanulmány *Rébay Magdolna A pozsonyi evangélikus gimnázium a dualizmus korában különös tekintettel az arisztokrata tanulókra* című összefoglaló írása a pozsonyi középiskolák bemutatásával kezdődik, majd a címben szereplő evangélikus gimnázium részletes leírásával folytatódik. A kutatás kiterjedt a tanulók létszámára, a tanulók vallásfelekezeti megoszlására, a vizsgázott tanulók anyanyelvére, szüleik állandó lakhelyére. Az eredményeket strukturált táblázatokba rendezve láthatjuk.

A tanulmányok jól átgondolt rendszer alapján épülnek fel és egymásba kiegészítve alkotnak egészet. A szerzők kutatási kérdéseiket a neveléstörténet módszereivel, elsősorban forráselemzéssel, a dokumentumelemzés módszereivel válaszolták meg, amelyhez nagy mennyiségű forrásanyagot dolgoztak fel. Általánosságban elmondható, hogy a tanulmányokban több kiválasztott arisztokrata család nevelé-

si elvei, gyermekeik magán- vagy iskolai oktatásának bemutatása, a vallási értékek megőrzésének jelentősége került a vizsgálat középpontjába. Fontos a szülő-gyermek kapcsolat, a bizalom, a szeretet, de olykor a rideg távolságtartás is jelen van a családok életében. A kor politikai változásai arra készítették a szülőket, hogy ismerve gyermekeik képességeit, kiemelkedő, az arisztokrácia körében elvárható magas szintű oktatásban részesítsék a nekik megfelelő oktatási formában.

A kötet szerzői hosszás, kitartó munka eredményeként formálták tanulmány-nyá írásait. Fogadják szeretettel, olvassák érdeklődéssel és biztassák a szerzőket újabb tanulmányok írására!

Szabóné Fodor Adrienne

* * *

Fehér Katalin: Értelmiség és nevelés a felvilágosodás kori Magyarországon. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2017. 208 o. – A szerző a 18-19. századi hazai művelődéstörténet kutatója, aki ebből az időszakból és témakörből számos könyvet, tanulmányt publikált. E kötetében a korábbi és aktuális kutatásai eredményeként azokat a személyeket (életrajzukat, munkásságukat) mutatja be, akik a nevelésügy akkori kérdéseivel érintőlegesen vagy jelentős mértékben foglalkoztak. A kötet hátsó borítóján erről ez olvasható: *„Az olvasó képet kap a papok, tanárok, orvosok, iskolaszervezők, lapszerkesztők és más értelmiségiek munkásságáról, az európai felvilágosodás eszméinek és pedagógiai gyakorlatának hazai földre történő meggyökereztetésére irányuló nehéz munkájáról. A kutatás során olyan új, aprónak látszó, de olykor mégis jelentős tények, adatok kerültek a felszínre, amelyek mindeddig ismeretlenek voltak, és amelyek kiegészíthetik, módosíthatják, árnyalhatják a korábban kialakult képet, hozzájárulva a magyarországi nevelésügy felvilágosodás kori története pontosabb megismeréséhez.”*

E könyv a felvilágosodás-kor nevelésügyi törekvéseit azokon a személyeken, munkásságukon át mutatja be, akik közül többen csaknem ismeretlenek, vagy csak felszínesen voltak ismertek a pedagógiatörténet számára. Velük teljesebb lehet az akkori kor neveléstudomány törekvései iránya, tartalma, személyi kapcsolati hálója. Bár a felvilágosodási eszmék csak időbeli késéssel tudtak hatni a hazai (akkor még szűk körű) értelmiségre (legalábbis azokra, akik a nevelésügy problémái megoldásán munkálkodtak), de nélkülük aligha lett volna olyan mértékű a magyar társadalom reformkori mozgalmassága, mint amilyenre akkor éppen szükség volt ahhoz, hogy az elvezessen 1848-49-hez.

Fehér Erzsébet e munkája nem csak szövegszerűen kiváló nevelés- és művelődéstörténeti munka, hanem az értékéhez jelentősen hozzájárul a hivatkozások nagy száma, amelyek további értelmezéseket és részletkutatásokat tesznek lehetővé.

A kötet *Bevezetése* tulajdonképpen tanulmány, amelyben a szerző körülfárja a felvilágosodás külföldi történéseit, személyiségeit, bemutatja ezek hatásait a hazai

értelmiségre, s azt, hogy ezek mely területeken nyilvánultak meg, és mely inspirációk, eszmetartalmak áramlottak be a külföldről Magyarországra, mert ugyanis az európai felvilágosodás eszméi igen széles körűen hatottak a különböző államok társadalmára, így a hazaira is.

A magyar felvilágosodás-kort az 1770-1820-as évek közötti intervallumban szokás meghatározni. A szerző ebben két időfázist különböztet meg: az első szakaszt az 1772-1795, a másodikat az 1795-1825 közötti évekre teszi. Ebben az elhatárolásban a töréspont a francia forradalom bukása, amely először fékeket eredményezett, majd új lehetőségeket biztosított egy másabb társadalomkép kialakításához. A konzervatív és a radikális eszmék közötti „választhatóságot” mindig az adott ország társadalmi struktúrája, az értelmiségi bázis erőssége, reformhajlandósága határozta meg. Magyarországon éppen ez utóbbiak gyengesége miatt volt késésben a társadalmi átalakulás.

Mindezek ellenére azonban mégis elindulhatott egy olyan társadalommegújító mozgalom, amelynek a képviselői a maguk (szak)területén vagy közéleti elkötelezettségük által hazánkat nem csak kimozdították a korábbi állapotából, hanem célt és tartalmat adtak a megújuláshoz.

Fehér Katalin őket, az „úttörőket” mutatja be, azokat, akik valamilyen mértékben és módon résztvevői voltak ezeknek a társadalomátalakulás-előzményt megindító értelmiségi törekvéseknek, amelyekben egyre markánsabban jelent meg a nemzeti művelődés és a népoktatás, valamint a tudományos élethez szükséges feltételek igénye. A közreműködésben résztvevők száma intenzíven gyarapodott, egyrészt a külföldön tanultak és hazatértek, másrészt a hazai felsőoktatási intézmények bővülése miatt nagyobb számban végzett hallgatók munkába állása által. A felvilágosodás eszméi hazai terjesztői között így természetes volt a fiatalabb korosztály jelentős számbeli aránya.

A szerző szerint „A kutatók keveset foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy milyen szerepet vállalt a felvilágosult nevelési eszmék terjesztésében az a maroknyi értelmiségi réteg (számukat nehéz megbecsülni, de egyes források szerint közel ötvenezren lehettek), akik tudatosan, saját foglalkozásuk adta keretek között részt vettek ebben a munkában” – írja az Összegzésben. (205. o.)

Kik szerepelnek az összeállításban? A szerző a közöttük, a munkásságukban a könnyebb olvasói tájékozódáshoz hét csoportra osztotta azokat, akiket fontosnak tartott megidézni. Az oktatáspolitikus címszó alatt egyedül Ürményi József található, aki 1774-ben (33 évesen!) a kancelláriai referensi munkakörben a tanulmányi ügyek előadója lett. A szerző fontos érdeme, hogy megerősíti a Ratio Educationis keletkezéstörténetét: Ürményi egyedüli szerzőségét. Részletesen ír a Ratio tartalmáról, annak jelentőségéről, hogy ebben elhatárolódnak a különböző iskolafokozatokkal kapcsolatos előírások, és lehetővé teszi a szélesebb körű alsó fokú iskoláztatást, amely megalapozta a magasabb szintű tanulmányokat folytatók számának gyarapodását. Fontos szerepe volt az 1791. évi LXVII. törvénycikk-javaslatban a

nemzeti nevelés alapelvei megfogalmazásában, azonban ezt az uralkodó nem fogadta el. Élete mozgalmasságához tartozott, hogy mint a Királyi Tábla elnöke, vezette a Martinovics-pert, de volt bátorsága ahhoz, hogy ebben mértékletességet tanúsítson. Kegyvesztett lett, de 1806-tól ismét megadatott neki az, hogy közreműködjön a tanügy érdekében, azonban már érdemi eredmény nélkül. Ennek ellenére a magyar neveléstörténet halhatatlanjai között van a helye.

A Papok címszónál négy életrajz szerepel: Molnár Jánosé, Gombási Istváné, Kozma Gergelyé, és a legismertebbé: Perlaki Dávidé, akinek A gyermekek jó nevelésekről való rövid oktatás című műve az elméleti neveléstudományi irodalom egyik jelentős darabja.

Bővebb a Szerkesztők címszó alattiak névsora (Kovachich Márton György, Tertina Mihály, Ambrózy Sámuel, Rát Mátyás, Péczeli József, Döbrentei Gábor), akik folyóiratok, lapok és más kiadványok oldalain közreadott másokéval és sajátjuk pedagógiai témájú írásaikkal szolgálták egyrészt a szerzők neveléssel kapcsolatos gondolatait, véleményeit szélesebb körű megismertetését, másrészt ezek az írások számos alkalommal hosszabb időn át tartó vitákat generáltak és ezzel segítették a pedagógiai problémák legcélszerűbb megoldása kimunkálását.

Az Iskolaszervezők résznél Bél Mátyás, Schedius Lajos, Hari Péter és Tessedik Sámuel nevével találkozhatunk. A szerző különösen részletesen foglalkozik Bél és Tessedik munkásságával, e két, az iskoláztatás-szervezésben jelentős feladatot vállalt pedagógussal és íróval. A Tanárok címszónál Hatvani István, Tóth Pápai Mihály és (Mándi) Márton István gyakorlati pedagógiai munkáját ismerhetjük meg. Mindhárman megújítói voltak a korabeli oktatásnak, amelyet Fehér Katalin igen szemléletesen mutat be az olvasóknak.

A kötet végén orvosok (Weszprémi István, Mátyus István, Kiss József, Görög Demeter) munkásságát, pedagógia-közeli tevékenységét, írásaikat ismerhetjük meg. Az egészségnevelés, az iskola-egészségtan e korai képviselői a gyermekre úgy tekintettek, mint aki jó egészség nélkül alkalmatlan a szellemi munkára, a tanulásra. Ez az az időszak, amikor a pedagógia és a gyermekorvoslás-tudomány (pontosabban: ennek praxisa) már kéz a kézben járnak.

Visszaérve a kötet végi összegzésre, Fehér Katalin e kiváló, úttörő jellegű munkája végén így összegzi a róluk alkotható képet: *„Ők, mindannyian, elősegítették az új eszmék nyilvánosságra kerülését, elterjesztését, népszerűsítését. Sokat tettek azért, hogy a reformkorban megindulhasson és megvalósulhasson a magyar közoktatás polgári átalakulása.”* (206. o.)

A szerző e kitűnő munkájával jelentősen gyarapította a felvilágosodás-korhoz kapcsolódó pedagógiai ismereteinket, s bizonyára ösztönzést is ad(hat) ahhoz, hogy egy-egy regionális térségben felkutatható legyen azok életműve, akik e kötetben nem szerepelnek.

Szabóné Fodor Adrienne

Virth László: Magyar nevelés, népi gondolat. Adalék a huszadik századi magyar szellemtörténet egy fejezetéhez. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2017. 205 o. – „Ez a könyv négy olyan pedagógus elgondolássaira épül, akik nemcsak a katedrán próbálták ki magukat, hanem egy válsággal terhes korszakban az emberformálásnak, a gondolkodás alakításának elméletét is gazdagították. Törekvésük szerint szellemi orientációt adtak... Különböző helyekről, pozíciókból érkeztek, képzettségük is eltérő, mégis sok közös gondolatot találtak náluk” – olvasható a kötet bevezetőjében. A négyek: Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Márton Áron és Németh László, akik a 19-20. század fordulója körüli években születtek, és meghatározó munkásságuk párhuzamos volt ez utóbbi század több évtizedén át. Életük és a magyar nemzet (határon inneni és túli részei) sorsközössége olyannyira meghatározó volt, hogy ők így négyen, gondolataikkal, tetteikkel nem csak egyszerűen végig vonulnak az évtizedekben, hanem átlépnek azokon a töréspontokon, amelyek a magyar történelem sorsfordító esztendeit jelentik.

A magyar neveléstudományi gondolkodás és a pedagógiai praxis számos időszakban olyan dichotómiában volt, hogy alig találtak kiutat a válságaikból. Életreform, pszichoanalízis, gyermektanulmány, szocialista, keresztény-nemzeti stb. alapú mintázatok színesítették a hazai pedagógiát, majd paradigmaváltással uralkodott el a hazai tradícióktól idegen, ezt magába fogadni nem csak nem képes, hanem nem is akaró marxista pedagógia.

Egy másik út kézenfekvő lett volna – éppen az ő munkásságuk, teóriájuk alapján, ám az európai politikai változások más utat jelöltek ki. Bár négyük közül 1945 után csak Karácsony Sándor „iktatódott ki” a hazai művelődési, pedagógiai és közéleti közgondolkodásból, ám a „fékezett” (fékeztetett) jelenlétüknek nem volt olyan érdekérvényesítő ereje, hogy a sorskérdésekre adott válaszaik érdemben hasznosulhattak volna.

Virth László, aki szociológus, hittanár és sokat publikáló szerző, e könyvében/könyvével nem csak piedesztálra helyezte őket, hanem alapos bemutató-elemző-értékelő munkájával (szándéka szerint) újra beemeli/beemelné őket a hazai közgondolkodás sűrűjébe. De van-e realitása e restitúciós életműveket, gyakor volt hatáskukat a mai kánonjaink közegébe illeszteni?

A szerző a megoldást abban látja, hogy az általuk (is) képviselt népi gondolatnak, a plebejus gondolkodásnak kellene érvényesülnie, amely nem az elzárkózást, hanem a felzárkózást szolgálta... (és szolgálná). Ugyanis „*Ma is vannak internacionalizmusok, vannak nemzetközi központosító törekvések, melyek abban emlékeztetnek e két bukott rendszerre, hogy elutasítják a bibliai emberképre épülő subsidiaritás elvét, elutasítják a felelős emberi kapcsolatokra épülő közösségi szellemet, kettős mércét alkalmazva elutasítják a felzárkózni akaró nemzetek önállóságát. A népi gondolat, a plebejus gondolat a társadalmi különbségek kiegyenlítését szolgálja ma már akár kontinentális, globális méretekben is.*” (6. o.)

Amit a szerző kulcsgondolatnak tart, az a társadalmi problémákra adandó vá-

laszadás képessége, (és természetesen a válaszok tartalma, ha ezek olyan evidenciákat, majdhogynem az elvárt, kiegyensúlyozott társadalmi együttlét axiómáit vetítik ki), amelyhez hozzá tartozónak kell érteni azokat, „...*melyek ma is érvényesek, mert vannak a régmúlt kor által feltett kérdések között olyanok, melyek a sok évtizede megadott válaszok mellett is érvényben maradtak*”. (Uo.) Ők négyen ugyanis nem csak a társadalomban megjelenő problémahalmazokról mondták el, írták le a véleményüket, jobbító szándékú elképzeléseiket, hanem az egyes ember formálásáról (neveléséről, oktatásáról, társadalmi szerepéről) is. Mai fogalommal megnevezve: közszereplők voltak, akikre azért – koronként eltérő hangsúlyokkal –, nem csak figyeltek, hanem nézeteiket interiorizálták is: volt olyan befogadó közeg, amely vállalta a – lehetőségektől függően – ezek áthagyományozódását.

Magyar gondolat, népi gondolat a könyv egyik fejezete címe. Vajon paralel-e a két mondatrészt, vagy a második alárendeltje az elsőnek? Számos tanulmány foglalkozott azzal, hogy a magyar kultúra megalkotója, őrzője, (továbbfejlesztője? – a közelmúlttól ez kétséges, nincs olyan rétege a társadalmunknak, amely megvolt a korábbi századokban: az a vidéki lakosság, benne a parasztság), amely kultúrájában mindig újra alkotta önmagát. (Ma már ennek replikáit láthatjuk a különböző kulturális programokban, a hivatásos, félhivatásos és amatőr hagyományörző együttesekben, személyekben, s csak ritkán bukkan fel egynéhány olyan östehetség, akik képesek újabb rétegeket rakni a népi kultúra színes asztalára.)

Virth László alapvetően a megszakadt sorsközösség problémájára utal, amikor azt fejtegeti, hogy „*A nép őrizte a magyar népi kultúrát, a régi magyar gondolkodást mutató jelképrendszert, a saját észjárását*”, de a 19. században a szerveződő középosztály gondolkodása, érzésvilága germán sémákhoz igazodott, s ennek hatásaként degradálódott nem csak a hagyományos népi viselkedés és viseletkultúra, hanem a világról (az emberről, a természetről – és leírható: a vallásról) való gondolkodás, bár még a régi gyökerek ott szunnyadtak, csak hívó szavak kellettek az újra éledéshez.

Virth László a könyvében mintegy bűvópatakból hívta/hívja elő a négy magyar lelkületű tudós értelmiségit, az ő ember- és világlátásuk markánsságát azért, hogy társadalmi szintű mintázatot adjon a nemzet gondolkodásmódjának. Karácsony Sándorra utalva írja, hogy „*Ha csak magyar észjárás szerint gondolkodott volna az egész nemzet, akkor a magyar észjárásnak nem kellett volna külön hangsúlyt adni.*” (83. o.) Kritikája nem csak meggondolásra, hanem cselekvésre ösztönző is, mert egy torzult társadalomban nem működnek azok a gondolkodásmód-preferenciák, amelyeknek át kellene szólni mindegyik magyart, mindegyik magyar közösséget: „*A régi úri világ iránti mai nosztalgiaik idején, magyarkodások és vitézkötéses úriemberkedések idején érdemes lehet klasszikus magyar népi gondolkodókat olvasni*”. Amikor Márton Áron népnevelői, népfelkészítő programjában a népben rejlő, lefajtott energiák felszabadítása szükségességéről szövegezte, Kodály és Németh László

gondolatvilágával azonosult, azzal, amely tudatos, egyetemes szándékú, nagyvonalú és sajátosan magyar identitású.

S ha más síkon nézzük Virth könyvét, fellelhetők a pedagógia teendői felé vezető utak is. Az a tradicionális népiskoláztatás, amely 1868-ban alapozódott meg, még megőrizhette azt a népiséget, kultúrahagyományt, amelynek a legnagyobb társadalmi hordozója a parasztság volt. (Igaz, ez a korábban még viszonylag homogén vagyoni és kulturális közösség folyamatosan szakadozott, és vált ki belőle a kézműves, majd a gyári iparosság, és ha vékony rétegben is, az értelmiség alacsony státusú része. Így morzsolódott, veszejtődött el és fejlődött ki egy más, az a kultúra, amely már nem volt képes magával vinni a „józan magyar észjárásnak” sem a formális logikái, sem az érzelmi, sem pedig az életmódbeli örökségét.)

De lehet-e transzformálni napjaink és a jövőnk számára a Kodály, Karácsony, Márton, Kodály által megfogalmazottakat? A kötet Magyar nevelés című fejezetéből (amelynek igen jó, rendszerszemléletű alfejezetei vannak), választ kaphat az olvasó. A megoldás közegei: az iskola, a népművelés. A mód: magyar iskola- és neveléskultúra, a magyar nyelv elsődlegessége, a magyar kultúra valamennyi ágának művelése. Ehhez, Márton Áronnal egyetértésben, jelentős szerepet szán a katolikus iskoláztatásnak, ahol a jellemnevelés biztosíthatja az egyén és a társadalom, a kisközösségek és a magyar társadalom (ítthoni és külhoni része) egymásra találását, a közös cselekvést felmutatni képes erőt.

Virth László könyve kitűnő szellemtörténeti munka, amely nem csak elolvasásra, hanem továbbgondolásra és cselekvésre készítő is. Napjainkban és a jövőben is ez utóbbi lenne a legfontosabb teendőnk.

Cs. Bányai György

* * *

Hortobágyi Katalin (szerk.): Lóránd Ferenc szakirodalmi munkássága. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest, 2018. 143 o. – Mindig figyelemre méltó az olyan kötet, amely egy sikeres szakmai-tudományos vagy/és praxis jellegű életút összegzését tartalmazza. Lóránd Ferencről (1930-2015) – immár neveléstörténeti távlatból – elmondható, hogy valóban sikeres volt nem csak nevelői, intézményvezetői tevékenységével, hanem mentalitásával, az elméleti megalapozottságú írásaival is.

A kötetet összeállító Hortobágyi Katalin pedagógiai kutató, L. F. felesége, olyan kitűnő feltáró, összegző bibliográfiai (biobibliográfiai) munkát végzett, amely teljes körűen mutatja be férje életművét. Bár az adatok csak jelzői lehetnek az ő dinamikus életútjának, azonban ezek mögött feltárul egy olyan életút, amely „kurzusokon átívelően” rajzolják ki azt a szakmai-tudományos horizontot, amelyen végigvezethető, megismerhető az ő sokoldalú munkássága és ennek eredménye.

A szerkesztő az *Előszó*ban elővételezi a kötet tartalmát: „*Jelen kötet L. F. írott és a médiában elhangzott műveinek, megnyilatkozásainak hozzávetőlegesen teljes, szak-*

szerű címleírásait tartalmazza a sokszínű és gazdag életmű tartalmi egységeinek és a publikáció műfajainak rendszere szerint.” (5. o.) Ez utóbbi különösen gondos szerkesztői, bibliográfiai leírói munkának tartható, mert ez által megjeleníti L. F.-nek a különböző időszakokban megnyilvánult/megváltozott érdeklődési körét, irányultságát. (Természetesen, vannak olyan tartalmi vonulatok is, amelyek az életút hosszaiig tartottak, például az iskolafejlesztés, az iskolakutatás.)

L. F. életútja: 1954-ben kapott történelem szakos tanári diplomát az ELTE-n. Először az Ifjúsági Könyvkiadóban dolgozott, majd 1957-től az Úttörővezető (igen sikeres lap) felelős szerkesztője lett. 1964-től dolgozott pedagógus munkakörben. 1964 és 1974 között igazgatója volt a Kertész Utcai Dolgozók Általános Iskolájának. Erről a korszakáról írta a legfőbb művét, a *Kertész utcaiakat*¹, amely egyik, legalább olyan ikonikus kötete a haza neveléstörténet-irodalomnak, mint Ottlik Géza Iskola a határon című regénye. 1981-ben lett kandidátus. A Tudományszervezési és Informatikai Intézetben a pedagógiai kutatásokat szervezte, és titkára volt a Kísérleti Iskolák Felügyelő Bizottságának.

1981-től az Országos Pedagógiai Intézetben, majd az Oktatáskutató Intézetben dolgozott tudományos főmunkatársként. 1989-ben elnöke lett az általa alapított Az Iskolai Esélyegyenlőségért Egyesületnek, majd társelnöke lett a Gyermekekérdekek Magyarországi Fórumának. 1984-től országos pedagógus továbbképzéssel (is) foglalkozott, és előadásokat tartott itthon és külföldön. Oktatott az ELTE-n és élete utolsó időszakában a Miskolci Egyetemen. Német nyelvterületen számos szakmai, tudományos és baráti kapcsolatot alakított ki. 1996-ban megválasztották az Országos Köznevelési Tanács tagjának, 2002-2011 között elnöke, amelyről az általa ellenezett közoktatási törvény elfogadása miatt lemondott – élve azzal az erkölcsi-pedagógiai felfogásával, ami ezzel összeegyeztethetetlen, abban már nem lehet, nem szabad részt venni.

Az életrajzi bevezető után interjú-részlet olvasható. Ebben nyolcvan éves korában tekintett vissza a hazai oktatásügy hektikusságára, benne azért azokra is, amelyek eredményként tarthatók számon, s természetesen, mi volt ebben az ő szerepe. Munkássága elismeréseként számos díjat, kitüntetést kapott, a legjelentősebbet, mintegy életmű-elismerést, A Magyar Köztársaság Érdemrend tisztikeresztjét 2005-ben. Az életművét írásaival áttekinthető kötet 2002-ben jelent meg.²

* * *

A kötet bibliográfiai részében L. F. írásai, valamint a vele kapcsolatosak, róla szólók (összesen 647 tétel) olyan tematikus rendben találhatók, amelyek jól behatárolják az egy-egy témában történt megnyilatkozásait. Ezek részben korjelzők is az életútjában: az évtizedek során belső vagy külső hatásokra hogyan változtak a publikációs érdeklődése irányai, tartalmi, amelyek mindig összefüggésben voltak a munkakörével, szakmai-tudományos megbízásaival.

¹ *Kertész utcaiak. Iskolám története.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.

² Fábry Béla, Knausz Imre, Nahalka Istán, Trencsényi László (szerk., 2002): *Értékek és generációk. Válogatás Loránd Ferenc pedagógiai írásaiból.* OKKER Kiadó, Budapest.

A kötetben a bibliográfiai leírás csoportosítása: Neveléstudomány, neveléstan, neveléstörténet; Iskolakutatás, iskolaelmélet, iskolai innováció, iskolafejlesztés, oktatáspolitikai; Esélyegyenlőség, társadalmi szelekció, méltányosság, hátrányos helyzet; Komprehzív iskola; Pedagógusképzés, -továbbképzés, felnőttoktatás; Családi nevelés; Ifjúsági mozgalom, gyermekmozgalom; A holokauszt pedagógiája. Bennük az alcímek (ahol szükséges volt): Könyvek szerzője, társszerzője; Könyvszerkesztések; Könyvben, kötetben megjelent tanulmányok; Folyóiratban megjelent tanulmányok; Kötetben, folyóiratban, napilapban megjelent ismeretterjesztő, publicisztikai írások, Recenziók, kritikák; Egyéb írások; Interjú vele, kerekasztal-beszélgetés, portréfilm, tudósítások szerepléseiről; Róla szóló írások.

E címekből jól kirajzolódik, körvonalazódik az életmű publikációkban (is) megjelenő tartalma, eredménye, mint egy olyan pedagógusnak, oktatáskutatónak, -szervezőnek az életútja, amely részévé vált a hazai neveléstörténetnek.

A *Névmutatóban* látható, hogy vele kapcsolatban kik írtak igen intenzíven a munkásságáról: Fábry Béla, Knausz Imre, Nahalka István és Trencsényi László. Mellettük ott találjuk a kor számos jeles pedagógusát, kutatóját, a felsőoktatásban dolgozókat, újságírókat is, akik közvetlenül vagy közvetve kapcsolódtak az ő munkásságához. (Többek között szűkebben, bővebben: Báthory Zoltán, Benedek András, Falus Iván, Hoffmann Rózsa, Komlóssy Ákos, Mihály Ottó, Novák Gábor, Szarka Klára, Szunyogh Szabolcs, Varga Stella, és természetesen Hortobágyi Katalin.)

A kötet végén a *Megemlékezések Lóránd Ferencről, 2015. július 5-én bekövetkezett halála után* című rész szintén bibliográfiai adatokat tartalmaz, majd arról olvashatunk, hogy tiszteletére a Miskolci Egyetem Tanárképző Intézetében 2016. február 5-én emlékszóbat avattak, amelyben helyet kapott a szakkönyvtára, s ez egyben olvasó-, kutató-, valamint szemináriumi szobaként segíti a kutatókat, az oktatókat és a hallgatókat. Április 9-én pedig az ELTE-n a „Szembenézni” konferenciát Lóránd Ferenc emlékezete jegyében tartották meg több egykori munkahely, pedagógiai társadalmi egyesület közreműködésével, részvételével.

Az Utószó helyett...-ben *A magyar Szszi-fusz* című írás Trencsényi Lászlónak a Magyar Pedagógiai Társaságban a L. F. halála után a barátok, munkatársak részvételével tartott megemlékezésen elhangzott beszéde olvasható. A kötetben számos fotó idézi fel L. F. alakját.

A hazai pedagógusok életművét feltáró, bemutató bibliográfiák/biobibliográfiák egyik olyan kötete, amely nem csak hitelesen, hanem jól rendszerezve is mutatja be egy 20. századi és 21. század eleji pedagógiai gondolkodó munkásságát. Remélhetjük, hogy e kötet inspiráló lehet L. F. életműve egy-egy időszak mélyebb, társadalom-, oktatás- és tudománypolitikai aspektusokkal összefüggésben történő megjelenítéséhez.

Hortobágyi Katalin e művével etalont alkotott mások életműve hasonló, rendszerszemléletű feltárásához, bemutatásához.

Tölgyesi József